

«Jauno vēsturnieku
zinātniskie lasījumi II»

2016

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE
ANNO 1919

Latvijas vēstures
institūts

VALMIERAS PILSĒTAS PAŠVALDĪBAS VALMIERAS MUZEJS
LATVIJAS UNIVERSITĀTES LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTS

Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi II

Starpdisciplināri pētījumi Latvijas vēsturē

LU Akadēmiskais apgāds
2017

Izdevumā “Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi II” iekļauti 10 referāti, kas tika nolasīti 2016. gada 3. novembrī Valmierā, Valmieras muzeja un Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta rīkotās konferences “Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi” ietvaros.

Krājumu izdod Valmieras pilsētas pašvaldības Valmieras muzejs sadarbībā ar Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūtu.

Visi raksti ir anonīmi recenzēti. Recenzenti: nozares speciālisti no Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta, Vēstures un filozofijas fakultātes, Rīgas Stradiņa universitātes.

Krājuma sastādītāji: **Viktorija Bebre** un **Alberts Rokpelnis**

Zinātniskā redkolēģija: *Dr. hist. Viktorija Bebre* (atbildīgā redaktore), *Dr. hist. Ilze Boldāne-Zeļenkova*, *Dr. hist. Rūdolfs Brūzis*, *Dr. hist. Ilgvars Butulis*, *Dr. hist. Anita Čerpinska*, *Dr. hist. Eva Eihmane*, *Dr. hist. Edvīns Evarts*, *Dr. hist. Gatis Krūmiņš*, *Dr. hist. Tālis Pumpuriņš*

Redaktore: **Līvija Baumanē-Andrejevskā** (latviešu val.) un **Eva Eihmane** (angļu val.)

Maketētāja: **Margarita Stoka**

Vāka dizains: **Arta Rozīte** un **Alberts Rokpelnis** (Valmieras muzejs)

Vāka dizainam izmantots: *Otto von Huhn. Topographisch Statistische Beitrage Livlands. Die Kreisstadt Wolmar.* (Glabājas LNA LVVA 6810-1-42, 23. lp. o. p.)

SATURS

<i>Priekšvārds. Viktorija Bebre</i>	7
Preface. <i>Viktorija Bebre</i>	9
<i>Ēriks Jēkabsons. Amerikāņi Valmierā 1919.–1922. gadā: pilsēta karā un pēckara situācijā</i>	11
Americans in Valmiera in 1919–1922: the Town during and after the War (Summary)	18
<i>Ieva Andrejauska. Elejas muižas kompleksa atjaunošanas problēmas, 1915–2015</i>	19
Renovation Problems of Eleja Manor Complex, 1915–2015 (Summary)	27
<i>Aiga Bērziņa. Ieslodzīto nodarbinātība Latvijas Republikas Tieslietu ministrijai pakļautajās ieslodzījuma vietās, 1919–1921</i>	28
Penal Labour of the Inmates of Prisons Subordinated to the Ministry of Justice of the Republic of Latvia, 1919–1921 (Summary)	36
<i>Andrejs Gusačenko. Krievu minoritāte un “Sokol” organizāciju darbība starpkaru Latvijā</i>	38
The Russian Ethnic Minority and the Activities of Organisation “Sokol” in Latvia during the Interwar Period (Summary)	47
<i>Reinis Jaunais. Rokmūzikai veltītās publikācijas laikrakstā “Padomju Jaunatne” (1957–1985): periodizācija un analīze</i>	50
The Periodization and Analysis of Articles Dedicated to Rock Music in Newspaper “The Soviet Youth” (1958–1985) (Summary)	63
<i>Edgars Plētiens. Livonijas mazpilsētas Hanzā 13.–15. gs.: Valmieras pilsētas piemērs</i>	65
Small Livonian Towns in Hansa in the 13 th –16 th Centuries: a Case Study of Valmiera (Summary)	74
<i>Agnija Ruhocka. Bauskas brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības darbība no 1919. līdz 1940. gadam</i>	76
The Activities of Bauska Volunteer Fire Fighters Society from 1919 till 1940 (Summary)	84
<i>Anastasija Smirnova. Latvijā dzīvojošo lielāko minoritāšu sievietes nodarbošanās un augstākā izglītība (1921–1934): statistiskie dati</i>	86
The Statistical Data on Women of the Largest Ethnic Minorities in Latvia (1921–1934): Occupation and Higher Education (Summary)	99
<i>Marta Starostina. Gidu-tulku darbība vissavienības akciju sabiedrības “Intūrists” Rīgas nodaļā no 1957. līdz 1964. gadam</i>	101
The Work of the Tourist Guide in All-Union State Travel Agency “Intourist” in Riga from 1957 till 1964 (Summary)	111

<i>Guntis Vāveris. Cīņā pret dzērāja tēlu: strādnieku atturības biedrības "Rīts" darbības piemērs, 1908.–1910. gads</i>	113
The Fight against the Drunkard Image among the Working Class: a Case Study of Temperance Society „Rīts”, 1908–1910 (Summary)	123
<i>Pielikums/Appendix. II Konferences "Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi. Starpdisciplināri pētījumi Latvijas vēsturē" programma/</i>	
II Conference "The Scholarly Readings of Young Historians. Interdisciplinary Studies in the History of Latvia" programme	125

PRIEKŠVārds

Rakstu krājums “Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi” visiem interesentiem turpmāk būs pieejams gan elektroniskā versijā (<https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/34448>), gan drukātas grāmatas formā. Vēlamies, lai rakstu krājums izveidotos par regulāru, atpazīstamu Latvijas Universitātes izdevumu, kam svarīga loma jauno vēsturnieku izaugsmē un vēstures pētniecībā. Krājuma mērķauditorija ir ne tikai vēsturnieki, bet arī folkloristi, kultūras darbinieki, skolotāji, studenti un visi, kuri vēlas izzināt maz pētītas Latvijas pagātnes lappuses no vissenākajiem laikiem līdz mūsdienām.

Zinot no iepriekšējā gada pieredzes, ka ne visi ziņojumi dažādu objektīvu un subjektīvu iemeslu dēļ pārtaps zinātniskajos rakstos, kārtējā “Jauno vēsturnieku zinātnisko lasījumu” krājuma autoriem tika ļauts izstrādāt apjomīgākus manuskriptus.

Izdevumā “Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi II” apkopoti 10 raksti, kuru pamatā ir VPP “Letonika” ietvaros 2016. gada 3. novembrī Valmierā, Valmieras muzeja un Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta rīkotajā konferencē nolasītie referāti. Līdzīgi kā pirmajā, arī otrajā krājumā ievadrakstu sagatavojis kāds no pieredzējušiem un vadošiem Latvijas vēsturniekiem. Šoreiz LU Vēstures un filozofijas fakultātes profesors Ēriks Jēkabsons savā rakstā ar Amerikas Palīdzības administrācijas un Amerikas Sarkanā Krusta darbības piemēru Pirmā pasaules kara laikā Latvijā, tieši Valmierā, parāda, ka gan Latvijas, gan arī ārzemju arhīvos, bibliotēkās aizvien glabājas milzum daudz nepētītu un neapzinātu liecību par Latvijas vēsturi.

Šajā krājumā apkopotie raksti uzskatāmi parāda, kādas zinātniskās tēmas atrodas jauno vēsturnieku uzmanības lokā. Viduslaiku mazpilsētu vēsturi turpina aplūkot *Edgars Plētiens*, parādot Valmieras lomu Hanzas sistēmā 13.–15. gadsimtā. Savukārt *Ieva Andrejauska* izgaismo valsts nozīmes arhitektūras pieminekļa Elejas muižas kompleksa pastāvēšanas un atjaunošanas problēmas 100 gadu garā laika posmā (1915–2015), kad ansamblis gan tika iekļauts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā, gan izslēgts no tā.

Lielākā daļa jauno vēsturnieku ir pievērsušies 20. gadsimta vēstures izpētei. Vairākos rakstos aplūkoti Latvijas biedrību vēstures jautājumi. *Guntis Vāveris* apskata strādnieku atturības biedrības “Rīts” darbību strādnieku izglītības, kultūras jomā un brīvā laika pavadīšanā bez alkohola lietošanas, pamatojoties uz biedrības protokolu grāmatu (1908–1910). Savukārt *Agnija Ruhocka* parāda Bauskas Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības darbību starpkaru periodā no 1919. līdz 1940. gadam. Tam pašam laika posmam pievērsies arī *Andrejs Gusačenko*, sniedzot ieskatu krievu minoritātes un “Sokol” organizācijas darbībā starpkaru Latvijā, izskatot tās tiesiskās, politiskās, sabiedriskās un kultūras izpausmes.

Tāpat atsevišķu sociālo grupu vēsturei ir pievērsušies *Aiga Bērziņa*, analizējot ieslodzīto nodarbinātību Latvijas Republikas Tieslietu ministrijai pakļautajās ieslodzījuma vietās (1919–1921). Toties *Anastasija Smirnova* savā rakstā rekonstruē Latvijā dzīvojošo, lielākajām minoritātēm piederīgo sieviešu sociālo portretu, balstoties uz statistikas datiem par sieviešu nodarbinātību un augstāko izglītību laikā no 1921. līdz 1934. gadam.

Dažus aspektus no dzīves Padomju Latvijas periodā izvērtējuši divi autori. *Marta Starostina* pēta gidu-tulku ideoloģisko darbību vissavienības akciju sabiedrības “Intūrists” Rīgas nodaļā (1957–1964). Interesants ir *Reiņa Jaunā* pētījums kultūrvēsturē par rokmūziku un oficiālo varas iestāžu attieksmi pret to, kurā secināts, ka tikai kopš 1979. gada vērojama brīvāka attieksme pret ārzemju un Latvijas rokmūziku.

Rakstu krājums “Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi II” (2017) izdots ar Valmieras muzeja un Valmieras pilsētas domes atbalstu, finansējums gūts no LU Latvijas vēstures institūta realizētajiem projektiem – LU Akadēmiskās attīstības projekta un Valsts pētījumu programmas LETONIKA.

Dr. hist. Viktorija Bebre,
LU Latvijas vēstures institūts

PREFACE

The collection “The Readings of the Young Historians” will henceforth be available both in electronic format (<https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/34448>) and in printed form. We would like to see the collection becoming a regularly issued and recognised publication of the University of Latvia (LU) that plays an important role in the growth of the young historians and in the research of history. The collection is targeted not only at historians, but also at folklorists, cultural workers, teachers, students and everyone who wants to explore little-studied pages of Latvia’s past from the most ancient times to the present day.

As the last year’s experience had shown that due to various objective and subjective reasons not all the reports delivered at the conference would be transformed into research papers, the authors of the present collection of “The Readings of the Young Historians” were given more generous page limits for their papers.

The publication “The Readings of the Young Historians II” contains ten papers based on presentations delivered at the conference that took place in Valmiera on 3rd November 2016 within the framework of the national research programme Letonika and was organised by Valmiera Museum and the Institute of Latvia’s History under the University of Latvia. Following the tradition set by the first issue of the Readings of the Young Historians, the collection opens with a key-note paper by an experienced and prominent historian of Latvia. This time it is Professor Ēriks Jēkabsons of the LU Faculty of History and Philosophy who through a case-study of the activities of the American Relief Administration and the American Red Cross in Latvia, in Valmiera in particular, during the First World War demonstrates that both Latvian and foreign archives and libraries still hide a huge amount of unresearched and unidentified pieces of evidence about the history of Latvia.

The papers comprised in the present collection clearly reveal the range of research topics that have attracted the attention of the young historians. *Edgars Plētiens* continues to examine the medieval history of towns, this time focusing on the role of Valmiera within the Hanseatic system in the 13th–15th centuries. *Ieva Andrejauska* sheds light on the problems in the life and restoration of the architectural monument Eleja manor complex within a period of 100 years (1915–2015), during which the ensemble was included in and subsequently expelled from the list of protected cultural monuments.

The majority of the young researchers have turned to the research of the 20th century history. Several papers address the issues of the history of different Latvian societies. *Guntis Vāveris*, based on the collection of minutes of working class temperance society “Rīts”, explores the activities of the society in the fields of education of workers, culture and leisure time undertakings without consumption of alcohol (1908–1910). *Agnija Ruhocka* addresses the activities of Bauska Voluntary Fire Fighters Society during the interwar period (1919–1940). *Andrejs Gusačenko*, too, has turned to the same period of time, providing an insight into the activities of the ethnic Russian minority and “Sokol” organisation in the interwar Latvia with the focus on the judicial, political, public and cultural aspects.

Aiga Bērziņa has likewise turned to the history of particular social groups by analysing the employment of the inmates of the detention facilities subordinated to the Ministry of Justice of the Republic of Latvia in 1919–1921. *Anastasija Smirnova*, based on the statistical data on the employment and higher education among women from 1921 to 1934, reconstructs the social portrait of women of the largest ethnic minorities living in Latvia in the respective period.

Two authors focus on some aspects of life during the period of the Soviet Latvia. *Marta Starostina* explores the ideological work of tourist guides – interpreters who worked for the Riga department of all-union joint stock company “Intourist” (1957–1964). *Reinis Jaunais* offers an interesting contribution to the history of culture with his research into rock music and the authorities’ attitude towards it, reaching the conclusion that it was only as of 1979 that attitude towards foreign and Latvian rock music became more unrestrained.

The collection “The Readings of the Young Historians II” (2017) has received support from Valmiera Museum and Valmiera Town Council and has been financed from the funds of NRP LETONIKA and the LU Academic Development Project through their implementation by the LU Institute of Latvia’s History.

Dr. hist. Viktorija Bebre,
LU Institute of Latvia’s History

AMERIKĀŅI VALMIERĀ 1919.–1922. GADĀ: PILSĒTA KARĀ UN PĒCKARA SITUĀCIJĀ

ĒRIKS JĒKABSONS

Profesors, Dr. hist., Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, Vēstures un arheoloģijas nodaļa.
E-pasts: eriks.jekabsons@lu.lv

ANOTĀCIJA

Rakstā sniegts ieskats mazāk zināmā Valmieras pilsētas vēstures lappusē, aplūkojot Amerikas Savienoto Valstu palīdzības organizāciju realizēto darbību šajā pilsētā. Pirmā pasaules kara laikā un pēc tā Eiropas zemēs darbojās vairākas ASV organizācijas, kas sniedza humāno palīdzību. Laikā no 1919. līdz 1922. gadam tās ievērojami atbalstīja karā izpostītās zemes Centrālajā un Austrumeiropā, lai palīdzētu atjaunot to spēju funkcionēt pastāvīgi, tādējādi novēršot boļševisma apdraudējuma izplatīšanos kontinentā, kā arī sekmējot ASV tirdznieciskās intereses Eiropā nākotnē. Līdz šim nav pētīta organizāciju Amerikas palīdzības administrācija (*American Relief Administration*) un Amerikas Sarkanais Krusts (*American Red Cross*) darbība un tās nozīme Latvijā kopumā, tāpēc raksts atklāj šo organizāciju darbu ārpus lielajiem centriem (Rīgas, Liepājas) jeb provincē, jo darbība tur nebija mazāk svarīga. Atklāts arī, kāda veida materiāli par Valmieru atrodami ASV arhīvos. Amerikāņu palīdzības organizāciju darbībai bija ļoti liela nozīme humānās situācijas noregulēšanā Latvijā Neatkarības kara laikā un pēc tā. Uzskatāmi tas izpaudās arī vienā no lielākajiem Vidzemes centriem – Valmierā, kur Amerikas palīdzības administrācija un Amerikas Sarkanais Krusts sadarbibā ar pilsētas pašvaldību un vietējām sabiedriskajām organizācijām aktīvi piedalījās iedzīvotāju apgādē un viņu veselības aprūpē, t.sk. Valmieras bērnu ēdināšanā. Smagā sociālā stāvokļa dēļ šis atbalsts bija ļoti būtisks. Valmieras piemērs labi ilustrē to, kāda nozīme ir konkrētam reģionālās vēstures piemēram plašākā – ASV palīdzības organizāciju darbības kontekstā – kopumā. Iespējams secināt, ka mūsu valsts, tās pilsētu un arī pagastu vēsturē joprojām ir daudz tādas informācijas, kas var būtiski papildināt zināšanas par Latvijas, kā arī ārvalstu, šajā gadījumā Amerikas Savienoto Valstu, – vēsturi.

Atslēgas vārdi: Valmieras pilsēta, Neatkarības karš, humānā situācija, Amerikas palīdzības administrācija, Amerikas Sarkanais Krusts.

Valmiera bijusi viena no ievērojamākajiem saimnieciskajiem, tranzīta, sabiedriski politiskajiem un kultūras centriem Vidzemē jau kopš viduslaikiem. Tāda tā bija arī 19. gadsimta II pusē, kad pakāpeniski izveidojās latviešu kā nācijas pašapziņa, un 20. gadsimta pirmajā pusē, pastāvot Latvijas valstiskumam. Katrai no Latvijas apgabalu un agrāko apriņķu teritorijām ir bijis savs īpašs vēsturiskās attīstības ceļš un īpatnības, ko noteikuši dažādi apstākļi, piemēram, atrašanās tuvu reģiona administratīvajiem, kā arī kultūras un sabiedriskās darbības centriem (īpaši atzīmējams Rīgas, Liepājas, Daugavpils, Jelgavas un citu lielāko pilsētu tuvums, atrašanās pie satiksmes ceļiem, ūdeņiem, dažādām administratīvajām un valsts robežām u.c.). Sevišķi nozīmīga ir apriņķu centru vēsture, jo ap tiem

koncentrējās reģiona saimnieciskā u.c. darbība. Tas attiecināms arī uz Valmieru. Arhīvos un zinātniskajās bibliotēkās iespējams atrast ļoti apjomīgu, līdz šim neviena neizmanto tu vai sen jau daļēji aizmirstu informāciju par visām Latvijas pilsētām un pagastiem. Turklāt – sevišķi daudz par Valmieru kā ievērojamu centru Vidzemē. Šis raksts apliecina – šādi materiāli atrodami arī arhīvos ārpus Latvijas.

Raksta mērķis ir sniegt ieskatu mazāk zināmā Valmieras pilsētas vēstures lappusē, aplūkojot Amerikas Savienoto Valstu palīdzības ievirzes organizāciju darbību tajā. Pirmā pasaules kara laikā un pēc tā Eiropas zemēs darbojās vairākas humānās palīdzības rakstura ASV organizācijas, turklāt 1919.–1922. gadā Centrālajā un Austrumeiropā tās sniedza ievērojamu atbalstu karā izpostītajām zemēm – ar mērķi atjaunot to patstāvīgumu, tādējādi novēršot boļševisma apdraudējuma izplatīšanos kontinentā, līdz ar to arī nodrošinot ASV tirdznieciskās intereses Eiropā nākotnē. Plašāk nav zināma arī organizāciju Amerikas Palīdzības administrācija un Amerikas Sarkanais Krusts darbība un tās nozīme Latvijā kopumā, tādēļ raksts palīdz atklāt minēto organizāciju darbības izpausmes ārpus lielajiem centriem (Rīgas, Liepājas) jeb provincē, jo arī darbība tur ir būtiska. Tāpat raksts atklāj, kāda veida materiāli par Valmieru, “provincas pilsētu” labā nozīmē, atrodami ASV arhīvos.

Latvijas vārds plašāk zināms Amerikā kļuva pēc 1917. gada pavasara pārmaiņām Krievijā, kaut arī sniegtā informācija bija ļoti virspusēja un fragmentāra. Turklāt pirmo reizi izskanēja arī Valmieras vārds, kad martā laikraksts *Washington Post*, ziņojot par poļu prasībām, vēstīja arī par Valmierā notikušo “letu sanākumi”, kas lēmusi par nepieciešamību izveidot atsevišķu administratīvu vienību Krievijas sastāvā ar nosaukumu “Latvija”, iekļaujot tajā Vidzemes, Kurzemes un Vitebskas guberņu apgabalus (*Freedom for Poland 1917*) – runa ir par 25.–26. martā Valmierā notikušo Vidzemes Zemes padomes dibināšanas sapulci.

1919. gada pavasarī Latvijā stāvokļa noskaidrošanai ieradās ASV delegācijas Parīzes miera konferencē misija V. Grīna vadībā, kura jūnijā iesaistījās mēģinājumos atrisināt igauņu-vāciešu attiecību krīzi Vidzemē, turklāt arī Valmiera kļuva par vienu no britu un amerikāņu pārstāvju darbības punktiem. ASV misijas vadītāja vietnieks Ernsts Daulijs (*Dawley*), kurš šajā laikā darbojās kopā ar Lielbritānijas misijas vadītāju Stīvenu Talentsu (*Tallents*) 13. jūnijā no Igaunijas ieradās Valmierā, kur Talents iesniedza landesvēra komandierim Alfrēdam Flečeram (*Fletcher*) sabiedroto misijas vadītāja Hjūberta Gofa (*Gough*) parakstītās rekomendācijas, kas prasīja Igaunijas un vācu spēku pamiera turpināšanos. Valmierā Talents un Daulijs pēc brokastīm informēja par Gofa instrukcijām (formāli izdot pavēli viņš nevarēja, taču “ieteikumiem” bija rīkojuma raksturs, kas balstījās sabiedroto misijas statusā) Igaunijas karaspēka pavēlniecību, kas uzņēma tās bez iebildumiem. Tad abi devušies uz Cēsīm, kur Talents nolāsīja rīkojumu landesvēra komandierim Flečeram. Pēdējais gan šaubījies, stundu apspriedies ar savu štābu (Talents un Daulijs šajā laikā bija spiesti “uzsmēķēt” pie “neliela ezeriņa” – pils parka diķa ārpusē), taču galu galā piekritis. Abi sabiedroto pārstāvji, ko pirms izbraukšanas kinolentē uzņēma vācu kara kinooperators, mašīnā ar balto karogu atgriezās Valmierā, bet no turienes ar vilcienu – Tallinā (Tallents 1943, 315–317).

Tāpat 1919. gada aprīlī Liepājā, vēlāk – Rīgā, darbību uzsāka īpaša Amerikas Palīdzības administrācijas (*American Relief Administration* – ARA) palīdzības misija, un vasarā apakškomisijas Rīgā sāka organizēt arī Vidzemes pilsētu apgādi ar iedzīvotājiem katastrofāli trūkstošajiem miltiem. Ierasties Rīgā tika uzaicināts arī Valmieras pašvaldības pārstāvis, lai organizētu milts transportu (Amerikas milti Vamierai 1919, 4). 19. jūlijā pats Rīgas apakšsekcijas vadītājs Džordžs Felkers (*Felker*) vērsās pie Valmieras pilsētas valdes, mēģinot noskaidrot situāciju par 2000 mārciņām balto milts, ko pilsēta saņēma no Igaunijas Apgādības ministrijas 9. jūnijā, par ko apņēmās norēķināties ar liniem (attiecībā: mārciņa linu par pusotru mārciņu milts). 24. jūlijā pilsētas valde skaidroja Felkeram, ka samaksa līdz šim nav veikta, jo uzziņāts par valdības izdoto aizliegumu darījumos izmantot linus (HIA, ARA, EU, b. 336, f. 4).

Jūlija beigās amerikāņi Rīgā sāka apgādāt ar pārtiku arī Latvijas armiju. 30. jūlijā, pēc tam 7. augustā un 9. septembrī ARA "Rīgas sekcija" izsniedza Armijas apgādības pārvaldes galvenajai noliktavai krājumus, kas bija paredzēti uzturam "Baloža karaspēka" 9500 un "latviešu karaspēka" 8500 vīriem Vidzemē 14 dienām – gaļas konservus, cūkgaļu ar pupām, liellopu gaļu, gaļu ar dārzeņiem, truša gaļas konservus, margarīnu, marmelādi, kondensēto pienu, biskvītus, kakao, sieru, sinepes, piparus, sāli, tēju un cukuru (LVVA 3615–1–24., 1.–18., 25.), un šī produktu daļa tika nogādāta Valmierā.

Paralēli palīdzības sniegšanai visiem iedzīvotājiem, amerikāņi lielu uzmanību veltīja bērniem – ARA misijā darbojās īpaša bērnu apgādāšanas grupa. Šī darba vadītājs Rīgā Džordžs Stūkijs (*Stooney*) 1. augustā rakstītajā pārskata ziņojumā vēstījis, ka bērnu ēdināšanas darbs sekmīgi uzsākts arī Jaunjelgavā (440 bērni), Jelgavā (700), Smiltēnē (583), Slokā (721), Rīgas Jūrmalā (800) un Cēsīs (1000) – tātad kopumā tika ēdināti 4204 bērni ārpus Rīgas pilsētas. Turklāt bija panākta vienošanās arī ar Valmieru (1000 bērnu), Jēkabpili (700), Bausku (400) un Strenču apkārtni (200) jeb kopā vēl 2300 bērnu ēdināšanu šajās vietās, tiklīdz būs izveidotas īpašas virtuves (HIA, ARA, EU, b. 337, f. 13; b. 336, f. 7).

1919. gada oktobra nogalē, kauju laikā ar Bermonta spēkiem, prese ziņoja, ka uzreiz pēc boļševiku padzišanas arī Valmierā, ievērojot amerikāņu prasību, veikta bērnu reģistrācija, un reģistrētajiem piešķirta pārtika. Tās izdalīšanai tika ierīkota virtuve kurlmēmo skolā. Pavisam tika reģistrēti 1240 bērni, un sākotnēji ēdināti visi, turklāt 381 no viņiem saskaņā ar ārsta norādījumiem pārtika izsniegta uz mājām, bet ik dienas virtuvē ēdināti 686 bērni. Savukārt vēlāk ēdināmo skaits mazinājās: saistībā ar pārtikas situācijas uzlabošanu no ēdināmo skaita izslēgti turīgāko vecāku bērni un vecākie bērni, lai varētu sniegt palīdzību vistrucīgākajiem (E. 1919, 2).

Interesanti, ka, norisinoties kaujām ar P. Bermonta spēkiem, 1919. gada rudenī Latvijā stāvokļa noskaidrošanai ieradās augstākstāvošs ARA ierēdnis Čārlzs Ličs (*Leach*), un arī viņa darbība, kaut nedaudz kuriozi, saistījās ar Valmieras vārdu: novembra sākumā amerikāņi vilcienā devās uz Tallinu, ceļā pārvarot zināmas grūtības: pēc dokumentu pārbaudes Valmierā viņiem pateikts, ka vilciens stāvēs stundu. Amerikāņi izkāpuši iedzert tēju, bet drīz konstatējuši, ka vilciens aizbraucis, taču stacijas komandants veicis telefona zvanu, un pēc divām stundām palikušajiem amerikāņiem pretī atsūtīta lokomotīve ar vagonu, savukārt vilciens aizturēts Valkā, tādējādi viss beidzies veiksmīgi (HIA, ARA, EU, b. 1). 1920. gada vasarā ARA uz pusgadu pārtrauca darbu virknē Centrālās un Austrumeiropas zemju (arī Latvijā), taču gada beigās konstatēja, ka šis valstis pašas nespēj tikt galā ar smago situāciju. Rezultātā 1921. gadā bērnu ēdināšana Latvijā un citur tika atsākta. Ar amerikāņu palīdzības centrālkomitejas starpniecību īpaši amerikāņu pārstāvji Rīgā organizēja un pārraudzīja darbu visā Latvijā. Bērnu ēdināšanu pilsētās, miestos un visvairāk cietušajos pagastos organizēja vietējās komitejas, turpinot to līdz 1922. gada rudenim. Valmierā ēdināšana tika uzsākta 1921. gada 21. martā (no 200 zināmajiem bērniem 89 bija divu patversmju iemītnieki), 1921. gada jūlijā un arī 1922. gada septembrī tika ēdināti 450 bērni (LVVA 5652–1–2, 165–520; HIA, ARA, EU, b. 693, f. 2).

Tomēr īpaši ar Valmieru saistījās Amerikas Sarkanā Krusta (*American Red Cross* – ARC) organizācijas darbība. Latvijā tā uzsāka darbību 1919. gada augustā, bet septembrī organizācijas pagaidu vadītājs kapteinis Fens Kenovers (*Kenower*) informēja, ka Rīga būs darbības centrs, un piecos iecirkņos (Rīgas, Krustpils, Valmieras, Cēsu un Liepājas) strādās pieci virsnieki katrā (praksē gan šāds plāns nerealizējās – Ē. J.) ("L.S." 1919, 3; Rīga kā Amerikas Sarkanā Krusta centrs Latvijā 1919, 3).

Drīz pagaidu vadītāju F. Kenoveru nomainīja pastāvīgs vadītājs – pulkvežleitnants Edvards Raiens (*Ryan*). 3. novembrī viņš no Rīgas personiski devās apmeklēt Valmieru, kurā bija iecerējis izveidot ARC nodaļu ar noliktavu. Uz šo pilsētu 7. novembrī tika nosūtīts kapteinis F. Kenovers (nodaļa apkalpoja Cēsis, Smiltēni, Strenčus un citas vietas Vidzemē).¹ 15. novembrī E. Raiens tikās ar

Latvijas Sarkanā Krusta (LSK) Valmieras nodaļas priekšnieku ārstu Albertu Ziediņu, kurš apņēmās sniegt informāciju par apkārtējo pilsētu, miestu un pagastu pašvaldības slimnīcām, patversmēm u.c., bet Kenovers uzsvēra, ka “pūlēties, lai pēc iespējas apmierinātu slimnīcas un trūcīgos iedzīvotājus ar medikamentiem, drēbēm un citām dzīvei nepieciešamām lietām.” Jau pēc mēneša prese ziņoja, ka amerikāņi ar vietējās LSK nodaļas starpniecību izdalījuši Valmieras pilsētas un apriņķa iedzīvotājiem 250 vīriešu un 760 zēnu kreklus un bikses, 717 adītas vilnas jakas, 358 komplektus siltas sieviešu un meiteņu veļas, 238 vilnas kreklus zēniem, 578 apģērba gabalus sievietēm, zēniem un meitenēm, 1457 pārus zeķu, 1825 dvieļus un kabatas lakatiņus. Turklāt medikamenti, ārstniecības līdzekļi un veļa bija ziedota Valmieras, Strenču un Cēsu slimnīcām un patversmēm. Interesanti, ka pie Kenovera bija vērsušās vairākas personas, pieprasot konkrētas mantas pārliecībā, ka “gan jau valdība par to samaksāšot”, tāpēc tika norādīts, ka organizācija izsniedz amerikāņu tautas saziņotās dāvanas un “šāda uzstāšanās ir nevietā”. Nodaļa sniedza atbalstu arī Valmieras garnizona lazaretei. Palīdzība Valmierā turpinājās, turklāt vietējā LSK nodaļa turpināja veikt starpnieka funkcijas. Piemēram, 1920. gada janvāra beigās pagasta valdēm tika norādīts sniegt informācija par trūcīgajiem iedzīvotājiem, nevis atsevišķām personām, jo tikko Palsmanes pagasta izpildkomiteja bija izsniegusi “vienai sievīnai” apliecību, ka tai nepieciešamas amerikāņu drēbes, un tā bija garo ceļu līdz Valmierai mērojusi kājām. 1. februārī LSK Valmieras nodaļa nolēma sūtīt amerikāņiem īpašu pateicības rakstu (daļu drēbju izsniedza arī caur LSPK nodaļu).²

1920. gada 17. janvārī E. Raiena vietnieks majors Hjū Grifins (*Griffin*) ASV īpašās Valsts departamenta komisijas Rīgā vadītājam Džonam Geidam (*Gade*) atreferēja ARC Valmieras nodaļas vadītāja kapteiņa Solana Messija (*Massej*) ziņojumu par vietējās ARC komitejas izveidi, kurā darbojās pilsētas ievērojamākās kundzes, un to vadīja pats pilsētas galva, bet visi komitejas izdotie rīkojumi bija jāapstiprina Messijam. Turklāt darbā bija iesaistītas arī citas vietējās iedzīvotājas, kas reģistrēja trūkumcietējus, veica izdali utt. Messijs ļoti augsti vērtēja darbā iesaistīto Valmieras sieviešu enerģiju un pretimnākšanu trūkumcietējiem, tos reģistrējot (NARA, DP, Diplomatic Posts, Latvia, vol. 10).

22. aprīlī, vairākus mēnešus ilgušo darbību Valmierā izbeidzot (oficiāli nodaļa bija atklāta 21. janvārī), Latviešu sieviešu palīdzības korpusa vietējā nodaļa Messijam dāvāja uz balta flaneļa auduma melniem diegiem izšūtu pateicības veltījumu un korpusa ģerboni.³

Valmierā ARC pārstāvji īpašu vērību veltīja arī t.s. “Valmieras koncentrācijas nometnei” jeb Vidzemes-Latgales gūstekņu, nometnei un tajā ieslodzīto cilvēku stāvoklim. 1919. gada novembrī pēc Dž. Geida lūguma Latvijas valdība un Armijas virspavēlnieka štābs atļāva Raienam apmeklēt nometni, lai novērtētu vajadzības un sniegtu atbalstu. Geids uzsvēra, ka šādi amerikāņi rīkojas visur – no Serbijas līdz Igaunijai (LVVA, 5192. f., 1. apr., 61. l., 10.).

9. decembrī F. Kenovers sagatavoja nometnes aprakstu:

Vieta: izvietota lielas baronu muižas atliekās. Lielākā daļa no lielās ēkas iznīcināta. Drenāža vidēja.

Komendants: Leitnants Brencēns.

Gūstekņu skaits: Šodien nometnē atrodas 230 sarkanarmieši un 17 vācieši.

Lazarete: nepastāv. Slimnieki tiek vesti uz 2. divīzijas slimnīcu Valmierā, kura ir pārpildīta. No pieciem līdz astoņiem cilvēkiem katru dienu tiek paņemti uz hospitāli un tikpat daudzi atgriežas. Parasti viņi ir ļoti slimi, pirms tiek nogādāti slimnīcā. Ārsts Apinis no Valmieras ierodas katru dienu.

Virtuve: Ļoti tumšā pagrabā, nekāda apgaismojuma. Ir tik tumšs, ka nav iespējams saskatīt priekšmetus četru pēdu attālumā. Plīts no ķieģeļiem, ļoti primitīva. Ēdienu gatavo un pasniedz gūstekņi.

Pārtikas devas: Maize 400 grami dienā, ar kartupeļiem. Gaļu dod divas reizes nedēļā, citās dienās dažreiz dod zivis. Dienā viens siltais ēdiens.

Tualetes: ārpusē pie sienas.

Guļamtelpas: nelielās, pārpildītās istabās. Divstāvu gultas taisītas no lielām galdu konstrukcijām, bez matračiem un segām. Siltas. Ventilācijas kopumā nekādas, gaiss ļoti smags.

Mazgāšanās iespējas: pilnīgi nekādas. Varētu izmantot telpu blakus virtuvei, taču tajā nav loģa rūšu un pašlaik ir diezgan auksts.

Apģērbs: Komandants ziņo, ka 75% gūstekņu ir bez kurtēm. Es domāju, ka 25% no gūstekņiem ir bez zeķēm un jebkāda veida autiem jeb apaviem. Redzēju daudzus stāvam ārpusē sniegā basām kājām. Gūstekņiem ir apģērbs, taču ļoti sliktā, saplēstā stāvoklī. Dzirdēju, ka tiem, kuriem, ierodoties nometnē, ir labs apģērbs, tas tiek atņemts, vietā izsniedzot vecu.

Darba komandas: Tie, kuriem ir piemērotas drēbes, strādā uz tilta un dzelzceļa. Cilvēki pilsētā, kuri vēlas nodarbināt cietuma darbaspēku, sacīja man, ka daži saplēš savas drēbes, lai nebūtu jāstrādā.

Darbnīcas: Šajā nometnē ir apavu darbnīca un šūšanas darbnīca, kuras strādā gan šejienes, gan Valmierā esošās nometnes vajadzībām. Komandants man stāstīja, ka sakarā ar neiespējamību dabūt ādu, pašlaik netiek veikta nekāda apavu labošana.

Kopumā: Šī nometne ir sliktā stāvoklī. Gūstekņi ir nožēlojami ģērbusies un neizskatās labi.

Priekšlikumi: Domāju, ka lazarete desmit – divpadsmit cilvēkiem šajā nometnē būtu labi. Šeit varētu ārstēt slimniekus ar mazākām kaitēm un nevajadzētu vest viņus garo ceļu uz divīzijas slimnīcu, kas pašlaik ir pārpildīta. Gan guļamtelpās, gan citās telpās vajadzētu izmantot dezinfekcijas līdzekļus. Kādreiz tādi izmantoti, taču pašlaik tos nevar iegādāties vai tie ir par dārgu.” (HIA, ANRC 1919, b. 180, f. 11)

1919. gada 12. decembrī Raiens rakstīja Kenoveram, ka viņa apkopotu informāciju apstiprinājis britu misijas kapteinis Brejs, turklāt arī Brejs bija ievērojis, ka gūstekņiem, kuri ierodas labās drēbēs, tās tiek atņemtas, pretī izsniedzot skrandas. Tāpēc Raiens uzdeva Kenoveram to kontrolēt, periodiski apmeklējot nometni un pārliedzinoties, ka gūstekņiem izsniegtā apakšveļa un zeķes nav atņemtas (NARA, DP, Latvia, vol. 6). Pirms Ziemassvētkiem ARC pārstāvji izdalīja 413 apakšveļas un zeķu komplektus, par ko pateicās nometnes vadība: “Gūstekņi sarkanarmieši pateicīgi amerikāņu tautai Amerikas Sarkanā Krusta misijas priekšnieka personā, kurš viņus nav aizmirsis grūtā brīdī.” (Brensons 1920, 3) Drīz pēc tam organizācija piešķīra inventāru 25 gultu lielajai viegli saslimušo nodaļai, kas tika ierīkota pie nometnes un kurā bija 25 gultasvietas (LVVA, 6033, f., 1. apr., 285. l., 17.). ARC komisijas vadītājs Latvijā E. Raiens 12. decembrī nosūtīja Dž. Geidam par to ARC pārstāvja F. Kenovera sagatavoto pārskatu. Geids pateicās 15. decembrī, jautājot, vai amerikāņi (“mēs”) varētu kaut ko darīt ieslodzīto situācijas uzlabošanai, un 16. decembrī viņš Raiena atsūtītos materiālus pārūtīja valsts sekretāram (NARA, DP, Latvia, vol. 6).

Amerikāņu darba nozīmi apliecināja ziņojums par tīfa epidēmiju reģionā – 1920. gada 3. februārī ARC komisijas vadītāja vietnieks H. Grifins telegrafēja, ka Baltijas valstīs konstatēti 10 000 jauni tīfa saslimšanas gadījumi. Apmēram puse no tiem bija Igaunijā, taču arī Rīgā – 300, Jelgavā – 150, Valmierā – 50, bet Daugavpilī – 500 gadījumu. Viņš ziņoja, ka uz visām minētajām vietām ARC nosūtījusi slimnīcu drēbju krājumus, turklāt situāciju ievērojami sarežģījot vispārējs pārtikas trūkums un apstākļi, ka arī provincē, kuru tīfa epidēmija nav skārusi, vērojami baku un gripas uzliesmojumi, bet Liepājā – gripas epidēmija (HIA, ANRC, b. 176, f. 7, b. 180, f. 10.).

ARC darbību Latvijā turpināja un tā saistījās arī ar Valmieru. Pārskatā par darbību 1921. gada jūlijā Raiens atzīmējis, ka izveidotas 125 bērnu veselības “klīnikas” – punkti, t.sk. trīs zobārstniecības kabineti (HIA, ANRC 1921, b. 177, f. 17). Tomēr pakāpeniski darbība tika sašaurināta. 1921. gada vasarā Rīgā bija 13, Liepājā – 4, Daugavpilī – 4, Rēzeknē – 2, Rucavā, Nīcā, Aizputē, Kuldīgā, Talsos, Tukumā, Dobelē, Saldū, Slokā, Rīgas Jūrmalā (Bulduros), Ķekavā-Grīnvaldē, Jelgavā, Brambergē, Mīlgrāvī, Limbažos, Valmierā, Cēsīs, Sērpilī, Krustpilī, Jēkabmiestā, Eļengrāvē, Līvānos, Ludzā, Krāslavā un Kārsavā – pa vienai ARC klīnikai jeb punktam (kopā – 48). Savukārt Igaunijā bija vēl 37 un Lietuvā – 15 klīnikas (HIA, ANRC 1921, b. 177, f. 77). 10. augustā Raiens ziņoja, ka izveidotas kopumā 132 medicīnas un 15 zobārstniecības klīnikas (attiecīgi Latvijā 58 un 15, Igaunijā – 59 un Lietuvā – 15 klīnikas). Viņš arī atzīmēja, ka vispārējais palīdzības darbs ir noslēgts (HIA, ANRC 1921, b. 178, f. 10). Jau 1921. gada jūnijā tika slēgta klīnika Valmierā, augustā – Līvānos, Dobelē utt. (HIA, ANRC 1921, b. 180, f. 6)

Amerikas Savienoto Valstu un Valmieras saistībā atzīmējama vēl kāda interesanta detaļa: 1919. gada beigās / 1920. gada pavasarī par Latvijas diplomātisko pārstāvi ASV tika plānots pēc kārtas iecelt vairākas sabiedrībā pazīstamas personas, sākotnēji viena no tām – Valmieras ārsts Georgs Apinis. Decembra vidū presē bija informācija par to, ka viņa misijā būs 5–6 personas, misija dosies ceļā decembra beigās vai janvāra sākumā, un tās galvenie uzdevumi būs latviešu karavīru un bēgļu transportu organizēšana no Tālajiem Austrumiem, kā arī tirdzniecisko sakaru nodibināšana. Valmieras prese 1919. gada 11. decembrī vēstīja, ka Apinis atstāj amatu un dodas uz Rīgu, no turienes – uz Vašingtonu.⁴ Tomēr G. Apinis no diplomātiskā pārstāvja amata atteicās 1919. gada decembra beigās, aizbaidinoties ar slimību. Jādomā, ka tieši šajā brīdī misijas nosūtīšana bija visreālākā, jo 18. decembrī no Varšavas tika izsaukts kara atašeja palīgs Polijā – virsleitnants I. Ulmanis (ministru prezidenta brāļadēls), kuru bija paredzēts iecelt par kara atašeju, taču misija īstenota netika (LVVA, 5601–1–6655, 4.). Galu galā Latvijas diplomātiskais pārstāvis uz ASV tika nosūtīts tikai 1921. gadā, turklāt pilnvērtīgu darbību viņš varēja uzsākt tikai 1922. gada vasarā, kad ASV beidzot atzina Baltijas valstis.

* * *

Amerikāņu palīdzības organizācijām bija ļoti liela nozīme katastrofālās humānās situācijas no-regulēšanā Latvijā Neatkarības kara laikā un pēc tā. Pārtikas un medicīniskās aprūpes krīzes situācijas stabilizēšana uzskatāmi izpaudās arī vienā no lielākajiem Vidzemes centriem – Valmierā, kur Amerikas palīdzības administrācija un Amerikas Sarkanais Krusts sadarbībā ar pilsētas pašvaldību un vietējam sabiedriskajām organizācijām aktīvi piedalījās iedzīvotāju apgādē un viņu veselības aprūpē, t.sk. Valmieras bērnu ēdināšanā. Ārkārtīgi smagā sociālā stāvokļa dēļ šis atbalsts bija ļoti būtisks. Raksta ietvaros aplūkojot ASV palīdzības organizāciju darbību Latvijas reģionos, Valmieras pilsētas gadījums atklāj konkrēta reģionālās vēstures piemēra nozīmi plašākā starpvalstu attiecību kontekstā. Šis pētījums arī atklāj, ka Latvijas un tās pilsētu, kā arī pagastu vēsturē joprojām ir daudz tāda, kā izzināšana var būtiski papildināt ne vien informāciju par mūsu valsts vēsturi, bet arī – ārvalstu, šajā gadījumā – Amerikas Savienoto Valstu vēsturi.

SAĪSINĀJUMI

- ARA – American Relief Administration
- ANRC – American National Red Cross
- EU – European Unit
- HIA – Hoover Institute Archives
- LNA LVVA – Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs
- NARA, DP – National Archives and Relief Administration, Diplomatic Posts

IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

- Amerikanskij Krasnij Krest v Rige. *Segodnia*. 1919.15.09.
- Amerikas milti Valmierai. *Baltijas Vēstnesis*. 1919.22.07., 46, 4.
- Brensons, 1920. Pateicība, *Vidzemnieks*, 1, 3.
- Freedom for Poland. *Washington Post*. 1917.31.03.
- HIA, ARA, EU, box 1 (Diary of Ch. Leach. Charles Nelson Leach Papers.).
- HIA, ARA, EU, box 336, folder 4.
- HIA, ARA, EU, box 336, folder 7 (Stookey, G. Final Report on Child-Feeding Program at Riga, 1919.01.08.).
- HIA, ARA, EU, box 337, folder 13 (Stookey, G. Report on Child Feeding Program, 1919.22.07.)
- HIA, ARA, EU, box 693, folder 2 (Payments to Kitchens, Oct., 1921 – Aug., 1922.).
- HIA, ANRC, box 177, folder 17 (Conference minutes, Paris, 1921.02.08.).
- HIA, ANRC, box 178, folder 10 (E. Ryan to Acting Director A. Hill, Paris, 1921.10.08.).
- HIA, ANRC, box 176, folder 7, box 180, folder 10.
- HIA, ANRC, box 180, folder 6 (E. Ryan to Cartographer S. Adamson, 1921.01.12.).
- HIA, ANRC, box 180, folder 11 (Kenower, F, 1919. Report on Prisoner of War Camp at Wolmarhof, 1919.09.12.).
- LNA LVVA, 3615. f., 1. apr., 24. l., 1.–18.; 25.
- LNA LVVA, 5192. f., 1. apr., 61. l., 10.
- LNA LVVA, 5601. f., 1. apr., 6655. l. (I. Ulmaņa dienesta gaitu saraksts), 4.
- LNA LVVA, 5652. f., 1. apr., 2. l., 165.–520.
- LNA LVVA, 6033. f., 1. apr., 285. l., 17.
- “L.S.”, 1919. Amerikāņu Sarkanā Krusta misija. *Kurzemes Vārds*, 77, 3.
- NARA, DP, Latvia, vol. 6
- NARA, DP, Latvia, vol. 10.
- Rīga kā Amerikas Sarkanā Krusta centrs Latvijā. 1919. *Baltijas Vēstnesis*, 93, 3.
- Tallents, S., 1943. *Men and boy*. London: Faber and Faber.
- Valmiera. *Latvijas Sargs*. 1919. 29. okt.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ HIA, ANRC, box 179, folder 2 (Patterson, L., 1919. Report of activities in Latvia, 1919.13.12.); Amerikas Sarkanā Krusta priekšnieks. *Jaunākās Ziņas* (1919.08.11.); Pateicība. *Brīvā Zeme* (1919.08.11.); Amerikas Sarkanā Krusta priekšnieks. *Brīvā Zeme* (1919.09.11.); Amerikas Sarkanais Krusts. *Brīvā Zeme* (1919.22.11.).
- ² LNA LVVA, 6033–1–285–1, 16.; Ar Amerikas Sarkanā Krusta priekšstāvi. *Vidzemnieks* (1919.15.11.); Amerikas Sarkanais Krusts. *Vidzemnieks* (1919.23.12.); Latvijas Sarkanā Krusta Valmieras nodaļa. *Vidzemnieks* (1920.20.01.); Latvijas Sarkanā Krusta Valmieras nodaļa. *Vidzemnieks* (1920.06.02.); Paskaidrojums. *Vidzemnieks* (1920.17.02.).
- ³ Atzinības balva amerikāņu Sarkanā Krusta priekšstāvjiem. *Jaunākās Ziņas* (1920.28.04.); HIA, ANRC, box 177, folder 8 (Captain Massy closes up Wolmar work. Red Cross Bulletin (Riga). 1920.22.04.).
- ⁴ Sk.: Dr. med. G. Apiņa kgs. *Vidzemnieks* (1919.11.12.); Mūsu diplomātiskā priekšstāvēniecība Amerikā. *Jaunākās Ziņas* (1919.15.12.); Mūsu misija. *Jaunākās Ziņas* (1919.20.12.).

AMERICANS IN VALMIERA IN 1919–1922: THE TOWN DURING AND AFTER THE WAR

ĒRIKS JĒKABSONS

Professor, Dr. hist., Faculty of History and Philosophy of the University of Latvia, Department of History and Archeology

Email: eriks.jekabsons@lu.lv

ABSTRACT

The aim of the present paper is to provide an insight into a relatively little-known page in the history of Valmiera town by examining the activities of the USA aid organisations (American Relief Administration and American Red Cross) there. The same as in other Latvian cities and towns, American aid organisations played a very important role in solving the disastrous humanitarian situation in Valmiera during and after the Independence War. The paper also reveals what kind of materials about Valmiera as a “provincial town”, in the good sense of the word, are available in foreign archives, in this concrete case, in those of the USA. The example of Valmiera town is a good illustration of the importance of a concrete episode of regional history in a broader context - in this case in that of the history of the activities of the US aid organisations. It also illustrates the fact that the history of our country and its towns (and villages) still contains many aspects that can considerably complement to the history of our state in general as well as to the history of other countries.

Keywords: Valmiera town, Independence war, humanitarian situation, American Relief Administration, American Red Cross

SUMMARY

The aim of the present paper is to provide an insight into a relatively little-known page in the history of Valmiera town by examining the activities of the USA aid organisations there. During and after the First World War several US organisations of humanitarian nature were active in Europe and in 1919–1922 they provided considerable support to war-devastated countries in Central and Eastern Europe with the goal of rebuilding their capacities of independent existence, thereby preventing the spread of the threat of Bolshevism in the continent and thus also contributing to the long-term US trade interests in Europe. Detailed information about the activities and importance of these organisations – the American Relief Administration and the American Red Cross – in Latvia as a whole is not known to broader public, thus the paper also provides a certain contribution to the study of the character of the activities of the above-mentioned organisations outside the large urban centres (Riga, Liepāja), i.e. in the provinces, as their activities there are of no lesser importance. The paper also reveals what kind of materials about Valmiera as a “provincial town”, in the good sense of the word, are available in foreign archives, in this concrete case, in those of the USA. American aid organisations played a very important role in solving the disastrous humanitarian situation in Latvia during and after the Independence War. This aspect took a clear expression in one of the largest urban centres in Vidzeme region, Valmiera, where the American Relief Administration and the American Red Cross, in co-operation with the municipality and the local public organisations took an active part in the provision of the local residents with the articles of prime necessities and health care services, including the feeding of the children of Valmiera. Taking into account the extremely grave social situation, such support was very important. Furthermore, the example of Valmiera town is a good illustration of the importance of a concrete episode of regional history in a broader context – in this case in that of the history of the activities of the US aid organisations. It also illustrates the fact that the history of our country and its towns (and villages) still contains many aspects that can considerably complement to the history of our state in general as well as to the history of other countries, in this concrete case, that of the United States of America.

ELEJAS MUIŽAS KOMPLEKSA ATJAUNOŠANAS PROBLĒMAS, 1915–2015

IEVA ANDREJAUSKA

Mg. hist., Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs.

E-pasts: andrejauska@inbox.lv

ANOTĀCIJA

Raksta mērķis ir noskaidrot problēmas, kas saistītas ar Elejas muižas kompleksa atjaunošanu. Elejas muižas kompleksa bojāeja sākās pēc ugunsgrēka 1915. gadā. Kopš 1927. gada, kad muižas galvenā ēka pirmo reizi tika iekļauta aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā, līdz pat mūsdienām tiek piedāvātas arvien jaunas idejas, kā renovēt un izmantot katru atsevišķu muižas kompleksa ēku, kā arī parku. Pētījuma rezultātā iespējams secināt, ka problēmas muižas kompleksa atjaunošanai rada cilvēku negatīvā attieksme (vienaldzība, ļaunprātība) un naudas līdzekļu trūkums.

Atslēgas vārdi: Elejas muižas komplekss, tējas namiņš, parks, žogs, fon Medemi, Doroteja fon Medema.

IEVADS

Elejas pils, tai piederošās 19 ēkas un Lielelejas parks kā vienots muižas ansamblis 19. gadsimtā tika uzskatīts par izcilu būvniecības paraugu Eiropā (Lancmanis 1992, 49). Par muižas un tās apkārtnes skaistumu liecina nedaudzie saglabājušies fotoattēli un dokumenti, no kuriem daļa glabājas Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas (VKPAI) arhīvā, un tie kā avoti izmantoti raksta sagatavošanai. Citi materiāli glabājās arī fon Medemu (*von Medem*) dzimtas pārstāvju personīgajā arhīvā. Šobrīd Elejas muižas ansamblis un parks ir valsts nozīmes arhitektūras pieminekļu sarakstā, taču saglabājušās tikai dažas ēkas, no pašas pils – neliels sarkanu ķieģeļu sienas fragments, kas nezinātājam nemaz neļautu noteikt, kāda ēka šeit atradies. Raksta mērķis ir apzināt problēmas, kas saistītas ar Elejas muižas kompleksa atjaunošanu. Izmantojot vēsturiski ģenētisko metodi, tiek aplūkota muižas kompleksa vēsture, attiecīgi nodaļās atklājot, kāds komplekss bija laikā pirms Pirmā pasaules kara, pēc 1915. gada, kad īpašums cieta ugunsgrēkā, un līdz 1933. gadam, kad Pieminekļu valde svītvoja to no aizsargājamo objektu saraksta, kā arī – Elejas muižas komplekss mūsdienās, kad joprojām tiek meklētas iespējas tā atjaunošanai un saglabāšanai. Jāatzīmē, ka padomju periodā Elejas pilsdrupas 1955. gadā atkārtoti tika uzņemtas aizsargājamo objektu sarakstā, tomēr plašas darbības kompleksa atjaunošanai, neraugoties uz sagatavotajiem plāniem, tā arī netika veiktas. 1949. un 1984. gadā tika organizēta muižas kompleksa apsekošana, izdarīti fotouzņēmumi, zīmētas kartes un plāni, kā arī raksturoti arhitektūras objekti. 1984. gadā tējas namiņa (koka paviljons parkā) tehniskais stāvoklis raksturots kā “sagatavots restaurācijas darbiem” (VKPAI 4216, 10),

tomēr objekta pilnīga restaurācija veikta tikai 2015. gadā. Izņēmums ir vienīgi 1957. gadā atjaunotā teātra ēka, kurā tika iekārtots strādnieku klubs.

ELEJAS MUIŽAS ANSAMBLIS PIRMS I PASAULES KARA

Muiža kā vienots zemes īpašums izveidojās jau 16. gs. beigās. Sākotnēji tā piederēja fon Tīzenhauzenu (*von Tiesenhausen*) dzimtai, taču 1716. gadā nonāca fon Bēru (*von Baehr*) īpašumā. Pēc Johana Ulriha fon Bēra (*Johann Ulrich von Baehr*, 1716–1753) nāves zemes īpašumu ar koka dzīvojamu māju, kalpu māju un saimniecības ēkām nopirka Johans Frīdrihs fon Medems (*Johann Friedrich von Medem*, 1722–1785) par 135 000 florīniem. 18. gs. 70. gados uzcelta jaunā kungu māja vēlinā rokoko stilā. Kad 1785. gadā muižu mantojumā saņēma grāfs Kristofs Johans Frīdrihs fon Medems (*Christoph Johann Friedrich von Medem*, 1763–1838), saukts arī par Žanno (*Jeannot*), tā kļuva par viņa dzimtmuižu. Zināms, ka vecākais muižas komplekss cietis ugunsgrēkā, bet Elejas muižas ansamblis, kas celts laikā no 1806. līdz 1810. gadam, daļēji varam aplūkot arī mūsdienās (VKPAI 08-04-III; IV-18-E-474, 5).

Pārvaldnieka māja un teātra ēka celtas ap 1813. gadu vienkāršā klasicisma stilā. Visticamāk, abu celtnu arhitekts bijis J. G. A. Berlics (*J. G. A. Berlitz*, 1753–1837). Pārvaldnieka mājā, iespējams, dzīvojusi daļa pils kalpotāju, bet daļa celtnes izmantota kā viesu nams, savukārt teātra mājā jau sākotnēji esot izbūvēta skatuve (VKPAI 4213, 3).

Elejas pils ansamblis rotājušas īpašas skulptūras – trīs atšķirīgi sfinksu pāri. Skulptūras vārtos uz pils centrālo daļu gatavotas no augstvērtīga franču marmora, kapos – no mākslīgā akmens. Tiek uzskatīts, ka čuguna sfinksu pāris no alejas pēc 1915. gada notikumiem, iespējams, aizvests uz Tērvetes vecās muižas ēku, kur tās var aplūkot vēl šodien (Lancmanis 1992, 77).

Lielelejas brīvā plānojuma parks veidots paralēli jaunākās pils celtniecībai, ap 1806.–1810. gadu. Tā platība ir 37,8 ha, ieskaitot ūdeņus (0,5 ha), kā arī pļavas un ganības (~1 ha). Parka plānojumā bija iecerēti 73 koki, no kuriem 28 būtu vietējo sugu un 45 no ārvalstīm ievestie. Parkā aug arī 24 m augsts dižozols – tā stumbra apkārtmērs ir 5,6 m. Pašlaik parkā savairojušās dažādas parastu koku

1. att. Sfinksa pie Elejas muižas kompleksa centrālās ieejas. Foto: Ieva Andrejauska, 2011.

2. att. Arhitekta
J. G. A. Berlica
projektētā Elejas muiža
ap 1909. gadu (Foto no:
Pirang, H., 1928. *Das
baltische Herrenhaus II.*
Riga: Jonck &
Poliewsky, 13).

sugas, kas sākotnējā plānojumā nebija paredzētas. Objekts uzņemts kultūras pieminekļu aizsardzībā 1977. gada 15. aprīlī. Taču parka teritorija netika slēgta – arī mūsdienās bez ierobežojumiem to kā atpūtas vietu var apmeklēt ikviens (VKPAI 4216, 23).

Elejas muižas ēkas arhitektūra

Elejas muižas ēka celta reprezentatīvā klasicisma stilā kā 51,7 x 22,5 m apmesta ķieģeļu celtne. Tās cokols, apšūts ar granīta plāksnēm, bijis 0,6 m augsts. Sienu biezums pirmajā stāvā bijis 0,94 metri, otrajā – 0,83. Tās būvētas no dažāda izmēra nevienmērīgi apdedzinātiem ķieģeļiem. Pirmā un otrā stāva logu aillas no iekšpusē mūrētas kā segmenta pārsedzes ar savienojumu – laidnis, divi galenieki, laidnis, bet no ārpuses – ar taisnu pārsedzi ķieģeļu ķīlējuma. Trešā stāva logu ailu pārsedzes – horizontālas gan iekšpusē, gan ārpusē (Lancmanis 1992, 24). Ēkas pagalma fasādi akcentējis seškolonnu portiks ar trīsstūra frontonu, bet pret parku vērstajai fasādei bijis deviņus metrus augsts kupola zāles izvirzījums. Portika centrā un gala fasādēs bija izvietoti trīsdaļīgi Palladio tipa logi. Pils ēka bijusi apmesta ar precīzi izpildītu pirmā stāva rustojumu. Arī kolonnas veidotas no ķieģeļiem. Otrajā stāvā portikā bija uzstādītas astoņu posmu dzelzs kaluma margas, bet frontonā atradās grāfu Medemu ģērbonis, ko balstīja guļošu lauvu figūras.

Celtnes cokola stāvā bija virtuve, pieliekamie kambari un uzgaidāmā zāle viesiem. Otrā stāva aizņēma grāfa ģimenes istabas un pieņemšanas telpas. Ēkas centrā atradusies deviņus metrus augsta kupola zāle, ko izmantoja viesībām. Telpas bijušas bagātīgi greznotas ar mākslīgā marmora apdari, sienu gleznojumiem un stuka flīzēm klasicisma un ampīra stilā. Pēc Elejas muižas pils parauga celtas arī citas 19. gs. pirmās puses pils – Tukuma Durbē, Blīdenē kā arī Medemu villa Jelgavā (Rusmanis 2006, 73).

Tējas namiņa arhitektūra

Īpaši jāpiemin kultūras piemineklis parkā – tējas namiņš (VKPAI arhīva dokumentos dēvēts arī par paviljonu un mauzoleju). Paviljons būvēts no laukakmeņiem un sarkaniem, dedzinātiem māla ķieģeļiem – vienlaicīgi ar kungu māju 19. gs. sākumā, taču 19. gs. vidū paviljonu pārbūvēja. Tika izveidots šobrīd esošais četrslīpju jumts ar jauniem koka siju pārsegumiem, lielo pārkari ar koka balstiem un atgāžņiem. Dienvidu pusē pārkare bijusi visplatākā, bet austrumu un rietumu pusē – šaurāka. Ziemeļu pusē pārkares nav bijis vispār. Zem pārkares izbūvēts lievenis. Fasādēs visu ailu vietās izveidotas durvju aillas ar t.s. ēzeļmuguras pārsedzi, kuras noslēgumā atveidots stilizēts ananasa auglis. Tējas namiņam bijušas stiklotas divvērtņu durvis. Pārkares griesti, sānu malas, spāru gali un citas eksponētās konstrukcijas dekoratīvi krāsotas, izmantojot iluzorus paņēmienus un vēlā

klasicisma stilam raksturīgu ornamentiku. Arī fasāžu un sienu krāsojumam izmantoti iluzori paņēmieni. Uz griestiem bijusi apdare ar ģeometrisku zīmējumu. Fasādēs rāmji krāsoti zaļos toņos, galdniecības izstrādājumi gaiši pelēki, bet jumta dzelzs skārds krāsots gaiši zilās (t.s. Berlīnes zilais) un baltās joslās. 1863. gadā pie ziemeļu fasādes izveidota stilistiski nepieskaņota piebūve ar divslīpju jumtu. Ar krusta velvi pārsegtajā telpā novietota Kurzemes hercogienes Dorotejas fon Medemas (*Dorothea von Medem*, 1761–1821) skulptūra. Lielā telpa un fasādes pārkrāsotas. Iekštelpā uz gaiši rozā sienām krāsotas rāmju sistēmas, kas atdarina profilus. Iluzorais krāsojums bijis arī uz griestiem, kur imitētas krusta velves ar ornamentāliem papildinājumiem Fasāžu krāsojuma sistēma gandrīz analoga iepriekšējai, nedaudz atšķiras vien rāmju izvietojums. Jumts, iespējams, krāsots vara zaļā tonī (par to liecina ķīmiskās analīzes). Pēc šīs pārbūves mainījās celtnes funkcija. To vairs neizmantoja kā atpūtas paviljons, bet pārveidoja par celtni, kas pakārtota Kurzemes hercogienes Dorotejas piemineklim – kā atceres vieta (mauzolejs). Celtnē Latvijas mērogā ir unikāla kā vienīgā šāda tipa klasicisma stila un romantisma perioda būve vēsturiskajā dārzā (VKPAI 4216, 22–23).

ELEJAS MUIŽAS KOMPLEKSA LIKTENIS PĒC I PASAULES KARA

Elejas muižas kompleksa bojāeja faktiski sākās ar brīdi, kad 1915. gada 23.–24. jūlijā pils un tās ansamblis tika nodedzināts, atkāpjoties Krievijas armijai. Lai gan Vācijas armijas apakšvienības steigās dzēst ugunsgrēku, no muižas kompleksa 19 ēkām daļēji izdevās izglābt pārvaldnieka māju, klēti un pils ēku. Ar vācu armijas ziņu pusnodegušajai muižai tika uzlikts skārda jumts, taču tas esot turējies tikai pāris nedēļas un vētras laikā nonests. Medemi vasarā dzīvojuši pils nesagrautajā daļā, viesiem paredzētajās telpās. Pēc Latvijas valsts nodibināšanas, 1920. gadā agrārreformas laikā, muižas zemi sadalīja un centru nodeva pagastam. Medemi 1939. gadā izceļojuši uz Vāciju. Bijušajā muižas pārvaldnieka ēkā tika izbūvētas telpas Jelgavas apriņķa policijas iecirknim (Rusmanis 2006, 75).

1925. gadā pils sienas bija saglabājušās līdz trešajam stāvam, ko pagasta pašvaldība lēnā garā turpināja nojaukt, aizbildinoties ar to, ka Pieminekļu valdei nav nekādas ieinteresētības pils sagrūšanu apturēt un veikt iekonservēšanas darbus, tāpēc brūkošās sienas var izraisīt nelaimes gadījumus (VKPAI 08-04-III; IV-18-E-474, 20). Tikai 1927. gada 28. jūlijā Pieminekļu valde atzina Elejas muižu par aizsargājamu kultūras pieminekli. Tika veikta muižas mūru uzmērīšana, fotofiksācija, kā arī drupām tika piešķirts valsts aizsargājamā pieminekļa statuss (VKPAI 08-04-III; IV-18-E-474 19; 21). Interesanti, ka pat pēc muižas uzņemšanas aizsargājamo kultūras objektu sarakstā, pašvaldība nevēlējās sadarboties ar Pieminekļu valdi, uzstājot, ka pils mūri ir pussabrukuši, un vislabākais variants ir tos nojaukt pavisam (VKPAI 08-04-III; IV-18-E-474, 25). Pašvaldība izteica priekšlikumu muižu atjaunot tautas nama un skolas vajadzībām, tāpēc 1925. un 1927. gadā tika izstrādāti divi projekti. Otrais projekts gan paredzēja ēku atjaunot tikai divu stāvu augstumā (VKPAI 08-04-III; IV-18-E-474, 48). Jāpiebilst, ka ēkas atjaunošanas gadījumā Pieminekļu valde piekrita atļaut telpas izmantot skolas vajadzībām, taču tika izvirzīts noteikums, ka ārējā siena nedrīkst tikt mainīta un ēkai vēlams atjaunot visus trīs stāvus (VKPAI 08-04-III; IV-18-E-474, 44). Tomēr pašvaldība turpināja aizbildināties ar līdzekļu trūkumu, kas tai liedzot atjaunot muižu, kaut gan sākotnēji bija ieecerēts, ka trešo stāvu varētu atjaunot pilnībā. Vienlaikus pašvaldība uzskatīja, ka jumtu nekādā gadījumā neesot iespējams uzlikt, jo tas vien maksājot 10 000 latu (VKPAI 08-04-III; IV-18-E-474, 43). Sigurds Rusmanis grāmatā “Zeme starp Rundāli un Tērveti” gan norādījis, ka daudzi vietējie iedzīvotāji esot vēlējušies ēku atjaunot pilnībā, pat savākti attiecīgie būvmateriāli – koks un ķieģeļi (Rusmanis, 2006, 84). Pieminekļu valdes arhīvā atrodamas arī ziņas par kādu saimnieku, kurš savas mājas vajadzībām no aizsargājamās teritorijas izvedis laukakmeņus (VKPAI 08-04-III; IV-18-E-474, 92; 94), kā arī pagasta valdes ziņojums, ka tas nav bijis vienīgais gadījums, iedzīvotāji turpinājuši tā

darīt arī tad, kad pils ieguvusi aizsargājamā pieminekļa statusu (VKPAI 08-04-III; IV-18-E-474, 25). Visbeidzot 1933. gadā, ekonomiskās lejupslīdes apstākļos, tika atļauts nojaukt ēku un tai atņēma pieminekļa statusu (VKPAI 08-04-III; IV-18-E-474, 28). Savukārt Elejas parkā no 1920. līdz 1930. gadam atļāva izcirst kokus, lai izmantotu iegūto zemi lauksaimniecības vajadzībām. Ja 1924. gadā jaunākais parka apstādījums (1905.–1912.) vēl nebija izcirsts, tad 1930. gadā uz kādreizējās muižas zemes bija izveidota saimniecība “Bruņinieki” – 380 metru no pils ēkas un 80 metru no tējas namiņa un baronu kapsētas (VKPAI 08-04-III; IV-18-E-474, 74).

Tējas paviljons šajā laikposmā tā arī netika atzīts par nozīmīgu kultūras pieminekli, toties par tajā esošo Dorotejas fon Medemas marmora pieminekli radās kārtējās nesaskaņas starp Pieminekļu valdi un Jelgavas pašvaldību. 1933. gada 2. martā Jelgavas pilsētas valde raksta Pieminekļu valdei par to, ka saņemtas ziņas, ka valde grasās pārcelt Dorotejas pieminekli uz Rīgu, taču tas ir nozīmīgs Jelgavas vēsturei, tālab tam jāpaliek uz vietas, kur tas tiks attiecīgi aprūpēts un restaurēts. Pieminekļu valdes vecākais inspektors Pēteris Ārends sniedza atbildi, ka priecājoties par jelgavnieku pieķeršanos mākslas vēstures piemineklim, tomēr jau 24. februārī tas tika pārvietots uz Rīgas pili, jo bijis katastrofālā stāvoklī (VKPAI 08-04-III; IV-18-E-474, 74, 75). Šis ir traģikomisks gadījums, jo vēlāk laikrakstā “Jaunākās Ziņas” tiek precizēts, ka “piemineklim nosista galva, rokas, kā arī redzami cita veida bojājumi” (VKPAI 08-04-III; IV-18-E-474, 77), tas atradies celtnē ar bojātu jumtu, par ko pašvaldība nav likusies ne zinis – tikai pēc Pieminekļu valdes brīdinājuma vēstules 1933. gada februārī pašvaldība attapusies, cik šis priekšmets patiesībā vērtīgs, turklāt pēc visa notikušā iesūdzējusi institūciju tiesā. Vēlāk izrādījās, ka Dorotejas galva glabājusies pie Paula Veimaņa Dimantu mājās, kurš to nodeva Pieminekļu valdei (VKPAI 08-04-III; IV-18-E-474, 129).

ELEJAS MUIŽAS KOMPLEKSS MŪSDIENĀS. 1991–2015

“Lauku Avīzes” 1998. gada numurā lasāms I. Sprances raksts par Elejas muižas kompleksu, kam jau ilgāku laiku juridiski esot saimnieks, bet faktiski tā neesot. Pils kompleksa ēkas, kas pirms vairākiem gadiem it kā cēlu mērķu vārdā tika viegli atdotas apsaimniekošanā, pārdotas, apķīlātas un citādi sadalītas starp dažādiem Latvijas lielākajiem privātuzņēmumiem, nu kļuvušas par “neapsargātiem, demolētiem bezsaimnieka objektiem”. Par pirmajiem muižas kompleksa īpašniekiem 1991. gadā kļuva firma “Interserviss Baltija”, kas ar Elejas pagasta valdi noslēdza līgumu uz 99 gadiem, ar muižas izpirkšanas tiesībām. Elejas pagasta valde panāca, ka laikā, kamēr firma veiks pils ēkas restaurāciju un parka sakopšanu, parku varēs izmantot pagasta iedzīvotāji. Pēc diviem gadiem pilsdrupas un netālu esošā zemnieku saimniecība “Indras” parādu saistību dēļ tika pārdotas citai firmai – SIA “FASSKO”, bet vēl divus gadus vēlāk īpašums nonāca Jāņa Fokrota rokās. Jāpiemin, ka Jānis Fokrots tajā laikā darbojās vairākās firmās – tostarp “Interserviss Baltija” un “FASSKO”. 1996. gada 1. martā Fokrots savus īpašumus ieķīlāja a/s “AKO” bankā, taču pēc pieciem mēnešiem sākās šī uzņēmuma likvidācija. Tā paša gada 17. decembrī Fokrots īpašumu pārdeva apdrošināšanas akciju sabiedrībai “Dukāts” (Sprance 1998, 7). 2004. gadā firma bankrotēja, un īpašums tika pārdots Latvijas emigrantu uzņēmumam “IIT International Corp” un tā pārstāvei Ingridai Ansonai, kura ir faktiskā jaunā Elejas muižas ēkas, teātra nama un pārvaldnieka mājas īpašniece (LETA 2012). 1993. gadā SIA “FASSKO” pārstāvis Jānis Fokrots vēstulē VKPAI vadītājam J. Dambim solīja rūpēties par teātra māju, kuru drīzumā varētu atjaunot un izmantot sarīkojumiem un teātra uzvedumiem, savukārt bijušajā muižas pārvaldnieka mājā tikšot izmitinātas, iespējams, “prominentas personas”, kuras varēšot saņemt augsta servisa pakalpojumus restorānā, izmantot atpūtas un konferenču telpas, kā arī mūzikas salonu. 1994. gadā pēc ēkas apsekošanas tika dota atļauja remontdarbiem, tomēr ne vienā, ne otrā ēkā ieceres tā arī netika īstenotas (VKPAI 4216, 26).

3. att. Elejas muižas
pārvaldnieka māja.

Foto: Ieva Andrejauska,
2011.

Kādu laiku interesi par muižas kompleksu izrādīja arī viens no Medemu dzimtas pārstāvjiem, Teodors fon Medems, kurš kopā ar dzīvesbiedri nodibinājis firmu SIA “Medem International”, lai īstenotu tūrisma projektus, ieguldot līdzekļus senču savulaik apdzīvotā reģiona attīstībā. Lai gan 2004. gadā Teodors fon Medems Jelgavas rajona Elejas pagasta padomei norādījis, ka ēku īpašuma tiesību jautājumu nesakārtotības dēļ savas dzimtas bijušajā īpašumā tuvākajā laikā neuzskata par iespējamu realizēt viesnīcu kompleksa celtniecību (LETA 2004), tomēr 2011. gada martā, pēc tikšanās ar Jelgavas novada domes priekšsēdētāju Ziedoni Cauni, notikusi abpusēja vienošanās par vēstures pieminekļa atjaunošanas iespējām. Sākotnēji Teodoram Medemam bijusi iecere kompleksu atjaunot, lai izveidotu viesnīcu franču tūristiem ar eko ēdināšanu, izmantojot vietējo bioloģisko zemnieku saimniecību produktus. Tāpat T. fon Medems plānojis atjaunot seno alus brūzi un cerējis iegūt savā īpašumā arī visu parku, taču pašvaldība šādu variantu nav pieļāvusi, norādot, ka parkam jābūt publiski pieejamam kā novada iedzīvotājiem, tā viesiem (Bartaševics 2011). Lai gan pašvaldība solīja īpašuma lietas sakārtot, tomēr 2011. gada beigās Teodors Medems atkārtoti no savas idejas atteicies, un nu muižas komplekss būtībā ir sadalīts starp diviem īpašniekiem – pašvaldību un uzņēmuma “IIT International Corp” pārstāvi Ingridu Ansoni (LETA 2012). No Elejas pils šobrīd saglabājusies pagalma fasādes austrumu puses siena līdz otrā stāva logu pārsedes augstumam kopā ar portika izvirzījumu. Daļēji vietā atrodas no dolomīta veidotie kolonnu pamati un portika granīta plāksnes (Rusmanis 2006, 74).

2010. gada 10. oktobrī Elejā noritēja divu dienu seminārs par Elejas muižas parka nākotni, kurā piedalījās eksperti no Norvēģijas, Polijas, Zviedrijas, Vācijas, Lietuvas un Latvijas, kā arī Jelgavas novada pašvaldības darbinieki, Elejas vidusskolas audzēkņi, Latvijas Lauksaimniecības universitātes (LLU) Lauku inženieru fakultātes Ainavu arhitektūras programmas studenti un Rundāles pils direktors Imants Lancmanis. Semināra galvenais mērķis bija izstrādāt idejas pilotprojektam “Interaktīva sabiedriska vieta Elejas muižas parkā”. Pēc parka apskates ārvalstu eksperti konstatēja, ka tajā aug reti sastopami koki, kas noteikti ir jāaglabā. Interesants ir ekspertu ieteikums aicināt cilvēkus izvēlēties un “adoptēt” savu koku, rūpēties par to, kā arī ziedot naudas summu parka uzkopšanai un attīstībai. Otrajā dienā semināra dalībnieki darbojās grupās, kopīgi radot idejas, kas tikšot īstenotas Elejas muižas un parka attīstības plāna izstrādē, kā arī tālākā perspektīvā, veidojot parku par novada kultūras pasākumu un svētku norises vietu.

Dažas no idejām:

- 1) Iekonservēt tējas namiņu un pils drupas, lai novērstu to tālāku bojāšanos;
- 2) Iezīmēt pils kontūras;
- 3) Izveidot pastaigu takas un atpūtas vietu pie diķa, uzbūvēt tiltiņu;
- 4) Rekonstruēt saglabājušās ēkas, izvietot tajās vēsturiskas ekspozīcijas, kādu no telpām iekārtot par svinību vietu, ko apmeklēt pēc laulību ceremonijas;
- 5) Rekonstruēt brīvdabas estrādi;
- 6) Labiekārtot un marķēt ceļu no ciema centra uz parku;
- 7) Izvietot norādes zīmes un informācijas standus;
- 8) Attīrīt žogu no krūmājiem un atjaunot žoga fragmentu;
- 9) Izvietot interaktīvus gaismas, skaņas un dizaina objektus.

(Jankevica 2010, 1)

Projekta “Elejas muižas apbūves restaurācija” ietvaros laikā no 2015. gada rudens līdz 2016. gada pavasarim celtniecības uzņēmuma SIA “Arčers” speciālistu vadībā tika rekonstruēts tējas namiņš un vēsturiskais žogs gar muižas parku.

Tējas namiņa restaurācijā iesaistījās arī topošie restauratoru asistenti no Zaļenieku Komerčiālās un amatniecības vidusskolas. Objekta restaurācijai, skolēnu vasaras praksei un pieredzes apgūšanai, kā arī publicitātei projektā tika atvēlēti aptuveni 400 000 eiro. No tiem vairāk nekā 200 000 eiro bija ES finansējums, bet novada pašvaldība ieguldīja vairāk nekā 153 000 eiro. Ar savu pieredzi restaurācijas darbos dalījās arī arhitekts un būvinženieris no Kultūras mantojuma pētniecības institūta Norvēģijā. Speciālisti atzinuši, ka vēsturisko liecību dabā saglabājies visai maz – tikai aptuveni 11%.

Arhitekts Ēriks Cērpiņš atzīmējis, ka tikpat nozīmīga ir arī 143 metru garā muižas kompleksa arkveida žoga atjaunošana, kas ir pašvaldības īpašums. Žogs restaurēts, neļaujot pazust tā vēsturiskajām vērtībām. Arhitekts norādīja, ka padomju gados žogs visdrīzāk nostiprināts ar cementu neatbilstošās vietās, daudzās vietās arī bija izkrituši ķieģeļa fragmenti. Kādā vietā žogs neesot bijis saglabājies vispār, tāpēc to nācās atjaunot pilnībā, maksimāli cenšoties atveidot vēsturisko (RB 2015).

SECINĀJUMI

Diemžēl konstatējams, ka Elejas muižas ansamblis pakāpeniski iet bojā. Tā atjaunošanu kavē divas savstarpēji saistītas problēmas: cilvēku neieinteresētība un līdzekļu trūkums. Iespējams, ja muižas galvenajai ēkai tūlīt pēc ugunsgrēka būtu uzlikts izturīgs jumts un darbā būtu norīkots cilvēks, kurš celtni pieskatītu un uzturētu kārtībā, vēlāk nebūtu nepieciešama liela naudas summa ēkas atjaunošanai un telpas varētu pielāgot skolas vajadzībām. Pēc Elejas pagasta pašvaldības un Pieminekļu centra sarakstes var spriest, ka pirmā institūcija muižas kompleksu uztvērusi kā apgrūtinājumu, par ko liecina vairākas vēstules ar priekšlikumu pili nojaukt un būvgružus izmantot saimniecības ēku būvē, taču par pārējām kompleksa ēkām šajā periodā nekādas intereses nav tikpat kā nevienam. Šobrīd objekta saglabāšana un sakopšana atkarīga no privātpašnieka un pašvaldības spējas savstarpēji vienoties par īpašumtiesībām, lai beidzot īstenotu iecerētos pasākumus šajā jautājumā. Pozitīvi vērtējama tējas namiņa (paviljona) un žoga atjaunošana, cenšoties maksimāli respektēt vēsturisko aprakstu. Vērtējot Elejas muižas kompleksa situāciju, iederīga šķiet arhitekta Ērika Cērpiņa atziņa, ka Latvijā ir zināma tendence kultūras pieminekli atstāt novārtā un atjaunot tikai tad, kad tas ir uz sabrukšanas robežas (RB 2015).

SAĪSINĀJUMI

ES – Eiropas Savienība

VKPAI – Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija

IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

AVOTI

Elejas muiža. Teksts. Km. Pieminekļu inspekcijas un Jelgavas pašvaldības sarakste, preses materiāli. 1920.–1933. VKPAI 08-04-III; IV-18-E-474.

Elejas muižas centra ansamblis. Parka paviljons. Vēsturiskais apraksts, fotogrāfijas un objekta apsekošana, 2006. VKPAI 4216.

Elejas muižas centra ansamblis. Pārvaldnieka māja. Fotogrāfijas un objekta apsekošana, 2006. VKPAI 4213.

Elejas muižas centra ansamblis. Pils. Elejas muižas vēsturiskais apraksts, zīmētie plāni, fotogrāfijas un objekta apsekošana, 2006. VKPAI 4215.

LITERATŪRA

Knusle-Jankevica, I., 2010. Elejas muižas parkam meklē jaunu veidolu. *Jelgavas novada ziņas*, 10, 12.

Lancmanis, I., 1992. *Elejas pils katalogs : izstāde atvērta Rundāles pili 1989. gada 8. septembrī*. Rundāle: Rundāles pils muzejs

Rusmanis, S., 2006. *Zeme starp Rundāli un Tērveti*. Rīga: Jumava.

Sprance, I., 1998. Elejas pils lāsts jeb kā šeptējas ar Latvijas pilim. *Lauku Avīze*, 26.11.1998., 7.

INTERNETA RESURSI

LETA, 2012. *Jaunie Elejas muižas ēku īpašnieki tiesājas par alus brūža ēku; pašvaldības plāniem tas netraucē*. <http://m.zz.lv/vietejas-zinas/jaunie-elejas-muizas-eku-ipasnieki-tiesajas-par-alus-bruza-eku-pasvaldibas-planiem-tas-netrauce-4370> (skatīts 09.01.2017.)

LETA, 2004. *Grāfs fon Medems nebūvēs viesnīcu kompleksu Elejas muižā*. <http://apollo.tvnet.lv/zinas/grafs-fon-medems-nebuves-viesnicu-kompleksu-elejas-muiza/280469> (skatīts 09.01.2017.)

Bartaševics, R., 2011. *Grāfs interesējas par Elejas muižas atjaunošanu*. <http://www.jelgavniekiem.lv/?act=4&art=21334> (skatīts 09. 01.2017.)

LETA, 2012. *Jaunie Elejas muižas ēku īpašnieki tiesājas par alus brūža ēku*. <http://www.kasjauns.lv/lv/zinas/84066/jaunie-elejas-muizas-eku-ipasnieki-tiesajas-par-alus-bruza-eku> (skatīts 09.01.2017.)

BR / BŪVUZŅĒMUMS RESTAURATORS, 2015. *Noslēgusies Elejas muižas Tējas namiņa restaurācija*. <http://www.restaurators.lv/lv/2015/12/18/noslegusies-elejas-muizas-tejas-namina-restauracija> (skatīts 29.11.2016.)

RENOVATION PROBLEMS OF ELEJA MANOR COMPLEX, 1915–2015

IEVA ANDREJAUSKA

MA in history

Email: andrejauska@inbox.lv

ABSTRACT

The aim of the paper is to identify the renovation problems of Eleja manor complex. The decay of Eleja manor complex began after a fire in 1915. Since 1927, when the main manor building was first included in the list of protected cultural monuments, new ideas have been expressed about how to restore and use each specific structure of the manor complex and the park. The findings of the research suggest that problems in the renovation of the manor complex boil down to negative attitude (indifference, malice) and lack of funds.

Keywords: Eleja manor complex, tea house, park, fence, von Medem, Dorothea von Medem

SUMMARY

The aim of the present paper is to identify the renovation problems of Eleja (*Elley*) manor complex. To reach this aim, the author used historical–genetic method in order to show the historical development of the manor complex. In this case it, regrettably, reveals the decay of the manor complex that has been in progress for more than a century. Since the period from 1840 to 1860, i.e. the time of count Johann Christoph Friedrich von Medem, Eleja manor ensemble – the manor house, 19 other buildings and a park – has been regarded as an outstanding architectural monument of European scale. During the night of 23rd/24th July 1915 the Russian army burned down almost the whole ensemble. Along with the changes of the political situation in Latvia (in 1918 and in 1990), the owners of the property have changed several times. Some of them did not pay any attention to the property, some others did not show any interest in it. In 1927 the manor house itself was included in the list of protected monuments, in 1933 it was crossed out from it and in 1954 again included in the list. Some local residents have contributed to the decay of the remaining buildings of the complex by using them as a source of building materials, by trying to appropriate land near the manor and by building new structures near the manor that do not fit into the historical landscape. As a result, currently the manor house is in ruins, the park is overgrown and the still standing buildings – the manager’s house and the theatre building – are slowly perishing due to structural damages that have incurred as a result of their age. For example, the-so-called tea house had a collapsed roof and was marked with graffiti. It is only in the recent years that a number of renovation and maintenance projects have been developed for Eleja manor ensemble. In 2016 the tea house and the historic fence around the manor were restored. A number of projects have been developed to restore the park. Whether these ideas will come true, depends on the availability of funds. Despite the sorry current state of Eleja manor complex, it is often visited by tourists and students. Currently Eleja manor and park are a national architectural monument, but the manor is also one of Latvia’s 100 Most Endangered objects.

FIGURE CAPTIONS

Fig. 1. The sphinx near the central entrance into Eleja manor complex. Photo: Ieva Andrejauska, 2011.

Fig. 2. Eleja manor house, designed by architect J. G. A. Berlitz around 1909. (In: Piring H. *Das baltische Herrenhaus II*. Riga: 1928, S. 13).

Fig. 3. Eleja manor manager’s house. Photo: Ieva Andrejauska, 2011.

IESLODZĪTO NODARBINĀTĪBA LATVIJAS REPUBLIKAS TIESLIETU MINISTRIJAI PAKĻAUTAJĀS IESLODZĪJUMA VIETĀS, 1919–1921

AIGA BĒRZIŅA

Mg. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta zinātniskā asistente, Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva Dokumentu pieejamības un popularizēšanas nodaļas arhīva eksperte, Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes doktorante.

E-pasts: aigaberzina91@gmail.com

ANOTĀCIJA

Rakstā aplūkota ieslodzīto darbu organizēšana un izvēšana Galvenās cietumu valdes darbības sākumā – no 1919. gada vasaras līdz 1921. gada aprīlim –, raksturojot valsts un atbildīgo institūciju īstenoto politiku ieslodzīto nodarbinātības jautājumā un tās ieviešanu ikdienas dzīvē. Ieslodzījuma vietu organizēšana un tās politikas izstrāde risinājās līdz ar kopējo Latvijas valsts pārvaldes (tajā skaitā tieslietu sistēmas) veidošanu un iezīmē jaunās valsts centienus veidot modernu labošanas iestāžu tīklu, kurā ieslodzīto nodarbināšana izvirzīta kā viena no svarīgākajām ieslodzīto dzīves un labošanas politikas sastāvdaļām, kā arī cietumu saimnieciskās attīstības veicinātājām.

Atslēgas vārdi: Tieslietu ministrija, Galvenā cietumu valde, ieslodzījuma vietas, cietumi, darbs.

IEVADS

Apgaismības kustības un sabiedrības modernizācijas ietekmē 18. gadsimtā Eiropā aizsākās diskusija par dažādiem noziegumu un sodu aspektiem, ievadot plašas reformas tieslietu un ieslodzījuma nozarēs, un tā rezultātā 19. gadsimta gaitā galveno soda formu – nāvessodu un piespiedu nomatinājumu (izsūtījumu) –, nomainīja penitenciārie (pārmācības) nami un uzlaboti vietējie cietumi, kuru galvenais mērķis bija nevis tikai sodīt likuma pārkāpēju, bet gan nodarboties ar ieslodzītā labošanu. Citiem vārdiem, starp svarīgākajiem moderno ieslodzījuma vietu uzdevumiem bija ne vien izolēt, varaspāt, nevēlamos (kaitnieciskos) indivīdus, vienlaikus ar likuma varu personai atņemot brīvību un netieši demonstrējot valsts izpratni par atļauto un aizliegto/sodāmo, bet gan šīs izolētās personas pievērst noteiktam dzīvesveidam, kas atbilstu likumiem un sabiedrībā pieņemtajām uzvedības normām, kā arī nodrošinātu kārtību, likumu paklausību un sabiedrības aizsardzību (Taylor 1998, 1–6).

Arī Krievijas impērijā pamazām ieplūda Eiropā valdošās tendences, kuru rezultātā 19. gadsimta gaitā impērijas vadība pārskatīja esošos likumus, un gandrīz gadsimtu vēlāk nekā Eiropā un Amerikas Savienotajās Valstīs īstenoja likumdošanas un ieslodzījuma vietu modernizāciju (pirmais modernais krimināllikums Krievijas impērijā pieņemts 1845. gadā), ieviešot jaunas, modernas ieslodzījuma

vietas un soda metodes. Modernajā ieslodzījuma vietu koncepcijā nozīmīga loma bija ieslodzīto nodarbināšanai, uzsverot, ka tieši darbs veicina kārtību cietumā un ieslodzīto pāraudzināšanu, vienlaikus nodrošinot impērijai nepieciešamo darbaspēku (Kriukelytė 2012).

Pēc Krievijas impērijas sabrukuma un Latvijas Republikas dibināšanas, līdztekus citu valsts iestāžu organizēšanai, 1919. gada vasarā Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas pakļautībā, par paraugu ņemot bijušo Krievijas impērijas Cietumu pārvaldi, darbu uzsāka Galvenā cietumu valde (turpmāk GCV), kuras pārraudzībā rakstā aplūkotajā laikā visā Latvijas teritorijā atradās 19 ieslodzījuma vietas – cietumi un arestnami (turpmāk tekstā par cietumiem saukti arī Tieslietu ministrijas pakļautībā esošie arestnami). 1920. gada 1. novembrī tajās bija izvietoti 1994 ieslodzītie, bet 1921. gada 1. janvārī – jau 2255, ieslodzīto skaitam turpinot pieaugt.¹

Latvijas Republikā, atbilstoši visā pasaulē valdošajām tendencēm, cietumus saprata kā labošanas iestādes, un Tieslietu ministrija un GCV ieslodzīto labošanas jautājumu izvirzīja kā centrālo nozares politikas attīstības virzienu. Ieslodzīto audzināšanu un labošanu plānoja panākt ar vairākiem līdzekļiem: dievkalpojumiem un reliģijas mācību, cietuma skolām, priekšlasījumu rīkošanu, audzinoša rakstura sarunām, “derīgu grāmatu” lasīšanu un disciplināriem sodiem. Līdztekus tam Latvijas Republikas ieslodzījuma vietu vadība no Krievijas impērijas pārņēma ideju par darbu kā nozīmīgāko ieslodzīto pāraudzināšanas metodi, vienlaikus uzsverot, ka ieslodzīto nodarbinātība jāattīsta daudz plašākos apmēros, nekā tas darīts Krievijas impērijā. GCV jau 1919. gadā uzsvēra, ka “apzinās šās lietas [ieslodzīto nodarbinātības – A. B.] nopietnību un valstisku nozīmi noziedznieku labošanā un ir spraudusi sev par mērķi nākotnē pakāpeniski pārvērst cietumus par darba mājām.” (LVVA, 1533–1–10, 23)

Rakstā atspoguļoti nozares vadītāju sākotnējie centieni ieslodzīto darbu organizēšanā un to attīstība, atklājot šīs jomas vēlamu un reālo situāciju nozares politikā. Ieslodzījuma vietu vadība un to darbība pakāpeniski nostabilizējās – to iezīmē 1921. gada sākumā pieņemtie jaunie nozari regulējošie normatīvie akti, tāpēc par raksta hronoloģisko robežu izvēlēts 1921. gada sākums.

Ziņas par ieslodzījuma vietu nozares attīstību un ieslodzīto darbu organizēšanu galvenokārt sniedz nepublicētie Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva materiāli – Tieslietu ministrijas sarakste (LVVA, 1533–1–10), GCV darbības pārskati un sarakste (piemēram, GCV sarakste, LVVA, 3275–2–561), kā arī atsevišķu cietumu dokumenti (piemēram, Talsu cietuma sarakste, 1920, LVVA, 577–1–27), kas līdz šim pētniecībā nav izmantoti vai izmantoti tikai pastarpināti. Tāpat nozīmīgs avots ir publicētie GCV dokumentu krājumi (*Galvenās Cietumu valdes cirkulāru kopojums*, 1921. Rīga: Galvenā cietumu valde). Raksts papildināts ar preses materiāliem un līdzšinējiem pētījumiem.

IESLODZĪTO DARBA REGULĒJUMS

Par ieslodzīto dzīvi cietumā, tajā skaitā nodarbinātības jautājumu, tieši atbildīga bija GCV un atsevišķu cietumu priekšnieki un viņu vietnieki. Ieslodzīto darbu pārraudzību uzņēmās GCV inspektors Pauls Rūdolfs Rubis (1879–1970; GCV amatā iecelts 03.10.1919. (1. att.)), kurš jau no 1919. gada personīgi apbraukāja cietumus, kontrolējot darbu organizēšanu un sniedzot nepieciešamās norādes. Sākotnēji ieslodzīto darbu regulēja no Krievijas impērijas pārņemtais 1890. gada Nolikums par ieslodzītajiem un 1912. gada Vispārējā cietumu instrukcija, ko ar dažādiem Tieslietu ministrijas un GCV izdotiem rīkojumiem un instrukcijām pielāgoja jaunās valsts prasībām. Oficiāli no 1890. gada Nolikuma atteicās tikai 1921. gada aprīlī, kad pieņēma jauno “Instrukciju cietuma darbiniekiem”, uz kuras pamata turpmākos gados balstījās Latvijas ieslodzījuma vietu sistēma. Tomēr jāatzīmē, ka minētajā instrukcijā esošie noteikumi ieslodzījuma vietās pakāpeniski ieviesti jau pirms

1. att. Pauls Rūdolfs Rubis (1879–1970), Galvenās cietumu valdes inspektors. 1919. gadā izdotās Latvijas Republikas pasēs foto. LVVA, 2996–16–23303

2. att. Pēteris Vanags (1867–1941), Galvenās cietumu valdes priekšnieks. 1919. gadā izdotās Latvijas Republikas pasēs foto. LVVA, 2996–20–4617

tās oficiālas pieņemšanas. Savukārt 1921. gada 14. jūnijā Satversmes sapulce pieņēma jaunu likumprojektu par ieslodzīto darbu, definējot turpmākos ieslodzīto nodarbinātības mērķus un uzdevumus (Zelčs 2010, 60–62).

Viens no mēģinājumiem pielāgot Krievijas impērijas likumus Latvijas Republikai bija 1920. gada 22. jūnijā GCV izdots cirkulārs “Par arestantu nodarbināšanu”, kurā ieslodzīto nodarbināšanas nepieciešamību formulēja šādi: “Cietumos ieviesti darbi ar mērķi, lai arestanti nepalaistos slinkumā, lai viņus pieradinātu pie radoša darba, lai apcietinātie iemācītos dažādus amatus un lai sagādātu viņiem peļņu.” (LVVA, 577–1–27, 40)

Emocionālāku pamatojumu darba nepieciešamībai sniedz 1920. gada 3. augusta GCV priekšnieka Pētera Vanaga (1867–1941; amatā iecelts 20.08.1919. (2. att.)) raksts cietumu priekšniekiem, kurā, cita starpā, P. Vanags norāda, ka “Latvijas cietumi nedrīkst būt par laiskuma un netiklības perēkļiem; arestantu laiks jāiedala un jāizlieto lietderīgi, cietumam jādod stingras dzīves skolas veids, radinot ieslodzītos pie kārtīgas darba dzīves un pie racionālas disciplīnas, kas savukārt nedrīkst izvērsties par nevajadzīgām bezmērķa ciešanām.” (LVVA, 577–1–27, 40)

IESLODZĪTO DARBA ORGANIZĒŠANA

Sākotnēji ieslodzītos nodarbināja galvenokārt dažādos cietumu atjaunošanas un labiekārtošanas darbos. Šāda prakse tika īstenota ne tikai ieslodzījuma vietu infrastruktūras nepilnību un nespējas nodrošināt darbnīcu funkcionēšanu dēļ, bet galvenokārt arī kara nodarīto postījumu iespaidā: cietumu ēkas bija izpostītas, kameras un koplietošanas telpas – izdemolētas, cietumu noliktavas – iztukšotas, kā arī trūka inventāra. Piemēram, 1920. gadā, pārņemot Latgales cietumus, GCV nācās

konstatēt, ka tie ir “ārkārtīgi nolaisti; pagalmi pilni mēslu, saimniecības ēkas un pat dzīvojamās telpas, kas izrādījās, ir bijušas pārvērstas par zirgu stalliem. Bedres un arī rori līdz otram un trešajam stāvam bija pārpildītas, pie kam šim pašam nolūkam bieži ir tikušas izlietotas dzīvojamās telpas.” (LVVA, 1533–1–10, 22, 23) Šie apstākļi noteica akūtu nepieciešamību normalizēt sadzīves apstākļus, nodrošinot ieslodzītajiem kaut minimālās ērtības un higiēnas prasības.

Visos Latvijas cietumos pēc to pārņemšanas ieslodzītajiem bija jāpiedalās cietumu ēku un telpu sakārtošanā. GCV rīcībā bija maz līdzekļu, tāpēc arī nereti telpu iekārtošanai vajadzīgo inventāru, piemēram, guļamās lāvas, galdus, solus, plauktus u.c. izgatavoja, izmantojot ieslodzīto darbaspēku (*Galvenās Cietumu valdes cirkulāru kopoījums* 1921, 25). Piemēram, ieslodzījuma vietās gatavoja veļu ieslodzītajiem – no audekla, ko savukārt ieslodzītie izgatavoja Rīgas centrālcietuma darbnīcās (Holcmanis 1921, 4).

Tāpat nozīmīga bija sakņu dārzu iekārtošana cietumos. Kara un pēckara apstākļos, ņemot vērā valsts un nozares ierobežotos finanšu līdzekļus un valsts tirdzniecības sistēmas nesakārtotību, ne vienmēr izdevās nodrošināt ieslodzītajiem noteikto pārtikas normu (1919. gadā tā bija 1500 kalorijas dienā, bet 1920. gadā – 2060–2240 kalorijas²). Pietiekama uztura nodrošināšana bija īpaši svarīga, uzsverot, ka ieslodzītajiem pēc atbrīvošanas jābūt darbaspējīgiem. Lai šo jautājumu risinātu un vienlaikus mazinātu ieslodzījuma vietu budžeta izdevumus, iespēju robežās visu cietumu teritorijā vai netālu no tās izveidoja sakņu dārzus, kuru ražu izmantoja ieslodzīto pārtikai, vienlaikus norādot, ka sakņu dārzu iekopšana un uzturēšana kalpo kā labs veids ieslodzīto nodarbināšanai (*Galvenās Cietumu valdes cirkulāru kopoījums* 1921, 18). 1920. gadā pie ieslodzījuma vietām izveidoja aptuveni 2 pūrvietas (0,8 ha) lielus dārzus, bet jau 1921. gadā – līdz pat 10 ha lielus (Veitmanis 1939, 46).

Situācijai stabilizējoties un ieslodzījuma vietu sakārtotībai augot, GCV par mērķi izvirzīja ieslodzīto darbu attīstību plašos apmēros. Ieslodzīto darbu organizēšanu pirmie izvērta lielāko pilsētu cietumi, kuru telpās jau iepriekš bija nodarbinātas tur nomitinātās personas. Darba organizēšanai sevišķi izdevīga bija Rīgas centrālcietuma infrastruktūra³, tāpēc tieši Rīgas centrālcietuma darbnīcās bija pirmās, kas uzsāka darbu: pēc karadarbības pret Pāvela Bermonta armiju izbeigšanas cietumā darbu uzsāka kalēju, atslēdznieku, galdnieku, audēju, skroderu, kurpnieku darbnīcās. Savukārt mazākās ieslodzījuma vietās darbu uzsākšana nereti aizkavējās. Tāpat jāņem vērā, ka valstī esošās militāri politiskās situācijas dēļ Latgales ieslodzījuma vietas GCV bija iespējams pārņemt tikai pēc Latgales atbrīvošanas –1920. gada sākumā, līdz ar to darbu organizēšana šajās teritorijās aizkavējās. Tomēr, neraugoties uz dažādiem sarežģījumiem, jau 1920. gadā, līdztekus saimniecības darbu organizēšanai, darbu visās ieslodzījuma vietās bija uzsākušas dažādas lielākas vai mazākas darbnīcās. Izplatīta prakse cietumu darbnīcās bija arī meistaruru pieņemšana, kuri ieslodzītos apmācīja kādā amatā un vadīja darbus (LVVA, 3275–2–380, 1).

Tā kā cietumos un to darbnīcās nevarēja nodarbināt visus ieslodzītos, daļai ieslodzīto nodrošināja darbu ārpus ieslodzījuma vietas (tā sauktie āra darbi), piemēram, meža darbus, lai sagādātu cietumiem nepieciešamo malku. 1921. gadā meža darbos cietumu apkurināšanai plānoja sagatavot 1000 kubikas malkas, mežos nodarbinot līdz 100 cilvēku lielas ieslodzīto grupas. Tādā veidā malku ieslodzījuma vietu apsildīšanai būtu iespējams iegūt uz pusi lētāk, nekā to iepērkot (Holcmanis 1921, 4). Tāpat ieslodzītos sūtīja palīdzēt laukstrādniekiem ražas novākšanā u.c. lauku darbu veikšanā. 1921. gadā GCV pārņēma arī divus kūdras purvus: Siguldā un Daugavpilī, kuros, nodrošinot uzraudzību, nometināja un nodarbināja ieslodzītās personas. Tāpat nelielās teritorijās cietumi, papildus sakņu dārziem, ierīkoja lauku saimniecības (Zelčs 2010, 60).

Darbs aizņēma lielāko daļu ieslodzītā dienas: darbos ieslodzītie devās pusstundu pēc brokastu izsniegšanas un savās darbavietās atradās līdz pusdienām. Pusdienu pārtraukums nedrīkstēja būt garāks par divām stundām; pēc tā ieslodzītie atgriezās pie darbiem un strādāja līdz vakariņu laikam. Piemēram, Vecgulbenes arestnamā bija noteikts šāds dienas režīms: plkst. 6.30 arestantiem izsniedz

brokastis un kafiju, no plkst. 7.00 līdz 11.30 notiek dažādi darbi, plkst. 12.00 pusdienas, no plkst. 13.20. līdz 19.00 darbi, plkst. 19.30 vakariņas, plkst. 20.30 arestantu pārskaitīšana, bet nedaudz vēlāk seko naktsmiers (LVVA, 5632-1-24, 1).

Jāmin, ka GCV darbības pirmajos gados ieslodzīto darbu organizēšana ne vienmēr izdevās veiksmīgi. Piemēram, Daugavpils cietuma vadībai radās domstarpības ar Lietuvas karaspēka posteni, kurš atradās Daugavpils apriņķa Kalupes pagasta pierobežā esošajā teritorijā. Daugavpils cietuma vadība no kāda Kalupes pagasta saimnieka 1920. gada vasarā bija iegādājusies tiesības saimniekam piederošās pļavās pļaut sienu. Kad strādnieki ieradušies nopļauto sienu savākt, to darīt aizliegušas Lietuvas karaspēka daļas, kuras iepriekš akceptējušas pļaujas darbus, tā sagādājot cietumam materiālus zaudējumus (LVVA, 3275-2.-266, 26).

NODARBINĀTĀS PERSONAS

No Krievijas impērijas pārņemtie likumi noteica, ka darbs piespriežams tikai jau notiesātām personām, bet ieslodzītajiem, kuri atradās izmeklēšanā, darbs nav obligāts. Tomēr GCV izvirzīja prasību, ka iespēju robežās cietumu vadībai jānodrošina darbs visiem ieslodzītajiem. Vienlaikus tika norādīts, ka no darbiem pilnībā atbrīvoti tie ieslodzītie, kuriem konstatētas veselības problēmas, kā arī GCV noteica, ka sievietes no darbiem bija atbrīvotas 40 dienas pirms un pēc dzemdībām un “sievietes ar zīdaiņiem var tikt nodarbinātas tikai ar tādiem darbiem, kuri viņām atļauj gādāt par savu bērnu”, kā arī darbam jābūt tādām, kas “nebūtu mātes un bērna veselībai kaitīgs” (LVVA, 3275-2-380, 6). Tāpat no piespiedu darba bija atbrīvotas personas, kuras sodītas ar arestu līdz vienam mēnesim.⁴

Darbu veidu un apjomu, vadoties pēc GCV izstrādātiem norādījumiem (skat. 1. tabulu), katram ieslodzītajam noteica ieslodzījuma vietas priekšnieks, ņemot vērā ieslodzīto statusu (vai persona notiesāta vai atradās izmeklēšanā), kā arī kategoriju (kāds bija piespriestais sods) (*Galvenās Cietumu valdes cirkulāru kopoījums* 1921, 30). Tikpat nozīmīgi bija respektēt prokuroru un izmeklēšanas tiesnešu norādījumus saistībā ar konkrētu indivīdu nodarbināšanu cietumu darbos, kas sekme drošības ievērošanu un lietas izmeklēšanu (LVVA, 3275-2-380, 6).

Ieslodzījuma vietu vadībai, nosakot darba veidu, uzdeva ņemt vērā katra ieslodzītā veselības stāvokli, izglītību, spējas un iepriekšējo nodarbošanos, lai ne tikai nenodarītu kaitējumu ieslodzītajam, bet arī tādēļ, lai katra indivīda prasmes pēc iespējas labāk izmantotu darbu veikšanā. Savukārt personām, kuras notiesātas ar arestu, kā arī izmeklēšanā esošajiem iespēju robežās bija atļauts pašiem izvēlēties sev vēlamu darba veidu (LVVA, 577-1-27, 40). GCV par mērķi izvirzīja “aizņemt visus darba spējīgus arestētos ar ražīgiem, individuāli piemērotiem fiziskiem vai garīgiem darbiem.” (LVVA, 1533-1-10, 28)

Tāpat īpaša uzmanība bija jāpievērš tam, kurus ieslodzītos norīkot ārā darbos. Tieši ar šo darbu veidu bija saistīts lielākais ieslodzīto bēgšanas risks, tāpēc cietumu priekšnieki rūpīgi izvērtēja, lai šajos darbos tiktu norīkotas tikai tās personas, kuras neatradās izmeklēšanā un kurām cietuma vadība izrādīja zināmu uzticību. Tomēr arī šāda atlase ne vienmēr līdzēja, jo tieši ārā darbu laikā notika visvairāk ieslodzīto bēgšanas mēģinājumu, to skaitā vairāki sekmīgi (LVVA, 1533-1-10, 16).

Praksē visus ieslodzītos nodarbināt nebija iespējas. Darbavietu skaitam pakāpeniski palielinoties, 1921. gadā nodarbināto skaits sasniedza vien 21% no visiem ieslodzītajiem (Holcmanis 1921, 4). Daļēji to skaidro apstākļi, ka pētītajā laika posmā absolūti lielāko ieslodzīto daļu veidoja personas, kuras atradās izmeklēšanā.

1. tabula. Galvenās cietumu valdes izstrādātais ieslodzīto iedalījums pēc kategorijām un atalgojuma sadalījums 1919.–1921. gadā

Kategorija	Kādos darbos var tikt nodarbināti	Atalgojuma sadalījums			
		ieslodzītajam	valstij	cietumam	Kopā
Spaidu darbi	Obligāti visi darbi pēc cietuma priekšnieka ieskatiem	10%	45%	45%	100%
Pārmācības nams	Obligāti cietumā ieviestie* darbi	30%	35%	35%	100%
Cietuma sods	Obligāti cietumā ieviestie darbi	40%	30%	30%	100%
Arests, ilgāk par 7 dienām	Notiesātajam jāizvēlas kāds no cietumā ieviestajiem vai pieļaujamiem darbiem	60%	-	40%	100%
Arests līdz 7 dienām	Nodarbojas ar cietumā ieviestajiem vai pieļaujamiem darbiem pēc savas izvēles	60%	-	40%	100%
Izmeklēšanā	Nodarbojas ar cietumā ieviestajiem vai pieļaujamiem darbiem pēc savas izvēles	60%	-	40%	100%
Izmeklēšanā esošie recidīvistī	Obligāti jāizvēlas kāds no cietumā ieviestajiem vai pieļaujamiem darbiem, bet, ja tādu neizvēlas, tiek nodarbināts cietuma saimniecības darbos pēc cietuma priekšnieka norādījumiem	60%	-	40%	100%
Pārsūtāmie apcietinātie	Var nodarboties ar cietumā ieviestiem vai pieļaujamiem darbiem ar cietuma administrācijas atļauju	60%	-	40%	100%

Avots: Galvenās Cietumu valdes cirkulāru kopoījums. Rīga: Galvenā cietumu valde. 1921., 29., 30. lpp.

* Cietumā ieviestie darbi – tie darba veidi, ko nodrošina konkrētā ieslodzījuma vieta.

ATLĪDZĪBA PAR DARBU

Ieslodzīto darbus iedalīja ne tikai darbos cietuma iekšienē un ārpus tā, bet arī saimniecības un peļņas darbos. Saimniecības darbu mērķis bija apmierināt ieslodzījuma vietas un ieslodzīto ikdienas vajadzības. Piemēram, ieslodzītajiem bija jāuztur kārtībā gan cietuma kameras, gan koplietošanas telpas. Tāpat saimniecības darbos ietilpa pagalma slaucīšana, sniega tīrīšana ziemā, malkas skaldīšana un tamlīdzīgi darbi, kuri nodrošināja kārtības un tīrības uzturēšanu un par kuriem materiāla atlīdzība netika saņemta (*Galvenās Cietumu valdes cirkulāru kopoījums* 1921, 25).

Savukārt peļņas darbi ieslodzītajiem nodrošināja zināmu finansiālu labumu. Tajos ietilpa visa veida darbi ražošanā, cietumu darbnīcās, āra darbi, kā arī darbi cietumu saimniecībā, kuriem bija pastāvīgas nodarbošanās raksturs un par kuriem ieslodzītajam aprēķināja samaksu – piemēram, maizes cepšana, ēdiena vārīšana, veļas mazgāšana, apkure, slimnīcas sakopšana u.c. (LVVA, 3275–2–2, l, 84)

GCV darbības sākumā, ņemot vērā valsts un cietumu sistēmas finansiālo stāvokli, par padarīto darbu ne vienmēr bija iespējams izsniegt samaksu naudā. Nereti darbu atlīdzināja, piemēram, ar lielāku pārtikas devu (LVVA, 3273–3–26, 7, 8). Ieslodzījuma vietas priekšnieks kā atalgojumu par labi paveiktu darbu un labu uzvedību varēja arī sniegt atļauju ieslodzītajam uzsmēķēt, kas saskaņā ar vispārīgiem noteikumiem ieslodzījuma vietās bija aizliegts (LVVA, 3275–2–2, l, 72).

Samaksu par padarīto darbu noteica ieslodzījuma vietas priekšnieks, ņemot vērā ieslodzītā spējas, kā arī vadoties pēc GCV norādījumiem un vispārējām darba samaksas normām. Ieslodzītajiem noteica dienas vai akordalgu (LVVA, 3275–2–380, 1; Veitmanis u.c. 1939, 7). Nosakot samaksas lielumu, vērā bija jāņem arī ieslodzītā kategorija (piespriestais sods). Turklāt daļu saņemtās algas, atkarībā no ieslodzītā kategorijas, ieskaitīja valsts budžetā, daļu – konkrētajai ieslodzījuma vietai, un tikai atlikušo daļu – pašam ieslodzītajam (skat. 1. tabulu). Pusi no naudas, ko saņēma ieslodzītais, varēja tērēt, vēl atrodoties cietumā (piemēram, iegādāties pārtiku vai cigaretes), bet otra puse tika izsniegta pēc soda izciešanas, atgriežoties brīvībā, tādā veidā nodrošinot sākuma kapitālu turpmākajai dzīvei (*Galvenās Cietumu valdes cirkulāru kopoījums* 1921, 41). Savukārt 1921. gada 14. jūnija likumprojektā par ieslodzīto darbu noteica, ka ieslodzītajiem ir tiesības saņemt 50% no nopelnītās darba algas (Zelčs 2009, 60).

Pamatojot peļņas sadales ieviešanu, GCV skaidroja, ka “arestantu darbu organizācija jāuzskata kā valsts uzņēmums”, ar to saprotot, ka tad, ja darbus, ko varētu uzticēt privātpersonām vai uzņēmumiem, veiktu ar ieslodzīto darbaspēku, šādā veidā ietaupītu valsts līdzekļus, kā rezultātā “[..] pa daļai tie ies atpakaļ valsts uzņēmumos”. Vienlaikus gan tika arī atzīts, ka “ieslodzīto darba atlīdzībai jābūt zemākai, nekā brīviem strādniekiem, jo cietums nevar būt naudas pelnīšanas iestāde. Tādēļ ieslodzīto darba atlīdzības lielumam jābūt tikai tādam, kas ieslodzītos var modināt interesi strādāt.” (Veitmanis 1939, 45)

Neraugoties uz salīdzinoši lēto darbaspēku, ieslodzījuma vietu peļņa bija mazāka, nekā cerēts, un bieži vien arī mazāka nekā privātajā sektorā. Piemēram, GCV Liepājas cietuma kurpnieku darbnīcai 1921. gadā norādīja, ka peļņai vajadzētu būt 20–30% no ieguldījumiem, taču realitātē tā sasniedza vien 5,7% (LVVA, 3275–2–380, 78).

SECINĀJUMI

Latvijas ieslodzījuma vietu vadība, balstoties citu Eiropas valstu un bijušās Krievijas impērijas pieredzē, izvirzīja mērķi attīstīt plašus ieslodzīto darbus, tajos nodarbinot pēc iespējas lielāku cietumos ieslodzīto personu daudzumu. Ieslodzīto nodarbināšana bija svarīga gan morāli audzinošu apsvērumu dēļ, gan arī no valsts finanšu viedokļa. Citiem vārdiem, nodarbinot ieslodzītos, plānoja ne tikai nodrošināt galvenā ieslodzīto labošanas instrumenta darbību, bet arī veidot zināmu valsts saimniecību, kuras darbības rezultātā mazinātos nepieciešamība pēc valsts budžeta finansējuma, un ieslodzītie, ieslodzījuma vietas un valsts pārvalde gūtu zināmu peļņu.

Neraugoties uz nosauktajiem mērķiem, kara un pēckara apstākļos, kad jaundibinātā valsts vēl bija nestabila un ieslodzījuma vietu nozare tikai uzsāka darbību, nereti priekšplānā izvirzījās citi akūti jautājumi, piemēram, sanitārā stāvokļa uzlabošana, ieslodzīto pārtikas un apģērba nodrošināšana u.c., kas aizkavēja ieslodzīto labošanas pasākumus un nodarbināšanas izvēršanu. Ieslodzīto darbu attīstību kavēja arī valstī esošā vispārējā saimniecības krīze, kuras dēļ nebija iespējama darbiem nepieciešamā inventāra iegāde, telpu iekārtošana u.c.

Sākotnēji ieslodzītos nodarbināja ieslodzījuma vietu atjaunošanas un labiekārtošanas darbos, vēlāk viņus iesaistīja pārtikas, malkas un citu pirmās nepieciešamības lietu sagādāšanā, kā arī cietumu kārtības uzturēšanā, bet vēlāk izvērta dažādu darbnīcu un āra darbu organizēšanu, kas radītu peļņu. Neraugoties uz pakāpeniski pieaugošo darbavietu skaitu, pirmajos GCV darbības gados darbu izdevās nodrošināt tikai aptuveni ceturtajai daļai visu ieslodzīto.

Ieslodzīto nodarbinātības pieaugumu kavēja arī nepilnības likumdošanā: no Krievijas impērijas pārņemtie likumi nebija atbilstoši jaunās valsts prasībām, bet jaunu normatīvo aktu izstrāde prasīja laiku. Turpmākajos gados GCV turpināja pielāgot likumdošanu izvirzītajam mērķim: ieslodzīto

darbu attīstībai, kā arī darba iespēju paplašināšanai visās Tieslietu ministrijas pārvaldītajās ieslodzījuma vietās, pēc iespējas ātrāk uzsākot darba namu organizēšanu.

SAĪSINĀJUMI

GCV – Galvenā cietumu valde
LNA LVVA – Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs
sast. – sastādītājs
u.c. – un citi

IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

ARHĪVA MATERIĀLI:

Galvenās cietumu valdes cirkulārs “Par arestantu nodarbināšanu”, 1920. LNA LVVA, 577–1–27, 40.
Galvenās cietumu valdes darbības pārskati, 1919. LNA LVVA, 3275–2–561.
Galvenās cietumu valdes sarakste, 1919–1921. LNA LVVA, 3275–2–380.
Instrukcija cietumu darbiniekiem, 1921. LNA LVVA, 3275–2–2.
Talsu cietuma sarakste, 1920. LNA LVVA, 577–1–27.
Tieslietu ministrijas sarakste ar Galveno cietumu valdi, 1920. LNA LVVA, 1533–1–10.
Statistikas ziņas par Rīgas centrālcietumu. Mēnešu pārskati, 1919–1920. LNA LVVA, 3273–3–26.
Vecgulbenes arestnams. LNA LVVA, 5632–1–24.

PUBLICĒTIE AVOTI:

Galvenās Cietumu valdes cirkulāru kopojums, 1921. Rīga: Galvenā cietumu valde.

LITERATŪRA:

Kriukelytē, E., 2012. *The Creation of Modern Prisons in the Russian Empire. Research Report*. [Moderno cietumu veidošana Krievijas impērijā]. <https://socialhistory.org/sites/default/files/docs/publications/respap48.pdf> (skatīts 13.01.2017.)
Zelčs, J., 2011. Ieslodzījumu vietu attīstība Latvijā pirmajos valsts pastāvēšanas gados. *Latvijas Arhīvi*, 1, 58–85
Zelčs, J., 2009. *Ieslodzījuma vietas Latvijā (1918–1940): infrastruktūra un ieslodzīto sastāvs*. Maģistra darbs Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātē (zinātniskais vadītājs Ēriks Jēkabsons), Rīga.
Veitmanis, K.(sast.), 1939. *Ieslodzījuma vietas 1918–1938*, Rīga: Kriminālpolitiskā Departamenta izdevums.
Veitmanis, K., Mengelsons, A. (sast.), 1939. *Tieslietu ministrijas un tiesu vēsture, 1918–1938*, Rīga: Tieslietu ministrija.

PRESE:

Holcmanis, V., 1921. Tieslietu ministrijas darbība. *Valdības Vēstnesis*, 261, 4.
–ns. Mūsu cietumnieku pārtika. *Policijas Vēstnesis*, 65, 2.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Holcmanis, V., 1921. Tieslietu ministrijas darbība. *Valdības Vēstnesis*, 261, 4; Galvenās cietumu valdes darbības pārskati, 1919. LNA LVVA, 3275–2–561.
- ² Par ieslodzīto pārtiku sīkāk sk.: –ns., 1923. Mūsu cietumnieku pārtika. *Policijas Vēstnesis*, 65, 2.
- ³ Krievijas impērijā, turpinot ieslodzījumu vietu modernizācijas procesu un cīnoties ar tieslietu sistēmas reformu izraisīto ieslodzījumu vietu pārpildītību, 19. gadsimta otrajā pusē uzsāka jaunu cietuma ēku būvniecību. Rīgas

centrālcietuma ēku komplekss, kā viena no modernākajām ieslodzījuma vietām Krievijas impērijā, celts 1902.–1905. gadā. Tas paredzēts ap 1570 ieslodzīto novietošanai un aprīkots ar centrālo apkuri, plašām darbnīcām un 204 vienvietīgajām kamerām. (Veitmanis, K., Menģelsons, A. (sast.), 1939. *Tieslietu ministrijas un tiesu vēsture, 1918–1938*. Rīga: Tieslietu ministrija, 119–120.)

- ⁴ 1922. gadā šo noteikumu mainīja, nosakot, ka no piespiedu darba atbrīvoti tie ieslodzītie, kuri notiesāti ar arestu līdz 7 dienām (sk.: Zelčs, J., 2011. Ieslodzījumu vietu attīstība Latvijā pirmajos valsts pastāvēšanas gados. *Latvijas Arhīvi*, 1, 17). Tomēr praksē jau pirms 1922. gada kā laika norma tam, vai darbus ieslodzītajam noteikt vai nē, bija nevis nedēļa, bet tieši septiņas dienas.

PENAL LABOUR OF THE INMATES OF PRISONS SUBORDINATED TO THE MINISTRY OF JUSTICE OF THE REPUBLIC OF LATVIA, 1919–1921

AIGA BĒRZIŅA

MA in History

E-mail: aigaberzina91@gmail.com

ABSTRACT

The paper deals with the organisation and deployment of penal labour during the early phase of the tenure of the Prison Administration Board – from summer 1919 to April 1921 – with a focus on the relevant state policies and the institutions responsible for the implementation of the policies aimed at the employment of prisoners. The organisation of detention facilities and the development of the relevant policies took place along with the development of the public administration system (including justice system) of Latvia and mark the efforts of the young state to build a modern penitentiary network, in which penal labour would be put forward as one of the most important policy components of inmates' life and correction that would also promote the development of penitentiary industry.

Keywords: Ministry of Justice, the Prison Administration Board, detention facilities, prisons, work

SUMMARY

The Republic of Latvia, in line with the dominating global trends, considered prisons as penitentiary facilities and the Ministry of Justice along with the Prison Administration Board raised the issue of the correction of prisoners as a key aspect of sectoral policy. The education and correction of prisoners was planned to be achieved by several means: the attending of church services and practicing of religion, prison schools, lectures, conversations of correctional nature, reading of “suitable” books and disciplinary punishment. Along with the above-mentioned correctional practices, the administration of detention facilities of the Republic of Latvia took over from the Russian Empire the idea of work as a major method of re-education of prisoners, at the same time developing this idea further and underlining that penal labour needed to be applied on a broader scale than it was done in the Russian Empire.

Information about the development and organisation of work by the administration of detention facilities for the most part can be gathered from unpublished materials kept in the State History Archive of Latvia under the National Archives of Latvia that have not been used in research yet or have been used only in studying unrelated topics. An important group of sources is the published documents and collections by the Prison Administration Board. The present paper has also benefited from press materials, existing publications and earlier research findings.

The Prison Administration Board together with individual prison wardens and their assistants were directly responsible for the inmates' life in prisons, including the issues related to their employment. Work occupied the largest part of the prisoners' day: the prisoners went to work half an hour after breakfast and stayed in their workplaces until noon. Lunch break was not supposed to be longer than two hours, after which the prisoners returned to their workplaces and worked until dinner-time. The administration of prisons of Latvia, based on the experience of other European countries and the former Russian Empire, set a goal to develop inmates' employment on a broad scale, whereby employment had to be provided for as many imprisoned persons as possible. Penal labour was important both for moral and educational considerations and from the perspective of public finances. In other words, the employment of prisoners was planned not only to serve as the main instrument of the prisoners' correction, but also to contribute to the national economy, as a result of which the need for the financing of prisoners and detention facilities from the national budget would be reduced and the government would generate revenue. Despite the setting of such objectives, during the war and in the post-war period, when the newly founded state was still unstable and the sector of detention facilities was only beginning to operate, other urgent needs often came to the forefront, for example, the improvement of sanitary situation in prisons, the provision of inmates with food and clothing, etc., which delayed the implementation of the correctional measures of prisoners and prevented the expansion of penal labour system. The development of penal labour system was also delayed by the general crisis in the country, making it impossible to purchase the necessary equipment for work, to furnish workplaces etc. Initially inmates were employed in prisons' renovation and maintenance works. It was related not only to the inability of detention facilities to create functioning workshops and to the shortage of detention facilities, but also and even to a greater extent to the damages caused by war, which led to an acute need to improve the inmates' living conditions, providing them with conveniences and guaranteeing minimum hygiene standards. Thus the inmates were employed in the provision of food, firewood and other articles of prime necessities, as well as in the maintenance of order in prisons: in the daily cleaning of premises, in the work in the prison's vegetable garden etc. Later on various workshops (the blacksmith's, the locksmith's, the carpenter's, the weaver's, the tailor's, the cobbler's, etc.) were created in prisons and inmates were also employed outside detention facilities in order to generate profit. Despite of the gradual increase in the number of workplaces, during the first years of the tenure of the Prison Administration Board, only about a quarter of all inmates were provided with work. The development of penal labour was hampered by gaps in legislation: the laws adopted in the Russian Empire did not comply with the requirements of the young state, but the development of new regulations required time. In the coming years the Prison Administration Board continued to adjust the legislation in line with the aim set for the development of penal labour and expanded the opportunities of employment in all detention facilities managed by the Ministry of Justice, as well as started to organise workhouses.

FIGURE CAPTIONS

Table 1. Classification of inmates and their wages by the Prison Administration Board in 1919–1921. Source: *Galvenās Cietumu valdes cirkulāru kopoījums*. Rīga: Galvenā cietumu valde. 1921., 29., 30. lpp.

Fig. 1. Pauls Rūdolfs Rubis (1879–1970), inspector of the Prison Administration Board. Photo from his national passport of the Republic of Latvia issued in 1919. Source: *LVVA, 2996-16-23303*.

Fig. 2. Pēteris Vanags (1867–1941), Head of the Prison Administration Board. Photo from his national passport of the Republic of Latvia issued in 1919. Source: *LVVA, 2996-20-4617*.

KRIEVU MINORITĀTE UN “SOKOL” ORGANIZĀCIJU DARBĪBA STARPKARU LATVIJĀ

ANDREJS GUSAČENKO

Bac. oec., Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes vēstures maģistra studiju programmas II kursa students.

E-pasts: andrejs.gusacenko@faro-group.lv

ANOTĀCIJA

Rakstā sniegts ieskats krievu minoritātes stāvokli starpkaru posma Latvijā, aplūkojot tās tiesiskās, politiskās, sabiedriskās un kultūras izpausmes. Galvenā uzmanība publikācijā veltīta populārāko krievu jauniešu organizāciju “Sokol” darbības apskatam Latvijas Republikā laika posmā no 1928. līdz 1940. gadam. Aplūkota arī “Sokol” kustības vēsture Eiropā un Krievijas impērijā, kā arī emigrācijā, t.s. ārzemju Krievijas kontekstā. Raksta tapšanā izmantoti Latvijas Valsts Vēstures arhīva materiāli, organizāciju izdevumi, konkrētā laika posma periodika un zinātniskā literatūra.

Atslēgas vārdi: Sokol, krievu minoritāte, krievu emigrācija, starpkaru Latvija.

IEVADS

Apkopojot Latvijas krievu minoritātes izpētei veltīto historiogrāfiju un ņemot vērā krievu iedzīvotāju demogrāfisko īpatsvaru, iespējams secināt, ka šai problemātikai veltīts neproporcionāli zems publikāciju skaits (Dribins 2009, 109). Papildus dažiem rakstiem apjomīgākais sniegums līdz 2000. gadam bija Vladislava Volkova pētījums “Krievi Latvijā” (1996). 2000. gadā tika izdota vēsturnieces Tatjanas Feigmanes apjomīgā monogrāfija “Krievi pirmskara Latvijā: Ceļā uz integrāciju”. Turpmākajos gados ieskatu dažās minoritātes darbības izpausmēs varēja gūt vairākās publikācijās¹. Latvijas “Sokol” organizāciju darbība atspoguļota vienīgi T. Feigmanes monogrāfijā, taču visnotaļ fragmentāri un konspektīvi, centrālo uzmanību darbā veltot krievu minoritātes izpausmēm politikas, izglītības, kultūras un sabiedriskajā jomā. Secināms, ka Latvijas “Sokol”, kā arī vairākas citas krievu jauniešu organizācijas joprojām nav guvušas tieši orientētu Latvijas vēsturnieku pētniecisko uzmanību.

KRIEVU EMIGRĀCIJAS UN MINORITĀTES RAKSTUROJUMS STARPKARU LATVIJĀ

19. gadsimta otrajā pusē Latvijas demogrāfiskā situācija rādīja strauju iedzīvotāju skaita pieaugumu. Iedzīvotāju skaitu palielināja arī iebrucēji, kuri pārsvarā tika nodarbināti kā ierēdņi, rūpniecību personāls, administratīvu institūciju darbinieki u.c. Pirmā pasaules kara priekšvakarā Latvijas teritorijā dzīvoja 2 552 000 iedzīvotāji, no kuriem 300 000 bija krievi (Skujenieks 1925, 10, 68).

Pirmais pasaules karš, Krievijas impērijas sabrukums un Brīvības cīņas atstāja dziļas rētas Latvijas valsts ekonomiskajā un demogrāfiskajā situācijā. Lielas izmaiņas piedzīvoja arī krievu kopiena, turklāt ne tikai iedzīvotāju skaita sarūkuma dēļ (tas samazinājās līdz 124 746 cilvēkiem (Skujenieks 1925, 68)), bet arī sociāli ekonomiskajā jomā. Latviņu pameta tūkstošiem kvalificētu strādnieku, inženieru, ierēdņu un inteliģences pārstāvju, respektīvi – sociālekonomiski aktīvā un turīgā krievu sabiedrības daļa. 20. gs. 20. gadu sākumā 73% no visa krievu iedzīvotāju kopskaita veidoja Latgales iedzīvotāji, kuri pārsvarā bija nodarbināti lauksaimniecībā, būdami nelielu (līdz 10 hektāru) zemes gabalu īpašnieki.² Situācija krievu tautības iedzīvotāju izglītības jomā nebija spoža. Izglītotu iedzīvotāju kopskaita vidū lielākā etniskā minoritāte bija pēdējā vietā, šajā ziņā krietni atpaliekot no citām, piemēram, vācu un ebreju minoritātēm. Lielākoties lauku reģionos dzīvojošās ģimenes nestimulēja bērnu izglītošanos, atvases bieži pameta skolu, kad tajā bija mācījušās vien dažus gadus (Gavriļins 2015, 236).

Līdzīgi citām tā dēvētajām limitrofu valstīm, sabrūkot Krievijas impērijai un Latvijai iegūstot neatkarību, Latvijas teritorijā dzīvojošie krievi, līdz šim būdami impērijas valdošās nācijas statusā, automātiski transformējās etniskajā minoritātē. Savukārt bijušās impērijas iedzīvotāji, pametot savu dzīvesvietu politisku iemeslu dēļ un ierodoties Latvijā, ieguva imigrantu statusu. Līdzīgi kopējām ārzemju Krievijas³ kontekstam, krievu imigranti nesteidzās naturalizēties, gaidot drīzu lielinieku režīma krišanu. Iespēja nokārtot nepieciešamās formalitātes, lai iegūtu citas valsts pilsonību, lielākoties tika uztverta ar nicinājumu, kā savu ideālu un tēvzemes nodevība. Šāda situācijas uztvere tikai pasliktināja imigrantu visai neskaidro tiesisko stāvokli Latvijā.

Laikā gaitā naturalizējoties, agrākie emigranti bieži vien nepauda lojalitāti Latvijas Republikai un apātiski izturējās arī pret vietējo politisko dzīvi (Gavriļins 2015, 236). Neraugoties uz zemu politisko aktivitāti, ar laiku izveidojās piecas patstāvīgi strukturētas krievu politiskās partijas.⁴ Dažādās Saeimās krievu partiju dalībnieku skaits svārstījās robežās no trim līdz sešiem deputātiem.

Vispārliciecinātāk krievu minoritāte sevi apliecināja kultūras dzīvē: starpkaru posmā izveidojās krievu skolu tīkls, desmitiem dažādu biedrību ar savu presi un teātriem. Rīgā strādāja krievu profesori Roberts un Boriss Viperi, Vasilijš Sinaiskis, gleznotāji Nikolajs Bogdanovs-Beļskis, Sergejs Vinogradovs, vesela žurnālistu un rakstnieku plejāde un citi kultūras sfēras pārstāvji. Latvijas galvaspilsētā darbojās vienīgais pastāvīgi strādājošais krievu drāmas teātris ārzemēs. Rīgā regulāri uzstājās pasaules līmeņa krievu viesmākslinieki, to vidū – Fjodors Šaļapins, Jeļena Rošina, Aleksandrs Vertinskis, Leonīds Sobinovs u.c., kā arī slaveni krievu emigrācijas rakstnieki un filozofi, piemēram, Ivans Buņins, Ivans Iljins, Nikolajs Berdjajevs u.c. (Feigmane 2000, 11–12)

Savdabīgā veidā kompensējot politisko pasivitāti, krievu minoritāte aktīvi iesaistījās sabiedriskajā dzīvē, starpkaru periodā nodibinot 142 biedrības (Gavriļins 2015, 250). Lielākoties tās bija kultūras, akadēmiskās, studentu, jauniešu, labdarības un profesionālās biedrības. Īpaša vieta biedrību jomā bija jauniešu organizācijām, kas, pateicoties šai vecuma grupai piemītošajam dinamiskumam un ekspresivitātei, sniedza būtisku ieguldījumu krievu minoritātes sabiedriskajā dzīvē. Populārākās Latvijas krievu jauniešu biedrības starpkaru laikā bija "Sokol" kustības organizācijas, darbības uzplaukumā savas rindās pulcējot ap 800–900 cilvēku.

SLĀVU UN KRIEVU “SOKOL”

“Sokol” kustības aizsākumi ir meklējami Austrijas impērijā 19. gadsimta vidū, “Eiropas tautu atmodas” ietvaros. Franču revolūcijas raisītas un Napoleona karu izplatītas idejas ietekmēja Eiropas politisko klimatu, spēlējot katalizatora lomu impēriju ieskauto tautu nacionālajā atmodā.

1862. gada 16. februārī tika dibināta čehu vingrošanas biedrība, kurā bija ļauns iestāties tikai čehu tautības pārstāvjiem. Biedrības pamatmērķis bija čehu tautas fiziskā, morālā un garīgā attīstība – ar nolūku audzināt saliedētu, nacionāli orientētu jauno čehu paaudzi. Izvirzīto uzdevumu vidū bija tautas tikumiskā un garīgā līmeņa paaugstināšana, ko nodrošinātu atbilstoša fiziskās un garīgas audzināšanas sistēma (Osnovy russkogo sokolstva 1935, 44–49). 1864. gadā biedrībai piešķīra nosaukumu “Prāgas “Sokol””, nozīmējot Miroslavu Tiršu⁵ par biedrības priekšnieku un Indrihu Figneru⁶ par vecāko. Laika gaitā M. Tiršs izveidoja unikālu vingrošanas sistēmu, kas vēlāk kļuva par “Sokol” fiziskās audzināšanas stūrakmeni (Osnovy russkogo sokolstva 1935, 6–7).

Nākamajās desmitgadēs “Sokol” biedrības guva plašu atbalstu tautiešu vidū, vērsties plašumā Austroungārijas impērijas reģionos un slāvu valstīs kaimiņos – Horvātijā, Bulgārijā, Serbijā un Vācijā (serbu apdzīvotajā Silēzijas teritorijā). 1870. gadā Krievijas impērijā ietilpstošajā Volīnijas apgabalā, čehu kolonistu apdzīvotajā teritorijā, tika dibināta pirmā vingrošanas biedrība, kas sporta jomā balstījās uz M. Tirša vingrošanas sistēmu. 1883. gadā Maskavā un 1889. gadā Tbilisi tika nodibinātas vingrošanas biedrības, kas izmantoja M. Tirša vingrošanas sistēmu un izveidoja draudzīgas attiecības ar Prāgas “Sokol” organizācijām. Taču šīs nebija pilnvērtīgas “Sokol” biedrības, jo no kustības bija pārņemta vien vingrošanas sistēmas prakse.

1907. gadā Tbilisi tika nodibināta pirmā pilntiesīgā krievu “Sokol” biedrība, tādā veidā oficiāli iezīmējot kustības atskaites punktu Krievijā. Nākamajos gados krievu “Sokol” rindās iestājās Ministru padomes priekšsēdētājs Pjotrs Stolipins⁷ ar dēlu Arkādiju, grāfs Aleksejs Bobrinskis⁸ un citas prominentas personas, kustībai gūstot spēcīgu politisku aizbildniecību un imperatora simpātijas. 1910. gadā tika nodibināta krievu “Sokol” savienība (SRS), kurā Pirmā pasaules kara priekšvakarā ietilpa 36 “Sokol” biedrības 26 pilsētās ar aptuveni 5000 biedru (Sokolstvo 2015, 1–2). Pirmais pasaules karš un tā sākotnējais patriotiskais savīļojums iespaidoja arī kustības vadītājus un dalībniekus. Krievu “sokoli” brīvprātīgi stājās armijā un piedalījās karadarbībā frontē – daudzi gāja bojā Karpatos, Mazūrijā un pat Marnā. Karadarbības dēļ kustības dzīve bija pierimusi, taču tā atsākās pēc 1917. gada februāra revolūcijas.

Kaut gan politikajā jomā “sokoli” oficiāli pauda neitralitāti, jaunās varas īstenotā ateistiskā, šķīriskā politika un tai sekojošais terors stimulēja pretlielnieciska noskaņojuma pieaugumu “Sokol” rindās. 1923. gadā pēc padomju funkcionāru Kārļa Radeka⁹ un Nikolaja Buharina¹⁰ dekrēta “Sokol” kustības organizācijas tika pasludinātas par pretlikumīgām un likvidētas, un turpmākā kustības darbība norisinājās emigrācijā.

1921. gada 16. janvārī Prāgā tika nodibināta krievu “Sokol” organizācija A. Gižicka un viņa domubiedru vadībā. Līdzīgi rīkojās emigrācijā nonākušie krievu “Sokol” dalībnieki Balkānos, taču pirmā “Sokol” biedrība serbu, horvātu un slovēņu karalistē (vēlākajā Dienvidslāvijā) tika nodibināta tikai 1922. gada 3. jūnijā – Zemunas pilsētā (Osnovy russkogo sokolstva 1935, 22). 1923. gada decembrī tika dibināta krievu “Sokol” savienība ārzemēs – Čehoslovākijā un Dienvidslāvijā, ar centru Prāgā. Darbojoties ārzemēs, tika koriģētas krievu “Sokol” ideoloģiskās pamatnostādnes – krievu jaunatnes apvienošanās Krievijas nacionālās atdzimšanas mērķim (Osnovy russkogo sokolstva 1935, 27).

Par spīti veiksmīgajai kustības attīstībai, abu apgabalu starpā arvien vairāk iezīmējās ideoloģiskas pretrunas. Šajā ziņā politiski mērenā Prāgas centra vadība bija nostādīta pretstatā Vispārējās krievu militārās savienības (ROVS)¹¹ virsnieku vadītajai, izteikti pretlielnieciski noskaņotajai

Belgradai, kuras jurisdikcijā ietilpa lielākā krievu "Sokol" biedrību daļa. 20. gs. 30. gadu sākumā SRS iekšienē notika šķelšanās, sadalot savienību divās nometnēs ar centriem Prāgā un Belgradā.

KRIEVU "SOKOL" POLITISKĀS NOSTĀDNES UN STRUKTŪRA

Ņemot vērā Belgradas krievu "Sokol" un Dienvidslāvijas emigrācijai raksturīgo militāro nokrāsu, kā arī lielu ROVS virsnieku īpatsvaru biedrību vadītāju rindās, centra nostāja bija izteikti pretlielinieciska un revanšistiska, t.i., orientēta uz padomju iekārtas gāšanu un Krievijas atjaunošanu. Belgradas centra traktējuma krievu "Sokol" kontekstā sākotnējie M. Tirša un I. Fignera mērķi piedzīvoja transformāciju un būtībā organizāciju uzdevumos ietilpa fiziski un garīgi spēcīgas, izglītotas jaunatnes audzināšana, kas spētu ieņemt pienācīgu vietu Krievijas atjaunošanā pēc lielinieku varas krišanas.

Latvijas Politiskās policijas pārvaldes skatījumā Krievijas atjaunošanas ideja emigrantu lolotās restaurācijas programmā apriori paredzēja arī Latvijas inkorporāciju atdzimušās impērijas ietvaros, kas, protams, Latvijas Republikas valdībai bija absolūti neakceptējama, tādēļ tā dēvētās "monarhistiskās" tieksmes tika uztvertas ar uztraukumu un bažām. "Sokol" organizācijas nacionālā rakstura un vadītāju pagātnes dēļ (krievu emigranti ar militāru pagātnei, ROVS un Baltās kustības dalībnieki) arī nonāca aizdomīgo biedrību kategorijā. Latvijas "Sokol" biedrības ietilpa SRS un tāpēc tika pakļautas Belgradas centram ar izteikti revanšistisku, pretlieliniecisku, politisku orientāciju. Ņemot vērā krievu "Sokol" nacionālo raksturu un ārzemju Krievijas politisko klimatu, biedrībās neoficiāli tika kultivēta pretlielinieciska atmosfēra, taču praksē tas izpaudās vien kā izglītojošas lekcijas un padomju iekārtu nosodošas diskusijas.

Starpkaru posmā Daugavpils, Liepājas un Rīgas biedrības tika pakļautas Belgradas krievu "Sokol" savienībai, pārņemot tās nolikumu un piemērojot to vietējām politiskajām īpatnībām.

Starptautiskās "Sokol" kustības struktūras uzbūve balstījās piramīdas principā, un tās pamatu veidoja biedrības. Noteiktais biedrību skaits (no 10 līdz 140 biedrībām) veidoja "oblast" (apgabalus). Vienas valsts trīs un vairāk biedrību apgabali veidoja "kraj" (novadu). Apgabalu kopas iekļāvās savienībā, kas bija augstākais pārvaldes orgāns un vainagoja piramīdas smaili. Pēc šādiem principiem darbojās visas sešas slāvu "Sokolu" savienības, kuru skaitā ietilpa: krievu "Sokolu" savienība, Čehoslovākijas "Sokolu" savienība, Dienvidslāvijas "Sokol" savienība, Polijas "Sokolu" savienība, Bulgārijas Junaku savienība, Lužickas serbu (sorbu) "Sokol" savienība (Osnovy russkogo sokolstva 1935, 10–12).

Noteiktā reģionā dzīvojošie dalībnieki veidoja biedrību, kurai tika noteikts sešu mēnešu pārbaudes laiks. Beidzoties pārbaudes termiņam, tika izvērtēti biedrības darbības rezultāti, dzīvotspēja, un tika lemts, vai tā spēs veiksmīgi veikt uzticētos uzdevumus. Biedrībai bija jānodrošina pienācīga dažādu vecuma grupu darbība, kā arī telpas ar atbilstoši aprīkotu sporta zāli un nodarbību klasēm. Organizācijas ietvaros darbojās vairāku vecuma grupu biedri: bērni ("sokolēni", 6–12 gadi), pusaudži ("sokolī", 12–18 gadu jauni), pieaugušie ("sokolī") no 18 gadu vecuma (LVVA, 3285–1–2, 13).

Organizāciju dalībnieku sastāvā ietilpa aktīvie un pasīvie biedri. Pasīvo biedru kategorijā ierindojās potenciālie dalībnieki, kas izteica vēlēšanos darboties biedrības mērķu sasniegšanai, bet vēl nebija nokārtojuši pārbaudes eksāmenus un nodevuši svinīgo solījumu. Par pilntiesīgu organizāciju biedru varēja kļūt 18 gadu vecumu sasnieguši, tikumiski nevainojami abu dzimumu slāvu tautību pārstāvji¹². Citu tautību interesenti varēja piedalīties organizācijas darbībā pasīvo biedru statusā ar tiesībām piedalīties biedrības vingrošanas treniņos un priekšnesumos (LVVA, 3285–1–2, 13).

Krievu "Sokolu" terminoloģijā organizāciju ar 22 un vairāk dalībniekiem sauca par "obshestvo" (biedrību) jeb "sokolnu", savukārt biedrību, kuras dalībnieku skaits bija mazāks par 22 cilvēkiem,

sauca par “gnezdo” (ligzdu). Organizācijām bija vairāki lozungi un devīzes, taču dominējošā: “Muskuļos spēks, sirdī drosme, domās dzimtene!” (Osnovy russkogo sokolstva 1935, 11–15)

“SOKOL” ORGANIZĀCIJU DARBĪBA LATVIJĀ

Kaut gan savā būtībā “Sokol” bija izteikti slāviska kustība, Latvijā “Sokol” aizsācēju loma pieder latviešiem – nacionālajai jauniešu organizācijai “Latvijas Vanagi”. Biedrības galveno mērķu vidū bija izvirzīta ideja par fiziski un morāli spēcīgas jaunatnes audzināšanu patriotiski nacionālā garā, balstoties uz M. Tirša vingrošanu un militārajām apmācībām (Bāns 1931, 5). Taču “Latvijas Vanagi” nebija pilntiesīga “Sokol” organizācija, tie neietilpa nevienā no slāvu “Sokol” savienībām. Eksistēja arī virkne citu atšķirību, piemēram: simbolika, formastērps, iekšējā un ārējā struktūra. Tas nozīmē, ka par “Sokol” kustības organizācijām Latvijā var runāt tikai krievu “Sokol” biedrību kontekstā.

1927. gada vasarā Daugavpilī tika nodibināta populārās Rīgas krievu sporta biedrības “Bogatyř” (“Spēkavīrs”) filiāle Borisa Zubareva¹³ vadībā. Organizācijas sekretāra amatā bija iecelts Sigizmunds Vasiļevskis, Prāgas tehnikuma absolvents, kurš studiju laikā iestājās un darbojās čehoslovāku “Sokol” savienības biedrībā. Balstoties personīgajā pieredzē un domubiedru atbalstīts, gada nogalē S. Vasiļevskis “Bogatyř” biedrības paspārnē izveidoja “Sokol” sekciju, kļūstot par tās pirmo vadītāju (“Sokol” v Dvinske 1933, 8). 1928. gada 8. novembrī tika izveidots jaunās organizācijas nolikums, reģistrējot krievu vingrošanas biedrību “Sokol” Dvinskā (Daugavpilī). 25. novembrī norisinājās svinīga dibināšanas sapulce, tika ievēlēta valde – Aleksandra Solovjova, B. Zubareva un S. Vasiļevska vadībā. Šis datums tiek uzskatīts par biedrības dibināšanas dienu, kā arī Latvijas “Sokol” kustības atskaites punktu.

Organizācijas darbība paplašinājās, irētās telpās bija izveidota bibliotēka, tika rīkotas “Sokol” kustību popularizējošas lekcijas, filmu izrādes, izdotas vairākas brošūras un, protams, noritēja regulāras vingrošanas nodarbības. Nākamajos gados fizisko aktivitāšu joma papildinājās ar paukošanu, kā arī paplašinājās vingrinājumu spektrs. Katru vasaru norisinājās riteņbraucēju sacīkstes, šaha un dambretes sacensības. “Sokol” darbību atbalstīja arī Latvijas Pareizticīgās baznīcas arhibīskaps Jānis (Pommers), organizējot vienreizējo pabalstu 200 latu apmērā no Latvijas Kultūras fonda grāmatu iegādei (“Sokol” v Dvinske 1933, 4–11).

Izglītojošās darbības ietvaros biedrība rīkoja lekciju ciklus valdes locekļu un vieslektoru vadībā. Kā viens no spilgtākajiem viesiem biedrībā minams ārzemju Krievijā plaši pazīstamais priesteris, hieromūks Ioans (Šahovskoj)s¹⁴ – 1931. un 1932. gadā. Saturiski lekcijas aptvēra Krievijas vēsturi, folkloru, tradīcijas, kā arī garīgas tēmas, balstoties pareizticīgās baznīcas mācībā. Daugavpils “Sokol” biedrību ilggadējā audzinātāja pienākumus pildīja spilgts publicists, žurnālists, rakstnieks un izdevējs Arsēnijs Formakovs.¹⁵

Sabiedriskās darbības ietvaros organizācija piedalījās “Krievu kultūras dienas” pasākumos, Brīvības cīņu atceres gadadienās, Latvijas neatkarības svētkos. “Sokol” darbībā īpaša loma bija kritušo kareivju piemiņas godināšanai, kam biedrība pievērsa pastiprinātu uzmanību ne tikai atceres pasākumos, bet arī ikdienā, veicot regulāru kapu sakopšanu. Siltajos gada mēnešos biedrības fiziskās audzināšanas treniņi tika rīkoti Šosejas ielā 121, kur bija uzstādīti vingrošanai nepieciešamie treniņi un cits aprīkojums (“Sokol” v Dvinske 1933, 2).

Daugavpils “Sokol” ienākumus veidoja biedru maksas, ziedojumi, kā arī ieņēmumi no publiskajiem pasākumiem un loterijām. Definētā iestāšanās maksa bija 1 lats pilngadīgajiem biedriem, 50 santīmi pusaudžiem, bet skolēniem par iestāšanos nebija jāmaksā. Bija noteikta gada biedru maksa: 2 lati pilngadīgajiem biedriem, 1 lats pusaudžiem un 50 santīmi skolēniem (“Sokol” v Dvinske 1933, 12).

1930. gada vasarā Latvijas "Sokol" darbībā radās būtiski jauninājumi – Rīgā noritēja aktīvi sagatavošanas darbi neatkarīgas "Russkij Sokol" biedrības dibināšanā. Daugavpils "Sokol" valde atbalstīja jaunās organizācijas izveidi, sniedzot konsultācijas un ieteikumus, balstoties divu gadu laikā iekrātajā pieredzē. 18. septembrī Rīgā notika iniciatīvas grupas sapulce ārsta Alekseja Kuročkina vadībā. Pārējo dibinātāju vidū bija Ivans Zavoloko¹⁶, Ilja Pinuss, mācītājs tēvs Dmitrijs Zaharovs¹⁷, Nikolajs Ļišins¹⁸ un citi. Sapulces gaitā tika nolemts dibināt neatkarīgu "Sokol" biedrību Rīgā ar nosaukumu "Russkij Sokol" (Krievu "Sokol") un izstrādāt oficiālo organizācijas nolikumu. Saistībā ar to sapulces vadība nolasīja Daugavpils biedrības nolikumu, un dalībnieki provizoriski nobalsoja par tā pieņemšanu, ieviešot vien nebūtiskas izmaiņas. Jāatzīmē, ka no Daugavpils "sokoliem" rīdzinieki pārņēma ne tikai nolikumu, bet arī tērpa un nozīmju paraugus (LVVA, 3285–1–3, 245). Jauno organizāciju atbalstīja arī Rīgas dome, 1931. gada 31. martā pēc Mihaila Krivošapkina¹⁹ ierosinājuma organizācijai tika atvēlēti 300 lati (LVVA, 3285–1–3, 207).

Organizācija realizēja kultūras un izglītojošo darbu – regulāri notika lekcijas par garīgām tēmām, klausītāji tika iepazīstināti ar piemēriem no vēstures un pareizticīgās baznīcas mācības. Par biedru garīgo audzināšanu atbildīgs bija I. Zavoloko. No 1931. gadā no 2. līdz 5. martam biedrība organizēja filozofa, profesora Ivana Iljina vieslekcijas (LVVA, 3285–1–3, 207).

1931. gada izskaņā Rīgas "Russkij Sokol" uzņēmās rūpes par Rīgas Vissvētās Dievmātes Ikonas Visu sērojošo Iepriecinājuma baznīcu Lāčplēša ielā 108. Jauno pienākumu ietvaros "sokoli" nodrošināja dievnama apkuri (malkas sagādi), izveidoja kori, piedalījās dievkalpojumos un veica regulāru baznīcas telpu uzkopšanu (Segodnja 1931, 31, 7).

Rīgas "sokoli" regulāri rikoja loterijas, viesu vakarus un citus pasākumus. Viesu vakaros raksturīgie sporta paraugdemonstrējumi mijās ar kultūras programmu: dzejoļu lasījumiem, orķestra koncertiem – tika atskaņotas operu romances un ārijas dažādu viesmākslinieku izpildījumā. Izveidojās tradīcija rīkot labdarības pasākumus trūcīgajiem – pasākumu laikā tika vākti naudas ziedojumi un mantas (LVVA, 3285–1–12, 22). Pēc vecākā iniciatīvas biedrībā tika organizēts darbā iekārtošanas birojs un palīdzības kase grūtībās nonākušajiem biedriem. Plašumā vērsās arī izglītojošā darbība – tika izveidota kultūras un izglītības nodaļa, kā arī bibliotēka. Biedrība regulāri piedalījās Pirmā pasaules karā kritušo krievu karavīru kapu sakopšanas talkās Ikšķilē. Līdzīgi kā Daugavpilī, arī Rīgā par tradīciju kļuva ikgadējā dalība "Krievu kultūras dienās" un Latvijas neatkarības svētkos, kur biedrība piedalījās līdzās krievu skautu nodaļām.

Arī Rīgas "Sokol" ienākumus pamatā veidoja biedru naudas iemaksas, ieņēmumi no sarīkojumiem un ziedojumi. Stājoties biedrībā, definētā iemaksa bija 1 lata apmērā (līdz 18 gadu vecumam – bez maksas), savukārt regulārā biedru nauda bija 1 lats gadā pieaugušajiem, 0,75 Ls pusaudžiem, 0,5 Ls bērniem (vecumā no 6 līdz 12 gadiem) (LVVA, 3285–1–4, 9).

1932. gada vasarā abu biedrību delegācijas apmeklēja IX "Sokolu" salidojumu Prāgā, kur kopā ar citiem pārstāvjiem tikās ar valsts prezidentu, apmeklēja Latvijas vēstniecību, piedalījās vainagu nolikšanā pie M. Tīrša kapa, kā arī citos svinīgos pasākumos ("Sokol" v Dvinske 1933, 12–18).

Nākamajos gados Latvijas "Sokol" attīstībā iezīmējas izteikta augšupeja. 1932. gada oktobrī ar Rīgas "Russkij Sokol" palīdzību tika nodibināta filiāle Jaunlatgalē²⁰. 1932. gada rudenī dibināta neatkarīga Liepājas "Sokol" organizācija, kuras vadītājiem plašas konsultācijas sniedza Rīgas biedri (LVVA, 3285–1–68, 59). 1933. gadā Rīgas "Russkij Sokol" centra filiāle tika atvērta arī Jelgavā.

Tajā pašā 1933. gadā tika nodibināta Daugavpils "Sokol" filiāle Rēzeknē, pēc dažiem mēnešiem – Solostovkas ciemā un Ludzā, bet 1934. gadā – "Sokol" biedrība Jēkabpilī, krievu izglītošanas biedrības paspārnē.

1933. gadā Rīgas organizācijā notika šķelšanās: 21 biedru grupa demonstratīvi atstāja valdes sapulci un izstājās no biedrības, kā motivāciju minot nespēju sadarboties ar vecāko N. Ļišinu. Drīz bijušie "Russkij Sokol" biedri nodibināja jaunu organizāciju – "Russkaja Sokol'na" Rīgā, kas darbību

uzsāka 1933. gada 25. augustā (LVVA, 3285–1–67, 333). Sabiedriskajā un iekšējā darbībā “Sokol’na” balstījās uz “Sokol” tradīcijām un šajā organizācijā gūto pieredzi, tāpēc tās darbība maz atšķīrās no “Russkij Sokol” aktivitātēm. Abas biedrības piedalījās 6. Latvijas Olimpiādē, paukošanas sacīkstēs, kā arī Krievu kultūras dienu svinībās (LVVA, 3285–1–5, 20).

1936. gada 3. janvārī Iekšlietu ministrijas Preses un biedrību nodaļa abām Rīgas biedrībām nosūtīja norādījumu apvienoties vienā biedrībā ar kopējo nosaukumu “Sokol”. Apvienotā organizācija uzsāka darbību 1937. gada janvārī. Bez ierastajām aktivitātēm organizācijas darbībā bija arī jauninājumi – tika organizēta paukošanas sekcija, dalība Latvijas Paukotāju apvienības rīkotajās sacensībās, ka arī florešu cīņas meistarsacīkstēs Rīgā, iestāšanās Krievu Nacionālajā Savienībā, Latvijas Vingrošanas biedrībā, dalība Puškina dienu svinībās un pārvākšanās uz jaunām telpām Lāčplēša ielā 76. Statistika liecina, ka 1938. gada sākumā apvienotās “Sokol” organizācijā (kopā ar Jelgavas filiāli) bija 338 biedri (Russkij Ezhegodnik 1939, 80).

“Sokol” biedrības Rīgā, Jelgavā, Liepājā, Rēzeknē un Daugavpilī turpināja darbību līdz pat padomju okupācijai, apliecinot sevi kā lielākās un populārākās krievu jauniešu organizācijas. Padomju okupācijas rezultātā tika slēgtas un likvidētas visas Latvijas sabiedriskās organizācijas. Praktiski visi “Sokol” biedrību vadītāji tika apcietināti, lielākā daļa – arī represēti – līdz ar daudziem citiem aktīvākajiem “Sokol” biedriem. Neraugoties uz joprojām esošo plašākās minoritātes statusu, mūsdienās “Sokol” darbība Latvijā vēl nav tikusi atjaunota.

SECINĀJUMI

19.–20. gadsimtu mijā Latvijas teritorijā būtiski pieauga krievu iedzīvotāju skaits. Pirmais pasaules karš, mobilizācija, evakuācija un no tā izrietošās politiskās pārmaiņas lielā mērā iespaidoja Latvijas demogrāfisko ainu. Samazinājās Latvijas kopējā demogrāfiskā statistika, bet krievu iedzīvotāju kontekstā šis rādītājs piedzīvoja ne tikai ievērojamas skaitliskās, bet arī iespaidīgas sociāli ekonomiskās izmaiņas. Starpkaru periodā Latvijas krievu minoritātei bija raksturīgas šādas iezīmes: 1) lielākoties tie bija zemnieki (3/4 no minoritātes kopskaita); 2) tai piemita viszemākais izglītotu cilvēku īpatsvars salīdzinājumā ar citām valstī dzīvojošām tautām; 3) zema politiskā aktivitāte; 4) minoritātei piemita augsta sabiedriskā aktivitāte – starpkaru posmā tika dibinātas ap pusotra simta sabiedrisko organizāciju. Viens no spilgtākajiem sabiedriskās izpausmes apliecinājumiem bija starptautiskās krievu jauniešu “Sokol” kustības organizācijas. Latvijas “Sokol” organizācijas ietilpa krievu “Sokol” apvienībā ar centru Belgradā, ko vadīja krievu militārās emigrācijas virsnieki, tāpēc kustībai piemita spēcīgi izteikta prepadomju ideoloģija. Krievijas atjaunošanas ideoloģijas dēļ “Sokol” organizācijas nonāca Politiskās pārvaldes uzmanības lokā kā “monarhistiskas” orientācijas biedrības. Apzinoties nestabilo situāciju un Politpārvaldes veikto novērošanu, Latvijas “Sokol” organizācijas savā iekšējā darbībā mainīja zvēresta tekstus, oficiāli dokumentēto ideoloģiju, politiskās pamatnostādnes un citus ideoloģiskos elementus, kas spētu raisīt aizdomas par “pretvalstisku”, “monarhistisku” darbību.

20. gs. 30. gados “Sokol” bija populārākās krievu jauniešu kustības organizācijas, 1937. gadā biedru rindās bija ap 900 cilvēku, divi centri, viena neatkarīga biedrība un astoņas filiāles. 12 pastāvēšanas gadu laikā “sokoliem” bija viena no vadošajām lomām Latvijas krievu minoritātes sabiedriskās darbības jomā. To aktivitāti raksturoja plaša dalība kultūras, labdarības, sporta un valsts mēroga pasākumos. Kaut gan organizācijas tika dēvētas par “vingrošanas biedrībām”, Latvijas “Sokol” darbojās ne vien ar fiziskās, bet arī ar kultūras, garīgās un morālās audzināšanas jautājumiem. Sākoties padomju okupācijai, notika “Sokol” dalībnieku apcietināšana – lielākā daļa no organizāciju vadītājiem un aktīvākajiem biedriem tika represēti.

SAĪSINĀJUMI

LNA LVVA – Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs

AVOTI UN LITERATŪRA

- Bāns, A., 1931. Latvijas vanagu 10 gadu darbības posms. *Latvijas Kareivis*, 48, 5.
- Dribins, L., 2009. Latvijas nacionālo minoritāšu historiogrāfija. II daļa. Latvijas nacionālo minoritāšu historiogrāfija atjaunotajā Latvijas Republikā 1990.–2008. gadā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2, 95–117.
- Feigmane, T., 2000. *Russkie v dovoennoj Latvii. Na puti k integracii*. Rīga: BKI.
- Gavriļins, A., 2015. Russkie jemigranty v mezhvoennoj Latvii: pravovoj status i popytki samoorganizacii. Nazarova, J., sast. *Rossija i Latvija v potoke istorii. 2-j poloviny XIX-1-j poloviny XX v.* Maskava: IVI RAN, 210–244.
- Krievu vingrošanas biedrības "Sokol" arhīvs. LNA LVVA, 3285–1–2., 3., 4., 5., 6., 12., 67., 68.
- Osnovy russkogo sokolstva* (1935). Belgrad: Sojuz Russkogo Sokolstva.
- Pēdējā Brīdī* (1931.–1932.).
- Rayev, M., 1994. *Rossija za rubezhom. Istorija kulturni russkoj emigracii 1919–1939*. Maskava: Progress Akademijs.
- Russkoe Gimnasticheskoe obshestvo "Sokol" v Dvinske 1928–1933* (1933). Daugavpils: Russkij Sokol.
- Russkij Ezhegodnik* (1939). Rīga: Krievu Nacionālās Apvienība Latvijā.
- Skujenieks, M., 1925. *Otrā tautas skaitīšana Latvijā*. Rīga: Latvijas statistikas pārvalde.
- Salnītis, V., Skujenieks, M., 1935. *Ceturtais tautas skaitīšana Latvijā*. Rīga: Latvijas statistikas pārvalde.
- Segodnja* (1928.; 1931.; 1933.).
- Sokolstvo* (vseslavjanskaja voenno-patrioticheskaja organizacija).
- <http://www.srpska.ru/article.php?nid=1055> (skatīts 25.03.2017.).

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Sk. Volkovs, V., Apine, I., 2007. *Latvijas krievu identitāte: vēsturisks un socioloģisks apcerējums*. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts.
- ² Ir jāatzīmē, ka laika gaitā krievu iedzīvotāju skaits pieauga, 20. gs. trīsdesmito gadu beigās bija ap 206 499 iedzīvotājiem, taču sociālā kopaina un nodarbošanās īpaši nemainījās.
- ³ Ārzemju Krievija – vēsturisks kultūras un sociālais fenomens, kas radās krievu masveida emigrācijas rezultātā laikā no 1918. līdz 1922. gadam. Komunistu šķiriskās politikas rezultātā emigrācijā devās liels virsniecības, inteliģences, aristokrātijas un garīdzniecības pārstāvju skaits, kopumā no 1,16 līdz 2 miljoniem cilvēku. Ņemot vērā emigrācijas "kvalitatīvo" raksturu, lielo inteliģences īpatsvaru emigrantu vidū, tai piemita garīgas misijas raksturs, kas noteica krievu kultūras un tradīciju saglabāšanu. Emigrācijā izdevās saglabāt un atjaunot daudzas Krievijas institūcijas un organizācijas, kuru ietvaros veiksmīgi funkcionēja izglītības sistēma (kā pamata, tā arī augstākās izglītības līmenī), zinātnisko institūciju un sabiedrību kopa, daudznozaru izdevniecība un kultūras iestādes (Sk. Rayev, M., 1994. *Rossija za rubezhom. Istorija kulturni russkoj emigracii 1919–1939*. Maskava: Progress Akademijs).
- ⁴ Vāciešiem bija 15, ebrejiem – 9, bet latviešiem – 32 partijas.
- ⁵ Miroslavs Tiršs (1832–1884), čehu sabiedriskais un sporta darbinieks, pedagogs, profesors, literatūras kritiķis, mākslas vēsturnieks, filozofijas doktors. "Sokol" kustības un "Sokol" vingrošanas sistēmas pamatlicējs. Viens no spilgtākajiem čehu nacionālās atdzimšanas kustības pārstāvjiem. Austroungārijas parlamenta deputāts.
- ⁶ Indrihs Figners (1822–1865), čehu uzņēmējs un sabiedriskais darbinieks, M. Tirša radnieks. Viens no "Sokol" kustības dibinātājiem. Pirmais "Prāgas Sokol" biedrības vadītājs.
- ⁷ Pjotrs Stolipins (1862–1911), krievu politiķis, iekšlietu ministrs un premjerministrs. Pazīstams kā viens no 1905. gada revolūcijas galvenajiem pretiniekiem un t.s. Stolipina agrārās reformas ieviešējiem. Nogalināts atentātā.

- ⁸ Aleksejs Bobrinskis (1852–1927), krievu arheologs un politiskais darbinieks. Valsts domes deputāts. 1919. gadā emigrējies uz Franciju.
- ⁹ Kārlis Radeks (1885–1939), padomju komunistiskās kustības darbinieks, žurnālists. Piedalījās Brestļitovskas miera līguma sarunās. No 1919. līdz 1924. gadam – boļševiku partijas CK loceklis. No 1920. līdz 1924. gadam – Kominternas Izpildkomitejas loceklis. No 1923. gada – viens no Ļeva Trocka atbalstītājiem. 1927. gadā uz četriem gadiem izsūtīts uz Krasnojarsku. 1936. gadā arestēts. 1937. gadā – notiesāts uz desmit gadiem ieslodzījumā.
- ¹⁰ Nikolajs Buharins (1888–1938), padomju politiķis, marksisma teorētiķis un ekonomists. Komunistiskās partijas galvenās avīzes “Pravda” galvenais redaktors no 1918. līdz 1929. gadam, Kominternas darbinieks. Pēc Ļeņina nāves pieslēdzās Staļinam cīņā pret t.s. kreiso opozīciju Trocka vadībā. Vēlāk apvainots kā viens no labējās opozīcijas līderiem, 1938. gada martā Maskavas procesos tiesāts paraugprāvā un sodīts ar nāvi.
- ¹¹ Rossijskij obshevoinskij sojuz (ROVS) (Krievu vispārmilitārā savienība). Dibināta 1924. gadā Dienvidslāvijā. Sākotnēji apvienības mērķis bija Krievijas militārās emigrācijas apvienošana operatīvai spēku mobilizācijai pilsoņu kara turpinājuma gadījumā. Starpkaru laikā ROVS bija lielākā krievu emigrācijas organizācija, tajā darbojās ap 100 000 cilvēku 33 pasaules valstīs.
- ¹² Pēc 1937. gada nolikuma – no 21 gada.
- ¹³ Boriss Zubarevs (1892–1970) 1915. gadā absolvējis Maskavas universitātes Medicīnas fakultāti. Piedalījās Pirmajā pasaules karā kā jaunākais ārsts Dienvidrietumu frontē. Aktīvi piedalījās karadarbībā, apbalvots ar trešās pakāpes Sv. Annas ordeni ar šķēpiem un lenti, Sv. Staņislava 3. pakāpes ordeni ar šķēpiem un banti, Sv. Annas 4. pakāpes ordeni ar uzrakstu “Par drošsirdību”. 1918. gadā demobilizēts, nokārtoja eksāmenu, kļūstot par pilntiesīgu ārstu Orlas gubernā. 1919. gada martā iesaukts Rietumu Sarkanajā armijā vecākā ārsta amatā 4. inženieru bataljonā. Sarkanās armijas atkāpšanās laikā dezertējis, paliekot Latvijā. Kopš 1920. gadā sākuma strādāja jaunākā ordinatora amatā Valmieras, vēlāk Daugavpils garnizona lazaretē. 1921. gadā atvaļināts no dienesta, ieskaitīts rezervē. Nodibinājis ārsta privātpraksi, kurā darbojās līdz padomju okupācijai. Daugavpils “Bogatyř” un “Sokol” biedrību dibinātājs un vadītājs. Daugavpils pilsētas domes un Krievu Nacionālās apvienības deputāts.
- ¹⁴ Ioans (Šahovskojs) (Firsts Dmitrijs Šahovskojs) (1902–1989), slavenas krievu aristokrātu dzimtas pārstāvis. 16 gadu vecumā brīvprātīgi iestājās Deņikina armijā. Ievainots cīņās pie Caricinas pilsētas, tika kontuzēts. Pēc Baltās kustības sakāves emigrējies uz Franciju. Studējis Francijā un Beļģijā, absolvējis Levenas Universitātes Vēstures un teoloģijas fakultāti. 1926. gadā tika ordinēts mūku kārtā. Absolvējis krievu Sv. Sergija teoloģijas institūtu Parīzē. 30. gados – dievnamu priesteris, aktīvi darbojās garīgajā izdevniecībā. 1946. gadā emigrējies uz ASV. 1947. gadā ordinēts par Bruklinas bīskapu un tika nozīmēts par Sv. Vladimira garīgā semināra rektoru. Kopš 1950. gada Sanfrancisko un Rietumamerikas bīskaps. 1961. gadā ordinēts par arhibīskapu.
- ¹⁵ Arsenijs Formakovs (1900–1983), preses darbinieks (laikraksta “Dvinskij Golos” (“Dvinskas Balss”) redaktors), literāts (pseud. Fjodors Arsenjevs; latviešu dzejas tulkotājs krievu valodā un otrādi), dzejnieks, skolotājs, Latvijas Vecticībnieku apvienības kultūras komisijas priekšsēdētājs. Ilggadējais Daugavpils “Sokol” audzinātājs. Viņa darbi tika publicēti ne tikai Latvijas, bet arī ārzemju Krievijas periodikā un vairākos vecticībnieku izdevumos.
- ¹⁶ Ivans Zavoloko (1898–1984), vecticībnieku kultūras pētnieks, skolotājs un sabiedriskais darbinieks. 1932. gada 27. septembrī, aizdomās par aktīvu dalību monarhistiskajā kustībā, viņa dzīvoklī veikta kratīšana, taču pierādījumu trūkuma dēļ vaina netika pierādīta. 1940. gadā apcietināts un represēts. Ieslodzījumā pavadījis 17 gadus. Atgriezoties Latvijā, turpinājis darboties etnogrāfijas jomā, rīkojis arheogrāfiskās ekspedīcijas.
- ¹⁷ Dmitrijs Zaharovs (1894 – ?), Krievijas impērijas armijas virsnieks. Pirmā pasaules kara dalībnieks. Ievainots, par drosmi apbalvots ar 4. pakāpes Sv. Jura krustu. Kopš 1921. gada dzīvoja Rīgā. 1929. gadā ar izcilību pabeidzis Rīgas garīgo semināru. Kalpojis baznīcās Rīgā, Dubultos, Kārsavā. Politpārvaldes ziņojumos figurēja kā monarhistisku uzskatu paudējs.
- ¹⁸ Nikolajs Ļišins (1893–1941), Rīgas “Krievu Sokol” biedrības vadītājs. Rīgas policijas pārvaldes vadītāja palīga Nikolaja Ļišina un Rīgas krievu sieviešu ģimnāzijas īpašnieces Olimpiādas Ļišinas dēls. Krievijas impērijas kara flotes virsnieks. Piedalījies Pirmajā pasaules karā un Krievijas pilsoņu karā Baltās kustības rindās Kaspijas jūras flotē, vēlāk Sibīrijas flotē. Personīgi pazinis admirāli A. Kolčaku. 1919. gada nogalē emigrējies, dzīvojis Ķīnā, vēlāk Beļgradā un Tallinā. 1927. gadā atgriezies Latvijā. Kara flotes veterānu biedrības vadītājs. Līdz 1933. gadam darbojās nelegālā BRP un NTSNP organizāciju rindās. 1938. gadā izdevis atmiņās balstītu grāmatu par karadarbību Kaspijas jūrā. 1940. gadā apcietināts. 1941. gadā Maskavā sodīts ar nāvi.

¹⁹ Mihails Krivošapkins (1888–1943), apvienotās "Sokol" biedrības vecākais. Inženieris, Rīgas tiltu nodaļas priekšsēdētājs, dzelzsbetona tehnoloģijas izmantošanas speciālists. 1924. gada atjaunotā Libekas tilta projekta autors. Krievu Nacionālās Savienības loceklis, pilsētas revīzijas komisijas priekšsēdētāja vietnieks. Mācībspēks pilsētas tehnikumā. Krievu studentu korporācijas "Fraternitas Arctica" filistru biedrības priekšsēdētājs. 1940.gadā apcietināts, represēts, miris izsūtījumā 1943. gadā.

²⁰ Jaunlatgales filiāle tika slēgta 1934. gadā – finansiālu problēmu un zemas apmeklētības dēļ.

THE RUSSIAN ETHNIC MINORITY AND THE ACTIVITIES OF "SOKOL" ORGANISATIONS IN LATVIA DURING THE INTERWAR PERIOD

ANDREJS GUSAČENKO

BA in economics (BSA, 2007)

MA student at the Faculty of History and Philosophy, the University of Latvia

ABSTRACT

The paper is dedicated to the activities of the Russian youth movement "Sokol" in the Republic of Latvia from 1928 to 1940. The activities of this movement are viewed in the context of the diverse public life of the Russian ethnic minority there. Within the framework of the research tasks, the author provides an insight into the history of the respective movement, its activities in emigration and in Latvia in the interwar period. Along with the activities of the relevant organisations, the paper analyses the life of the Russian ethnic minority in Latvia in the interwar period with a focus on the peculiarities inherent to it in the context of the Republic of Latvia. In describing the Russian ethnic minority, attention is attributed to the-so-called "Russia abroad" phenomenon and its impact on the minority's public life. The present research is based on materials from the State History Archive of Latvia, the periodicals issued in the period that concerns us here and scholarly literature.

Keywords: Sokol, Russian minority, Russian emigration, interwar Latvia

SUMMARY

At the turn of the 20th century the number of ethnic Russian residents significantly increased in the territory of Latvia. The demographic picture of Latvia was significantly affected by the First World War, mobilization, evacuation and the subsequent political changes. The total demographic indicators decreased in Latvia, and in the context of the Russian population the respective indicator saw not only significant numerical, but also impressive social and economic changes. The Russian ethnic minority in Latvia had the following characteristic features: 1) it consisted mostly of peasants (3/4 of the total minority population); 2) the Russian ethnic minority had the lowest proportion of educated people compared to other ethnic groups living in the country; 3) the ethnic Russian residents were notable for their low political activity; 4) the ethnic minority displayed high social activity, having founded approximately 150 social organisations between the wars.

Although the largest number of the ethnic Russian residents of Latvia were part of the historical Russian ethnic minority (i.e. the Russians, who had lived in the territory of Latvia for a long time, since the time of the Russian Empire), the recent Russian immigrants played an important role among the Russian intelligentsia. Within several years, as a result of the Russian Revolution and the Civil War, emigration from Russia became a global cultural phenomenon – "Russia abroad" – that

also touched the Baltic countries. The mentioned phenomenon had a peculiar missionary nature – the emigrees strove to retain and to develop Russian culture and national identity in emigration, so that, having returned back home after the eventual fall of Bolsheviks' power, they would be able to become fully involved in the restoration of their homeland. Within this context, the Russian intelligentsia of Latvia maintained close contacts with their compatriots living in Western European countries. Their activities were notable for the visits of Russian philosophers, writers, scientists and culture representatives of a global scale to Latvia. Thus the Russian ethnic community of Latvia possessed the missionary, social and cultural features of "Russia abroad", which had a number of social manifestations. One of the most striking examples was the Sokol movement of youth organisations that of all the Baltic countries existed only in the Republic of Latvia.

Founded in 1862 as one of the manifestations of the awakening of the Slavic peoples living in the Austrian Empire, the Sokol movement received broad response in Austria-Hungary, as well as in the Slavic countries. The movement's objectives included the upbringing of a mentally and morally united and strong people and the elements of its physical education programme were based upon a special Sokol gymnastics system. It came to the Russian Empire in the 1870s, became popular there and was supported by the government as an element consolidating the Russian nation especially after the events of 1904–1905. During the Russian Civil War, the right-oriented *sokols* had sided with the White movement and the majority of them emigrated together with the army in 1920.

The military emigrees for the most part settled in the Kingdom of Slovenes, Croats and Serbs (Yugoslavia), in Bulgaria and Czechoslovakia and this brought along the renewal of the activities of Sokol organisations in these countries. The revanchist character of the emigrees (which especially drastically manifested itself among the military emigration) brought changes into the ideology of Sokol units orienting them towards the following objectives: 1) uniting the Russian youth; 2) upbringing of a physically, mentally and morally strong generation for the rebirth of Russia after the eventual fall of the Soviet power. Yugoslavian Sokol units came under the leadership of former Russian Army officers, therefore the ideological orientation of the movement's headquarters in Belgrade was pronouncedly militant and anti-Bolshevik. The headquarters in Prague for its part held a profoundly apolitical position and practiced a clearly Anti-Soviet ideology until 1930s, when it was considerably mitigated.

The first Sokol organisation in Latvia was founded in Daugavpils in 1928. Taking into account the historical context of Latvia, there the ideology of the restoration of Russia propagated by Russian Sokol was interpreted as a tendency towards the restoration of the Russian Empire (monarchy), which implied the possible incorporation of Latvia into the empire. For this reason, Sokol organisations aroused the attention of the Political Police Department as groups of monarchist orientation. Becoming aware of their unstable situation and control by the Political Police Department, Latvian Sokol organisations changed the texts of their oaths, the official documents describing their ideology, their political guidelines and other ideological elements that could raise suspicions of their anti-government and monarchist activities.

Having begun their activities in 1928, in the subsequent years the Latvian Sokol organisations showed gradual development, growth of membership and the broadening of their social activities. One of the most important events in the history of the Latvian Sokol movement was the founding of Riga Sokol unit in 1930. A number of well-known public figures took part in it, which helped to raise the popularity of the unit.

At the end of 1932, with the participation of Riga Sokol leader N. Ļišins, an independent Sokol unit was founded in Liepāja. It concluded the founding phase in the history of Latvian Sokol organisations; the subsequent Sokol activities transpired within the framework of the two central organisations and an independent unit. In 1933 Sokol movement became stabilised in all regions of Latvia,

founding and organising new branches in virtually all Latvian towns where there was a significant number of ethnic Russian residents.

Despite the schism within Riga Sokol and other internal disagreements, in 1930s Sokol was the most popular movement among the ethnic Russian youth in Latvia, in 1937 reaching the membership of 900 and having two central organisations, one independent unit and eight branches. During the 12 years of their existence, the *sokols* assumed one of decisive roles within the framework of the social activities of the ethnic Russian minority of Latvia. Their activities were related to extensive participation in cultural, charity, sports and other country-wide events. Although the organisations were called "gymnastics associations", Latvian Sokol addressed the matters of not only physical, but also cultural, mental and moral upbringing. Despite its declared apolitical course, Latvian Sokol organisations unofficially demonstrated anti-Soviet attitudes that came to the notice of not only Latvian Political Police Department, but also the Soviet intelligence structures. Therefore, after the Soviet occupation of Latvia Sokol members were arrested and the majority of the movement's leaders and the most active members suffered repressions.

ROKMŪZIKAI VELTĪTĀS PUBLIKĀCIJAS LAIKRAKSTĀ “PADOMJU JAUNATNE” (1957–1985): PERIODIZĀCIJA UN ANALĪZE

REINIS JAUNAIS

Mg. paed., JVLMA, doktorants
E-pasts: reinis.jaunais@gmail.com

ANOTĀCIJA

Pētījuma mērķis ir analizēt un periodizēt Latvijas un ārzemju rokmūzikai veltītās publikācijas laikrakstā “Padomju Jaunatne”, lai izprastu dinamiku oficiālo varas iestāžu attieksmē pret rokmūziku. Hronoloģiskais ietvars: sākot ar 1957. gadu, kad laikrakstā publicētie raksti pirmo reizi atspoguļo rokenrola ienākšanu Latvijā, beidzot ar 1985. gadu, kad Gorbačovs kļūst par PSKP CK ģenerāļsekretāru. Analizējot publikācijas, tika izdalīti četri laika periodi, kuriem doti šādi nosaukumi – rokmūzikas *agrīnās nosodišanas un ignorēšanas* (līdz 1962. gadam), *nosodišanas* (1962–1969), *pieradināšanas* (1969–1979) un *pieskatīšanas* (1979–1985) periods. Pētījums palīdz izprast PSRS kultūras politiku Latvijā attiecīgajā laika posmā.

Atslēgas vārdi – rokmūzikas vēsture Latvijā, PSRS kultūras politika Latvijā, populārā mūzika.

IEVADS

PSRS bija šķietama valstu federācija, kas faktiski pastāvēja kā stingri centralizēta impērija, kur varas hierarhijas centrā bija PSKP. LKP uzdevums bija kontrolēt, kā republikas institūcijas īsteno PSKP CK Politbiroja formulēto politiku (Bleire 2012, 51, 42). Totalitārisma apstākļos varas iestādēm piederēja monopols preses izdevumu izdošanā, un tie tika izmantoti sabiedriskās domas veidošanai. Visi preses izdevumi Latvijā bija pakļauti LPSR GLP cenzūrai, kas savukārt bija pakļauta PSRS MP GLP. PSRS MP GLP faktiski darbojās PSKP CK Politbiroja, kā arī CK ideoloģiskās, kultūras un zinātnes nodaļas vadībā, un tam *asistēja* PSRS VDK, PSRS AM un PSRS IeM. Jau kopš 1925. gada regulāri tika izdoti PSRS MP GLP sastādīti saraksti, kuros apkopotas atklātajos iespieddarbos, radio un televīzijas raidījumos publicēšanai aizliegtās ziņas (Strods 2008, 4–12; Strods 2011, 7). Aukstā kara apstākļos gan PSRS, gan arī Rietumvalstis kultūru izmantoja manipulācijām politisko mērķu sasniegšanai, lai ietekmētu otras puses vērtības (Eglāja-Kristone 2013, 27), tāpēc varas iestādes centās izolēt sabiedrību no Rietumu kultūras un stingri kontrolēt jebkuru informācijas kanālu. Ārzemju preses izdevumi nebija pieejami, izņemot atsevišķās vietās Rīgā nopērkamos citu valstu komunistisko partiju orgānus, kas pieejami šaurai sabiedrības daļai (LVA 101 1956, 197–198). Gan PSRS, gan LPSR no 1958.–1969. gadam par kultūras pārvaldēm un politiskajiem cenzoriem kļuva KP CK ideo-

loģiskās komisijas (Strods 2008, 9–10). PSRS republikām bija atsevišķas pilnvaras, lietojot ideoloģijas normas savas kultūras interpretācijai padomju garā. Ideoloģiskajā kontrolē noteicošais vārds bija CK ideologiem, bet tiem zināmā mērā nācās rēķināties ar sabiedrības un radošās intelīģences reakciju uz to lēmumiem (Bleire 2012, 98), jo tie centās nepieļaut *pagrīdes mākslas* veidošanos, kura Maskavai liecinātu par nespēju kontrolēt situāciju (Borgs 2006). Sabiedrības, jaunatnes un radošās intelīģences interese par rokmūziku aizvien pieauga, un tas rosināja pārmaiņas CK ideologu un varas iestāžu attieksmē pret šo mūziku.

Varas iestāžu mainīgā attieksme pret rokmūziku atspoguļojās presē, tāpēc nolēmu pētīt vienu no nedaudzajiem uz jauniešu mērķauditoriju orientētajiem preses izdevumiem “Padomju Jaunatne: LĻKJS CK orgāns”, kas tika izdots lielā tirāžā un iznāca no 1944.–1989. gadam. Sākumā pētījuma dati analizēti, izmantojot aprakstošo statistiku (Kamerāde, Kristapsone 2016, 322), lai atrastu pazīmes dažādos laika periodos. Tālāk tika veikta tematiskā analīze (Pipere 2016, 359), ņemot vērā atziņas par periodiskās preses analīzi (Gavriļins 2017, 73) un masu komunikācijas kontentanalīzi (Šulmane 2001).

Rokmūzikas definēšana ir problemātiska, galvenokārt tās dažādo novirzienu atšķirīgā skanējuma dēļ. Dažādi pētnieki ir mēģinājuši definēt rokmūziku pēc tās estētikas, skanējuma, izteiksmes līdzekļiem, funkcijas, instrumentācijas, mērķauditorijas, dziesmu vārdos paustajām idejām, mūzikas formas utt. (sk. Moore 2001; Middleton 1990 u.c.), tomēr definīcijas mēdz būt pretrunīgas, un ne visus rokmūzikas stilus iekļaujošas. Meklējot kopsaucēju dažādās definīcijās, šajā pētījumā rokmūzika ir apskatīta kā 50. gados radies populārās mūzikas paveids, ekspresīvāks un skaļāks par līdz tam pastāvējušo populāro mūziku, kuru izpilda ansamblis skaitliski nelielā sastāvā, izmantojot skaņas pastiprinātājus elektriskajai ģitārai un basģitārai, kā arī bungu komplektu. Rokmūzikas sākotnējā forma ir rokenrols, kas turpmākos gados sadalījies dažādos stilos, un tās mērķauditorija ir jaunieši, rokmūzikas ietekmē arī veidojās jauniešu subkultūras. Rokmūzikas jēdziens sevi iekļauj tvistu, bigbitu, kā arī dažādus rokmūzikas stilus – hārdroku, psihodēlisko roku, poproku, pankroku, *new wave* u.c. Lai arī šī definīcija nav universāla visos gadījumos, tā ir lietojama Latvijas rokmūzikas vēstures pirmo desmitgažu pētniecībā.

1. tabula. Publikāciju sadalījums pēc to tēmas

Laika posms	Publikāciju kopskaits	Akadēmiskā mūzika	Populārā mūzika	Citas tēmas (tautas mūzika, instrumentu ražošana utt.)
1957–1962	1590	57%	12%	31%
1962–1969	1727	50%	27%	23%
1969–1979	2429	51%	33%	16%
1979–1985	1722	41%	45%	14%

Kā to atspoguļo 1. tabula, populārā mūzika laika gaitā kļūst aizvien aktuālāks temats. Raksti, kuros runāts gan par populāro, gan akadēmisko mūziku, tika ieskaitīti pie populārās mūzikas. Saisītībā ar populāro mūziku, nemainīgi aktuāls ir politiskās dziesmas diskurss.

2. tabula. Publikāciju par rokmūziku kopskaits un procentu attiecība.*

Laika posms	Publikāciju par rokmūziku kopskaits	No populārājam mūzikai veltīto publikāciju kopskaits	No mūzikai veltīto publikāciju kopskaits	Pret rakstā minēto rokmūziku / rokgrupām / rokmūziķiem paustā attieksme		
				Atzinīga	Neitrāla / informatīva	Nosodoša
1957–1962	19	2%	1%	-	-	19 / 100%
1962–1969	98	21%	5%	9 / 9%	26 / 27%	63 / 64%
1969–1979	138	17%	6%	67 / 49%	40 / 29%	31 / 22%
1979–1985	239	31%	14%	127 / 53%	107 / 45%	5 / 2%

* Tabulā ieskaitīti raksti par tvistu, kas ir nozīmīgākā ar rokmūziku saistītā tēma 60. gados. Nav ieskaitīti raksti, kas vēsta par hipijiem vai citām jauniešu subkulturām, izņemot gadījumus, kad tās minētas rokmūzikas kontekstā.

Kā redzams 2. tabulā, 1. laika posmā rokmūzika ir pieminēta tikai dažos rakstos nosodošā kontekstā. Šajos rakstos rokenrols lielākoties pozicionēts kā deja, bet rokgrupas un rokmūziķi tiek ignorēti. Nākamajā laika posmā vērojams ar rokmūziku saistītu rakstu skaita pieaugums, kuros svarīgākā tēma ir tvists, un sāka konkrētu rokmūziķu nosodišana. 60. gadu 2. pusē tvista kritika mazinās, bet rokgrupas joprojām tiek nosodītas. 3. laika posmā laikraksts sāk atzinīgi vēstīt par latviešu un ārzemju rokgrupām, kuras nešķiet režīmam kaitīgas: rokmūzika tiek *pieradināta*. Pēdējā laika posmā rokmūzikas tēma kļūst populārāka, tomēr tiek vēstīts tikai par pastāvošajai varai nekaitīgiem aspektiem: rokmūzika tiek *pieskatīta*.

AGRĪNĀS NOSODĪŠANAS UN IGNORĒŠANAS PERIODS (1957–1962)

50. gadu 2. pusē Latvijas un citu PSRS teritoriju jaunieši rokmūziku klausījās Rietumvalstu radio stacijās, un mūzika tika pavairota, izmantojot lietotu rentgena plastikātu kā skaņu plates. Attiecībā uz radio jau 1949. gadā PSRS MP pieņem lēmumu “Par pretpadomju radiatoridijumu slāpēšanu” (LVA 101 1949, 123–124), tomēr to nespēj īstenot pilnīgi visā Latvijas teritorijā. 1956. gadā PSKP XX kongresā Hruščovs rosina palielināt kontaktus ar Rietumiem (Eglāja-Kristsone 2013, 28), pēc kā 1957. gadā notiek 6. Pasaules jaunatnes un studentu festivāls, kurā *atkušņa* politikas rezultātā piedalījās jaunieši no Rietumvalstīm. To mūzikas žurnālists Klāss Vāvere min kā svarīgu notikumu Rietumvalstu jauniešu kultūras ienākšanai PSRS (Vāvere 1990, 19). 1958. gadā parakstīta vienošanās starp ASV un PSRS par apmaiņu kultūras, tehnoloģiju un izglītības jomā, kas veicina tiešu radošo cilvēku saskarsmi. *Atkušņa* politika neiezīmē rokmūzikas tēmas liberalizāciju presē, jo Rietumvalstu kultūras ietekme uz jaunatni Latvijā tiek uzskatīta par potenciāli bīstamu. Lai to novērstu, 1958. gadā nolemts rīkot seminārus un kongresus mākslinieku ideoloģiskai audzināšanai (LVA 101 1958, 8–10).

Preses izmantošana jaunatnes ideoloģiskajā audzināšanā tiek uzskatīta par svarīgu. To atspoguļo 1958. gadā LKP CK izstrādātie pasākumi KP CK sekretariāta lēmuma “Par trūkumiem LPSR radošās inteliģences idejiski politiskajā audzināšanā” izpildei. Tā 20. punkts vēsta, ka LPSR netiek apmierināts iedzīvotāju pieprasījums pēc laikrakstiem “Padomju Jaunatne” un “Sovetskaja Molo-

djož", tāpēc PSKP CK lūgts uzdot Valsts plāna komitejai piešķirt avižu papīra papildu fondus 200 tonnu apmērā tirāžas palielināšanai (LVA 101 1958, 8–10).

Lai jauniešus atturētu no pievēršanās Rietumu masu kultūrai, LĻKJS pilsētu un rajonu komitejām tiek uzdots rīkot pasākumus, lai veiktu radošās jaunatnes idejiskās audzināšanas darbu, "palīdzot tiem radošajā augsnē un marksisma-ļeņinisma teorijas apgūšanā" (LĻKJS XII kongresa lēmums 1958, 1) un rūpētos par to brīvā laika aizpildīšanu (LVA 1128 1958, 1–59). Pionieru nami ir svarīgs līdzeklis jaunatnes brīvā laika pavadīšanas kontrolei. LĻKJS rajonu komitejas iesniedza atskaites par trūkumiem pionieru organizāciju darbā un pionieru un skolēnu apmācīšanu "padomju tautu revolucionāro tradīciju garā" (LVA 201 1958, 52). Tiek izveidoti muzikāli pašdarbības ansambļi, rīkoti pašdarbības festivāli (LVA 201 1958, 56, 58, 39) utt.

Pašdarbības kolektīvu darbība kļūst par vienu no svarīgākajām tēmām laikrakstā. Par Rietumu populāro mūziku tiek vēstīts asi kritiski, to diskreditē ar satīru, karikatūrām (PJ Nr.256 1958:4). Rietumu mūzikas klausītāji nievājoši dēvēti par *stilīgajiem*, to dzīvesveids asociēts ar dīkdienību, *ultra-modernu* apģērbu, lamu vārdu lietošanu (Salovs 1958, 2; PJ Nr.169 1958, 2).

Rokenrols laikrakstā tiek saistīts ar džezu un atspoguļots kā deja, ignorējot pašu mūziku. Pirmo reizi rokmūzika ir pieminēta rakstā "12 dienas Norvēģijā" jau 1956. gada decembra beigās. Tajā rokenrols raksturots kā mežonīgu kļiedzienu pavadīta barbariska deja, kuru Norvēģijas jaunieši cenšoties atdarināt filmas "Jailhouse Rock" iespaidā (Dubrenieks 1956, 3). Nākamajos gados publikācijas liecina par rokenrola dejas ienākšanu PSRS (Kuzņecovs 1957, 4; Sļepuchins 1957, 3) un Latvijā (Salovs 1958, 2). Rokenrols tiek pretstatīts *labai* estrādes mūzikai, ko izpilda "REO" (Cīrulis 1958, 2), tā dejojšana asociēta ar alkohola lietošanu (Rieksts 1958, 3). Attiecībā uz Rietumiem, *kropļīgā* un *primītvā* rokenrola dejojšana tiek saistīta ar noziedzības līmeņa paaugstināšanos ASV (PJ Nr.136 1957, 3) un Anglijā (Zlnovjeva 1958, 3), atspoguļota kā bīstama veselībai (PJ Nr.176 1957, 4). Atsevišķā gadījumā rokenrola deja tomēr tiek pieminēta līdzās modernām dejām ārzemēs (PJ Nr.75 1958, 3).

1958. gada 24. februārī PSRS MP tiek apstiprināts PSRS MP GLP nolikums, pēc līdzīga modeļa 1. aprīlī LPSR MP apstiprināts LPSR GLP nolikums. Atbildība par cenzūru tiek uzdota partijas darbiniekiem un laikrakstu redaktoriem. Pēc tam laikrakstā rokenrols tiek pieminēts vēl retāk. 1959. gadā varas iestāžu diskusijas par Rietumu mūzikas nevēlamo ienākšanu rosina pieņemt lēmumus attiecībā uz estrādes orķestru repertuāru kontroli (LVA 678 1959, 35-36). Kā priekšvēstnesis nākamajam posmam rokmūzika ir pieminēta Arkadija Adamova vairākās daļās publicētajā stāstā "Pēdējais bizness" 1961. gada decembra beigās, kurā atspoguļota rokmūzikas ierakstu kontrabanda (Adamovs 1961, 3).

NOSODĪŠANAS PERIODS (1962–1969)

Nākamo periodu iezīmē tvista tēmas atspoguļojums laikrakstā, par rokmūziku tiek vēstīts krietni biežāk. Par spīti mūziķu darbības kontrolei, Rietumu populāro mūziku atskaņo estrādes orķestri. Pagrīdes apstākļos un ar ierobežotu piekļuvi nepieciešamajiem mūzikas instrumentiem, darbību sāk pirmās Latvijas rokgrupas – "The Revengers", "Vaboles", "Juniors", "Atlantic", "9.60" u.c., kuru repertuārā bija rokenrola dziesmas (Vāvere 1989, 20). Rietumu mūzikas izpildīšana nepaliek nepamanīta: līdz 1964. gadam tiek izveidota vienota sistēma estrādes orķestru repertuāra kontrolei (Kruks 2008, 203). Tajā pašā laikā LĻKJS CK aicina risināt kultūras inventāra un mūzikas instrumentu trūkumu pašdarbības kolektīvos (Bartkevičs 1963, 1).

Mēģinot atturēt jaunatni no šīs mūzikas klausīšanās, publikācijas kritiskā veidā vēsta par jaunatni Rietumvalstīs, un kā biznesmeņi izmanto rokmūziku peļņas gūšanai, bet politiķi – sabiedrības novēršanai no protestiem. Rietumu populārā mūzika tiek minēta kā piemērs buržuāziskās

sabiedrības pagrimumam. Liela daļa rokmūzikai veltīto rakstu ir pārpublicējumi no centrālajiem laikrakstiem vai citu valstu preses izdevumiem – kompartiju orgāniem.

1962.–1965. gadā publikācijas par populāro mūziku bieži ir saistītas ar diskusiju par tās vērtību. Reizēm sastopama noliedzoša attieksme pret populāro mūziku kā tādu (Hincenbergs 1962, 3). Rokmūzika attēlota kā “glēvulīga filozofija” (Adamovs 1962, 3). Tiek runāts par jauniešu elkiem Rietumos, kā tie ir izdevīgi kapitālistiskai iekārtai, minot Elvisu Presliju ASV, Džoniju Holideju Francijā un Tomiju Stilu Anglijā. Šī mūzika esot nepieņemama padomju jaunatnei, bet tās klausītāji raksturoti kā mietpilsoņi (Makarovs 1963, 3). Rokmūzika pielīdzināta reliģijai, un baznīca saistīta ar motociklistu bandām. Jauniešu subkultūras attēlotas savstarpēji naidīgās pozīcijās, kuru starpā ir izplatīti kautiņi (Andrejevs 1964, 4).

Visbiežāk rokmūzika kritizēta tvista dejošanas kontekstā, kas raksturota kā Rietumvalstu jauniešu masu psihoze (Astrovs 1963, 5). Tvists ir deja rokenrola mūzikas pavadījumā, kas 50. gadu beigās jauniešu vidū kļuva populāra pasaulē (Cooper, Haney 1995, 103). 1962. gadā pret tvistu laikrakstā netiek pausta konkrēta attieksme (PJ Nr.245 1962, 3), bet jau 1963. gadā tvists satīriskā veidā tiek minēts 8 publikācijās, skarbi kritizējot to izpildošus mūziķus un dejojājus (PJ Nr.73 1963, 4). Negatīvi atspoguļoti vairāki kultūras iestāžu vadītāji, kas pieļaujot tvistu deju vakaros peļņas dēļ (PJ Nr.84 1963, 4). Tvists tiek pozicionēts kā bīstams veselībai (Aļimovs 1964, 4), vulgārs, erotisk (Sturua 1963, 3), saistīts ar kristietību (Uļjanovs 1963, 6), strādnieku šķirai nevajadzīgs popkultūras simbols (Sorokins 1963, 3). Tvists tiek vainots ārzemju sportistu karjeras neveiksmēs (PJ Nr.217 1963, 6). 1964. gadā tvists jau tiek pieminēts 16 publikācijās, un gada sākumā pausts uzskats, ka tvists pats par sevi “nav slikts”, bet jaunieši to neprotot dejojot (Strautiņš 1964). Gada beigās tiek atzīta tvista popularitāte jauniešu vidū un sākta diskusija, vai to aizliegt pavisam, vai arī oficiāli atļaut un “mācīt dejojot pareizi” (Bērziņš 1964, 3). Attieksme pret tvistu tālākos gados paliek neitrāla (Grabovskis 1964, 3), dažos gadījumos atzinīga (Lūsis 1964, 3), lai arī joprojām sastopami kritiski viedokļi un satīra (PJ Nr.257 1964, 3; Ledāja 1964, 3). Tiek diskutēts, kādā vecumā dejojot tvistu ir pienācīgi (Švanenberga 1964, 2).

1965.–1970. Pēc varas maiņas 1964. gadā PSKP ģenerālsekretāra posteni ieņem Leonīds Brežņevs, un turpmākajā PSRS politikā iezīmējas Staļina laika revolucionāri imperiālistiskā paradigma (Zubok 2007, 193), bet 1965. gadā sastādīts ar 31 paragrāfu papildināts “aizliegto ziņu saraksts” (Strods 2008, 16). Tas neaptur pakāpenisko rokmūzikas tēmas liberalizāciju presē: pēc 1968. gada laikrakstā vairs netiek nosodīta tvista dejošana un rokenrola mūzika kā tāda. Liberalizācija nesaskan ar notikumiem Latvijas rokmūzikas dzīvē: 1966. gadā tiek atcelts Pita Andersona grupas “Melody Makers” koncerts. Tam seko jauniešu nesankcionēts protests, kura laikā grupa uzstājas akustiski uz Politehnikuma kāpnēm. Lai arī protests netiek apturēts vardarbīgi, daudzi apmeklētāji tiek izsaukti uz pratināšanām, daļa tiek savervēti par ziņotājiem. Pēc tam Latvijas rokmūziķu darbība tiek kontrolēta stingrāk, un mūzikas žurnālists Klāss Vāvere 70. gadu beigās raksturojis kā “grūtus laikus jaunajai roka kustībai” (Vāvere 1989, 20). 60. gadu beigās darbību uzsāk jaunas rokgrupas, kas izpildīja autormūziku (“Katedrāle” u.c.).

Laikrakstā estrādes mūzika tiek vērtēta atzinīgi, džezs “tiek pieņemts par savējo” (Voļņicka 1965, 7; Dmitrijevs 1965, 2). Aktuāla ir diskusija par kvalitatīvas estrādes mūzikas trūkumu jauniešu ansambļu repertuārā (Pečerskis 1965, 3). 1965. gadā sastopams pirmais gadījums, kad atzinīgi vērtēta “The Beatles” politiskā nostāja (Kipere 1965, 2), tiek arī izsmieta konspirācijas teorija, ka “The Beatles” ir komunistu aģenti (A.Z. 1965, 4). Tomēr vairumā rakstu grupa tiek vērtēti kritiski, vai kā talantīgi mūziķi, kurus nežēlīgi ekspluatē kapitālisti (Volincevs 1967, 4). Kritizēti grupas *banālie* teksti (PJ Nr.77 1967, 4). Vēstīts, ka grupa esot narkotisko vielu kontrabandisti (PJ Nr.242 1968, 4). Atzinība veltīta Dinam Rīdam – amerikāņu folkroka mūziķim, kas pauda komunistiskas idejas (Čērni 1965, 4). Viņš tiek pozicionēts kā pasaulē slavens un atzīts mūziķis, lai arī faktiski ārpus PSRS bija maz pazīstams.

Gan laikrakstā publicētās angļu rakstnieka Džeima Oldridža publikācijās, gan arī citos rakstos tiek uzsvērts, ka *kapitālisti* orientējas uz jauniešu mērķauditoriju, īpaši modi un mūziku, lai gūtu peļņu (Ambrauzs-Rando 1965, 4), un reklāmu iespaidā jaunieši patērē daudz alkohola un tabakas. Tomēr Oldridžs nenosoda jauniešu subkultūras un rokerus, tā vietā izsakoties atzinīgi par jauniešu protestiem un veltot atzinīgus vārdus atsevišķiem rokmūziķiem, t.sk. "The Beatles", kurus vērtē kā opozicionārus kapitālismam. Nosodītas tiek citas rokgrupas, piemēram "Rolling Stones", kas "gluži vienkārši sļauj uz visām sabiedrības normām" (Oldridžs 1966, 4). Citā rakstā autors pievēršas jauniešu vidū iecienīto protesta dziesmu tekstu izvērtēšanai, secinot, ka Rietumvalstīs "jaunieši ir nemierā ar zemisko un nekrietno pasauli, ko radījuši pieaugušie" (Oldridžs 1965, 5). Par Rietumu jauniešu dejošanas paradumiem tiek vēstīts, ka tie iet uz klubiem nevis dejojot, bet gan *kratīties* (PJ Nr.119 1966, 3). Savukārt koncertu apmeklētāji raksturoti kā skaļi, vardarbīgi un vulgāri (Krustiņš 1965a, 4). Rokmūzikas klausītāju subkultūras Rietumos joprojām attēlotas savstarpēji naidīgās pozīcijās, reizēm iedalītas *garmatainajos* un ādas jakās. Vēstīts, ka rok koncertu apmeklējums beidzoties ar koncertzāles demolēšanu un subkultūru pārstāvju kaušanos, pret ko policija esot bezspēcīga (Kušs 1965, 4), un tāpēc mūziķiem esot bail kāpt uz skatuves (Līsijs 1965, 5). 60. gadu beigās sastopamas iezīmes pārejā uz nākamo periodu, attieksmei pret rokmūziku kļūstot komplicētākai. Skarbi kritizēta grupa "Monkeys", to pretstatot citu rokgrupu mūzikai: "Bītlu komplicētībai" un "Rolling Stones dinamiskumam" (PJ Nr.184 1967, 4).

Tvists laikrakstā tiek nosodīts retāk un 1965. gada beigās tiek atainots kā viena no modernām dejām (Popcovs 1965, 2), to dejojotie jaunieši tiek attaisnoti (Krustiņš 1965a, 4; Vilcāns 1966, 2). Tomēr tiek nosodīta jauniešu uzvešanās deju pasākumos un *nemākulīga* tvista dejošana (Strods 1965, 1). Atspoguļota informācija par komunistiskajai ideoloģijai atbilstošu tvistu rašanos – piemēram, poļu komponista Janikovska tvists "Zvaigžņu karaliene", kas veltīts pirmajai sieviešu kosmonautei Valentīnai Tereškovai (PJ Nr.27 1965, 2). Ir sastopams gadījums, kad tiek nosodīta nevēlēšanās dejojot tvistu publiski sava sociālā statusa dēļ (Bīte 1965, 4). Reizēm tvists joprojām tiek kritizēts (Ģirupniece 1966, 2), saistot to ar striptīza tradīcijām Rietumos (PJ 1965, 4) vai reliģiskiem cilvēkiem (Eljaševs 1965, 2). Tajā pašā laikā tiek atspoguļota informācija, ka tvists Rietumos ir izgājis no modes (Bersaskosi 1965, 4). 1965. gadā tvista tēma ir skarta 16 publikācijās, bet gadu vēlāk – 11. Kopumā tvists pakāpeniski tiek pieņemts, diskusija par to kļūst aizvien mazāk aktuāla, un tālākos gados par to vairs neraksta.

60. gados jēdziena *hipijs* vietā biežāk tiek lietots apzīmējums *garmataiņi* (Toti 1966, 4), tomēr 1967. gadā sastopami hipiju tēmai veltīti raksti, kuros paustā attieksme ir neviennozīmīga. Rakstos "Hipiji tuvojas!" un "Laimi meklējot" nosodīta narkotiku lietošana, bet atzinīgi vērtēta hipiju nostāja politiskos jautājumos (Neihauzens 1967, 4). Pozitīvi tiek vērtēts, ka atšķirībā no bitņikiem, šī jauniešu subkultūra nav apolitiska (Iļeoničovs 1967, 4). 1968. gadā tiek sākota hipiju diskreditācija, tie pielīdzināti gangsteriem un noziedzniekiem (PJ Nr.169, 4).

PIERADINĀŠANAS PERIODS (1969–1979)

1969. gadā rokmūzika vairumā gadījumu netiek pieminēta nosodošā kontekstā, un turpmāk rokmūzikas tēmā iezīmējas pakāpeniska liberalizācija. Atspoguļota komunistiskai ideoloģijai draudzīga bigbīta radīšana Polijā (Fillers 1969, 4). Imants Kalniņš raksturots kā bigbīta entuziasts, bet bigbīts kā jaunatnes valoda (Berklava 1969, 4). Turpmāk atzinīgi vēstīts par Latvijas rokgrupām, kuras uzstājās "Liepājas dzintars" un "Politiskās dziesmas" festivālos.

70. gadu pirmajā pusē varu nostiprina Brežņevs, iezīmējas politiska un ekonomiska stagnācija PSRS. Turpmākos gados varas iestāžu darbinieki ieņem amatus ilgus gadus. 1970. gadā apstiprināts

cenzūras likums, kas bija plašākais un bargākais PSRS GLP darbības laikā. Tas bija spēkā līdz 1977. gadam (Strods 2008, 17). Vienlaikus PSRS ārpolitikā iezīmējas Starptautiskā saspīlējuma atslābuma politika, kas veicināja ievērojamu PSRS un Rietumvalstu attiecību uzlabošanu. Mazinoties oficiālās varas naidīgumam pret Rietumvalstīm, par tām liberālāk sāk rakstīt žurnālisti, tajā skaitā par Rietumvalstu mūzikas aktualitātēm.

LĻKJS par mērķi izvirza jaunatnes audzināšanu ar pozitīvā parauga spēku (*Cīņa* Nr.258 1970, 1), un komjaunatnes darbam “jābūt nesamierināmai cīņai ar buržuāzisko propagandu, kas cenšas celt “ideoloģiskos tiltus””. Kongress uzliek par pienākumu komjaunatnes masu informācijas līdzekļos uzlabot propagandu (*LĻKJS XVII kongresa lēmums* 1970, 2).

Ārzemju rokmūzika bieži tiek saistīta ar nekārtībām, vardarbību un nemieriem, bet citos gadījumos rokgrupas vērtētas atzinīgi. Līdz 1972. gadam publikācijas par amerikāņu rokmūziku galvenokārt ir kritiskas. Elvīsa Preslija un “Rolling Stones” mūzika pozicionēta kā nevērtīgas rokmūzikas piemēri, kamēr par “The Beatles” sastopamas gan atzinīgas, gan kritiskas publikācijas. Tiek vēstīts, ka rokconcertos mūziķiem esot jāspēlē skaļi, lai pārspētu troksni no auditorijas (PJ nr. 185 1971, 4). Joprojām vairākas publikācijas vēsta kritiski par rokenrolu, “ko amerikāņu šoubizness nolāupīja nēģeru protesta mūzikai” (PJ Nr.185 1971, 4).

70. gadu sākumā laikrakstā 48 nosodošas publikācijas ir veltītas hipiju subkulturai laikā, kad Latvijā tā kļūst populāra. Uzmanība pievērsta Rietumvalstu hipijiem, velkot paralēles ar jaunatni PSRS. Dažas no publikācijām, kas vērstas pret hipiju subkultūru, saucās “Hipiji, vācieties mājās!” (PJ Nr.200 1972, 1), “Hipiji nav izzuduši” (PJ Nr.23 1970, 4), “Hipijs Boloņas lietusmēteli” (PJ Nr.157 1973, 4) u.c. Latvijas hipiji parasti tiek dēvēti par *garmatainajiem*, tie saistīti ar buržuāziskās masu kultūras atdarināšanu. Sastopami aicinājumi *garmataiņus* aizturēt un matus nogriezt ar varu, ko arī īsteno dzīvē. Mākslas akadēmija un Konservatorija tiek nosodītas par nevēršanos pret šādiem jauņiešiem savu studentu vidū (Gulbe 1970, 2).

Aktuāla ir diskusija par vērtīgo un nevērtīgo estrādes mūziku, tās lomu jauniešu dzīvē (Kārklīņš 1970, 2). Risinot jautājumu par estrādes mūzikas vērtību, tiek publicēta informācija par latviešu rokgrupām, kuras spēja izpildīt cenzūras prasības. Sākotnēji kritizēts tiek ansamblis “Eolika” (Apinīte 1970, 4), vēlāk “Eolika” un “Menuets” tiek minēti kā kvalitatīva bigbīta piemēri (Veinberga 1971, 2). Pēc 1972. gada bigbītam veltītas publikācijas galvenokārt ir informatīvas, atzīstot, ka tas ir sabiedrībā pieņemts un praktiski skanot visur (Didurovs 1974, 4). Atsevišķas latviešu grupas saskārās ar pretdarbību: nomelnojoša publikācija tiek veltīta rokgrupai “Katedrāle” (*Cīņa* Nr.65 1970, 4), izformēta tiek Imanta Kalniņa grupa “2xBBM” u.c.

70. gadu otrajā pusē Latvijā darbību uzsāk vairākas jaunas rokgrupas. Atzinīgi raksti tiek veltīti tādām latviešu grupām kā “Modo”, “Credo”, “Līvi”, “Sipoli”. 70. gadu beigās PSRS sāk izdot skaņu plātes ar Rietumvalstu populāro mūziku, t.sk. rokmūziku.

VĻKJS CK II plēnumā pieņemtā lēmumā uzsvērta diskotēku un jaunatnes festivālu rīkošanas nozīme komjaunatnes masu politiskā darba un propagandas ietvaros laukos (*VĻKJS CK II plēnuma lēmums* 1978, 3). Pausts uzskats, ka pienācis laiks nopietni risināt jautājumus par jaunatnes mūzikālo izglītību, kas balstītos uz labākajiem klasikas un estrādes paraugiem, tāpēc paralēli pašdarbības kolektīviem jāveido diskotēku programmas (Pastuhovs 1978, 5).

Laikrakstā tiek ieviesta rubrika “Disko klubs”. Tajā visbiežāk rakstu autors ir žurnālists Aivars Baumanis. Rubrika kļūst par platformu informācijai par aktuālo Latvijas un ārzemju populārajā mūzikā, tostarp par rokmūziku. Sastopami pretrunīgi viedokļi par Rietumvalstu rokmūziķiem. 10 publikācijas ir veltītas Preslijam, kurās viņš tiek vainots plaģiātismā vai atspoguļots kā mākslinieks, kuram dzīvi sabojājusi nauda, bet visu viņa priekšnesuma gaitu noteikuši menedžeri (Baumanis 1977a, 4). Taču kādā rakstā vēlāk viņš atspoguļots kā buržuāzijas pretinieks un FIB narkotiku apkarošanas aģents, kurš dienējis policijā kā informētājs (PJ Nr.81 1979, 4).

Ar 1977. gadu tiek pievērsta uzmanība pankrokam un *new wave*, kas tiek pozicionēti kā rok-mūzika ar apšaubāmu māksliniecisko vērtību (Baumanis 1977b, 7) un kapitālistu "peļņas avots uz sociālo problēmu rēķina" (Cepurovs 1978, 4). Tiek vēstīts par "Antinacistiskās līgas" sarīkotu koncertu, kurā piedalās virkne pasaulē slavenu mūziķu ("Pink Floyd", "Sham-69", "The Clash" u.c.). Rakstā atzinīgi vērtēta rokgrupu nostāja pret rasismu, tomēr tās tiek saistītas ar nekārtībām, jo "kur ir rokenrols, tur var gaidīt plūkšanos". Rokkoncertu apmeklētāji atspoguļoti kā savstarpēji naidīgu klanu pārstāvji, kuriem "par brīnumu" izdevies apvienoties (Tumansina 1979, 4).

PIESKATĪŠANAS PERIODS (1979–1985)

Par rok-mūziku vēsta krietni plašāk un liberālāk kā iepriekš, par spīti pārmaiņām ārpolitikā: PSRS iebrukuma Afganistānā dēļ notiek strauja attiecību pasliktināšanās ar Rietumvalstīm. 80. gadu sākums iezīmē pārmaiņas PSRS un LPSR valdībā. 1979. gadā PSRS notiek ASV mūziķa Eltona Džona koncerts, kurš gan tiek atspoguļots piesardzīgi.

Notikumi Latvijas rok-mūzikas dzīvē netiek atspoguļoti vispusīgi. Liela vērība pievērsta populāru Latvijas rokgrupu darbībai, kurām bija kāda kolhoza vai rūpnīcas pašdarbības ansambļu statuss, piemēram, "Menuets", "Credo", "Līvi", "Inversija", "Salve" u.c. Laikrakstā netiek vēstīts par Latvijas *netatkarīgajām* rokgrupām: "Arhīvs", "Jūras mēsli", "ZGA", "Specbrigada", "Aklā zarna", "Cement", "Piligrim" u.c. Izvairīgi vēstīts par "Pērkons" darbību, kas tiek aizliegta divreiz. 1983. gadā pasākumus sāk rīkot Rīgas rokklubs, kuros koncertēja rokgrupas, kam ārpus rokkluba parasti nebija oficiālu uzstāšanās iespēju. Arī par šiem notikumiem laikraksts nevēsta.

VĻKJS CK IV plēnumā pausta komjaunatnes darba pastiprināšanas nepieciešamība vispārīgļģtojošo skolu audzēkņu komunistiskajā audzināšanā, bet buržuāziskās modes atdarināšana ir vērtēta kā uzvedības normu pārkāpums. Kā jaunatnes morāli estētiskās audzināšanas līdzeklis tiek pozicionētas diskotēkas (*VĻKJS CK IV plēnuma lēmums* 1979, 2). Vēlāk VĻKJS uzdod paaugstināt diskotēku programmu un vokāli instrumentālo ansambļu repertuāra "idejiski estētisko" līmeni (*VĻKJS CK V plēnuma lēmums*: 1983, 2). LĻKJS CK pirmais sekretārs A. Plaude pauž uzskatu, ka jāapmāca diskotēku personāls un jāveido vienots diskotēku nolikums (Plaude 1979, 1), bet LĻKJS Rīgas pilsētas komitejas pirmais sekretārs Brenčevs pauž uztraukumu, ka diskotēkās iezogas buržuāziskā masu kultūra (Brenčevs 1979, 1). Laikrakstā diskotēkas kļūst par vienu no biežāk atspoguļotām tēmām.

Aizsākas diskusijas par dzīvās mūzikas un disko lomu nākotnē, kas ir aktuāla arī turpmākos gadus, tiek konstatēts, ka dzīvās mūzikas grupas sākot atmirt diskotēku dēļ (Erts 1979, 4). Aktuāla kļūst diskusija par disko mūziku un tās vērtību, salīdzinājumā ar *dzīvo* mūziku. Atklātāk tiek vēstīts par ārzemju rok-mūziku. Rietumu rok-mūzika galvenokārt attēlota kā jauniešu opozicionāru mūzika, tā tiek pieminēta līdzās nabadzīgajai sabiedrības daļai un narkotiku lietošanai (Liberts 1980, 4). Pankroks atspoguļots kā no modes izgājis stils (Vāvere 1983, 4; Sadčikovs 1985, 4). Hipiju diskreditācija laikrakstā vairs netiek veikta. Rubrikas "Diskoklubs" vadību 1981. gada otrajā pusē turpina Māris Papēdis. Rakstiem turpmāk ir vairāki autori. No 1982. gada rakstus par rok-mūziku bieži raksta žurnālists Klāss Vāvere.

VĻKJS CK aktualizē jautājumu par diskotēku repertuāru, lai tās nekļūtu par "bezgaumības arēnu, kur tiek propagandēti buržuāziskas masu kultūras stereotipi" (Pastuhovs 1982, 4), un jaunu politisko dziesmu nepieciešamību. LĻKJS CK uzdod lielāku vērību veltīt mērķtiecīgai jaunatnes brīvā laika plānošanai, attīstīt Jaunatnes masu pašdarbību, veidot jauniešos "skaistā izjūtu" un "augstu kultūras līmeni" (*LĻKJS CK XXII kongresa lēmums* 1982, 1). Laikrakstā atspoguļojas bažas par Rietumu kultūras ietekmes palielināšanos un pausta nepieciešamība atjaunot politiskās dziesmas tradīcijas (Beļavniece 1984, 2; Priedītis 1984, 2).

SECINĀJUMI

Sākot ar 60. gadu beigām, attieksmē pret ārzemju rokmūziku ir vērojama pakāpeniska liberalizācija. Par Latvijas rokgrupām laikrakstā vēstīts, sākot no 60. gadu beigām.

Līdz 1979. gadam dinamika PSRS attiecībās ar Rietumvalstīm ir svarīgāks faktors pārmaiņām pret rokmūziku paustajā attieksmē nekā PSKP vadītāju maiņa. Īpaši tas atspoguļojas 70. gadu sākumā, kad, uzlabojoties PSRS un Rietumvalstu savstarpējām attiecībām, par ārzemju rokmūziku presē sāk vēstīt biežāk. Sākoties Afganistānas karam 1979. gadā, strauji pasliktinājās PSRS attiecības ar Rietumvalstīm, tomēr turpinās rokmūzikas tēmas liberalizācija.

Agrinās nosodišanas un ignorēšanas laika periodā (1958–1962) varas iestādes centās ierobežot iedzīvotāju piekļuvi informācijai par Rietumvalstu kultūras dzīvi. Rokenrols laikrakstā atspoguļots kā deja, tiek asi kritizēts. Pašdarbības ansambļi un pionieru nami bija līdzeklis, lai nepieļautu Rietumu masu kultūras ienākšanu.

Nosodišanas laika periodā (1962–1969) par populāro un rokmūziku laikrakstā tiek rakstīts biežāk. Par rokmūziku lielākoties vēstīts diskreditējoši, mēģinot atturēt jauniešus no tās klausīšanās. Svarīgākā ar rokmūziku saistītā tēma ir tvists, kas sākotnēji tiek nosodīts, līdz 60. gadu beigās tiek pieņemts. Rokmūzika tiek atspoguļota kā nosodāms, uz jauniešu auditoriju vērsts kapitālistu biznes un politisks instruments sabiedrības kontrolei Rietumos, tās klausītāji – kā savstarpēji naidīgu subkultūru pārstāvji. 60. gadu beigās sākas hipiju diskreditācija.

1969. gadā sākas rokmūzikas *pieradināšanas* periods, pret rokmūziku paustajai attieksmei kļūstot kompleksai. Tas skaidrojams ar atsevišķu Rietumu rokmūziķu paustajām pret ASV ārpolitiku vērstajām idejām, rokmūzikas augošo popularitāti, kā arī PSRS un Rietumvalstu attiecību uzlabošanu 70. gadu sākumā. Laikraksts vēsta arī par populārām latviešu rokgrupām, kuras spēj *iziet* cenzūras prasības un kas formāli ir kāda kolhoza, rūpnīcas vai skolas pašdarbnieku ansambļi. Joprojām sastopamas arī nosodošas publikācijas.

Sākot ar 1979. gadu, attieksme pret ārzemju un Latvijas rokmūziku ir brīvāka nekā iepriekšējās desmitgadēs. Liberālais rakstības stils par Rietumvalstu rokmūziku liecina par cenzūras apiešanu politisko pārmaiņu laikā. Tomēr joprojām rokmūzikas aktualitāšu atspoguļojums nav vispārīgs. Tiek vēstīts par tām ārzemju rokgrupām, kuras izdod “Melodija”, un par tām latviešu grupām, kas spēja *iziet* oficiālās cenzūras prasības.

SAĪSINĀJUMI

- AM – Aizsardzības ministrija
- CK – Centrālā komiteja
- GLP – Galvenā Literatūras pārvalde (jeb “glavļits”)
- IeM – Iekšlietu ministrija
- LKP – Latvijas Komunistiskā partija
- LLKJS – Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienība
- LPSR – Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika
- LVA – Latvijas Valsts arhīvs
- MP – Ministru Padome
- PJ – Padomju Jaunatne
- PSKP – Padomju Savienības Komunistiskā partija

REO – Rīgas Estrādes orķestris
 VDK – Valsts Drošības komiteja
 VIA – Vokāli instrumentāls ansamblis

IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

- Adamovs, A., 1961. *Pēdējais bizness*. PJ Nr. 253, 26.12.1961. 3. lpp.
- Adamovs, A., 1962. *Pēdējais bizness*. PJ Nr. 18, 26.01.1962. 3. lpp.
- Aļimovs, L., 1964. *Dejo nu!* PJ Nr. 95, 15.05.1964. 4. lpp.
- Ambrauzs-Rando, 1965. *Mikropatērētāji*. PJ Nr. 21, 31.01.1965. 4. lpp.
- Andrejevs, F., 1964. *Ne jau motocikli vainīgi*. PJ Nr. 198, 10.06.1964. 4. lpp.
- Apinīte, V., 1970. *Estrādes mūzika – bet kāda?* PJ Nr. 27, 8.02.1970. 4. lpp.
- Astrovskis, J., 1963. *Cik maksā masu psihoze?* PJ Nr. 14, 20.01.63., 5. lpp.
- A. Z., 1965. *Vai atkal vainīgi komunisti?* PJ Nr. 225, 16.11.1965. 4. lpp.
- Bartkevičs, L., 1963. *Latvijas ĻKJS CK pirmā sekretāra L. Bartkeviča referāts*. PJ Nr. 140, 16.07.1963. 1. lpp.
- Baumanis, A., 1971. *The Beatles & Co – spožums un noriets*. Liesma Nr. 6. 28. lpp.
- Baumanis, A., 1977a. *Nabaga slavenais cilvēks*. PJ Nr. 232, 23.11.1977. 4. lpp.
- Baumanis, A., 1977b. *Ansambļu parāde*. PJ Nr. 31, 13.02.1977. 7. lpp.
- Beļavniece, V., 1984. *Kur palikusi politiskā dziesma?* PJ 27.10.84. 2. lpp.
- Berklava, I., 1969. *Republikas prēmijas kandidāts*. PJ Nr. 211, 26.10.1969. 4. lpp.
- Bersaskosi, 1965. *Aicinājums uz deju*. PJ Nr. 177, 8.09.1965. 4. lpp.
- Bērziņš, V., 1964. *Naftalīns deju zālē*. PJ Nr. 217, 1.11.1964. 3. lpp.
- Bite, I., 1965. *Kāpēc man patīk*. PJ Nr. 215, 31.10.1965. 4. lpp.
- Bleiere, D., 2012. *Eiropa ārpus Eiropas... Dzīve Latvijas PSR*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 162 lpp.
- Borgs, J., 2006. *Padomju mākslinieks – vai tas skan lepni? Studija*. Vizuālo mākslu žurnāls, Nr.2. <http://www.studija.lv/?parent=1209> (Skatīts: 30.05.2017.)
- Brenčevs, Z., 1979. *Vai sasniegtais mūs apmierina?* PJ. 22.12.79. 1. lpp.
- Cepurovs, E., 1978. *Masku balle*. PJ Nr. 89, 1.05.1979. 4. lpp.
- Cīņa* Nr. 65., 1970. *Par kādu vieglo mūziku mēs esam?* 3.19.1970. 4. lpp.
- Cīņa* Nr. 258., 1970. *Latvijas ĻKJS CK lēmums*. 4.11.1970. 1. lpp.
- Cīrulis, G., 1958. *Tas būtu pareizāk*. PJ Nr.107, 01.06.58. 2. lpp.
- Cooper, B. L; Haney, W. S., 1995. *Dance crazes. Rock music in American popular culture: Rock'n'roll resources*. New York: The Haworth Press, Inc. 103–107 p.
- Černi J., 1965. *Misters simpātija*. PJ Nr.165. Izdots: 22.08.1965. 4. lpp.
- Didurovs, A., 1974. *Viņa majestāte ritms*. PJ Nr. 154, 10.08.1974. 4. lpp.
- Dmitrijevs, J., 1965. *Uzmanību jaunajai estrādes paaudzei!* PJ Nr. 3, 2. lpp.
- Dubrenieks, J., 1956. *12 dienas Norvēģijā*. PJ Nr. 250, 21.12.56. 3. lpp.
- Eglāja-Kristone, E., 2013. *Dzelzsgriezēji: Latvijas un Rietumu trimdas rakstnieku kontakti*. Rīga: LU LFMI, 339 lpp.
- Eljaševs, 1965. *Kristus un 21. gadsimts*. PJ Nr. 177, 8.09.1965. 2. lpp.
- Erts, N., 1979. *Vai zināt, kas ir REKA?* PJ Nr. 21, 30.01.1979. 4. lpp.

- Feofanovs, O., 1975. *Jaunatnes dumpīguma mūzika*. PJ Nr. 152, 03.08.1975. 5. lpp.
- Fillers, V., 1969. *Poļu bigbīts*. PJ Nr. 28, 07.02.1969. 4. lpp.
- Gavriļins, A., 2017. *Vēstures avotu pētniecība*. Rīga: LU. 111 lpp.
- Grabovskis, I., 1964. *Melanholijai nav vietas*. PJ Nr. 223, 11.11.1964. 3. lpp.
- Ģirupniece, A., 1966. *Tikai par to, kas mani apbēdināja*. PJ Nr. 146, 29.07.1966. 22. lpp.
- Gulbe, L., 1970. *Vai tikai LEOLEO?* PJ Nr. 235, 2.12.1970. 2. lpp.
- Hansone, 1964. *Ar ielāpu neiztikt: Par dejām un dejošanu* PJ Nr. 249, 19.12.1964. 2. lpp.
- Hincenbergs, P., 1962. *Vai estrādes mūzika attīsta muzikālo gaumi?* PJ Nr. 94, 15.05.62. 3. lpp.
- Kamerāde, D.; Kristapsone, S., 2016. Datu analīzes metodes kvantitatīvā pētījumā. Publicēts: *Pētniecība: teorija un prakse*. Red. Mārtinsons, K., Pipere, A., Kamerāde, D. Rīga: RaKa, 316–356. lpp.
- Kārklīņš, O., 1970. *Vai tikai estrāde?* PJ Nr. 19, 28.01.1970. 2. lpp.
- Kipere, 1965. *Sūklis vai elektronu skaitļojamā mašīna?* PJ Nr. 173, 3.09.1965. 2. lpp.
- Kļockins, A., 1969. *Un tomēr...* PJ Nr. 150, 2.08.1969. 2. lpp.
- Kruks, S., 2008. *“Par mūziku skaistu un melodisku”: Padomju kultūras politika, 1932–1964*. Rīga : Neputns, 224 lpp.
- Krustiņš, V., 1965a. *Par dumpiniekiem un zilo putnu*. PJ Nr. 202, 13.10.1965. 4. lpp.
- Krustiņš, I. V., 1965b. *No zemes augstumiem*. PJ Nr. 23, 3.02.1965. 4. lpp.
- Kušs, P., 1965. “Garmatainie” pret “Ādas jakām”. PJ Nr. 255, 28.12.1965. 4. lpp.
- Kuzņecovs, A., 1957. *Leģendas turpinājums. Viktora vēstule*. PJ Nr.200, 09.10.57. 4 lpp.
- Lasmanis, I., 1963. *Konkursam “Manas paaudzes sirds”: Saruna*. PJ. Nr. 235, 1.12.1963. 3. lpp.
- Ledāja, G., 1964. *Neatstāsim klasiku pagātnei*. PJ Nr. 223, 11.11.1964. 3. lpp.
- Līsijs, Dž., 1965. *Mežonīgā jaunatne*. PJ Nr. 21. 5. lpp.
- LLKJS XII kongresa lēmums, 1958. PJ Nr.,52, 12.03.58. 1. lpp.
- LLKJS CK XXII kongresa lēmums, 1982. Par LLKJS CK pārskata referātu. PJ. 30.03.82. 1. lpp.
- LLKJS XVII kongresa lēmums, 1970. Par LLKJS CK pārskatu Latvijas Ļeņina Komunistiskās Jaunatnes Savienības XVIII kongresam. PJ Nr. 40, 27.02.1970. 2. lpp.
- LVA 101.f., 1949. *Par neatliekamiem pasākumiem ārzemju pretpadomju radioraidījumu slāpēšanā*. Parakstīts: 4.11.1949. Pirmavots: 101.f., 12. apr., 140.a l., 123-124. Publicēts: Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata 2001. Rīga: Latvijas 50 gadu okupācijas muzeja fonds, 2002, 195.–197. lpp.
- LVA 101.f., 1956. *LKP CK biroja lēmums 1956.g. 3. septembrī: Par ASV izdotā žurnāla “Amerika” izplatīšanu Rīgā*. Paraksts – I. Veselovs. Pirmavots: LVA, 101.f., 19.apr., 56.l., 13–14.lp. Publicēts: LOM gadagrāmata 2001, Rīga: Latvijas 50 gadu okupācijas muzeja fonds, 197.–198. lpp.
- LVA 101.f., 1958. *LKP CK 1958.g. 11. martā izstrādātie slepenie pasākumi PSKP CK sekretariāta 1958.g. 8. janvāra lēmuma “Par trūkumiem Latvijas PSR radošās inteliģences idejiski politiskajā audzināšanā” izpildei*. Pirmavots: 101.f., 21. apr., 48.a l.: 8–10 lpp. Publicēts: Strods 2011, 58.–61. lpp.
- LVA 678.f., 1959. *Rīgas pilsētas kultūras pārvaldes priekšlikumi par Rīgas estrādes orķestru repertuāra kontroli*. Parakstīts: 1959. g. 21. februārī. Pirmavots: LVA, 678.f., 2.apr., 103.l., 35.–36. lp. Publicēts: Kruks 2008, 181.–183. lpp.
- LVA 201.f., 1958. *LLKJS rajona komiteju atskaites par paveikto VĻKJS VIII plēnumā pieņemtā lēmuma sakarā Par pasākumiem V.I. Ļeņina vārdā nosauktās pionieru organizācijas darba uzlabošanai*. 1.–62. lpp.
- LVA 1128., 1958. *Izraksts no LLKJS Alūksnes RK sēdes protokola Nr.14, adresēts LLKJS CK*. Paraksti: LLKJS Alūksnes RK sekretārs Bērziņš; Alūksnes raj. Darbaļaužu deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētājs Lujāns. 4. lpp.

- Lūsis, J., 1964. *Rīga Tokija Rīga*. PJ Nr. 229, 20.11.1964 3. lpp.
- Ļeoničovs, B., 1967. *Laimi meklējot*. PJ Nr. 174, 5.09.1967. 4. lpp.
- Makarovs, A., 1963. *Elki un ideāli*. PJ Nr. 163, 20.08.1969. 3. lpp.
- Moore, A.F., 2001. *Rock: The Primary Text. Developing a musicology of rock*. Aldershot, Hants, England; Brookfield, Vt. : Ashgate. 253 p.
- Middleton, R., 1990. *Studying Popular Music*. Open University Press. 336 p.
- Neihauzens, F., 1967. *Hipiji tuvojas!* PJ Nr. 228, 21.11.1967 4. lpp.
- Oldridžs, Dž., 1965. Mēs un viņi. PJ Nr. 254, 26.12.1965. 5. lpp.
- Oldridžs, Dž., 1966. Šķīroties no ilūzijām. PJ Nr. 246, 20.12.1966. 4. lpp.
- Padomju Jaunatne Nr. 136, 1957. *Aug noziegumu skaits ASV jauniešu vidū*. 07.12.57. 3. lpp.
- Padomju Jaunatne Nr. 176, 1957. *Fakti kā joki*. 09.06.57. 4. lpp.
- Padomju Jaunatne Nr. 75, 1958. *Eiropas galda tenisa zemē*. Nr. 1. 4.15.58. 3. lpp.
- Padomju Jaunatne Nr. 169, 1958. *Mazās Nometņu ielas "stilīgie"*. 27.08.58. 2. lpp.
- Padomju Jaunatne Nr. 256, 1958. *The Musical Dog*. 31.12.58. 4. lpp.
- Padomju Jaunatne Nr. 245, 1962. *Roka pasniegta*. 3. lpp.
- Padomju Jaunatne Nr. 73, 1963. *Kas tas ir un kur tas ir? Asā slotā*. 13.04.1963. 4. lpp.
- Padomju Jaunatne Nr. 84, 1963. *Kas tas ir un kur tas ir? Asā slotā*. 28.04.1963. 4. lpp.
- Padomju Jaunatne Nr. 217, 1963. *Futbols un tvists*. 3.11.1963. 6. lpp.
- Padomju Jaunatne Nr. 257, 1964. *Asā slotā gadu mijā*. PJ Nr. 257, 31.12.1964. 3. lpp.
- Padomju Jaunatne Nr. 27, 1965. *Družība – 3 un mēs*. 9.02.1965. 2. lpp.
- Padomju Jaunatne Nr. 41, 1965. *Skaistās venēcietes traģēdija*. 28.02.1965. 4. lpp.
- Padomju Jaunatne Nr. 119, 1966. *Dzīšanās pakal rēģiem: Tavs vienaudzis aiz robežām*. 21.09.1966. 3. lpp.
- Padomju Jaunatne Nr. 81, 1967. *Bitliem apnikuši bitli* 18.04.67. 4. lpp.
- Padomju Jaunatne Nr. 184, 1967. *Operācija "Pērtiķēni"*. Pārpublicēts no *Macklines*. 19.09.1967. 4. lpp.
- Padomju Jaunatne Nr. 242, 1968. *Likums pret bitliem*. 12.12.1968. 4. lpp.
- Padomju Jaunatne Nr. 169, 1968. *Gangsteri un hipiji pirms olimpiādes*. 30.08.1968. 4 lpp.
- Padomju Jaunatne Nr. 100, 1969. *"Tīģeris" no Velsas*. 24.05.1969. 4. lpp.
- Padomju Jaunatne Nr. 23., 1970. *Hipiji nav izzuduši*. 03.02.1970. 4. lpp.
- Padomju Jaunatne Nr. 185, 1971. *Dziesma – ierocis un prece*. 4. lpp.
- Padomju Jaunatne Nr. 200, 1972. *Hipiji, vācieties mājās!* 1. lpp.
- Padomju Jaunatne Nr. 157, 1973. *Hipijs Boloņas lietusmēteli*. 4. lpp.
- Padomju Jaunatne Nr. 81, 1979. *Ne tikai rokenrola karalis vien*. 24.04.1979. 4. lpp.
- Pastuhovs, B., 1978. VĻKJS CK pārskats un komjaunatnes uzdevumi darbā, kas veicams, veidojot jaunatnes komunistisko apzinīgumu, gatavību, gribu un prasmi celt komunismu. *VĻKJS CK pirmā sekretāra referāts*. PJ Nr. 84, 4.26.78, 5. lpp.
- Pastuhovs, B., 1982. VĻKJS CK pārskats un Ļeņina komjaunatnes uzdevumi politiski aktīvu, lietpratīgu, darbu mīlošu un strādāt protošu, vienmēr savu Dzimteni aizstāvēt gatavu cilvēku paaudzes veidošanā. *VĻKJS CK pirmā sekretāra referāts*. PJ Nr. 96–97. 19.05.1982. 2.–5. lpp.
- Pečerskis P., 1965. *Par abstrakcionismu mūzikā, par labu un sliktu džezu*. PJ Nr. 61, 3. lpp.
- Pipere, A., 2016. Datu analīzes metodes kvalitatīvā pētījumā. Publicēts: *Pētniecība: teorija un prakse*. Red. Mārtinsone, K.; Pipere, A.; Kamerāde, D. Rīga: RaKa, 357.–416. lpp.
- Plaude, A., 1979. *LĻKJS CK 1. sekretāra A. Plaudes referāts*. 29.06.79. 1. lpp.

- Popcovs, O., 1965. *Lunaparkā skan džezs*. PJ Nr. 243, 11.12.1965., 2. lpp.
- Priedītis, A., 1984. *Turpinām sarunu...* PJ Nr. 225, 23.11.84. 2. lpp.
- Rieksts, A., 1958. *Ja tu šovakar atnāksi ciemos...* PJ Nr. 84, 27.04.58. 3. lpp.
- Sadčikovs, M., 1985. *"Jaunā viļņa" savaldīšana*. PJ Nr. 19, 26.01.1985. 4. lpp.
- Salovs, V., 1958. Šādā pasākumā neviens nevar būt vienaldzīgs. PJ Nr. 173, 02.09.58. 2. lpp.
- Šļepuchins, J., 1957. *Dzīvo kā gribi*. Pārpublicēts raksts no laikraksta *Smena*, Ļeņingrada. PJ Nr. 158, 11.08.57. 3. lpp.
- Sorokins, F., 1963. *Mistera Dipona bēdas*. PJ Nr. 85, 30.04.1963. 3. lpp.
- Strautiņš, J., 1964. *Tūrista iespaidi: 20 dienas Rumānijā*. PJ Nr. 26, 5.02.1964. 3. lpp.
- Strods, Ē., 1965. *Lai nebūtu "vēja ziedu"!* PJ Nr. 17, 26.01.1965. 1. lpp.
- Strods, H., 2011. *PSRS politiskā cenzūra Latvijā, 1940–1990*. Rīga: Jumava.
- Strods, H., 2008. *PSRS atklātajos iespieddarbos, radio un televīzijas raidījumos publicēšanai aizliegto datu saraksts. Slepni. Maskava 1970*. Dokumentu krājums. Rīga: SIA "Triple Bounce", 399 lpp.
- Sturua, M., 1963. *Mona Liza, Žana d'Arka un "polaris"* PJ Nr. 21, 30.01.1963., 3. lpp.
- Šulmane, I., 2001. Masu komunikācijas kontentanalīze. No: Latvijas mediju analīze, Rīga: Daudzveidība III, 7.–10. lpp.
- Švanenberga, I., 1964. *Tā kā pāragri...* PJ Nr. 244, 12.12.1964. 2. lpp.
- Toti, Dž., 1966. *Elku "pretinde"*. Pārpublicēts no *Sovetskaja kultura*. PJ Nr. 82, 26.04.1966. 4. lpp.
- Tumansina, N., 1979. *Rokmūzikas koncerts Viktorijas parkā*. PJ Nr., 9.01.1979. 4. lpp.
- Uljanovs, G., 1963. *Svētā tvistošana*. PJ Nr. 152, 4.08.1963. 6. lpp.
- Vāvere, K., 1983. *Ievas meitas ar ģitārām*. PJ Nr. 46. Izdots: 06.03.1983. 4. lpp.
- Vāvere, K., 1990. *Latviešu roks. Sešdesmitie gadi*. Liesma, Nr. 8. 18. lpp.
- Veinberga, S., 1971. *Mazliet par bigbītu*. PJ Nr. 11, 16.01.1971. 2. lpp.
- Vilcāns, P., 1966. *Imanta Sudmaļa novadā*. PJ Nr. 54, 18.03.1966. 2.lpp.
- VĻKJS CK II plēnuma lēmums, 1978. Par PSKP CK jūlija Plēnuma rezultātiem un komjaunatnes organizāciju uzdevumiem, kuri izriet no PSKP CK Plēnuma lēmuma un PSKP CK ģenerāļsekretāra biedra L. BREŽNEVA referāta "Par PSRS lauksaimniecības tālāko attīstību" Publicēts: PJ 25.07.78. 3. lpp.
- VĻKJS CK IV plēnuma lēmums, 1979. Par komjaunatnes darba pastiprināšanu vispārīgglītojošo skolu audzēkņu komunistiskajā audzināšanā un viņu sagatavošanā darbam. PJ Nr. 100, 23.05.79. 1.–2. lpp.
- VĻKJS CK V plēnuma lēmums, 1983. Par komjaunatnes uzdevumiem jaunatnes komunistiskās audzināšanas nostiprināšana, kas izriet no PSKP CK jūnija (1983.g.) Plēnuma lēmumiem un PSKP CK ģenerāļsekretāra biedra J. ANDROPOVA runas plēnumā. PJ Nr. 134, 13.07.83. 2. lpp.
- Volincevs, 1967. *Estrādes karaliene*. PJ. 25.11.67. 4. lpp.
- Voļņicka, A., 1965. *Džezs kļūst par savējo*. PJ Nr. 11, 7. lpp.
- Zinovjeva, 1958. *Ko angļu jauniešiem māca televīzija un kino*. PJ Nr. 58, 20.03.1958. 3. lpp.
- Zubok, V. M., 2007. *A Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 467 p.

THE PERIODIZATION AND ANALYSIS OF ARTICLES DEDICATED TO ROCK MUSIC IN NEWSPAPER "THE SOVIET YOUTH" (1958-1985)

REINIS JAUNAIS

Mg. Paed.

Doctoral student at Jāzeps Vītols Latvian Academy of Music

Email: reinis.jaunais@inbox.lv

Title of the doctoral thesis (in progress): The Perception of Rock Music in Latvia (1958–1985)

ABSTRACT

The aim of the paper is to analyse and divide into periods articles dedicated to rock music in newspaper "The Soviet Youth" in order to understand the dynamics of the authorities' attitude to rock music. The chronological framework of the present research starts with 1958 when, as it is believed, rock music entered the USSR and Latvia and ends with 1985 when Mikhail Gorbachev became the Secretary General of the Communist Party of the Soviet Union. The respective timeframe is divided into four periods, which have been given the following names: disregard for rock music (1958–1962), the condemnation of rock music (1962–1970), the domestication of rock music (1970–1980), and finally – the supervision of rock music (1980–1985). The articles are analysed in socio political context, as well as in the context of the history of Latvian rock music. The research findings contribute to the understanding of the cultural politics of the USSR in Latvia.

Keywords: history of music, popular music, rock music

SUMMARY

Rock music recordings first reached Latvia in the late 1950s and from then on they were illegally imported, copied etc. The authorities tried to isolate people from any information about popular culture in the West. Since rock music became more and more popular, the authorities changed their attitude to rock music several times and it was reflected in the official newspapers. In the Soviet Union only a few press publications were targeted at young adults. The state had the monopoly on all press publications and all articles were strictly controlled by censorship. Newspaper "The Soviet Youth" was issued by the Young Communist League in Latvia.

During the first period – until 1962 when first Latvian rock bands were formed – rock music was ignored in the press. Furthermore, the newspaper criticised all kinds of popular music.

1962 –1970 is a period of the *condemnation* of rock music when foreign rock bands were heavily criticized in the press. Rock music was mentioned as a sign of depravity and decline of the Western world. Rock music listeners were mainly pictured as aggressive and loud. The Western youth subcultures were presented as being equally hateful. Latvian rock bands were still ignored in the press during this period.

The next period is the one of the *domestication* of rock music (1970–1980). Rock music had already become very popular among the young people in Latvia and the authorities were powerless to fight against it. Apart from that, the relations between the USSR and the West had improved. Many articles dedicated to Western rock musicians such as *The Beatles* were not entirely negative, while some others such as *The Rolling Stones* were criticized. The hippie subculture was heavily condemned as a bunch of drug users with a senseless lifestyle.

During the final period – that of the *supervision* of rock music (1980–1985) – the number of press articles dedicated to rock music was higher than ever before. At the same time, many rock bands (both Western and Latvian) were still ignored in the press while some others were mentioned often.

FIGURE CAPTIONS

Fig. 1. Distribution of publications dedicated to music by their topic (the titles of the columns from left to right: Time period, Total number of articles, Articles dedicated to academic music, Articles dedicated to popular music, Other topics).

Fig. 2. Articles dedicated to rock music: the total number and attitude to rock music in different periods of time (the titles of the columns from left to right: Time period, Total number of articles dedicated to rock music, Proportion of articles dedicated to popular music, Proportion of all articles dedicated to music, The attitude expressed to rock music or rock bands: Positive, Neutral / Informative, Negative).

LIVONIJAS MAZPILSĒTAS HANZĀ 13.–15. GS.: VALMIERAS PILSĒTAS PIEMĒRS

EDGARS PLĒTIENS

Mg. hist., Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes doktorants,
Raunas muzeja vadītājs.
E-pasts: edgars.pletiens@gmail.com

ANOTĀCIJA

Rakstā aplūkota Valmieras pilsētas iesaiste Hanzas sistēmā, kas viduslaikos aptvēra plašu reģionu no Londonas rietumos līdz pat Novgorodai austrumos. Šajā nolūkā tiek arī skaidrots, kas ir Hanza un kādi apstākļi apdzīvoto vietu piesaistīja šai tolaik starptautiskajai sistēmai. Livonijas mazpilsētas līdzās lielajām pilsētām – Rīgai, Tērbatai (tagad Tartu) un Rēvelei (tagad Tallinai) – arī bija iesaistītas Hanzas telpas aktivitātēs. Atšķirās tikai iesaistes dziļums. Tāpat rakstā atspoguļotas aktivitātes, kurās piedalījās Valmieras mazpilsēta, kā arī vērtēta to nozīme un ietekme. Raksts ir mēģinājums noskaidrot Valmieras kā mazpilsētas lomu Hanzas sistēmā, kā arī iespējas, ko šī iesaiste sniedza.

Atslēgas vārdi: Valmiera, pilsēta, Livonija, tirgotāji, tirdzniecība, Hanza.

IEVADS

Savā ziņā šis raksts turpina iepriekšējā izdevumā “Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi I” publicēto materiālu par Valmieras pilsētas dzīvi viduslaikos (Plētiens 2016, 35–45). Dažas atziņas, kas minētas iepriekšējā pētījumā, ir nācies fragmentāri atkārtot un papildināt. Raksts uzskatāms par Valmieras viduslaiku pilsētas izpētes noslēgumu, jo zināmie rakstītie vēstures avoti neko vairāk papildus atklāt vairs neļauj. Taču nepētīti vēl ir Valmieras pilsētas sakari ar citām Livonijas apdzīvotajām vietām, kā arī Valmieras pilsētas iesaiste Livonijas iekšējā tirdzniecībā (lokālā tirdzniecība). Tāpat maz skatīta ir Valmieras pilsētas vēsture jaunajos laikos (sākot no 16. gs. pirmās puses).

Literatūrā salīdzinoši plaši rakstīts par Livonijas lielāko pilsētu aktivitātēm Hanzā un šīs sistēmas nozīmi šo pilsētu politikā, ekonomikā un kopējā attīstībā (Misāns 1998; Misāns 2002; Misāns 2009). Turpretī par Livonijas mazpilsētām Hanzas kontekstā, kā arī to iesaisti šajā sistēmā publikāciju tikpat kā nav. Kā izņēmumu var minēt vēsturnieka Ilgvara Misāna rakstu par Valmieras pilsētas dalību Hanzā (Misāns 2004, 39–54), kā arī publikāciju par Cēsu pili un pilsētu, kurā isi aplūkota Cēsu mazpilsētas piesaiste Hanzas sistēmai (Misāns 2007, 113–117). Taču Hanzas vārds un ar to saistītā tematika ir aktuāla arī mūsdienās. To pierāda projekta “Hanzas vērtības ilgtspējīgai sadarbībai” aktivitātes Latvijā, Igaunijā un Zviedrijā, sākot no 2014. gada. Var teikt, ka reģioniem arī mūsdienās ir svarīgi asociēt sevi ar piederību Hanzas sistēmai. Šo piederību tagadnē veido pilsētu savstarpējā sadarbība un kopīgi projekti. Taču viduslaikos bija citādi, tāpēc raksta mērķis ir noskaidrot,

kādi apstākļi noteica kādas pilsētas piederību Hanzas telpai un kā tas izpaudās konkrētas mazpilsētas – Valmieras – gadījumā.

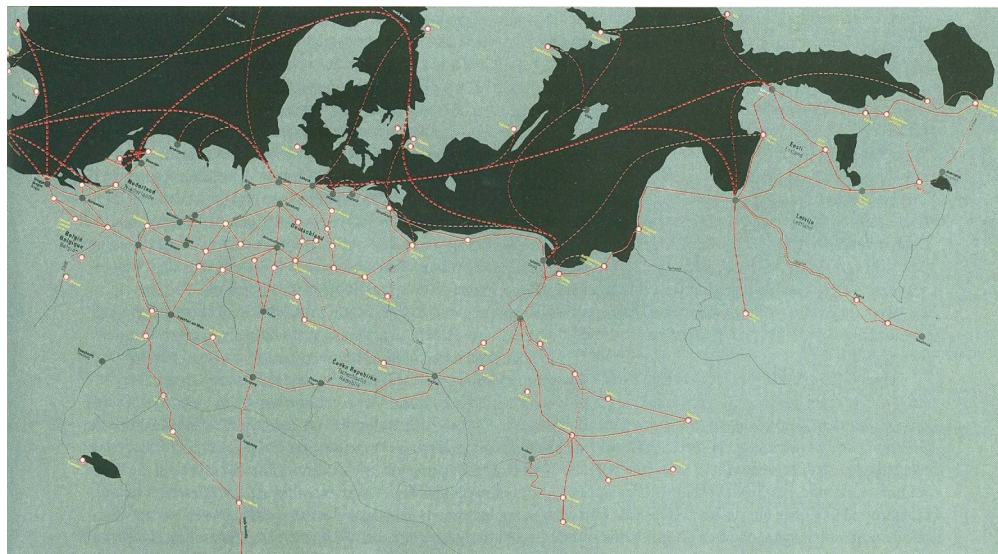
KAS IR HANZA?

Lai saprastu, kas noteica kādas pilsētas piederību Hanzai, ir būtiski noskaidrot to, kas ir Hanza. Literatūrā nostabilizējies viedoklis, ka Hanza ir pilsētu savienība. Taču šāds Hanzas definējums ir nepareizs, jo secinājumi jaunākajos pētījumos apliecina pretējo. Hanza nebija pilsētu savienība, kā tas lasāms lielākajā daļā literatūras, bet gan tirgotāju kopums (Hamels-Kizovs 2003, 15, 29, 44), kuru vienoja valoda un tiesības. Šie tirgotāji nāca no konkrētām pilsētām, turklāt bieži veidoja šo pilsētu pašpārvaldi, līdz ar to Hanza bija arī pilsētu kopums. Šim kopumam nebija tādu tipisku organizācijas pazīmju kā kopīga pārvalde vai kopīgi un noteikti finanšu resursi. Tāpēc apzīmējums *gemeinen Steden vnde gemeinen kopmann* jeb “kopīgās pilsētas un kopīgie tirgotāji” norāda uz kādu brīvi pastāvošu kopumu, nevis kādu strukturētu savienību. Vislabāk to, kas ir Hanza, paskaidro paši laika biedri. Proti, 1468. gada vasarā Dānijas Karalistes kuģi bija uzbrukuši Anglijas karalistes kuģiem. Anglijas karalis Edvards IV (1442–1483) šajā notikumā, iespējams, Dānijas Karalistes un Hanzas kopuma saspringto attiecību dēļ vainoja Hanzu, tāpēc Londonā apcietināja Hanzai piederīgos tirgotājus un konfiscēja to preces. Karalis šo rīcību pamatoja ar viduslaiku civiltiesībās esošajām normām, kas bija radītas uz romiešu tiesību bāzes. Viņš rakstīja Lībekas rātei ar lūgumu paskaidrot, vai vācu Hanza (*Hanza Theutonica*) ir sabiedrība (*societas*), kompānija (*collegium*) vai korporācija (*corpus, universitas*). Vēstulē tika norādīts, ka Hanzu acīmredzot veido pilsētu un ciemu savienība, kas rīkojas kopīgi, līdz ar to katrai pilsētai ir individuāla atbildība par kopīgiem nodarījumiem. Kā redzams, Anglijas karalim nebija izprotama Hanzas būtība, taču jau 1469. gadā viņš saņēma atbildes vēstuli no Lībekas rātes vecākā sekretāra jeb sindika, kurā bija šāds paskaidrojums: vācu Hanza nav ne sabiedrība, ne kompānija, ne arī korporācija. Hanzai nav ne kopīgu noguldījumu, ne uzkrājumu, ne kādas atbildīgās amatpersonas, ne pārvaldes. Hanza ir vairāku lielu un mazu pilsētu brīva kopīgā pastāvēšana, kuras ietvaros pilsētas var droši un izdevīgi realizēt savas personīgās tirdzniecības intereses (Bracker 2006, 15–20). Redzams, ka Hanzai nebija pastāvīgas struktūras un kopīgu, organizācijai raksturīgu iezīmju. Hanzu veidoja konkrētā telpā pastāvošu pilsētu kopējās intereses, kas tika realizētas pa tirdzniecības ceļiem (1. att.). Tātad piederību šai telpai noteica gan konkrētas pilsētas tirgotāju aktivitātes tirdzniecībā, gan pilsētu dalība konkrēto interešu formulēšanā un aizstāvībā, kas notika t.s. pilsētu dienās (*Städtetage*)¹. Tās bija sanāksmes, kas starptautiskā līmenī lielākoties norisinājās Lībekā. Parasti pilsētām bija arī savas reģionālās sanāksmes, Livonijā tās pamatā sasauca Valmierā, Valkā un Pērnavā. Vērts aplūkot, kas Valmieras mazpilsētu piesaistīja Hanzas telpai un kāda bija Valmieras nozīme Hanzas tirdzniecības sistēmā.

TIRGOTĀJI NO VALMIERAS

Valmieras pilsētas atrašanās Rīgas-Tērbatas ceļa posmā bija izdevīgs priekšnoteikums apdzīvotās vietas attīstībai. Iespējams, tāpēc 13. gs. beigās Rīgas pilsētā reģistrētajos darījumos aizvien vairāk iesaistījās tirgotāji no Valmieras (*de Woldemere*). Kopumā zināmas sešas šādas personas (Hildebrand 1872, Nr. 257, 728, 741, 811, 925, 1452). Viņi naudu gan aizņēmās, gan aizdeva citām personām. Piemēram, tirgotājs Johanness tirgojās gan ar vārdā nenosauktajiem radniekiem (Hildebrand 1872, Nr. 811), gan kādu tirgotāju no Gotlandes (Hildebrand 1872, Nr. 934), turklāt viņš bija aktīvākais no zināmajām personām, finanšu darījumos iesaistoties 10 reizes 9 gados. Savukārt tirgo-

1. att. Hanzas telpa un tirdzniecības ceļi. (Seibt, F. (Hg.), 1997. *Transit. Brügge – Novgorod. Eine Straße durch die europäische Geschichte*. Bottrop-Essen: Pomp Verlag, 261.)

tājs Hermanis bija iesaistīts darījumā, kur naudu viņam aizdeva kāds Johanness no Dobeles (Hildebrand 1872, Nr. 741). Šis ir interesants gadījums, kas rāda, ka Hanzas telpai bija piesaistītas ne vien pilsētas, bet arī mazākas apdzīvotās vietas, kuras literatūra dēvē par pils apmetnēm vai pils miestiem. Protams, darījumi notika arī ar Livonijas lielākajām vietām, piemēram, Rēveli (LUB, Abt.1., Bd.8., Nr. 1022). Hermanis kopā ar vēl kādu personu 1296. gadā aizdeva personu apvienībai jeb koprokai (*communi manu*) 8 mārkas (Hildebrand 1872, Nr. 1763). Koprokas apvienība bija brīvprātīgi pastāvoša apvienība, kas viduslaikos bija tipisks tirgošanās veids. Tajā apvienojās vairāki tirgotāji, jo tiem bija līdzīgas intereses, taču šai apvienībai parasti nebija ne vienotu noteikumu, ne pārstāvniecības. Proti, te domāti jau minētie kopīgie tirgotāji, kas darbojās Hanzas telpā. Tātad Hermanis bija viens no tirgotājiem, kas veidoja Hanzas sistēmu. Tāpat arī tirgotāji Lamberts un Pēteris bija iesaistīti vairākos tirdzniecības darījumos ar kādu tirgotāju Johanesu no Kjēruma ciema² (Hildebrand 1872, Nr. 882, 922, 925) mūsdienu Dānijas teritorijā. Savukārt tirgotājam Frederikam bija finanšu darījumi ar Johanesu Pašedahū (Hildebrand 1872, Nr. 728), kura identitāte norāda uz saistību ar Hamburgas pilsētu³. Arī tirgotājam Reinekem bija finanšu darījumi ar kādu Tideriku no Limburgas⁴ pilsētas (Hildebrand 1872, Nr. 1452) mūsdienu Vācijas teritorijā.

Valmieras tirgotāju kontakti rāda, ka Rīgā dažāda mēroga Livonijas apdzīvoto vietu tirgotāji satikās ar tirgotājiem, kas nodarbojās ar tāltirdzniecību vācu valodā runājošajās zemēs. Daļā gadījumu zināms, ka tirgotāju starpā pastāvēja radnieciskas saites, kas viduslaiku tirdzniecībai nebija nekas neparasts. Tāpat finanšu darījumi apliecina, ka Valmieras tirgotāji bija kādas lielākas tāltirgotāju dzimtas no Beverenes (*Beveren*)⁵ pilsētas sadarbības partneri. Savus tirdzniecības darījumus Valmieras pilsētā veica arī tāltirgotāju Zeimes (*Seyme*) dzimtas tirdzniecības kompanjoni (Benninghofens 2001, 216, 220). Valmieras tirgotāji iesaistījās tirdzniecības sakaros arī ar tirgotājiem no teritorijām, kas atradās ārpus Hanzas telpas, piemēram, no mūsdienu Lietuvas. Tāpat zināms, ka lietuvieši kāda darījuma dēļ uzturējušies Valmierā (LUB, Abt.2., Bd.2., Nr. 630). Uz to norāda arī arheoloģiskās izpētes materiāli (Atgāzis 1973, 15; Berga 2010, 86).

Konkrētas personas Valmieras apdzīvoto vietu piesaistīja Hanzas tirdzniecības sistēmai. Lai gan ir zināmi pavisam nedaudzi tirgotāju vārdi, tomēr redzams, ka 13. gs. beigās Livonijā norisinājās aktīva tirdznieciskā dzīve, kurā darbojās tāltirgotāji, tirgotāji no mazajām pilsētām un apdzīvotajām vietām bez pilsētas tiesībām, kā arī tirgotāji no Hanzai nepiederošās Lietuvas telpas. Taču šis bija viens no tirdzniecības tīkla līmeņiem. Citādāka sadarbība pastāvēja starp kopienām ar noteiktu juridisko statusu. Vienkāršāk sakot – starp pilsētām.

VALMIERAS PILSĒTA: DAĻA NO SISTĒMAS

Lai gan Hanzai nebija organizācijai raksturīgo iezīmju, tomēr Hanzas telpā kopēju jautājumu risināšanai bija konkrēti instrumenti, piemēram, jau pieminētās pilsētu sanāksmes. Šis instruments reģionālā līmenī ļāva iesaistīties arī mazpilsētām, kuru budžets, jādomā, bija par mazu, lai piedalītos starptautiskajās sanāksmēs. Tāli pārbraucieni viduslaikos bija dārgs process, un to varēja atļauties personas vai kopienas, kuru rokās bija ievērojams kapitāls. Vērts minēt dažus piemērus: braucieni uz starptautiskajām pilsētu dienām Lībekā bija ļoti dārgi, piemēram, 1419. gadā Rīgas sūtnis braucienam uz Lībeku iztērēja aptuveni 181 mārkus, 1422. gadā – aptuveni 192 mārkas, bet 1429. gadā summa sasniedza 487 mārkas (Bulmerincq 1909, 126, 142, 174). Braucieni Livonijas teritorijā izmaksāja lētāk, taču tas bija atkarīgs no sūtņu skaita. 1509. gada Rēveles pilsētas rātskunga Hansa Fienda aprēķins par sūtņu Alberta Fēgezaka un Hansa viena brauciena izmaksām uz Cēsīm rāda, ka sūtņi ceļā iztērēja 77 mārkas. Mūsdienās attālums starp šīm divām vietām ir apmēram 300 km. No minētās summas aptuveni 20 mārkas sūtņi iztērēja uzturam, aptuveni 12 mārkas kopā 9 zirgu nomaiņai vienā virzienā (abos: aptuveni 26 mārkas), 10 mārkas tavernas izmaksām, aptuveni 8 mārkas pavāram un viņa palīgiem (zābakiem un darba algai), aptuveni 5 mārkas trīs staļļa ļaudīm (darba algai un biksēm). Tāpat 2 mārkas sūtņi samaksāja mestra skrīverim, kā arī izmantoja citiem nelieliem izdevumiem (LUB, Abt.2., Bd.3., Nr. 561). Taču 1497. gada rēķina summa par divu sūtņu braucieni veidoja lielāku summu – 84 mārkas (LUB, Abt.2., Bd.1., Nr. 476). Savukārt izmaksas diviem Rīgas sūtņiem ceļā uz Cēsīm 1424. gadā bija salīdzinoši mazākas – aptuveni 14 mārkas (LUB, Abt.1., Bd.7., Nr. 132). Jāpieņem, ka izmaksu būtisku daļu veidoja attālums, kas Rīgas gadījumā bija nepilni 90 km. Savukārt 1444. gadā uz pilsētu sanākumi Valmierā devās trīs Rīgas sūtņi, kuru kopējie izdevumi bija teju 40 mārkas (LUB, Abt.1., Bd.9., Nr. 687). Tas apliecina, ka būtiskāko izmaksu daļu veidoja ceļa izdevumi un attiecīgi ceļā pavadītajam laikam – arī uztura izmaksas. Šis, jādomā, bija noteicošais apstāklis tam, kādas attiecības izveidojās starp Livonijas pilsētām. Valmiera bija viena no mazpilsētām, kas pilsētu sanāksmēs veidoju vienotu kopumu, tāpēc tā netiks izdalīta atsevišķi, jo tas nav iespējams – interesanto sadarbības modeli aplūkosim kā vienu veselumu.

Iespējams fiksēt kādu Tērbatas ziņu Rēvelei jau 1352. gadā, kurā bija izteikts Visbijas rātskunga Jordāna Koniga (*Jordanum Koninc*) aicinājums Livonijas pilsētām kopīgi sadarboties jautājumā par tirgotāju apvienības tiesībām (*justicia communis mercatoris*) Flandrijā. Rātskungs bija personīgi apceļojis Rīgas, Cēsu, Valmieras un Straupes pilsētas, lai vienotos par kopīgu tikšanos Vīlandē. Tā bija tikšanās, kuru, kā teikts vēstulē, “visiem bija izdevīgi sasaukt” (HR, Abt.1., Bd.3., Nr. 10; AuR, Abt.1., Lief.1., Nr. 61). Šī situācija ļoti labi atspoguļo Hanzas sadarbības principus – tirgotāju brīvu kopā pastāvēšanu kopīgu interešu vārdā.

Taču ir skaidrs, ka līdzās pastāvošo lielo un mazo pilsētu nozīme nebija vienāda – to noteica gan politiskās, gan ekonomiskās iespējas. Atsevišķas Hanzas telpai piederošās pilsētas, kuras dēvēja par Jūras pilsētām (*civitates maritimas*), bija apvienojušās, lai īstenotu militāru akciju pret Dānijas karalisti un tās karali Valdemaru IV (*Waldemar, Valdemar Atterdag*, 1320–1375, tronī no 1340–1375). Karā, kas ilga no 1361.–1365. gadam, šī pilsētu apvienība zaudēja, un līgumu, kuru slēdza abas karojošās puses, apstiprināja jeb ratificēja katra no pilsētām. Interesanti, ka līgumu Cēsu un Valmieras pilsētu vietā apstiprināja Rīgas pilsēta (LUB, Abt.1., Bd.2., Nr. 1011). Šāda Rīgas pilsētas rīcība, iespējams, skaidrojama ar pastāvošo telpas sadalījumu konkrētu lielo pilsētu tirdzniecības ietekmes zonās jeb t.s. trešdaļās (*derdendele*), kur Rīgas trešdaļai piederēja abas iepriekš minētās mazpilsētas (LUB, Abt.1., Bd.6., Nr. 2895). Jāatzīst, tas nebija nekas neparasts, jo šāds sadalījums pastāvēja arī citos Hanzas telpas reģionos (HR, Abt.1., Bd.1., Nr. 143). Minētā līguma apstiprināšanas procesā ir

vēl kāda interesanta detaļa. Tad, kad līgums bija apstiprināts, Cēsu pilsētas rāte Rīgas pilsētas rātei nosūtīja vēstuli, kurā apsoliya Rīgas pilsētu atbalstīt jebkurā ķīlā, kuru būs nolēmušas dot jau minētās Jūras pilsētas (LUB, Abt.1., Bd.2., Nr. 1012). Tātad mazpilsētas šo sistēmu akceptēja, jo acīmredzot tāda bija pastāvošā lietu kārtība, turklāt varētu teikt, ka tās bija hierarhiskas⁶ jeb noteiktā sistēmā esošas attiecības. Tas nozīmē, ka eksistēja savdabīga partnerība – lielākajai pilsētai attiecībā pret mazāko bija kādas noteiktas, deleģētas vai no rīcībā esošajiem resursiem izrietošas pilnvaras. Līdzīga situācija atkārtojās 1365. gada augustā, kad Rīgas pilsētas rāte nosūtīja vēstuli Libekas rātei, informējot to par noteikumiem, kas izdoti attiecībā uz jūras laupītājiem, kā arī rakstīja par nodokļa noteikšanu kādai ostai. Vēstules nobeigumā tika uzsvērts, ka vēstulē minētajam piekrīt arī Cēsu un Valmieras pilsoņi (LUB, Abt.1., Bd.6., Nr. 3092). Redzams, ka mazās pilsētas pildīja atbalstīšanas funkciju.

Konflikts Dānijas Karalistes un Hanzas kopuma starpā atkal saasinājās 1368. gadā un ilga līdz 1370. gadam, kad Hanzas pilsētas guva virsroku. Šī konflikta procesā atklājās vēl viens Hanzas sistēmas princips – noteikti pilsētu maksājumi kopīga mērķa sasniegšanai. Respektīvi, no katras Livonijas lielās pilsētas trešdaļas tika iekasēts konkrēts naudas maksājums. Maksājumi bija domāti tikai vienam mērķim – nodrošināt ar visu nepieciešamo kopīgi izveidoto floti karam pret Dānijas Karalisti. Maksājumi tika pierakstīti Pērnavā notiekošajā pilsētu sanāksmē, un izdotajā lēmumu protokolā jeb recesā minēts, ka maksājumi domāti ieročiem, bruņām un kuģiem. Maksājumu apmērs bija ļoti dažāds: Rīga maksāja aptuveni 304 mārkas, Limbaži – 8 mārkas, Valmiera – 36 mārkas, Cēsis – 72 mārkas, Tērbata – 450 mārkas, Pērnavā – 73 mārkas, Vīlande – 43 mārkas un Rēvele – 265 mārkas (HR, Abt.1., Bd.3., Nr.29, 30). Nav zināmi vēl kādi līdzīgi maksājumi, tāpēc nav iespējams noskaidrot naudas summas apmēra noteikšanas principu. Ja zinām, ka Hanza balstījās uz pilsētu brīvu kopā pastāvēšanu, tad apsverama iespēja, ka maksājuma lielums arīdžan nebija noteikts, un pilsētas maksāja no savas kases tādu summu, kādu tobrīd vai vispār varēja atļauties. Iespējams, eksistēja kāds noteikts algoritms, kas bija pamatā minētajām naudas summām. Tā vai citādi, šīs ir spekulācijas, un atbildes uz šo jautājumu nav.

Pie jau pieminētās Rīgas trešdaļas piederēja ne tikai Valmiera un Cēsis, bet arī Koknese un Limbaži (HR, Abt.1., Bd.3., Nr.29). Iepriekš minētais atklāj, ka Rīgas pilsētai ar savā trešdaļā esošajām mazpilsētām bija savdabīgas partneru attiecības. Jādomā, ka tā bija arī Tērbatai, kuras trešdaļai piederēja Pērnavā un Vīlande. Savukārt Rēveles pilsēta šajā sistēmā eksistēja viena. Trešdaļā esošās pilsētas kopīgi risināja ne tikai ekonomiskus jautājumus, bet arī sapulcējās kādu citu visām pilsētām kopīgu iemeslu dēļ. Piemēram, 1425. gadā Rīgā sapulcējās Cēsu, Valmieras, Kokneses un Limbažu pilsētas (Bulmerincq 1909, 154). Iespējams, tā bija sanāksme pēc pilsētu dienām Pērnavā, kur tika skarts kāds ļoti būtisks jautājums, kas tiešā mērā attiecās uz mazpilsētām. Proti, Rēveles pilsēta želojās, ka sūtņi no Rīgas un Tērbatas vienmēr saņem no mazajām pilsētām (*cleynen steden*) atbalstu braucienu tēriņu segšanai, taču Rēveles pilsētas sūtņi šādu palīdzību nekad nesaņem (LUB, Abt.1.,Bd.7., Nr. 300). Šī želošanās ir saprotama, jo, kā minēts, Rēveles pilsēta trešdaļu sistēmā funkcionēja viena. Jautājums, kāpēc bija izveidojusies šāda sistēma, ir atsevišķa pētījuma vērts, tomēr Rēveles problēma tika sadzirdēta. 1427. gada pilsētu sanāksmē Valmierā tika nolemts, ka “Pērnavas, Cēsu, Valmieras, Vīlandes, Limbažu un citām pilsētām vajag šīm trīs pilsētām, kā Rīga, Tērbata, Rēvele, viņu pilnvaras dot tajā, ko tās dara, un šīm pilsētām palīdzību dot naudā, ko tās izmantos to pilnvarās labprātīgā gribā. Tas viss tiks izmantots tēriņiem, kas būs [pilsētu] sūtņiem uz Lībeku no [šīs] pilsētu kopienas, kas savā gribā dos savas pilnvaras” (HR, Abt.1.,Bd.8., Nr. 136). Tātad blakus sadalījumam trešdaļās tika noformulēts princips, kas noteica sadarbības modeli – lielās pilsētas pārstāvēja mazās pilsētas starptautiskajās Hanzas sanāksmēs, par to pretī saņemot mazo pilsētu atbalstu tēriņu izmaksu segšanā, kas radās, dodoties uz starptautiskajām sanāksmēm ārpus Livonijas. Taču modelis, kā redzams, izveidojās tāds, ka reālu labumu no tā ieguva tikai Livonijas lielās pilsētas,

jo mazpilsētu ietekme pilsētu sanāksmēs, lai arī tās tur veidoja atsevišķu kopumu, bija niecīga (Plētiens 2015, 25, 35; AuR, Bd.3., Nr. 301). Ir pamats apgalvot, ka mazpilsētu loma neatspoguļojās to reālajā darbībā, bet gan tajā, ka tās piedalījās un vienkārši bija klāt lielāku vai mazāku jautājumu risināšanā, tādā veidā stiprinot lielo pilsētu viedokļa nozīmi starptautiskajās Hanzas sanāksmēs. Šāda sadarbība vēlreiz minēta 1434. gada pilsētu sanāksmē Valkas apdzīvotajā vietā, kurā piedalījās Rīgas, Tērbatas, Rēveles, Pērnavas, Cēsu, Valmieras, Kokneses un Limbažu pilsētas sūtņi. Izdotajā lēmumu protokolā teikts, ka iekšzemes pilsētas, ar to domājot mazās pilsētas, ir tiesīgas saņemt starptautisko Hanzas sanāksmju lēmumu protokolu izrakstus. Tas nozīmēja, ka mazpilsētas, lai arī ietekmēt neko nespēja, tomēr bija informētas par apspriesto jautājumu risināšanu. Tāpat mazpilsētas šajā sanāksmē želojās, ka tās nav spējīgas palīdzēt nosegt lielo pilsētu radušos tēriņus un ka šis uzstādījums ir jāpārskata (LUB, Abt.1., Bd.8., Nr. 956). Nav zināms, vai šis jautājums tika atrisināts, taču 1477. gadā notikusī pilsētu sanāksme Valmierā bija pēdējā reize, kad tajā piedalīties tika uzaicināti Valmieras pilsētas pārstāvji (HR, Abt.3.,Bd.1., Nr.2). Vairs nav zināmi arī tirgotāju vārdi, kas būtu aktīvi iesaistījušies Livonijas tirdzniecības procesos. Vien zināms, ka vēl 1503. gadā tirgotāji izmantoja savus ierastos, drošos ceļus uz Rēveli un Tērbatu caur Cēsīm un Valmieru (LUB, Abt.2., Bd.2., Nr. 436). Apgalvojums, ka Valmieras pilsēta 15. gs. otrajā pusē un 16. gs. vairs nebūtu piederējusi Hanzai, būtu pārspilēts, jo tomēr tā atradās Hanzas reģionā. Tomēr pilsētas reģionālā nozīme un piesaiste Hanzas sistēmai šajā laikā noteikti bija mazinājusies.

Pilsētu sanāksmes Valmierā ar noteiktu regularitāti norisinājās arī turpmāk, taču tajās vairs nepiedalījās ne Valmieras, ne citu Livonijas mazpilsētu pārstāvji. Skaidrs, ka Valmieras pilsētas rāte sanāksmju norisē bija iesaistīta organizatoriski, piemēram, sarūpējot naktsmājas (AuR, Bd. 3., Nr. 297), tomēr Valmieras pilsētas delegāti tajās nepiedalījās. Šķiet, ka 15. gs. otrajā pusē kādu vēl neizpētītu iemeslu dēļ lielajām pilsētām vairs nebija nepieciešama mazo pilsētu klātbūtne. Tātad lielās pilsētas vairs nesaskatīja nozīmi tajā, ka mazpilsētas iesaistās pilsētu sanāksmēs. Varbūt tas skaidrojams ar mazpilsētu finansiālajām iespējām, kuras vairs neatbilda lielo pilsētu vajadzībām. Būtiski atcerēties, ka iepriekš mazpilsētas bija iebildušas pret ceļa izdevumu segšanu, piesaucot savu finansiālo nespēju. Iespējams, to noteica pieaugošā konkurence, ko radīja Holandes tirgotāji. Katrā ziņā mazpilsētas tika izslēgtas no dalības vienā būtiskā Hanzas instrumentā – pilsētu sanāksmēs, un tam bija sekas. Protī, mazpilsētas bija tās kopienas, kas savā ziņā nodrošināja iekšzemes tirdzniecības sistēmas darbību, kuras pastāvēšanā arī liela nozīme bija ceļiem (2. att.). Mazpilsētās tirgojās gan personas, kas ieradās Livonijā no Krievzemes, gan tirgotāji, kas sadarbojās ar vietējiem iedzīvotājiem. 1487. gadā Rīgas pilsēta želojās, ka paplašinās Hanzai nepiederošu tirgotāju darbība. Šie ļaudis dodoties no ostām ar zirgiem, kā arī ar laivām un kājām līdz Valmierai un Cēsīm, kur uzpērk tādus zemnieku ražojumus kā graudus, medu un apiņus (HR, Abt.3.,Bd.2., Nr. 164). Arī 1498. gadā Tērbatas pilsēta rakstīja Rīgas pilsētai, ka vēlas apturēt to, ka krievi (*russen*) Cēsu un Valmieras apgabalos ar zemniekiem tirgojas pie pagrabiem un būdām (LUB, Abt.2., Bd.1., Nr. 742). Iespējams, šādas problēmas būtu radušās pat tad, ja mazpilsētas joprojām būtu iesaistītas pilsētu sanāksmju procesā, taču sakritība starp abiem procesiem noteikti ir vērā ņemama. Jādomā, ka Valmieras pilsēta arī 16. gs. turpināja būt vieta, kuru tirgotāji izmantoja ceļā uz tālākām Livonijas pilsētām. Tāpat nevar noliegt, ka pilsētā joprojām koncentrējās konkrētas apkārtnes iekšējā tirdzniecība. Šie aspekti, lai gan ir sarežģīti pētāmi, jo saglabājušies rakstītie avoti ir fragmentāra rakstura, būtu aplūkojami atsevišķā pētījumā.

SECINĀJUMI

Jaunākie Hanzai veltītie pētījumi atklāj, ka Hanzu veidoja cilvēki. Tie bija, piemēram, tālirtgotāji, kas uzņēmās risku, lai kaut ko no vienas vietas nogādātu citā vietā, tādā veidā gūstot peļņu. Vēlāk, kad bija izveidojušās Valmieras apdzīvotās vietas struktūras, šie vai citi tirgotāji pārstāvēja pilsētu visam Livonijas reģionam kopīgā sadarbības instrumentā – pilsētu sanāksmēs. Tie bija tirgotāji, kas Valmieras mazpilsētai varēja nodrošināt attīstību un iesaisti lielāka mēroga – šajā gadījumā – Hanzas notikumos.

Ja lielās pilsētas aktīvi piedalījās Hanzas rīkotajās sanāksmēs un bija tiešā veidā iesaistītas lēmumu pieņemšanā, tad mazpilsētas finansiālu apstākļu dēļ nevarēja tajās iesaistīties – Hanzas notikumos tās iesaistījās, piedaloties reģionālajās pilsētu sanāksmēs Livonijā. Tajās mazpilsētu loma drīzāk bija pasīva, lai arī kopā tās veidoja atsevišķu kopienu. Šķiet, ka lielajām pilsētām 14. un 15. gs. bija būtiski piesaistīt mazpilsētas, lai tās netieši stiprinātu lielo pilsētu viedokļa nozīmi starptautiskajās Hanzas sanāksmēs, kā arī sniegtu ekonomisku atbalstu gan Hanzas kopīgo pasākumu, gan lielo pilsētu ceļa izdevumu finansēšanā. Situācija mainījās 15. gs. otrajā pusē, kad Valmiera tāpat kā citas mazpilsētas savā ziņā tika no pilsētu sanāksmēm izstumtas. Proti, lielās pilsētas uz sanāksmēm mazpilsētas vairs neaicināja. Šādas rīcības iemesli varēja būt dažādi. Iespējams, mazpilsētas gluži vienkārši nespēja sniegt regulāru finansiālo atbalstu lielo pilsētu aktivitātēm. Tāpēc, lai arī tālirtgotāju klātbūtne Valmierā fiksējama arī 16. gs. sākumā, pilsētas nozīme Hanzas kontekstā 15. gs. otrajā pusē un 16. gs. noteikti samazinājās.

SAĪSINĀJUMI

- AuR – *Akten und Rezesse der livländischen Ständetage*
 LUB – *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch*
 HR – *Die Rezesse und andere Akten der Hansetage un Hanserecesse*
 LNA LVVA – Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs

AVOTI UN LITERATŪRA

- Arbusow, L. (Hg.), 1910. *Akten und Rezesse der livländischen Ständetage*, Bd. 3. Rīga: J. Deubner.
- Atgāzis, M., 1973. Izrakumi Valmierā. Apala, Z., sast. *Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu, antropologu un etnogrāfu 1972. gada pētījuma rezultātiem*. Rīga: Zinātne, 14.–17. lpp.
- Benninghofens, F., 2001. Kāda Osnabrikas tāljūras tirgotāju dzimta 13. gs. Livonijas tirdzniecībā. Caune, A., red., *Senā Rīga*, 3. d. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 213.–235. lpp.
- Berga, T., 2010. Izrakumi Valmieras senpilsētā. Urtāns, J., Virse, I., sast. *Arheologu pētījumi Latvijā 2008–2009*. Rīga: Nordik, 84–87. lpp.
- Bracker, J. (Hg.), 2006. *Die Hanse. Lebenswirklichkeit und Mythos*, 4. Aufl. Lübeck: Verlag Schmidt-Römhild.
- Bruns, F. & Weczerka, H., 1962. *Hansische Handelsstraßen*. Atlas. Köln: Böhlau Verlag Köln Graz.
- Bulmerincq, von A. (Hg.), 1909. *Kämmerei-Register der Stadt Riga 1348–1361 und 1405–1474*, Bd. 1. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot.
- Die Rezesse und andere Akten der Hansetage von 1256–1430*, Abt. 1., Bd. 1. 1870, Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot.
- Die Rezesse und andere Akten der Hansetage von 1256–1430*, Abt. 1., Bd. 3. 1875, Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot.
- Die Rezesse und andere Akten der Hansetage von 1256–1430*, Abt. 1., Bd. 8. 1897, Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot.

- Hamels-Kizovs, R., 2003. *Hanza*. Rīga: LU žurnāla "Latvijas vēsture" fonds.
- Hildebrand, H. (Hg.), 1872. *Das Rigische Schuldbuch (1286–1352)*. St. Petersburg: Commissionäre der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.
- Schäfer, D. (Hg.), 1881. *Hanserecesse von 1477–1530*, Abt. 3., Bd. 1. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot.
- Schäfer, D. (Hg.), 1883. *Hanserecesse von 1477–1530*, Abt. 3., Bd. 2. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot.
- Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst Regesten*, Abt. 1., Bd. 2. 1855. Bunge, F., G. (Hg.). Reval: In Commission bei Kluge und Ströhm.
- Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst Regesten*, Abt. 1., Bd. 6. 1873. Bunge, F., G. (Hg.). Riga: Im Verlage von Nikolai Kymmell.
- Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch*, Abt. 1., Bd. 7. 1881. Hildebrand, H. (Hg.). Riga, Moskau: Verlag von J. Deubner.
- Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch*, Abt. 1., Bd. 8. 1884. Hildebrand, H. (Hg.). Riga, Moskau: Verlag von J. Deubner.
- Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch*, Abt. 1., Bd. 9. 1889. Hildebrand, H. (Hg.). Riga, Moskau: Verlag von J. Deubner.
- Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch*, Abt. 2., Bd. 2. 1905. Arbusow, L. (Hg.). Riga, Moskau: Kommissions Verlag von J. Deubner.
- Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch*, Abt. 2., Bd. 1. 1900. Arbusow, L. (Hg.). Riga, Moskau: Kommissions Verlag von J. Deubner.
- Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch*, Abt. 2., Bd. 2. 1905. Arbusow, L. (Hg.). Riga, Moskau: Kommissions Verlag von J. Deubner.
- Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch*, Abt. 2., Bd. 3. 1914. Arbusow, L. (Hg.). Riga, Moskau: Kommissions Verlag von J. Deubner.
- Misāns, I., 1998. Der Städtetag. Eine hansische und territoriale Institution in Alt-Livland. Angermann, N., Neitmann, K. (Hg.) *Nordost- Archiv Zeitschrift für Regionalgeschichte, Bd. 7.: Von regionaler zu nationaler Identität. Beiträge zur Geschichte der Deutschen, Letten und Esten vom 13. bis zum 19. Jahrhundert, Hft. 1*. Lüneburg: Institut Nordostdeutsches Kulturwerk.
- Misāns, I., 2002. Alt-Livland und die Hanse. Goehrke, C., Ungern-Sternberg, J. von. *Die baltischen Staaten im Schnittpunkt der Entwicklungen. Vergangenheit und Gegenwart*. Basel: Schwabe & Co. AG Verlag.
- Misāns, I., 2004. Wolmar: Eine hansische Kleinstadt im mittelalterlichen Livland. Jähnig, B. & Militzer, K. (Hg.) *Aus der Geschichte Alt-Livlands. Festschrift für Heinz von zur Mühlen zum 90. Geburtstag. Schriften der Baltischen Historischen Kommission, Bd. 12*. Münster: LIT Verlag.
- Misāns, I., 2007. Cēsis Vācu ordeņa un Hanzas vēsturē. Rozentāle, V. (Atb. red.) *Quo vadis, Cēsis? Vēsture un mūsdienu nosacījumi pilsētas attīstībai*. Cēsis: Vidzemes Vēstures un tūrisma centrs.
- Misāns, I., 2009. Hanza: Baltijas jūras reģiona saimnieciskā vara viduslaikos. Šnē, A. (Galv. red.) *Latvijas Universitātes raksti*, 725. sēj.: Vēsture: Zeme, vara un reliģija viduslaikos un jaunajos laikos Baltijas jūras reģionā. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Plētiens, E. 2015. Livonijas mazpilsētas: kas tās bija un kāda bija to ietekme? Lipša, I. (Atb. red.) *Latvijas vēstures institūta žurnāls*, 3. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
- Plētiens, E., 2016. Mazpilsētu nozīme Livonijā 13.–16. gadsimtā: Valmieras pilsētas piemērs. Rokpelnis, A. (sast.) *Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi I*. Valmiera: Valmieras muzejs.
- Stavenhagen, O. (Hg.). 1907. *Akten und Rezesse der livländischen Ständetage*, Bd. 1., Lief. 1. Riga: Verlag von J. Deubner.
- Valmieras apkārtnes plāns, zīmējis 1688. gadā Ēberharts Tolks. LVVA 7404-1-1383.

PIEZĪMES

- ¹ Pilsētu sanāksmes Livonijā norises ziņā, šķiet, neatšķirās no pilsētu sanāksmēm, piemēram, Lībekā. Šīs sanāksmes noritēja vairākas dienas. No katras uzaicinātās pilsētas ieradās konkrēts delegātu skaits (no mazpilsētām pārsvarā – viens vai divi delegāti). Tie apmetās pilsētā. Katru dienu bija lielākas un mazākas sanāksmes, kurās visu pilsētu pārstāvji tikās gan visi kopā, gan atsevišķās grupās (lielās un mazās pilsētas).
- ² *Kernedorpe, Kjørum, Kaerum* – mūsdienās atrodas Dānijas vidusdaļā, aptuveni 30 km uz dienvidrietumiem no Odenses (*Odense*) pilsētas.
- ³ Persona ar šādu vārdu un pavārdu nodarbojusies ar zīmogu izgriešanas amatu Hamburgā 13. gs. Vairāk: www.heraldrysinstitute.com/cognomi/Paschedach/Germany/idc/721924/lang/pt/
- ⁴ *Limborgh, Limburg* – pilsēta, kas mūsdienās atrodas Hesenes zemē Vācijas teritorijā.
- ⁵ *Beveren* – pilsēta agrākās Austrumflandrijas teritorijā, mūsdienu Beļģija.
- ⁶ Par hierarhijas aspektu starp Livonijas lielākajām pilsētām vairāk skatīt šeit: Misāns, I., 2014. Hierarhijas aspekti Livonijas pilsētu attiecībās viduslaikos. Misāns, I. (Atb. red.) *Latvijas vēstures institūta žurnāls*, 1. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.

SMALL LIVONIAN TOWNS IN HANSA IN THE 13TH - 16TH CENTURIES: A CASE STUDY OF VALMIERA

EDGARS PLĒTIENS

MA in History, Doctoral degree candidate,
Manager of Rauna Museum (Rauna, Rīgas iela 2),
Email: edgars.pletiens@gmail.com

ABSTRACT

The paper examines the involvement of Valmiera town in the Hanseatic system, which in the Middle Ages covered a wide area from London in the west to Novgorod in the east. To achieve this goal, the author explains what was Hansa and what kind of circumstances attracted settlements to this international system. Livonian towns along with the large cities – Dorpat (now Tartu) and Revel (now Tallinn) – were also involved in the activities in the Hanseatic space. What differed was the depth of the involvement of different towns. The paper also explains in what kind of activities Valmiera town took part as well as evaluates the meaning and effect of those activities. The paper presents an attempt to answer the question: what was the role of Valmiera town in the Hanseatic system and what kind of opportunities this involvement gave to it.

Keywords: Valmiera, town, Livonia, trade, merchants, Hansa

SUMMARY

What was Hansa? In order to explore Valmiera town's affiliation to the Hanseatic system, one must start with the clarification of this issue. The latest research findings indicate that Hansa was not a union of towns in contrast to what one can read in most of the literature, but rather a union of merchants who shared common language and rights. The merchants came from specific towns; furthermore, very often they formed the government of the respective town, thus Hansa also was a community of towns. This community of towns did not have typical attributes of an organisation such as a common government or common financial resources. Thus the term "*gemeinen Steden vnde gemeinen kopmann*" or "common cities and common traders" refers to a freely organised community rather than a structured union. Hansa was formed by common urban interests existing in a

specific space. Thus the affiliation to this space was determined by both the commercial activities of the merchants from specific towns and the towns' participation in formulating and defending their specific interests during the-so-called city days (*Städtetage*) or meetings, which in the Livonian region took place mostly in Valmiera.

The location of Valmiera on the route between Riga and Tartu was a beneficial precondition for the development of a settlement. Perhaps this is why at the end of 13th century an increasing number of merchants from Valmiera (*de Woldemer*) were involved in transactions registered in Riga. In total, six such persons are known to have registered their transactions in Riga. Concrete persons tied Valmiera to the Hanseatic trading system. Although we know very few merchants' names, it is evident that at the end of the 13th century Livonia was a scene of active commercial life, where there operated merchants from distant countries, merchants from small towns and settlements, which did not hold the rights of a town, and merchants from Lithuania who did not belong to the Hanseatic system. But this was just one of the existing commercial networks. Between communities with a determined legal status, i.e. between towns, there existed a different network of cooperation.

Although Hansa did not have the characteristics of an organisation, in the Hanseatic space there existed specific instruments for solving common issues, for example, the already mentioned meetings of towns. Taking into consideration the fact that the travel costs of envoys were relatively high, it was impossible for small towns to participate in the international meetings of Hansa and only large cities attended them. However, small towns took part in Hanseatic events by participating in regional meetings of towns that took place in Livonia. Admittedly, the role of small towns in these meetings was rather passive, although together they formed a separate community. It seems that in the 14th and 15th centuries it was important for large cities to engage small towns, in order to indirectly strengthen their own position at international Hanseatic meetings as well as to receive from the small towns financial support for both joint Hanseatic activities and the coverage of travel expenses of their envoys. The situation changed in the second half of the 15th century, when Valmiera, same as other small towns, was excluded from participation in the meetings of towns, i.e. the large cities no longer invited the small towns to participate. The reasons behind this might be different. Probably the small towns were simply unable to provide regular financial support to the activities of the large cities. Thus, although at the beginning of the 16th century merchants' presence in Valmiera can still be traced in records, in the second half of the 15th century and in the 16th century the town's significance in the Hanseatic context clearly decreased.

FIGURE CAPTIONS

Fig. 1. The Hanseatic space and trade routes. (Seibt, F. (Hg.), 1997. *Transit. Brügge - Novgorod. Eine Straße durch die europäische Geschichte.* Bottrop- Essen: Pomp Verlag. S. 261.)

Fig. 2. The map of Kokmuiža manor in Valmiera district, drawn by E.Tolck in 1688. The map provides a good illustration of the domestic road system. (The State History Archive of Latvia, 7404- 1-1383)

BAUSKAS BRĪVPRĀTĪGO UGUNSDZĒSĒJU BIEDRĪBAS DARBĪBA NO 1919. LĪDZ 1940. GADAM

AGNIJA RUHOCKA

Mg. hist., Latvijas Universitāte, Vēstures un filozofijas fakultāte; Bauskas muzejs.

E-pasts: aruhocka@inbox.lv

ANOTĀCIJA

Bauskas Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība dibināta 1869. gadā. Tās pamatā bija militāri disciplinēta iekārta, kuras mērķis bija novērst ugunsgrēku draudus un izcēlušos ugunsgrēku postījumus, taču biedrība balstījās uz brīvprātīgas darbošanās principa. Pēc Pirmā pasaules kara un lielinieku padzīšanas no Bauskas 1919. gadā ar pilsētas valdes un iedzīvotāju materiālo atbalstu biedrības darbība pamazām sāka uzplaukt no jauna. Pētījuma mērķis ir atspoguļot Bauskas Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības nozīmi sabiedrībā un galvenās aktivitātes Latvijas Republikas laikā no 1919. gada līdz Latvijas okupācijai 1940. gadā.

Atslēgas vārdi: Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība, Bauska, 20. gadsimts, starpkaru periods.

IEVADS

19. un 20. gadsimta mijā arvien straujāk sāka attīstīties pilsētu valžu veidotas sabiedriskās kārtības un drošības iestādes, tajā skaitā arī ugunsdzēsības. Ļoti populāras kļuva brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības – uguns apkaršanas organizācijas, kuru pamatā bija militāri disciplinēta iekārta, un biedrības biedri darbojās brīvprātīgi, bez likuma spaida, ar mērķi novērst ugunsgrēku draudus un izcēlušos ugunsgrēku postījumus. Ugunsdzēsēju biedrības 19. gs. otrajā pusē sāka aptvert daudzas Latvijas teritorijas pilsētas un to apriņķus un turpināja darboties un attīstīties 20. gadsimtā – gan abu pasaules karu, gan dažādu varas maiņu apstākļos, tostarp Bauskā un tās apriņķī.

Pētījuma mērķis ir atspoguļot Bauskas Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības nozīmi sabiedrībā un tās galvenās aktivitātes Latvijas Republikas laikā, aptverot laika posmu no 1919. gada, kad biedrība atsāka darboties, līdz 1940. gadam, kad Latviju okupēja PSRS.

Mērķa sasniegšanai tika izvirzīti šādi uzdevumi:

- izpētīt biedrības sastāvu, tehnisko nodrošinājumu un finansiālo stāvokli;
- noskaidrot un raksturot biedrības darbības galvenās darbības sfēras.

Tēma nozīmīga izraudzītā laika posma kontekstā – 20. gs. 20. gadu sākumā noritēja būtiskas pārmaiņas ugunsdzēsēju biedrību darbībā Latvijā: lai atvieglotu ugunsdzēsības organizāciju atkopšanos no Pirmā pasaules kara postījumiem, veicinātu to attīstību, Latvijā esošās ugunsdzēsības biedrības tika apvienotas zem vienas jumtorganizācijas – Latvijas Ugunsdzēsēju biedrību un organizāciju savienības, kas starpkaru periodā ļāva izveidot vienotu ugunsgrēku aizsardzības pasākumu sistēmu,

aizstāvēt ugunsdzēsēju tiesiskās, ekonomiskās, kulturālās un tehniskās intereses. Tas deva iespēju no savrupām ugunsdzēsēju organizācijām pāraugt vienotā, tehniski nodrošinātā un profesionāli apmācītā ugunsdzēsēju organizāciju tīklā.

Pētījumā autore pievēršas reģioniem, kā piemēru izraugoties Bauskas pilsētu. Bausku ar vidēji 5000 iedzīvotāju starpkaru periodā var raksturot kā sabiedriski aktīvu pilsētu. Pilsētā darbojās dažādas arodbiedrības un pašdarbnieku organizācijas, taču visredzamākā vieta bija tādām organizācijām kā 13. Bauskas aizsargu pulks ar tā paspārnē esošo aizsardžu pulciņu un Bauskas Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība, kuru interesēs bija ne tikai tiešie pienākumi sabiedriskās kārtības nodrošināšanā, bet arī kultūras un sporta dzīves uzturēšana vietējo iedzīvotāju vidū, aptverot ne vien pašu Bausku, bet arī visu Bauskas apriņķi.

Kā pētījuma aktualitāte minams arī fakts, ka līdz šim nav veikti nozīmīgi apkopjoši pētījumi par Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrību kā vienu veselumu vai atsevišķām pilsētu/apriņķu Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrībām. Kā vienīgo apkopjošo darbu iespējams minēt "Ugunsdzēsība Rīgā 800 gados", kurā izmantoti Latvijas Ugunsdzēsības muzeja un VUGD Zinātniski pētnieciskās pārvaldes materiāli.

Pētījumā par Bauskas Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrību analizēti Bauskas muzejā pieejamie Bauskas Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības protokoli, kas glabājas lietā BNM 28.930. Izskatīti arī Latvijas Valsts vēstures arhīvā esošie Latvijas brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības dokumenti (LVVA, 2607). Bauskas Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības dokumenti pieejami minētā fonda 1. apraksta 96., 97., 98, 99, 100. un 101. lietā, kurā ietilpst dažādi skaitliski pārskati par biedrības darbību, sarakstes ar vietējām un citu pilsētu institūcijām, biedrības valdes iesniegumi pilsētas valdei, biedrības biedru iesniegumi u.c., aptverot laika posmu no 1934.–1936. gadam. No periodikas materiāliem mērķa sasniegšanai skatīti mēnešraksts "Ugunsdzēsējs" un laikraksts "Bauskas Vēstnesis", kuros rodama informācija par dzēstajiem ugunsgrēkiem, rīkotajiem pasākumiem un vispārējiem darbības pārskatiem.

BAUSKAS BRĪVPRĀTĪGO UGUNSDZĒSĒJU BIEDRĪBA PĒC PIRMĀ PASAULES KARA

Bauskas Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība dibināta 1869. gada 22. aprīlī (Bauskas Vēstnesis, 1934, 7. jūl., 1). Pirmajā biedru sapulcē piedalījās 32 biedri un tajā nodibināja dzēsēju un kāpēju komandas. Sapulcē pieņēma lēmumu arī par formas uzvalku, kas sastāvēja no linu audekla ķiteļa, brūnas ādas cepures un austas jostas (Bauskas Vēstnesis, 1939, 21. jūl., 3). Dibināšanas brīdī biedrībai bija jau viena maza un viena liela ūdens šļircene. Aprīkojuma iegādei līdzekļi tika iegūti ar ziedojumu palīdzību. Ugunsdzēsēju apmācībām tika rīkoti arī dažādi kursi.

Sākoties Pirmajam pasaules karam, biedrības darbība apsīka. No 54 biedrības biedriem palika tikai 21, jo pārējie piedalījās karā. Pēc lielinieku padzišanas no Bauskas 1919. gada 21. martā biedrības darbība pamazām no jauna sāka uzplaukt un varēja sākt iegādāt dažādus ugunsdzēsības rīkus. 1922. gadā biedrība atjaunoja šļūtenes, salaboja šļirceni, daļēji iegādājās apģērbus, sakārtoja biedrības telpas (Ugunsdzēsējs, 1923, 1. dec., 141), kuras līdz 1944. gadam, kad ēka karadarbības rezultātā gāja bojā, atradās Pils (tag. Plūdoņa) ielā 24 (1. att.).

Ar sabiedrības un pilsētas valdes atbalstu tika iegādāta spēcīga motoršļirce ar spiedienu 600 l minūtē, 3 rokas šļircenes, 2 hidropultis, 1000 metri šļūtenes, ugunsdzēsšanas auto, auto komandas locekļu pārvadīšanai, kāpnes un citi ugunsdzēsšanas piederumi (Bauskas Vēstnesis, 1934, 27. jūl., 1). 20. gs. 30. gadu beigās inventārs ir bagātīgs – tas redzams 1. tabulā (Ugunsdzēsējs, 1938, 1. maijs, 110, LVVA, 2607–1–98, 4):

1. att. Bauskas Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības valdes un revīzijas komisijas locekļi ugunsdzēsēju depo pagalmā Pils ielā 24 (tag. Plūdoņa 24), 1936–1940, BNM-26649.

1. tabula

Riks	Skaitis
Motoršīrce "K. Rozenbauer" (600 l/min) (iepirkta 1927.)	1
Motoršīrce "Goliath III – HP 26" (jauca 600–1300 l/min) (iepirkta 1935.)	1
Rokas šīrces – Heidelbergas firmas. 220–350 l/min	2
Rokas šīrces "Jirgenson Langes rpd" 100 l/min	2
Hidropultis	2
Ūdens mucas	4
Autombīlis ugunsdzēsības darbam – "Ford" (iepirkta 1930., pārbūvēta 1934.)	1
Autombīlis "Fiat" – 6 vietas; komandas pārvadāšanai	1
Zirgs	1
Izvelkamās kāpnes – 12 m garumā	2
Pieslienamās kāpnes 4 m + 4 m	2
Āķu kāpnes – 4 m + 4 m	2
Pretdūmu maskas	6

Starpkaru periodā Bauskas apriņķī kopumā darbojās 9 brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības, no tām 8 pagastos (Bārbeles, Codes, Iecavas, Īslīces, Mežotnes, Skaistkalnes, Vecsaules, Vecumnieku), bet viena – Bauskas pilsētā. Bauskas biedrība palīdzību ugunsgrēku likvidācijā sniedza ne tikai Bauskas pilsētā, bet vajadzības gadījumā visā apriņķī, un otrādi.

Bauskas Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība bija arī daļa no “Latvijas Ugunsdzēsēju Biedrību un Organizāciju Savienības” (LUBOS). Tā bija reģionālo ugunsdzēsēju biedrību jumtorganizācija. Pēc Latvijas neatkarības izcīnišanas 1921. gadā Rīgā, no 27.–29. maijam sanāca Latvijas ugunsdzēsēju kongress, lai rastu veidus un materiālos līdzekļus ugunsgrēku apkarošanai un vienotai ugunsdzēsības organizācijas izveidošanai un attīstībai. Kongresā piedalījās 76 dažādas ugunsdzēsēju organizācijas. Kongress vienbalsīgi nolēma dibināt “Latvijas Ugunsdzēsēju Biedrību un Organizāciju Savienību”, kuras mērķis bija apvienot kopdarbībai visas Latvijā pastāvošās ugunsdzēsēju biedrības un organizācijas. Tika ievēlēta arī 18 locekļu liela padome no visiem Latvijas novadiem, arī no Bauskas Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības, kurā tika ievēlēts K. Bergholcs (Bauskas Vēstnesis, 1934, 27. jūl., 2).

BIEDRĪBAS VADĪBA UN SKAITLISKIE DATI

Apriņķu brīvprātīgo ugunsdzēsēju vadību veidoja no valdes un komandējošā sastāva. Vadību katrā apriņķī iecēla Iekšlietu ministrija – līdz 1939. gadam Būvniecības pārvalde, no 1939–1940. gadam Pasīvās gaisa aizsardzības pārvalde. Par kandidātiem iepriekš tika pieprasītas Latvijas ugunsdzēsēju organizācijas savienības atsauksmes. Apriņķu brīvprātīgo ugunsdzēsēju vadības pārstāvji bija ieceljami no apriņķa ugunsdzēsības darbiniekiem, kuriem bija ne mazāk kā 5 gadu ilga prakse ugunsdzēsības darbā (Ugunsdzēsējs, 1937, 1. okt., 83). Apriņķa Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības priekšnieka amats bija goda amats, un par savu darbu viņš nekādu atlīdzību nesaņēma. Starpkaru periodā Bauskas Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības priekšnieka vietu ieņēma trīs personas:

- Juris Varenais (1870–1934), 2. att. Bauskas Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrībā iestājās 1901. gadā un līdz Pirmajam pasaules karam pildīja ūdens piegādes komandiera vietnieka pienākumus. Pēc kara atgriežoties Bauskā, 1919. gadā kļuva par biedrības priekšnieku un šajā amatā bija līdz savai nāvei 1934. gadā. 1932. gadā Latvijas ugunsdzēsēju biedrību un organizāciju kongresā tika ievēlēts Latvijas ugunsdzēsēju savienības padomē un vēlāk kļuva par tās priekšsēdētāju.

2. att. Juris Varenais. 20. gs. sākums, BNM 28108.

3. att. Augusts Ilziņš. 20. gs. 30. gadi, BNM 28584.

4. att. Jēkabs Freijs. 20. gs. 30. gadi, BNM 26651.

– Augusts Ilziņš (1872–1939), 3. att. Bauskas Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības priekšnieks no 1934. līdz 1936. gadam.

– Jēkabs Freijs (1876–1964), 4. att. Bauskas Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības priekšnieks no 1936. līdz 1940. gadam.

Biedri

Sākot ar 20. gs. 20. gadiem, biedru skaits bijis gana liels. Biedrības rindās bija gan jauni cilvēki, gan tādi biedri, kuri ugunsdzēsēju rindās bija 20, 30, 40 un pat vēl vairāk gadu. Katrs biedrs biedrībai bija ļoti nozīmīgs, jo tikai no biedriem bija atkarīgs biedrības prestižs, attīstība un devums sabiedrībai.

Visiem biedriem periodiski bija jāpiedalās dažādās apmācībās, kuras organizēja Latvijas Ugunsdzēsēju Biedrību un Organizāciju Savienība (LVVA, 2607–1–96, 8).

Starpkaru periodā biedrībā vidēji bijuši 170 biedru, kas attēlots 2. tabulā (LVVA, 2607–1–98, 4; Ugunsdzēsējs, 1932, 1. apr., 73, 1923, 1. nov., 127, 1927, 1. aug., 154).

2. tabula

Gads	Skaits								
	God. biedri	Mūža biedri	Dzēsēji	Kārtībnieki	Feldšeri	Sanitāri	Veicinātāji	Orķestris	Kopā
1922	4	?	61	49	?	?	?	?	114
1926	4	7	62	48	1	2	34	17	175
1931	7	5	62	49	1	1	46	15	186
1934	15	5	66	52	?	2	44	16	200
1935	15	5	69	60	?	2	45	16	212

Lai kļūtu par biedru, kandidātam bija jāiesniedz iesniegums, kā arī jāatbilst dažādiem nosacījumiem – bija sekmīgi jānokārto apmācības; nedrīkstēja būt politisku organizāciju biedrs, nedrīkstēja būt sodīts, bija jābūt priekšzīmīgai uzvedībai (vadība varēja palūgt atsaukumi no darbavietas), pozitīvam ārsta atzinumam (LVVA, 2607–1–97, 8). Respektējot visas prasības, valdei bija jālemj par katra jauna biedra uzņemšanu.

Finansiālais stāvoklis

Biedrība bija atbildīga un no tās bija atkarīgs, cik lieli būs ieņēmumi un izdevumi. Ieņēmumus parasti veidoja biedru naudas, iestāšanās naudas, skaidri atlikumi no sarīkojumiem vai loterijām, pabalsti no Bauskas pilsētas valdes, neparedzēti ieņēmumi. Pie izdevumiem minama inventāra

uzturēšana/iegāde, biedru naudas LUBOS, inventāra fonda papildināšana, telefona abonements, alga depo pārzinim, kancelejas izdevumi, neparedzēti izdevumi, nozīmes par nodienētiem gadiem un tml. Nozīmīgs ir arī fakts, ka biedrībai bija tiesības izrakstīt rēķinu degošā objekta īpašniekiem/atbildīgajām personām par uguns dzēšanu, pamatojot to ar patērēto degvielu, inventāra nodarbināšanu, šļūteņu un motoršļirču tīrīšanu (LVVA, 2607-1-100, 3).

Ieņēmumu papildināšanai biedrība bija tiesīga vākt ziedojumus. Lai biedrība to varētu, iepriekš bija jālūdz atļauja Iekšlietu ministrijas preses un biedrības nodaļā, sniedzot ziņas par konkrētu laiku vai laika posmu, kad ziedojumi tiks vākti un kāds ir to vākšanas mērķis (BNM 28.930, 6).

Biedrības finansiālais stāvoklis starpkaru periodā vērtējams kā stabils, biedrības vidējais budžets gadā bija apmēram 5000–6000 Ls, kas attēlots arī 3. tabulā (BNM 28.930, 33, 52, 74, 75; LVVA, 2607-1-98, 4, Ugunsdzēsējs, 1932, 1. apr., 73, 1933, 1. maijs, 340, 1923, 1. nov., 127, 1927, 1. aug., 154, 1924, 10. dec., 216):

3. tabula

Gads	Ieņēmumi (Ls)	Izdevumi (Ls)
1922	111 944	111 944
1923	96 949,50	96 949,50
1926	4413,78	4413,73
1931	5100	5100
1933	5975	5975
1934	6800,90	6800,40
1937	5030,58	3825,33
1938	5954,65	3122,81
1939	8490,26	6610,86
1940	4500	4500

BIEDRĪBAS AKTIVITĀTES

Biedrības tiešais pienākums, protams, bija palīdzība uguns nelaimēs. Visbiežākie uguns nelaimju cēloņi bija pārkurinātas krāsnis, aizdegušās lupatas, aizmirstas sveces un tml. Biedrība vienmēr strādājusi apmierinoši, un neviena sūdzība par tās darbu nav uzzieta. Uzreiz pēc ugunsgrēka pieteikuma pašā Bauskas pilsētā tie ieradās 7–10 minūšu laikā, ārpus pilsētas – 10–20 minūšu laikā, sāka ugunsgrēka apkarošanu, un ar 30–50 dzēsējiem un visiem esošajiem rīkiem spēja apkarot vidēja lieluma ugunsgrēku. Traģiskākos gadījumos tika piesaistītas pārējās Bauskas apriņķa pagastu vienības vai pat Jelgavas Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība, kā, piemēram, 1927. gada 28. maijā plkst. 2.00, kad nezināmu iemeslu dēļ Holšovica un Staebena tvaika dzirnavās un vilnas apstrādāšanas fabrikā izcēlās ļoti vērienīgs un postošs ugunsgrēks. Jelgavnieku lielā motoršļirce, strādājot trīs stundas, palīdzēja apdzēst liesmas degošajā fabrikā pilnībā (Ugunsdzēsējs, 1927, 10. jūl., 127).

Lielāki vai mazāki, bet ugunsgrēku skaits visā Bauskas apriņķī bija vidēji 2–3 mēnesī, kas parādīts 4. tabulā (Ugunsdzēsējs 1927, 1. jūl., 128, 129, 130):

4. tabula

Gads	Skaitis		
	Tiši	Dažādi gadījumi	Kopā
1920	5	22	27
1921	5	29	34
1922	2	26	28
1923	5	24	29
1924	3	33	36
1925	5	30	35
1926	4	27	31

KULTŪRAS UN SPORTA DZĪVE

Papildus tiešajiem pienākumiem Bauskas ugunsdzēsēju saime aktīvi piedalījās arī Bauskas sabiedriskajā dzīvē, iesaistoties dažādās valsts svētku svinībās, sanāksmēs, talkās, tostarp 30. gados populārājās Mežu dienās un citos pasākumos.

Biedrībai sveša nebija arī kultūras dzīve, kurai bija ļoti būtiska loma, jo no dzēsēju aktivitātes bija atkarīgi biedrības ienākumi. Lai iegūtu materiālos papildlīdzekļus, ugunsdzēsēji nebijās izmēģināt un parādīt savas spējas pasākumu organizēšanā, piemēram, rīkojot masku balles, muzikālus koncertus vai izpaužoties uz teātra skatuves. Pasākumu ieejas maksas atlikums tika ieskaitīts biedrības kasē. Tika rīkoti arī starpkaru periodam raksturīgie tējas vakari un vakarēšanas, ko lielākoties palīdzēja organizēt biedrības dāmu komiteja. Lai organizētos kultūras pasākumus vai pašu rīkotās parādes darītu tīkamākas, 1919. gada decembrī tika nodibināts arī ugunsdzēsēju pūtēju orķestris, kas piedalījās gan sabiedrības izklaidēšanā, gan dažādās svinībās (Bauskas Vēstnesis, 1934, 27. jūl., 1).

Kā populārākie pasākumi minami Bauskas Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības gadadienas svētki, kas tika svinēti katru gadu jūlijā. Parasti svētki sākās ar parādi un gājienu no biedrības depo telpām uz svētku vietu Bauskas pilsdārzā un turpinājās ar apsveikumiem, atrakcijām, koncertu un dejām līdz vēlai naktij (LVVA, 2607-1-101, 3). Atrācijas pamatā bija par brīvu, bet, lai papildinātu biedrības kasi, par ieeju ballē parasti iekasēja 1 Ls.

Regulāra tradīcija bija arī teātra uzvedumi. Piemēram, 1935. gadā, rīkojot Bauskas pilsdārzā rudens svētkus ar teātri un deju, tika uzvesta pašu Bauskas ugunsdzēsēju sarakstīta luga "Viens par visiem, visi par vienu". Ieejas maksa izrādē bija Ls 0,50, un šie ienākumi tika novirzīti nomaksai par jauniegūto motoršļirci (LVVA, 2607-1-101, 4).

Biedrības biedri interesējās arī par sportu: Bauskas pilsdārzā tika rīkoti sporta propagandas svētki, piedaloties atlētiem un orķestrim. 1935. gada 25. augustā, piemēram, norisinājās sporta svētki ar grieķu, romiešu, amerikāņu brīvo cīņu, angļu boksu, muskuļu demonstrēšanu, svaru un bumbu celšanu ar dziesmām orķestra pavadībā (LVVA, 2607-1-101, 6). Arī sporta pasākumos notika ierastās dejas līdz vēlai naktij vai agram rītam par ieejas maksu 1 Ls apmērā.

BIEDRĪBA PSRS OKUPĀCIJAS PRIEKŠVAKARĀ

PSRS okupācijas priekšvakarā biedrībai bija tālejoši plāni, lielākoties tie aptvēra jauna aprīkojuma iegādi un jaunu telpu izbūvi – aprīkojumam bija paredzēts iegādāt motorizētu ūdens tanku

(Zemgales Balss, 1938, 3. febr., 4) – gadījumiem, kad komandai jāizbrauc uz laukiem dzēst ugunsgrēku, bet ugunsgrēka likvidēšanai trūkst ūdens. 1940. g. pilsētas valde no budžeta atvēlēja 5500 Ls lielu kapitālu depo telpu izbūvei ugunsdzēsējiem. Šai vajadzībai pilsētas valde jau ugunsdzēsēju biedrības 70 gadu jubilejā 1939. gada vasarā bija dāvinājusi gruntsgabalu (Bauskas Vēstnesis, 1940, 1. maijs, 2). Biedrība nodibināja speciālu nama būves fondu (Bauskas Vēstnesis, 1939, 6. okt., 3), aicinot arī vietējos iedzīvotājus, biedrības, uzņēmumus sniegt finansiālu atbalstu. Taču grandiozie plāni par jaunu depo nerealizējās okupācijas dēļ.

Pēdējais protokols vēl neokupētājā Latvijā datēts ar 11. jūniju (BNM 28.930, protokols nr. 7, 79). Nākamā sapulcē norisinās 3. jūlijā (BNM 28.930, prot. nr. 8, 80), līdzšinējās valdes sastāvā, bez jebkādām redzamām pārmaiņām politiskajā gaisotnē, tika risināti ierastie jautājumi – izdevumi un valdes locekļa pilnvarošana saņemt pilsētas valdes pabalstu, taču jau 6. jūlijā notika biedrības ārkārtas valdes sēde, kurā tika paziņots, ka saskaņā ar Iekšlietu ministrijas Pasīvās gaisa aizsardzības pārvaldes priekšnieka pavēli valde nolēmusi noteikt biedrības valdes un revīzijas komisijas vēlēšanas 1940. gada 20. jūlijā (BNM 28.930, prot. nr. 9., 81), plkst. 20 biedrības depo telpās, kas arī tika realizēts. Pirms vēlēšanām Komunistiskās partijas pārstāvis pieprasījis, lai vēlēšanu procesā neievērotu Pasīvās gaisa aizsardzības pavēli valdi vēlē un revīzijas komisiju saskaņā ar statūtiem, kas paredzēja aizklātas vēlēšanas, bet gan atklāti, un visus valdes locekļus, kuri atrodas kandidātu vidū, reizē (BNM 28.930, prot. nr. 9, 83). Atklāti balsojot, vienbalsīgi valdē tika ievēlēta pilnīgi jauna vadība.

Vācu okupācijas laikā, jau 1941. gada augustā, Bauskas ugunsdzēsēju saimē atgriezās vecie biedri Jēkaba Freija vadībā (Bauskas Vēstnesis, 1941, 15. aug., 3).

SECINĀJUMI

Bauskas Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības darbība starpkaru periodā vērtējama kā ļoti būtiska un neatņemama sastāvdaļa sabiedriskās kārtības nodrošināšanā. Biedrības prestižu veidoja ne tikai kuplais biedru skaits, kas visu starpkaru periodu sniedzās līdz gandrīz 200 biedriem, bet arī biedru ieguldītais darbs. Ugunsdzēsēja amats bija kļuvis par goda amatu, un par savu darbu neviens ugunsdzēsējs atlīdzību nesaņēma. Ugunsdzēsēju darbā atspoguļojās biedrības pieņemtais moto “Viens par visiem un visi par vienu”, “Dievam par godu – tuvākam aizsardzību”. Vajadzības gadījumā Bauskas Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība ugunsgrēkos palīdzību spēja sniegt ne vien Bauskas pilsētā, bet arī visā apriņķī, tādējādi biedrība ar savu sastāvu bija gana spēcīga visa apriņķa mērogā. To apliecina gan spēja operatīvi nokļūt līdz nelaimes vietai un sākt dzēšanas darbus, gan arī tehniskais nodrošinājums – automobiļi un dzēšanas rīki, un, pārdomāti rīkojoties ar saviem finanšu līdzekļiem, biedrība spēja gan uzturēt darba kārtībā esošos rīkus, gan iegādāt jaunus.

Kā otrs nozīmīgs aspekts biedrības darbībā minams tas, ka Bauskas Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība gādāja ne tikai par sabiedrības drošību pret uguns nelaimēm, bet arī sabiedrisko dzīvi – kultūru un sportu. Biedrības biedri paralēli saviem tiešajiem pienākumiem spēja organizēt gan savu biedru iestudētas teātra izrādes, gan sportisku dzīvesveidu veicinošus pasākumus. Šo pasākumu rīkošanas galvenais mērķis bija ziedojumu vākšana, lai finansiāli atbalstītu biedrības darbību un nodrošinātu ugunsdzēsējus ar inventāru. Līdzdarbojoties sabiedriskajā dzīvē, labumu guva ne tikai pati biedrība, bet vienlaikus tika bagātināta vietējo iedzīvotāju kultūras un sporta dzīve.

SAĪSINĀJUMI

BNM – Bauskas muzeja krājuma iniciāļi

LNA LVVA – Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs

LUBOS – Latvijas Ugunsdzēsēju Biedrību un Organizāciju Savienība

IZMANTOTO AVOTU SARAKSTS

- Bauskas Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības protokoli 1936.–1940. BNM 28.930, 6., 33, 52, 74, 75, 79, 80, 81, 83.
- Bauskas Vēstnesis*, 1934, 27. jūl., 1, 2.
- Bauskas Vēstnesis*, 1939, 21. jūl., 3.
- Bauskas Vēstnesis*, 1939, 6. okt., 3.
- Bauskas Vēstnesis*, 1940, 1. maijs, 2.
- Bauskas Vēstnesis*, 1941, 15. aug., 3.
- Latvijas brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības, Bauskas brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība. LNA LVVA, 2607-1-96, 8.
- Latvijas brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības, Bauskas brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība. LNA LVVA, 2607-1-97, 8.
- Latvijas brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības, Bauskas brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība. LNA LVVA, 2607-1-98, 4.
- Latvijas brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības, Bauskas brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība. LNA LVVA, 2607-1-100, 3, 4, 6.
- Latvijas brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības, Bauskas brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība. LNA LVVA, 2607-1-101.
- Ugunsdzēsējs*, 1923, 1. nov., 127.
- Ugunsdzēsējs*, 1923, 1. dec., 141.
- Ugunsdzēsējs*, 1924, 10. dec., 216.
- Ugunsdzēsējs*, 1927, 1. jūl., 128, 129, 130.
- Ugunsdzēsējs*, 1927, 10. jūl., 127.
- Ugunsdzēsējs*, 1927, 1. aug., 154.
- Ugunsdzēsējs*, 1932, 1. apr., 73.
- Ugunsdzēsējs*, 1933, 1. maijs, 340.
- Ugunsdzēsējs*, 1937, 1. okt., 83.
- Ugunsdzēsējs*, 1938, 1. maijs, 110.
- Zemgales Balss*, 1938, 3. marts, 4.

THE ACTIVITIES OF BAUSKA VOLUNTEER FIRE FIGHTERS SOCIETY FROM 1919 TO 1940

AGNIJA RUHOCKA

MA in History
Bauska Museum
Email: aruhocka@inbox.lv

ABSTRACT

Bauska Volunteer Fire Fighters Society was founded in 1869. It functioned like a disciplined military unit and the members of the Society worked voluntarily, without the coercion of law in order to prevent the risk of fire and fire damage. After World War I, in 1919, with the material support of the town's head and the public, the

activities of Bauska Volunteer Fire Fighters Society gradually began to flourish again. The aim of the paper is to reveal the public role and the main activities of Bauska Volunteer Fire Fighters Society from 1919 to 1940 when Latvia was occupied by the Soviet Union.

Keywords: Volunteer Fire Fighters Society, Bauska, Latvia, 20th century, interwar period

SUMMARY

In the second half of 19th century there rapidly began to develop many institutions of public order and safety, including fire safety. Very popular became volunteer fire fighters societies, which began to be founded in many Latvian cities and towns, including Bauska. During the interwar period volunteer fire fighters societies played an important and inalienable role in maintaining public order.

In Bauska District during the interwar period there operated nine volunteer fire fighters societies: one in Bauska town and eight in other parishes. Apart from maintaining fire safety in the town and district, the troops of fire fighters also took an active part in public life, engaging in various celebrations of national holidays, communal work, cultural and sport events, etc. Also the firemen themselves organised a variety of events with the aim of collecting donations for the maintenance of their respective volunteer fire fighters societies.

Public safety has always been a topical concern and the present paper illustrates how one of the inalienable public organisations of the interwar period, which worked for the public good, found time for other activities that gave benefit not only to the members of the organisation, but also to the local residents.

FIGURE CAPTIONS

- Fig. 1.* The members of the board and audit committee of Bauska Volunteer Fire Fighters Society in the yard of the fire station in Pils (now Plūdoņa) Street 24 in the 1930s; photo from Bauska Museum
- Fig. 2.* Juris Varenais, the Head of the Society from 1919 till 1934, photo from Bauska Museum, taken at the beginning of the 20th century
- Fig. 3.* Augusts Ilziņš, the Head of the Society from 1934 till 1936, photo from Bauska Museum, taken in the 1930s
- Fig. 4.* Jēkabs Freijs, the Head of the Society from 1936 till 1940, photo from Bauska Museum, taken in the 1930s

TABLE CAPTIONS

- Table 1.* The equipment of Bauska Volunteer Fire Fighters Society
- Table 2.* The membership of Bauska Volunteer Fire Fighters Society
- Table 3.* The financial situation of Bauska Volunteer Fire Fighters Society (revenues and expenditures)
- Table 4.* The number of fires in Bauska District

LATVIJĀ DZĪVOJOŠO LIELĀKO MINORITĀŠU SIEVIEŠU NODARBOŠANĀS UN AUGSTĀKĀ IZGLĪTĪBA (1921–1934): STATISTISKIE DATI¹

ANASTASIJA SMIRNOVA

Bc. hist., Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes maģistrante.
E-pasts: anastasika4@inbox.lv

ANOTĀCIJA

Darbā apkopoti statistiskie dati par parlamentārisma posmā dzīvojušo sievieti tautības aspektā, salīdzinot dažādu tautību sieviešu nodarbošanās veidus un situāciju augstākās izglītības jomā, lai sniegtu ieskatu dažādu etnocietāšu sieviešu sociālajā portretā. Pētījums realizēts sociālās vēstures virziena ietvaros, atspoguļojot sociālo, kultūrálo un dzimuma faktoru mijiedarbi aroda izvēlē un augstākās izglītības jautājumā.

Atslēgas vārdi: *herstory*, sociālais portrets, minoritātes, identitāte, sociālā vēsture, statistiskā metode.

IEVADS

Sociālā vēsture ir viens no vēstures pētīšanas virzieniem, kas populārs kļuva Rietumeiropā, ASV, bet īpaši aktuāls tas bija 20. gs. 60.–70. gados. Pretēji “politiskajai”, “militārajai” vēsturei sociālā vēsture tiecās atspoguļot t.s. “parasto” cilvēku, kas nav, piemēram, nedz populārs valstsvīrs, nedz izcils zinātnieks, bet gan tas, kas skaitliski arī veido lielāko iedzīvotāju īpatsvaru. Šāda tendence skaidrojama arī ar sociālā protesta kustībām Rietumeiropā un ASV, kas radās, pieaugot interesei par marksismu. ASV, Lielbritānijas un Kanādas historiogrāfijā šo virzienu sāka dēvēt par *New Social History*, bet Francijā virziens saistās ar Annāļu skolu (*École des Annales*). Mūsdienu vācu vēsturnieks Jurgens Kocka raksta, ka šobrīd tendence pētīt sociālo vēsturi mazinās, jo mainās arī sociālās vēstures tēmu loks, un “sociālā vēsture” skaidrojama vismaz divējādi: pirmais aspekts ietver sevī sociālo struktūru, kustību, sociālo slāņu, institūciju pētījumus; tas neiekļauj ideju un ekonomikas vēstures pētījumus; otrkārt, sociālā vēsture traktējama kā īpaša pieeja vispārējai vēsturei, uzsverot iepriekšminēto struktūru un procesu nozīmi vēstures naratīvā (Johnson 2011, 379–388; Kocka 2003, 21–28; Kaelble 2003, 29–35; Werner 1967, 7–16).

Pamatojoties uz iepriekšminēto un pamatā izmantojot struktūru-ģenētisko un vēstures izpētes metodi, darbā tiks atsevišķi aplūkoti dažādu tautību sievietes, kas dzīvoja starpkaru posmā, statistiski analizējot vienus (*case study* jeb gadījuma izpēte) no svarīgākajiem un savstarpēji saistītiem rādītājiem pētāmajā laika posmā – sievietes nodarbinātību un situāciju augstākās izglītības jomā. Lai gan šie dati būtībā ir “vidējais aritmētiskais”, tie daļēji iezīmē pētāmajā laikā dzīvojušo sieviešu sociālo portretu.

Informācija par sievietes sociālpolitisko tēlu aplūkotajā periodā iegūstama no attiecīgā laika statistiskajiem apkopojumiem, plašsaziņas līdzekļiem, ka arī dažādu sabiedrisko institūtu datiem. Jāatzīmē, ka 1925. gadā Latvijā uz 1000 vīriešiem ir 1145 sievietes; 5 gados dzimumu skaita attiecība izlīdzinājās (Skujenieks, 1926, 14.). Taču vēsturniece Ineta Lipša atzīmē, ka, lai gan sieviešu īpatsvars pārsniedza vīriešu īpatsvaru tikai par 4,8% (1920. g.) un 3,2% (1935. g.), tomēr 20–30 gadus vecu (“laulību vecumā”) sieviešu skaits krietni pārsniedza vīriešu skaitu (Lipša 2014, 44).

Starpkaru periodā no 1920. līdz 1934. gadam skaitliski lielākā minoritāte uzreiz pēc latviešiem bija krievi, tad – ebreji, vācieši, poļi, baltkrievi, lietuvieši, igauņi, un tas attiecināms gan uz vīriešiem, gan uz sieviešu skaitu, gan – uz kopskaitu.

Šī pētījuma aspektā ar jēdzienu “inteliģentā darba strādnieki/darbinieki” aplūkotajā periodā domāti galvenokārt intelektuālo darbu veicēji jeb tādu darbu veicēji, kuru veikšanai nepieciešamas teorētiskas zināšanas un praktiskās iemaņas (no angļu valodas vārda *intelligence* – prāts), un kuru darbs var būt tieši vai pastarpināti saistīts ar zinātnisku darbību, nevis ar fiziskā darba veikšanu. Respektīvi, tādas profesijas, kuru veikšanai nepieciešams noteikts strukturētu zināšanu kopums un normatīvos noteiktas praktiskās iemaņas, tomēr šis darbs nav tieši saistīts ar inovāciju radīšanu un zinātnei.

Saskaņā ar sociologa Entonija Gidensa piedāvāto mūsdienu Lielbritānijas sabiedrības sadalījumu tikai 1% sabiedrības ir augstākā šķira (jeb īpaši pārtikusī sabiedrības daļa); savukārt vidusšķirā iekļauti arī namīpašnieki, fermeri, ārsti, skolotāji) un strādnieku šķira. Šādā Lielbritānijas mūsdienu sabiedrības formulējumā A. Gidenss vidusšķirā iekļāvis arī inteliģentā darba strādnieku definējumu (Giddens 2009, 450–451). Taču šī ir mūsdienu pieeja – tas nozīmē, ka vidusšķiras definējumā un pētišanā iespējamas dažādas pieejas. Šī darba kontekstā vidusšķiras sieviete tiks aplūkota kā sieviete ar iespējām ieņemt noteiktu vietu sabiedrībā – saskaņā ar savām spējām un iemaņām. Vērts minēt, ka 1928. gadā kādā laikrakstā tika publicēts aicinājums pilsoņu vidusšķirai: aicināti apvienoties tika ne vien literāti, skolotāji un ārsti, bet arī dzelzceļnieku un mežstrādnieku biedrību biedri (Pirmdienas Rīts, 04.06.1928., nr. 27, 1), kas liecina, ka pētāmā laika kontekstā vidusšķira tika traktēta plašāk, ne tikai kā inteliģences daļa. Kopumā secināms, ka ir dažādas iespējas aplūkot un definēt vidusšķiru, vidusslāni, kā arī sociālo portretu. Skatot Saeimas stenogrammas, konstatējams, ka iepriekšminētos apzīmējumus vairāk izmanto sociāldemokrāti – piemēram, Fēlikss Cielēns, Nikolajs Kalniņš utt.² Tomēr, lai to precizētu, būtu nepieciešams veikt detalizētāku kontentanalīzi.

Viens no starpdisciplinārās sociālās vēstures terminiem, kas aktualizējas Rietumeiropā 60.–70. gados, ir *herstory* (arī – *woman studies* un *gender studies*) jeb “viņas” vēstures pētījumi – pretstatā jēdzienam *history*, ko no angļu valodas var tulkot ne tikai kā “vēsture”, bet arī kā “viņa” stāsts, respektīvi, akcentējot to, ka vēsturi ir rakstījuši vīrieši, tā veidota no vīriešu skatupunkta un arī vēsta par vīriešiem.

Raksta **mērķis** ir analizēt datus par Latvijas lielāko minoritāšu sieviešu nodarbinātību un situāciju augstākās izglītības jomā no 1921. līdz 1934. gadam.

Lai īstenotu izvirzīto mērķi, noteikti šādi darba **uzdevumi**: 1. Noskaidrot starpkaru perioda Latvijā dzīvojošo lielāko minoritāšu sieviešu galvenos nodarbošanās veidus; 2. Salīdzināt datus par dažādu minoritāšu sieviešu pārstāvniecību augstākajā izglītībā. 3. Secināt dzimuma un tautības faktoru ietekmi uz sievietes profesijas izvēli un iespējām studēt.

Darba **hronoloģisko robežu sākumpunkts ir 1921. gads**, kas saistīts ne tikai ar Latvijas Republikas atzīšanu *de iure* (26.01.) un uzņemšanu Tautu savienībā (22.09.), bet arī ar 1921. gada 1. februāra “Likumu par laulību”³ – līdz ar to 1921. gadā Latvijā Republikā noritēja institucionālā gan darba attiecību, gan likumu jomā. Pētījuma hronoloģiskais beigu posms saistās ar 1934. gada 15. maiju, kad K. Ulmanis realizēja apvērsumu, tādejādi pievēršoties tieši parlamentārisma posma pētišanai.

Temata aktualitāti apliecina: pirmkārt – dati par sievietes nodarbošanos un situāciju augstākajā izglītībā var kalpot par sociālās dzīves indikatoru, atklājot faktoros un/vai to mijiedarbi, kas noteikusi sieviešu vairākuma izdarīto izvēli. Otrkārt, 30. gadu sākumā Latvija bija pirmajā vietā Eiropā ne tikai nodarbināto procenta ziņā, bet arī nodarbināto sieviešu procenta ziņā (Lipša, 2007, 98–99). Treškārt, darbā atspoguļoti arī **minoritāšu sievietes sociālie dati**, kas iepriekš Latvijas historiogrāfijā analizēti minimāli.

Kā jau minēts, pētījumā izmantota vēsturiski-ģenētiskā un salīdzinošā metode.

NODARBOŠANĀS

Nodarbošanās, kas ir darba veids, kas nodrošina cilvēka fizisko eksistenci un prasa fizisku un arī garīgu sagatavotību noteiktu darbību veikšanai, var kalpot kā pamats secinājumiem par cilvēka dzīvesveidu, izglītību, etniskajām un reliģijas īpatnībām. Šajā rakstā tiks atspoguļoti dati par sieviešu nodarbošanās veidiem dažādu tautību pārstāvju vidū.

Lai iegūtu šādu informāciju, tika izmantoti statistiskas dati ar piecu gadu starplaiku: 1925. g. statistiskajā apkopojumā bija skaitlisks sadalījums pēc tautībām, bet nebija sadalījuma pēc dzimuma⁴, savukārt 1930. g. bija procentuāls sadalījums starp dažādām tautībām pēc dzimuma.⁵ Izmantojot šos divus avotus, izdevās aprēķināt aptuveno skaitlisko sadalījumu pēc dzimuma dažādām tautībām, ievērojot avotos publicētos minējumus, ka pamatā šo gadu laikā īpatsvars starp sievietēm un vīriešiem nav mainījies. Savukārt trešais avots bija 1925. g. statistiskā avota dati, sadalot skaitliski lielāko minoritāšu sievietes pēc to nodarbošanās veidiem.⁶ Apvienojot aprēķinātos skaitliskos datus par sieviešu kopskaitu katrai lielākajai etnicitātei, izdevās iegūt detalizētākus datus par dažādu tautību sievietes nodarbošanās veidiem. Šis aspekts apliecina darba novitāti, jo iepriekš šādi dati nav apkopot.

Turpmāk darbā tiks secīgi atklāti šādi dati: 1. Kopumā strādājošo sieviešu īpatsvars (%) no dažādu tautību strādājošo sieviešu īpatsvara (*1. diagramma*); 2. Strādājošo sieviešu un vīriešu īpatsvars no strādājošo sieviešu un vīriešu kopskaita īpatsvara (%), skat. *2. diagramma*); 3. Kādā konkrētā nozarē strādājošo īpatsvara **dzimumu attiecība**, respektīvi, cik liels procents no visiem (100%) nodarbinātajiem nozarē ir sievietes jeb cik bija/nebija “sievišķīga” katra nozare (skat. *1. diagramma*); 4. Attiecība starp kopējo sieviešu skaitu (arī nestrādājošo) un šajā nozarē strādājošo sieviešu īpatsvaru, respektīvi, cik liels īpatsvars sieviešu oficiāli bija nodarbinātas šajā nozarē (nevis tikai skaitliskā *piederīgīe*)⁷ (skat. *2. diagramma*); 5. Attiecība starp **kopējo strādājošo** sieviešu skaitu un konkrētajā nozarē strādājošo sieviešu skaitu jeb cik “populāra” šī nozare bija strādājošo sieviešu vidū (skat. *3. diagramma*). Datus trešajā diagrammā salīdzināts sieviešu un vīriešu īpatsvars nozarē, bet 4. un 5. kritēriju dati palīdz savstarpēji salīdzināt dažādu tautību sievietes, kur 2. salīdzināts strādājošo un nestrādājošo sieviešu skaits, bet 3. – salīdzināts dažādu tautību konkrētās nozarēs strādājošo sieviešu skaits.

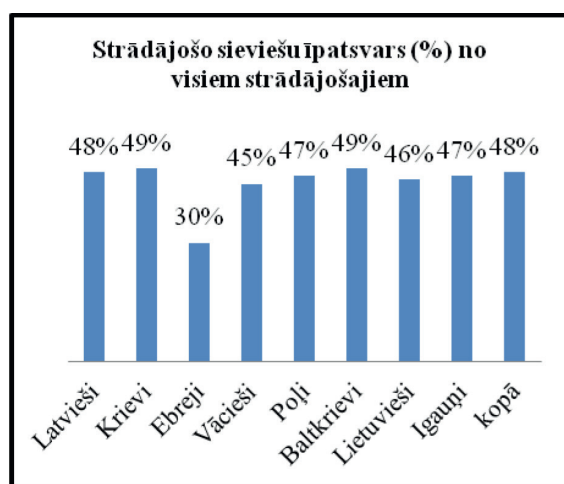
Lai detalizētāk varētu iedziļināties iegūto datu analizē, autore piedāvā aplūkot 5 iepriekšminētās diagrammas, kur līdzās katram nodarbošanās veidam norādīts procentuālais katras tautības sieviešu nodarbošanās īpatsvars, tāpēc šie procentuālie dati tekstā norādīti netiks.⁸

1. Dažādu tautību dzimumu attiecība. Kopā valstī strādājošo bija – 48% sieviešu un attiecīgi 52% vīriešu. No visiem strādājošajiem vislielākais īpatsvars, kā redzams *1. diagrammā*, bija slāvu tautības sieviešu vidū, nedaudz apsteidzot latvietes. Attiecīgi vislielākais strādājošo vīriešu īpatsvars bija tautībām ar vismazāko strādājošo sieviešu īpatsvaru – ebrejiem (70%) un vāciešiem (55%) – šajās grupās redzama vislielākā starpība strādājošo vīriešu un sieviešu īpatsvarā (*1. diagramma*). Kopumā strādājošo sieviešu īpatsvars dažādu tautību sieviešu vidū bija līdzīgs, tikai ebrejietēm stratifi-

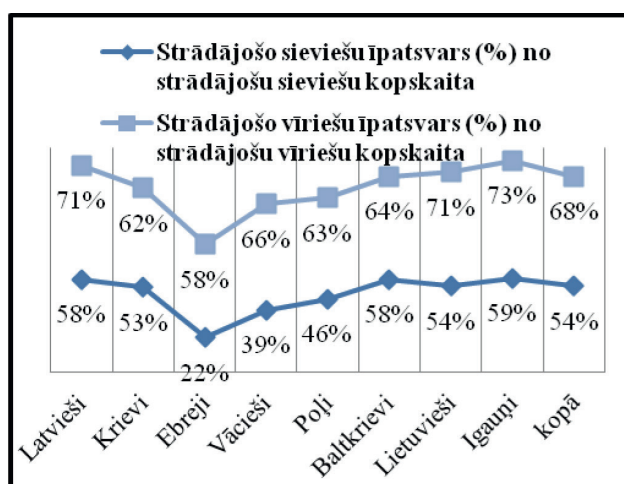
cējoties jeb diferencējoties no pārējām $\geq 1,5$ reizes, kas attiecīgi ļauj secināt par ebreju tautības vīriešu salīdzinoši lielāko iespēju, kā arī tradicionāli un sociālpolitiski diktēto nepieciešamību strādāt.

2. Sieviešu nodarbinātības īpatsvars dažādu minoritāšu vidū. 1925. gadā Latvijā no sieviešu kopskaita nodarbināto īpatsvars bija (neskaitot piederīgos konkrētā profesijā)¹⁰ 54%, vīriešu – 68% (Lipša 2007, 98–99). Lielākā daļa sieviešu (ap 1,5 reizes vairāk nekā vīriešu) nenoliedzami skaitījās piederīgas kādai konkrētai profesijai. Aplūkojot 2. *diagrammu*, var redzēt, ka dati par sievietes nodarbinātību korelē ar datiem par vīriešu nodarbinātību, un šeit jārunā par oficiālās nodarbinātības statusa apziņu un tradīcijām konkrētas tautības pārstāvju vidū, kas nebija tieši atkarīgs tikai no dzimuma. Dati par kopējo nodarbināto īpatsvaru (visvairāk un vismazāk nodarbinātie) vienas tautības ietvaros ir visai līdzīgi; bez stratificēšanas pēc dzimuma.

Piemēram, 4. *diagrammā* atspoguļotie dati par sieviešu nodarbinātību tirdzniecībā atklāj, ka šajā sfērā vismazākais nodarbināto īpatsvars ir ebreju un vācu sieviešu vidū, un tas saistāms ar apstākli, ka pirms K. Ulmaņa veiktā apvērsuma tieši ebreji un vācieši bija lielākie uzņēmēji, starpkaru posmā dominējot tirdzniecības nozarē, un lielākoties šie uzņēmēji bija vīrieši. Tautsaimnieks un agronoms Arnolds Aizsilnieks savā darbā par Latvijas saimniecības vēsturi minējis, ka 1933. gadā ebreji, kas bija trešā lielākā minoritāte pētāmajā laika posmā, bija pirmie valstī lielu tirdzniecības uzņēmumu vadīšanas ziņā un otrie visu tirdzniecības uzņēmumu vadīšanas ziņā, savukārt vācieši bija trešie lielu tirdzniecības uzņēmumu un visu tirdzniecības uzņēmumu vadīšanas ziņā valstī (Aizsilnieks 1968, 559, 587, 800), kas atklāj tirdzniecības jomu kā tradicionālu darbības nozari ebrejiem un vāciešiem un paskaidro datus par šo tautību sieviešu mazāku nodarbinātību tirdzniecībā. Baltkrievu sievietēm dati par apkalpojošo sfēru un rūpniecību ir pretēji proporcionāli, kas arī saistāms ar tradicionālo un mentalitātē pieņemto.

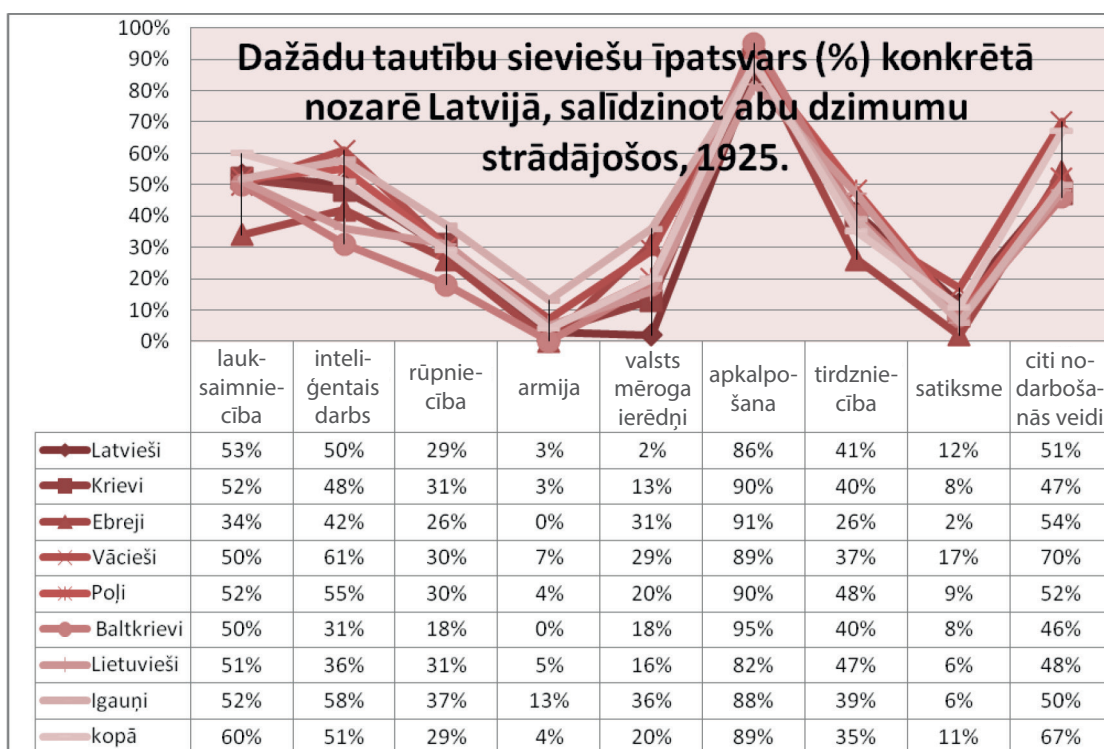
1. diagramma.¹¹

2. diagramma.¹²

3. Dažādu tautību sieviešu īpatsvars (%) konkrētajā nozarē Latvijā abu dzimumu strādājošo vidū 1925. g. Raksturīgākā darbības nozare 20.–30. gadu sievietei bija apkalpojošā sfēra – ap 90% tajā nodarbināto bija sievietes (arī lauksaimniecībā ir sieviešu pārsvars – 60%), visneraksturīgākā – darbs armijā. Aplūkojot 3. *diagrammu*, secināms, ka “populārāko” un “nepopulārāko” profesiju sadale dažādu tautību sievietēm ir līdzīga, tāpēc iespējams runāt par raksturīgajām un neraksturīgajām tendencēm aroda izvēlē neatkarīgi no tautības, bet gan saistot šo izvēli ar savam dzimumam atbilstošāku arodu: dati atklāj sabiedrisko stereotipu ietekmi un nodarbošanās izvēli tieši saistībā ar dzimumu. Tomēr dažu konkrētu tautību pārstāvju vidū konstatējami dati, kas krasi atšķiras no citu

tautību pārstāvēm. Piemēram, liels īpatsvars vācu sieviešu, kas atzīmēts pie “citiem” nodarbošanās veidiem, varētu nozīmēt šo sieviešu “neapzinīgumu” nodarbošanās veida izvēlē, neaizdomājoties par savas profesijas klasificēšanu vai arī kļūdainu sevis pieskaitīšanu pie strādājošajām, īstenībā oficiāli nestrādājot. Tomēr šādu vācu sieviešu lielo pārsvaru pie “citām” profesijām var skaidrot arī ar pretējo – vīriešu skaidro apzināšanos, kurā nozarē viņi darbojas (jeb statistiski vācu tautības sievietes bieži izvēlējušās variantu “cita profesija”, visticamāk – neminot tautas skaitītājam konkrētu nodarbošanās nozari). Visvairāk nodarbināto vācu sieviešu bija satiksmes nozarē – visdrīzāk tas saistāms ar šajā nozarē nepieciešamajām valodu zināšanām, jo arī latviešu vidū ir salīdzinoši liels īpatsvars satiksmes nozarē nodarbināto: pieļaujams, ka šāds darbs bija saistīts ar komunicēšanu. Zīmīgs šķiet fakts par igauņu tautības sieviešu lielo īpatsvaru armijas darbā – tas, iespējams, psiholoģiski saistāms ar igauņu militāro iesaisti Bermontiādes laikā, atbrīvojot Rīgu no vāciešiem, jo arī vācu sieviešu vidū ir salīdzinoši liels īpatsvars armijas darbā.¹³ Neraugoties uz to, ka “inteliģentajā darbā” latviešu sieviešu īpatsvars bija līdzīgs vīriešu, tomēr statistiskie dati liecina, ka latviešu ierēdniecībā tomēr valdīja vīriešu monopols, latvietes šajā ziņā atstājot aiz citu tautību sievietēm. Kopumā lauksaimniecības un “inteliģentā darbā” nozarēs sieviešu un vīriešu īpatsvars neatšķirās – lai gan tās bija pretējas, taču, iespējams – vismazāk stereotipizētas tā laika sabiedrībā, savukārt vācu un igauņu sievietes pārsēja vīriešus inteliģentajā darbā nodarbināto skaita ziņā.

3. diagramma.¹⁴

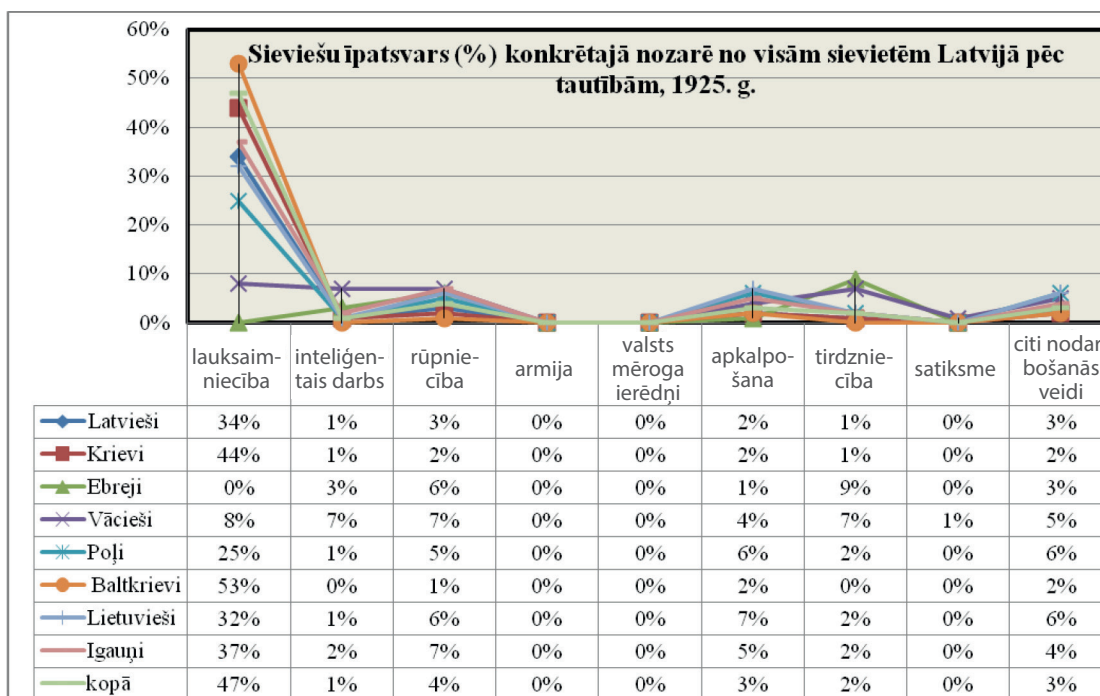
4. Sieviešu īpatsvars (%) konkrētajā nozarē tautību ziņā pret sieviešu kopskaitu Latvijā, 1925. g. Analizējot datus par strādājošajām un nestrādājošajām sievietēm, atklājas, ka “vispopulārākā” nozare bija lauksaimniecība, kurā ebreju tautības sieviete tomēr nesasniedza pat 1% sliekšni, un mazs bija arī vācu sieviešu īpatsvars šajā nozarē.

No visām strādājošajām sievietēm lauksaimniecībā visvairāk bija nodarbinātas slāvu tautības sievietes. Salīdzinot ar nodarbinātību, kad Pirmais pasaules karš bija mainījis sabiedrības priekšstatus par sievietei tipiskiem nodarbošanās veidiem, šie dati liecina, ka slāvu ģimenēs visdrīzāk jopro-

jām dominēja patriarhālās attiecības, diktējot nepieciešamību *ievērot tradīcijas* arī arodu izvēlē. Vērojama mijiedarbe starp pēckara laika nepieciešamību modernizēties un tradicionālām, nacionālām vērtībām.

Grāmatas “Daudz bērnu ģimeņu nozīme tautas un valsts dzīvē” (izdota 1940. gadā) autors Oļģerts Piņķis secināja, ka pētāmajā periodā visvairāk bijušas krievu daudz bērnu ģimenes: krievu ģimeņu vidū bija 50% ģimeņu ar 3 un vairāk bērniem, latviešiem tādu ģimeņu bija 35%. Daudz bērnu (4 un/vai vairāk bērnu) ģimeņu īpatsvars latviešu vidū bija par 6% mazāks, nekā kopējais latviešu īpatsvars, poļiem šis procents ir līdzvērtīgs iedzīvotāju īpatsvaram, savukārt krieviem – 1,5 reizes lielāks. Vismazāk daudz bērnu ģimeņu bija vāciešiem. Ģimeņu ar sešiem un vairāk bērniem krieviem bija vairāk nekā latviešiem (Piņķis 1938, 100). Tādejādi loģiski šķiet, ka slāvu tautības sievietes, bieži daudz bērnu ģimeņu mātes, kuru dzīves telpa bija lauku teritorija, visvairāk bija nodarbinātas lauksaimniecībā – dzīve pilsētā pieprasītu risināt daudzas problēmas, tostarp bērnu pieskatīšanas jautājumu, savukārt laukos visai ģimenei bija iespēja strādāt kopā, jo lauksaimniecība bija dzīvesveids, tradīcijas un arī pretošanās modernizācijai.

Vācietēm nodarbošanās veidu **īpatsvars vienlīdzīgs ir gan lauksaimniecībā, gan inteliģentajā darbā, gan rūpniecībā**, kā arī 1% vācu sieviešu bija nodarbinātas satiksmes darbā, kas saistāms ar vācu sieviešu iespējām tikt vienlīdz nodarbinātām dažādās nozarēs. To var skaidrot ar pirmskara vācu minoritātes statusu Krievijas impērijā. Savukārt **šādi dati par vācu sievieti starpkaru posmā** saistāmi ar vāciešu lielo stratificēšanās līmeni salīdzinājumā ar citām tautībām, kur sievietēm pamatā dominēja viens konkrēts nodarbošanās veids – “saskaņā ar dzimumu”.

4. diagramma.¹⁵

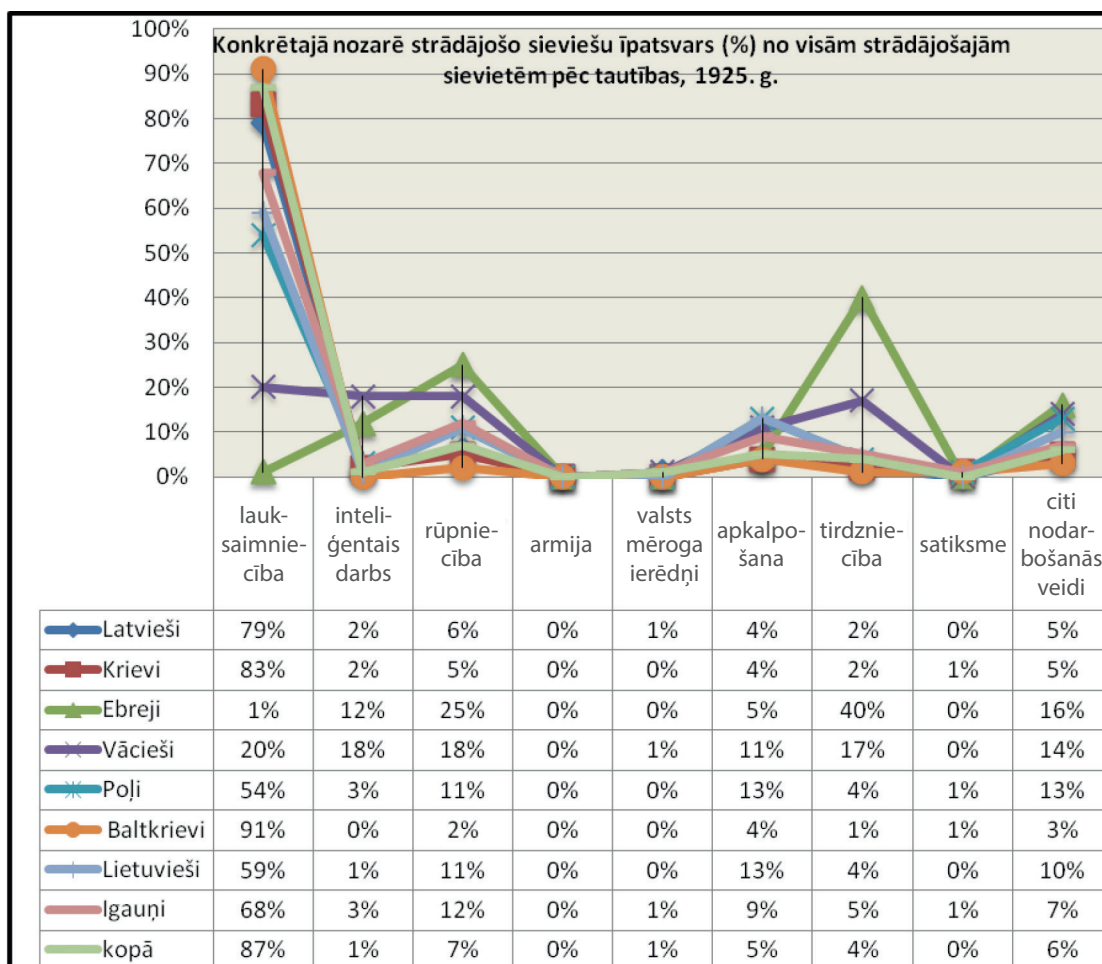
5. Konkrētajā nozarē strādājošo sieviešu īpatsvars (%) no visām strādājošajām sievietēm pēc tautībām, 1925. g.

5. diagrammā attēlotie dati faktiski papildina jau minēto, tomēr vēl detalizētāk sadalot strādājošo sieviešu darbošanās nozari; uz šo diagrammu attiecināma jau iepriekš veiktā analīze. Tomēr 5. diagramma vizuāli labāk parāda apgriezto proporcionalitāti starp lauksaimniecībā nodarbinātajām

sievietēm un sievietēm, kas darbojās rūpniecībā, inteligentajā darbā un tirdzniecībā. Vērojams, ka ebrejietes un vācietes visvairāk bija nodarbinātas t.s. brīvajās profesijās jeb arī inteligentā darba veicēju profesijās – 18% no visām strādājošajām šajā sfērā bija ebrejietes, nedaudz mazāk – vācietes (12%). Jāatzīmē, ka proporcionāli lielāks skaits intelektuālā darba veicēju bija poliešu, lietuviešu un igauņu sieviešu vidū, apsteidzot krievietes un latvietes. Šādi rādītāji visticamāk jāsaista ar to, ka līdz Latvijas dibināšanai politiskās pārvaldes, izglītības u.c. nozīmīgās institūcijās pārvaldē visbiežāk dominēja vai nu krievu, vai nu vāciešu tautības pārstāvji, tādejādi latviešiem iesaiste nozīmīgās sfērās, kur līdz tam tradicionāli bija dominējuši citu nāciju pārstāvji, bija iespējama daudz vēlāk. Turklāt latviešu sievietei visas sociālās aktivitātes iespējas (augstākā izglītība; noteiktas darba iespējas) pavērs tikai ar vēl lielāku nobīdi laikā. Latviešu iespēja iesaistīties attīstījās tikai pakāpeniski. Latviešu tautības sievietes – līdzīgi vācietēm un igauņietēm – veidoja 1%, strādājot par ierēdnēm (Valsts un komunālā administrācija, tiesa un policija (izņemot skolotājus, valsts un komunālos uzņēmumus)).¹⁶

Ebreju sievietes visvairāk bija nodarbinātas tirdzniecībā un rūpniecībā. Poļu sievietes līdzīgi lietuvietēm visvairāk bija nodarbinātas apkalpošanas sfērā (restorāni, viesnīcas).

Šie dati uzrāda sievietes profesijas izvēles atkarību no vīriešu profesijas. Sniedzot vīriešu dalījumu pēc profesionālās piederības un tautības, iegūsim līdzīgu sadalījumu.

5. diagramma.¹⁷

1., 2., 3., 4. un 5. *diagrammā* atspoguļotie dati sniedz atbildi uz vēsturnieces Inetas Lipšas jautājumu par zvērinātās advokātes Otilijas Ķempeles 1937. gadā piedāvāto datu pamatotību – ka tikai 25–30% sieviešu ir nodarbinātas ārpus mājas; savukārt šajā rakstā minēti dati, ka strādājošo sieviešu bija vairāk nekā 50% – šāda pretruna jeb atšķirība veidojas, jo tie paši dati tiek aplūkoti no dažādām pozīcijām: kopējais strādājošo sieviešu īpatsvars attiecībā pret vīriešiem daudzās nozarēs tiešām pārsniedz 50%, arī dati par sieviešu nodarbinātības īpatsvaru lauksaimniecībā attiecībā pret pārējām nodarbinātajām sievietēm pārsniedz 50%. Tomēr O. Ķempeles piedāvātie dati attiecas uz strādājošo sieviešu īpatsvaru attiecībā pret sieviešu kopskaitu (4. *diagramma*) un katrā atsevišķā nozarē nodarbināto sieviešu īpatsvaru. Tas labi parāda, cik kritiski jāvērtē statistiskie dati (Lipša 2007, 93).

1935. gada dati. Salīdzinājumā ar situāciju pirms 10 gadiem, 1935. gadā nodarbinātībā krasas izmaiņas nebija notikušas. Tomēr atsevišķu tautību vidū dati mainījās: latviešu, krievu, vāciešu, poļu un baltkrievu strādājošo sieviešu skaits bija samazinājies, savukārt strādājošo ebreju sieviešu īpatsvars bija palielinājies, un tas, iespējams, saistāms ar autoritāro režīmu. Vēsturniece I. Lipša rakstījusi par politiķu attieksmi pret strādājošajām sievietēm autoritārisma posmā – tolaik noritēja plašas diskusijas par šo jautājumu, daļai politiķu atbalstot strādājošās sievietes, daļai – nē, tāpēc šis īpatsvars dažādām minoritātēm bija mainījies (Lipša 2007, 88–90).

1935. gadā publicētajā statistiskajā pārskatā, atšķirībā no iepriekšējos gados publicētajiem statistiskajiem pārskatiem, jau parādās salīdzinājums pēc tautības, dzimuma un dzīvesvietas, un ne vienmēr attiecīgās tautības vīriešu dati atbilda sieviešu īpatsvaram: starp sievietēm pilsētās, līdzīgi vīriešiem, strādājošo visvairāk bija latviešu sieviešu vidū – 39,5%, pēc tam – poliešu (37,6%), krieviešu (35,0%), vāciešu (33,6%), ebrejiešu (27,6%). Vācieši pilsētās bija otrajā vietā nodarbināto īpatsvara ziņā, bet vismazāk pilsētās nodarbināti bija ebreju vīrieši. Laukos strādājošo sieviešu ziņā vislielākais nodarbināto procents bija polietēm – 72,9%, pēc tam baltkrievietēm (66,4%), krievietēm (65,4%), latvietēm (65,1%), vācietēm (52,6%), ebrejietēm (32,5%). Līdzīgi dati ir arī par laukos strādājošajiem vīriešiem.¹⁸ Šie dati atklāj, ka laukos dzīvojošajām sievietēm bija lielāka atkarība no vīrieša profesijas izvēles jautājumā, savukārt pilsētās dzīvojošajai sievietei (kā rāda dati – īpaši vācietēm) acīmredzot ne vienmēr bija līdzvērtīgas iespējas ar vīrieti.

Kopumā atspoguļotie statistiskie dati par sieviešu nodarbošanos parāda, ka sievietes nodarbošanās veida izvēli noteica galvenokārt sociālie faktori (dzīvesvieta, iepriekšējā pieredze, fakts, vai profesiju varēja apgūt “no paaudzes paaudzē” vai tai noteiktas apmācības) un psiholoģiskais aspekts (to atklāja dati par igauņu un vācu sieviešu lielo īpatsvaru armijā, ko visticamāk noteica situācija frontē). Tāpēc dati par sievietes nodarbošanos nevar tikt aplūkoti tikai no dzimtes (lai gan ir iegūti dati, kas parāda, ka bija arī sievietēm raksturīgākie nodarbošanās veidi) vai tautības (konkrētās tautības vīriešu nodarbošanās izvēle noteica arī sieviešu nodarbošanos, ievērojot tradīcijas) pozīcijām, bet tas aplūkojams kontekstā ar dažādiem procesiem.

AUGSTĀKĀ IZGLĪTĪBA

Latvijas akadēmiski izglītoto sieviešu apvienības (LAISA) statistiskie dati ļauj analizēt tendences sieviešu augstākajā izglītībā starpkaru periodā. LAISA šādus datus vāca, lai noteiktu problēmas sieviešu izglītībā, kā arī Latvijas sieviešu izglītības kvalitātes salīdzināšanai starptautiska mēroga konferencēs. Izmantojot LAISA datus un veicot vajadzīgos aprēķinus, iespējams analizēt sieviešu augstākās izglītības iegūšanas tendenci no 1919./1920. m. g. līdz 1933. gadam (LVVA, 2261–1–8–85).

Jāatzīmē, ka, neskatoties uz šķietamo studenšu skaita palielināšanos Latvijas Universitātē, universitāti absolvējušo sieviešu skaits ir niecīgs (skat. 1., 2. *attēls*). Piemēram, 1920./1921. m. g. tikai

viena sieviete no 1173 absolvēja studijas. 30. gadu sākumā absolventu skaits strauji samazinājās, kaut gan, aplūkojot *I. attēlu*, redzam, ka studējošo sieviešu skaits pieauga. Kopumā 16 gadu laikā studijas LU pabeidza 1032 studentes (LVVA, 2261-1-8-85). Parlamentārisma laikā sievietēm bija vēlme izglītoties, tomēr, iespējams, sabiedrībā valdošo stereotipu (vīrieši bija skeptiski noskaņoti, trūka emocionālā atbalsta), kā arī materiālo apstākļu dēļ daudzas sievietes, kuras varētu iegūt izglītību, to neieguva. Jāmin, ka 1931./32. akadēmiskajā gadā Latvijas studentu īpatsvars bija 26,64% un, salīdzinot ar citām Eiropas valstīm, tas bija 7. augstākais rādītājs 24 valstu vidū (piemēram, augstākais rādītājs bija Somijai – 34,82% Igaunijai – 33,10%, zemākais – Grieķijai – 7,72%, Vācijai – 10,66% (LVVA, 2261-1-8-112)).

Savukārt, analizējot LU studentu datus starpkaru posmā, nozīmīgs avots ir 2016. gadā aizstāvētais Zanes Rozītes maģistra darbs, kur, aplūkojot LU studentes sociālo portretu, viņa pievēršas arī tautības atspoguļošanai (Rozīte 2016, 65), tomēr analizēti dati tikai par LU darbības sākumposmu – 1919.–1920. gadu, kas faktiski nesaskan ar šī darba hronoloģiskajām robežām. Tomēr Z. Rozītes pētījums parāda, ka absolvēt studijas sievietēm traucēja materiālie apstākļi, ģimene, kā arī studentes veselība (Rozīte 2016, 84).

Šajā rakstā atspoguļotos datus bija iespējams iegūt, izmantojot LVVA veidoto LU studentu datubāzi, kas ļāva iegūt informāciju par konkrētām studentēm, to tautību, kā arī informāciju, vai sieviete ir absolvējusi LU. Tomēr, balstoties datubāzē, joprojām nebija secinājumu konkrētu procentuālo datu izteiksmē par katras tautības pārstāvi. Šādi dati tikai iegūti, izmantojot jau minētos statistiskos krājumus un datubāzi.¹⁹

Šī raksta autore aprēķini atklāj, ka pirmajā vietā starp LU absolventēm bija ebrejietes (0,59%), apsteidzot latvietes (0,47%), tad seko vācietes (0,12%) un igauņietes (0,12%). Minimāls LU absolventu īpatsvara procents bija krievietēm (0,08%), polietēm (0,06%) un lietuvietēm (0,056%). Šie dati atbilst jau iepriekš atspoguļotajiem datiem par dažādu tautību sieviešu nodarbinātību t.s. “inteligentajā darbā”.

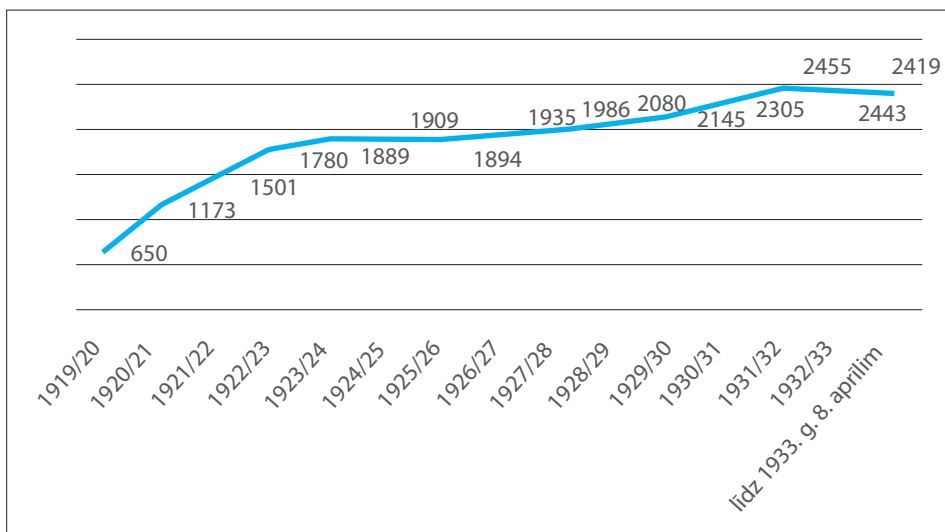
Savukārt LU iestājušos un neabsolvējušo sieviešu īpatsvara ziņā pirmās ir ebrejietes (1,18%), tad latvietes (0,64%), tad – vācietes (0,18%), igauņietes (0,16%), lietuvietes (0,13%), krievietes (0,12%) un polietes (0,11%). Kā jau minēts, tad iestājušos un LU absolvējušo sieviešu skaits atšķīrās 1,6 reizes. Vērtējot šo atšķirību tautību aspektā, atklājās, ka vislielākā tā ir lietuvietēm (2,3 reizes), ebrejietēm (2,0), polietēm (1,8), vācietēm (1,5), latvietēm (1,36) un igauņietēm (1,3). Savukārt krievietēm LU absolvējušo un neabsolvējušo sieviešu īpatsvars gandrīz neatšķīrās.

Vērtējot dzimumu aspektā (sievietes studentes un vīrieši studenti), tad līdzīgs īpatsvars bija Medicīnas fakultātē. Filoloģijas un filozofijas fakultātē studentu īpatsvars pārsniedza studentu īpatsvaru 2,6 reizes.

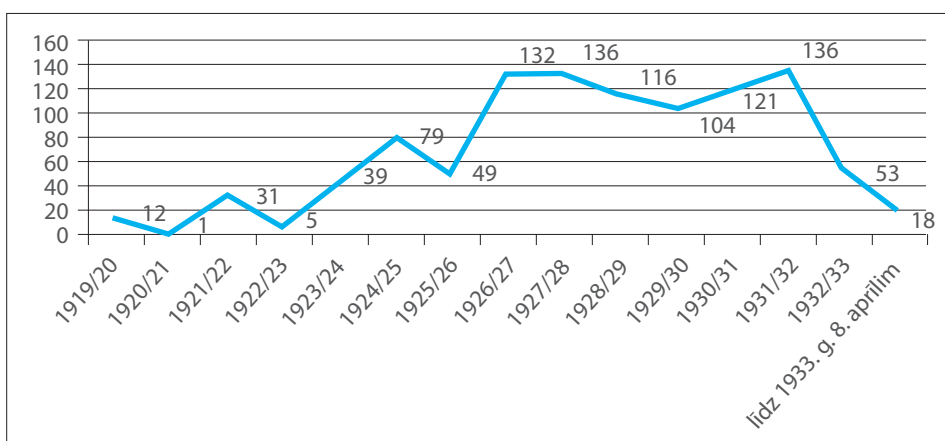
Jāsecina, ka šie dati apliecina 30. gadu uzskatus – izglītotās sievietes kritiskāk izvērtēja izvēli kļūt par māti (Piņķis 1938, 118). Statistikas dati uzrāda, ka krievi praktiski bija vienīgie, no kuriem aptuveni puse pārzināja tikai vienu valodu, starp latviešiem tādu bija 36,6%. Igauņi (69,56%) un lietuvieši (69,53%) papildus dzimtajai valodai pārvaldīja vēl trīs un vairāk valodas (Piņķis 1938, 118).

Runājot tieši par minoritāšu sieviešu izglītību Latvijā starpkaru posmā, pētnieks Vladislavs Volkovs raksta par nelielo krievu sieviešu – augstskolu absolventu īpatsvaru, tomēr nemin, kāds bija to krievu sieviešu īpatsvars, kuras iestājās augstskolās, jo tas ļautu izprast, cik liela interese par augstākās izglītības iegūšanu iespējām kopumā valdīja krievu tautības sieviešu vidū. Jāatzīmē, ka mazākumtautību (t.sk. – krievu) sieviešu izglītības tendences atspoguļotas arī 1921. gada 22. septembrī izveidoto Krievu Universitātes kursu statistikā.²⁰ Kopumā no 1923./24. m. g. līdz 1935./36. m. g. sieviešu īpatsvars bija nedaudz lielāks nekā vīriešu (attiecīgi 52% un 48%). Nacionālā sastāva ziņā 1923.–1936. g. kopējo audzēkņu īpatsvarā bija ap 64% krievu, 25% ebreju, 6% latviešu, 4% poļu un 2% vāciešu. Vēstures un filoloģijas, pedagoģiskajā fakultātē, ka arī brīvklaušitāju vidū dominēja sie-

1. attēls. LU
studēšu-sieviešu
skaits 1919.–1933. g.
(Pēc: LVVA 2261-1-
8-l., 85)

2. attēls. LU beigušo
sieviešu skaits
1919.–1933. g. (Pēc:
LVVA 2261-1-8-l,
85)

vietes, citās fakultātēs (juridiskajā un komercekonomiskajā) – vīrieši (lielākoties ebreji). Dati ļauj secināt, ka minoritāšu sievietes, īpaši – krievu, interesējās par augstākās izglītības iegūšanu savā dzimtajā valodā. Minoritāšu privātaugstskolas bija, piemēram, vācu Herdera institūts un Ebreju tautas institūts (1921–1928) (Coia 2013, 26–28). Tas apstiprina jau minēto V. Volkova tēzi par krievu sievietēm. Ebrejiem, lietuvietēm un polietēm bija interese mācīties, tomēr lielākas grūtības radīja mācīšanās valsts valodā. Līdzīgu secinājumu apstiprina arī Z. Rozītes pētījums, kurā viņa minējusi, ka 102 studenti nevarēja saprast lekcijas latviešu valodā, uzņemšanas dokumenti dažām minoritāšu sievietēm bija aizpildīti krievu valodā, turklāt atzīmēts arī fakts, ka, piemēram, tehnisko nozaru fakultātēs nereti pat mācībspēki ne vienmēr varēja nodrošināt lekciju lasīšanu valsts valodā (Rozīte 2016, 72–75).

Dati par dažādu tautību sieviešu centieniem augstākajā izglītībā atklāj, ka sievietēm bija interese iegūt izglītību. Tomēr sociālās un materiālās problēmas šādu ieceru neļāva realizēt aptuveni trešdaļai sieviešu.

SECINĀJUMI

Rakstā apkopotie dati par Latvijā dzīvojošo lielāko minoritāšu sieviešu nodarbošanos un augstāko izglītību, kā arī statistiskie dati atsevišķi par latviešu, krievu, vācu, poļu, lietuviešu un igauņu sievietes nodarbošanos un augstāko izglītību būtībā ir vieni no rādītājiem, lai rekonstruētu sociālo

portretu. Savukārt pilnīgāka sociālā portreta atspoguļošana var sniegt dažādas atbildes un palīdzēt definēt arī *vidusšķiras* un *inteliģences* terminu savstarpējo mijiedarbību.

Zīmīgi, ka iepriekš neapkopotie detalizētie dati par Latvijā lielāko minoritāšu sieviešu nodarbinātību pa nozarēm un tautībām parāda gan sievietes aroda izvēles atkarību no vīrieša aroda izvēles, gan arī konkrētajai tautībai raksturīgākās tradīcijas, izvēloties profesiju. Šāda tradīciju pieeja profesijas izvēles jautājumā savukārt stratificēja vienas tautības pārstāvjus pēc dzimuma. Tomēr pētāmajā laikā posmā bija "sievietēm tipiskākas profesijas". Papildus šie dati ļauj spriest arī par politiski-psihoģiskajām ietekmēm. Jāsecina, ka fakts par Latvijas sievietēm kā visvairāk nodarbinātajām **tā laika** Eiropā, tiek pieminēts historiogrāfijā un presē, tomēr tas nav ticis analizēts detalizēti, iekļaujot arī nacionālo faktoru. Kopumā piedāvātie dati atspoguļo ne vien sievietes, bet arī vīrieša sociālo portretu, kā arī procesus, kas nodarbinātības un augstākās izglītības jautājumā bija raksturīgi konkrētām tautībām.

Dati par sievietes nodarbošanos savukārt korelē ar datiem par augstāko izglītību: apstiprinājās ziņas par ebreju un vācu sieviešu augsto īpatsvaru t.s. "inteliģentā darba" veicēju vidū, jo arī starp LU absolventēm visvairāk bija ebreju un vācu sieviešu. Latviešu sieviešu absolvenšu augsto īpatsvaru var skaidrot ar latviešu īpatsvaru valstī, kā arī minoritāšu sieviešu vēlmi mācīties dzimtajā valodā, jo minoritāšu sieviešu vidū bija problēmas ar valsts valodas zināšanām.

Vācu un ebreju sievietēm jau Krievijas impērijas laikā bija ierasts izglītoties, kas visdrīzāk bija saistīts arī ar identitāti un sabiedrības attieksmi pret izglītotu sievieti. Jāsecina, ka nereti sievietes nodarbošanās bija saistīta ar vīrieša nodarbošanos – respektīvi, parasti vienas ģimenes pārstāvji nodarbojās ar vienu arodu. Var arī spriest par konkrētas tautības sievietes iespējām izpausties sociālpolitiskajā laukā. Un tas savukārt pamato t.s. "sieviešu jautājuma" aktualitāti – sieviešu kustības, konkrētu preses izdevumu utt. nepieciešamību starpkaru posmā – tas bija nepieciešams, lai informētu sievietes un rosinātu tās sasniegt vairāk.

Arī šī raksta ietvaros joprojām saglabājās neatbildēti jautājumi, piemēram, netika analizēta sieviešu pārstāvniecība arodskolās, profesionālajās izglītības iestādēs nacionālā faktora ziņā, kā arī reliģijas ietekme profesijas izvēlē.

SAĪSINĀJUMI

ASV – Amerikas Savienotās Valstis

LNA LVVA – Latvijas Nacionālā arhīva Valsts vēstures arhīvs

IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

AVOTI:

Latvijas Valsts vēstures arhīva sagatavotā Latvijas Universitātes studentu datubāze (teksta atsauces LU studentu datubāze). [http://www.itl.rtu.lv/LVA/studenti/index.php?id=2&rinda=0_\(skatīts: 10.05.2016.\)](http://www.itl.rtu.lv/LVA/studenti/index.php?id=2&rinda=0_(skatīts: 10.05.2016.))

LNA LVVA 2261–1–8–1, 85. Latvijas Universitātes studentu sieviešu skaits.

Skujenieks, M., 1925.–1928. *Otrā tautas skaitīšana Latvijā: 1925. g. 10. februārī. Deuxieme recensement de la population en Lettonie*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde; Leta.

Skujenieks, M., 1930.–1931. *Trešā tautas skaitīšana Latvijā 1930. gadā. Deuxieme recensement de la population en Lettonie ne 1930*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde. Leta.

Salnītis, V., Skujenieks, M., 1939. *Ceturtais tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā. Deuxieme recensement de la population en Lettonie en 1935*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde.

Piņķis, O., 1938. *Daudzbērnu ģimenes un to atbalstīšana Latvijā*. Rīga: Tautas Labklājības ministrijas izdevums.

LITERATŪRA:

- Aizsilnieks, A., 1968. *Latvijas saimniecības vēsture*. Daugava: Sundbyberg.
- [b.a.] Jauns pilsoņu vidusšķiru apvienošanās mēģinājums, *Pirmdienas Rīts*, 04.06.1928., nr. 27, 1.
- Coia, S., 2013. Russkii institut universitetskikh znanii v mezhvoennoi Latvii. Mazur, S. (red.) *Ruskii mir i Latvija: Arbazhinskie kursy*. Rīga: SEMINARIUM HORTUS HUMANITATIS, XXXII, 37, 80–82; 87–88.
- Giddens, A., 2006. *Sociology (Sixth Edition)*. Cambridge: Polity Press
- Johnson, P. E., 2011. Looking back at social history, *Reviews in American History*. *The Johns Hopkins University Press*, Vol. 39, No. 2
- Kaelble, H., 2003. Social History in Europe. *Journal of Social History*, Oxford University Press, Vol. 37, No. 1, Special Issue, pp. 29–35.
- Kocka, J., 2003. Losses, Gains and Opportunities: Social History Today. *Journal of Social History*, Oxford University Press, Vol. 37, No. 1, Special Issue, 21–28.
- Lipša, I., 2014. *Seksualitāte un sociālā kontrole Latvijā, 1914–1939*, Rīga: Zinātne.
- Lipša, I., 2007. Sievietes tēla veidošana Kārļa Ulmaņa autoritārajā režīmā (1934–1940): ideoloģija un īstenība. Zellis, K. (sast.) *Sieviete Latvijas vēsturē*. Rīga: Latvijas Universitāte, 80–100.
- Rozīte, Z., 2016. *Sievietes Latvijas inteliģencē: Latvijas Universitātes studenšu sociālais portrets 1919.–1920*. Maģistra darbs. LU Vēstures un filozofijas fakultātē, Vēstures un Arheoloģijas nodaļa, Darba zinātniskais vadītājs – Dr. hist., prof. Ēriks Jēkabsons
- Smirnova, A., 2016. *Latvijas sieviešu organizāciju sociālpolitiskā darbība (1921–1934): Latvju Sieviešu apvienības piemērs*. Bakalaura darbs. LU Vēstures un Filozofijas fakultāte, Vēstures un arheoloģijas nodaļa. Darba vadītājs – Dr. hist., prof. Ēriks Jēkabsons
- Volkovs, V., 1996. *Krievi Latvijā*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Filozofijas un socioloģijas institūta Etnisko pētījumu centrs.
- Werner, C., Charles A., 1967. Wright Social History. *Journal of Social History*, Vol. 1, No. 1, pp. 7–16.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Darba pamatā ir autores 2016. gadā aizstāvētā bakalaura darba nodaļa.
- ² Sk. Saeimas Stenogrammas, 16.08.1929., nr. 3.
- ³ Likums par laulību. *Valdības Vēstnesis*, 18.02.1921., nr. 38, 1; Likums par laulību. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 01.03.1921., nr. 1.–3., 65–74.
- ⁴ Skujenieks, M., 1926. *Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gada 10. februārī*. II. Rīga: Leta, Valsts Statistiskā pārvalde, 51–52.
- ⁵ Skujenieks, M., 1930. *Trešā tautas skaitīšana Latvijā 1930. gadā*. III. Rīga: Leta, Valsts Statistiskā pārvalde, 115–117.
- ⁶ Skujenieks, M., 1928. *Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gada 10. februārī*. V. Rīga: Leta, Valsts Statistiskā pārvalde, 126–127.
- ⁷ Piederīgie bija pilsoņi, kuru galvenais ienākuma avots bija valsts pabalsts; reģistrā ieskaitīja arī mājsaimnieces. 30. gadu beigās uz 100 piederīgiem vīriešiem vidēji bija 168 piederīgās sievietes, pilsētā – 235, bet laukos – 129 piederīgās sievietes. (Pēc: Salmītis, V. (red.), Skujenieks, M. (sast.), 1939. *Ceturtā tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā*, Rīga: Valsts Statistiskā pārvalde, 458–459.)
- ⁸ Pēc: Skujenieks, M., 1926. *Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gada 10. februārī*. II. Rīga: Leta, Valsts Statistiskā pārvalde, 51–52; Skujenieks, M., 1928. *Trešā tautas skaitīšana Latvijā 1930. gadā*. III. Rīga: Leta, Valsts Statistiskā pārvalde, 115–117; Skujenieks, M., 1928. *Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gada 10. februārī*. V. Rīga: Leta, Valsts Statistiskā pārvalde, 126–127.
- ⁹ \geq – matemātiskais simbols, kas nozīmē vienlīdzīgu lielumu vai lielumu, kas ir lielāks par piedāvāto.
- ¹⁰ Šajā darbā jānošķir nodarbināto dati, kas ir dati no kopējā iedzīvotāju skaita (ieskaitot bērnus un pensionārus, bet neskaitot piederīgos), atsevišķi norādot kādas noteiktas tautības un dzimuma atšķirības. Savukārt

strādājošie šī darba kontekstā ir dati no kopējā nodarbināto skaita, atsevišķi uzrādot kādas noteiktas tautības un dzimuma atšķirības.

- ¹¹ **1. diagramma. Strādājošo sieviešu īpatsvars (%) no strādājošajiem 1925. g.** Autores veidota pēc: Skujenieks, M., 1926. *Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gada 10. februārī. II.* Rīga: Leta, Valsts Statistiskā pārvalde, 51–52; Skujenieks, M., 1930. *Trešā tautas skaitīšana Latvijā 1930. gadā. III.* Rīga: Leta, Valsts Statistiskā pārvalde, 115–117; Skujenieks, M., 1928. *Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gada 10. februārī. V.* Rīga: Leta, Valsts Statistiskā pārvalde, 126–127.
- ¹² **2. diagramma. Strādājošo sieviešu īpatsvars (%) no strādājošajām sievietēm un strādājošo vīriešu īpatsvars no strādājošajiem vīriešiem, 1925. g.** Autores veidota pēc: Skujenieks, M., 1926. *Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gada 10. februārī. II.* Rīga: Leta, Valsts Statistiskā pārvalde, 51–52; Skujenieks, M., 1928. *Trešā tautas skaitīšana Latvijā 1930. gadā. III.* Rīga: Leta, Valsts Statistiskā pārvalde, 115–117; Skujenieks, M., 1928. *Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gada 10. februārī. V.* Rīga: Leta, Valsts Statistiskā pārvalde, 126–127.
- ¹³ Skat. Briedis, V., 1932. Sievietes loma Latvijas atbrīvošanā. *Zeltene*, 15.11.1932., nr. 22, 5.
- ¹⁴ **3. diagramma. Sieviešu īpatsvars (%) konkrētajā nozarē pēc tautības Latvijā no abu dzimumu strādājošajiem, 1925.** Autores veidota pēc: Skujenieks, M., 1926. *Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gada 10. februārī. II.* Rīga: Leta, Valsts Statistiskā pārvalde, 51–52; Skujenieks, M., 1930. *Trešā tautas skaitīšana Latvijā 1930. gadā. III.* Rīga: Leta, Valsts Statistiskā pārvalde, 115–117; Skujenieks, M., 1928. *Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gada 10. februārī. V.* Rīga: Leta, Valsts Statistiskā pārvalde, 126–127. Skat. Briedis, V., 1932. Sievietes loma Latvijas atbrīvošanā. *Zeltene*, 15.11.1932., nr. 22, 5.
- ¹⁵ **4. diagramma. Sieviešu īpatsvars (%) konkrētajā nozarē no visām sievietēm Latvijā pēc tautības, 1925. g.** Autores veidota pēc: Skujenieks, M., 1926. *Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gada 10. februārī. II.* Rīga: Leta, Valsts Statistiskā pārvalde, 51–52; Skujenieks, M., 1930. *Trešā tautas skaitīšana Latvijā 1930. gadā. III.* Rīga: Leta, Valsts Statistiskā pārvalde, 115–117; Skujenieks, M. 1928. *Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gada 10. februārī. V.* Rīga: Leta, Valsts Statistiskā pārvalde, 126–127.
- ¹⁶ Darba kontekstā par ierēdnēm tiek uzskatītas birokrātiskā darba veicējas valsts institūcijās, administrācijā un pašpārvaldēs.
- ¹⁷ **5. diagramma. Konkrētā nozarē strādājošo sieviešu īpatsvars (%) no visām strādājošajām sievietēm pēc tautības, 1925. g.** Autores veidota pēc: Skujenieks, M., 1926. *Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gada 10. februārī. II.* Rīga: Leta, Valsts Statistiskā pārvalde, 51–52; Skujenieks, M., 1930. *Trešā tautas skaitīšana Latvijā 1930. gadā. III.* Rīga: Leta, Valsts Statistiskā pārvalde, 115–117; Skujenieks, M., 1928. *Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gada 10. februārī. V.* Rīga: Leta, Valsts Statistiskā pārvalde, 126–127.
- ¹⁸ Salnītis, V. (red.), Skujenieks, M. (sast.), *Ceturta tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā*, 458–459.
- ¹⁹ Latvijas Valsts vēstures arhīva sagatavotā Latvijas Universitātes studentu datubāze. <http://www.itl.rtu.lv/LVA/studenti/index.php?id=2&rinda=0> (skatīts: 10.05.2016.). Šeit un turpmāk tekstā iegūtie dati par sieviešu situāciju augstākajā izglītībā autores aprēķināti, izmantojot šo datubāzi.
- ²⁰ KUR; (*Russkie Universitetskie kursiy*), vēlāk (1930. g.) – Krievu Universitātes zinātnes institūts (KUIZ) (*Russkii institut universitetskikh znanii, RIUZ*, kurš eksistēja līdz 1937. g. rudenim)). Šie kursi statusa ziņā balansēja starp augstskolu un krievu tautas universitāti. Pētāmajā laikā valdīja uzskats, ka LU absolventiem iegūt darbu bija vienkāršāk, tāpēc daudzi krievu skolu beidzēju iestājās LU (Coia 2013, 37, 80–82, 87–88).

THE STATISTICAL DATA ON WOMEN OF THE LARGEST ETHNIC MINORITIES IN LATVIA (1921–1934): OCCUPATION AND HIGHER EDUCATION

ANASTASIJA SMIRNOVA

BA in History,

MA student at the Faculty of History and Philosophy, the University of Latvia

Email: anastasika4@inbox.lv

ABSTRACT

The paper presents the statistical data on the occupation and higher education of women of different ethnic minorities in Latvia, thus giving an insight into the social portrait of the woman in the period of parliamentarianism from the ethnic perspective. The paper represents one field of social history that became popular in the academic discussion within Latvia's historiography only after the restoration of independence, when it became possible for Latvian historians to use the research findings and the methods developed in Western Europe and the USA.

Keywords: *herstory*, social portrait, minorities, identity, social history, statistical method

SUMMARY

Social history is a field of history, which became popular in the USA and in Western Europe during the 1960s and 1970s. Social history addresses the history of “average” people versus the history of political or military leaders. The “average” people, however, represent the majority of population. The New Social History School had an analogue in the French Annales School. The research addresses women of different ethnic minorities with the help of the structural method, thus also representing a study in social history. In the context of the paper by an “average” woman is understood the woman from that part of society, the physical and financial needs of which are satisfied. The term “average” corresponds to what E. Giddens describes as “middle class”, i.e. the middle layer in the social stratification system. The aim of the paper is to analyse the statistical data on the occupation and higher education of the women of the largest ethnic minorities in Latvia during the period of parliamentarianism. It is important to mention that almost all of the relevant statistical data have not been researched before and the author faced the task of accessing such data. The data were drawn from three different statistical reviews from the period that concerns us. They allowed the author to find out the number of women per each ethnic group and, based on this, to establish the percentage and concrete number of women in each concrete occupation. The obtained data were processed to analyse three different aspects: 1) the correlation of women and men in the concrete field of occupation, 2) the correlation of the total number of women and the number of women working in the respective field; 3) the correlation of the total number of women and women officially working in the respective field per each ethnic minority. The first review revealed that the highest proportion of working women were among the Byelorussians (49%) and Latvians (48%) while the highest proportion of working men were from the ethnic groups with the lowest proportion of working women (the Jews with 70% and Germans with 55%). The third review showed that the majority of women worked in the fields of catering and hospitality (90%) and agriculture (60%). The statistical data reveal that the highest proportion of intellectual workers were among the German (18%) and Jewish (12 %) women (in turn, the proportion of agricultural workers among the Jewish women was the lowest), while the respective proportion among the Latvian women was only

6%. As concerns education, women had interest in higher education, however, only one third actually graduated from universities. Russian women preferred receiving education in their own language. Russian women married young and their marriages were the most stable, and they also had larger families than women from other ethnic groups. One of the main conclusions is that for the most part women accepted the choices that their husbands or fathers made for them and worked in fields that were traditional for their respective ethnic group.

FIGURE CAPTIONS

Diagram 1. The proportion of working women (%) among the total number of working persons in 1925 (Compiled by the author from the following sources: M. Skujenieks, 1926, p. 51-52; Skujenieks M. 1930, p. 115-117; Skujenieks M. 1928, p. 126-127)

Diagram 2. The proportion of working women (%) of the total female population and the proportion of working men of the total male population in 1925 (Source: Ibid)

Diagram 3. The proportion of women (%) from among the total number of employees in concrete occupations per ethnic groups in 1925 (Source: Ibid)

Diagram 4. The proportion of women (%) working in concrete occupation of all women of the respective ethnic group in 1925 (Source: Ibid)

Diagram 5. The proportion of women (%) working in concrete occupation of all working women of the respective ethnic group in 1925 (Source: Ibid)

Fig. 1. The number of women students at the University of Latvia, 1919–1933 (LVVA, fund 2261, description 1, file 8, p. 85)

Fig. 2. The number of women graduates from the University of Latvia, 1919–1933 (LVVA, fund 2261, description 1, file 8, p. 85)

GIDU-TULKU DARBĪBA VISSAVIENĪBAS AKCIJU SABIEDRĪBAS “INTŪRISTS” RĪGAS NODAĻĀ NO 1957. LĪDZ 1964. GADAM

MARTA STAROSTINA

Mg. hist., Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes doktorante.
E-pasts: marta.starostina@lu.lv

ANOTĀCIJA

Pētījuma mērķis ir atklāt gidu-tulku darbību vissavienības akciju sabiedrības “Intūrists” Rīgas nodaļā. Svarīgi saprast, kādi bijuši gidu uzdevumi, kā tie tikuši veikti, kā arī – kā gidi sagatavoti šo uzdevumu izpildei. Viņu darbs bija nozīmīgs, jo gidi visvairāk saskārās ar ārzemju tūristiem, tie vislabāk spēja propagandēt noteiktas ideoloģiskās nostādnes. Gidu darbs bija ideoloģiski svarīgs, tāpēc tas tika īpaši uzraudzīts.

Atslēgas vārdi: “Intūrists”, gids, tūristi, VDK.

IEVADS

Vissavienības akciju sabiedrība “Intūrists” (turpmāk – “Intūrists”) tika dibināta 1929. gadā Maskavā (Kressova 2004, 26), turklāt organizācija Krievijas Federācijā darbojas joprojām – ar mērķi radīt vienotu, centralizētu tūrisma organizāciju, kas varētu kontrolēt tūrisma norisi valstī. “Intūrists” sāka veidot tūrisma infrastruktūru (Kressova 2004, 83) un palēnām pārņēma monopoltiesības uz tūrisma organizēšanu valstī. “Intūrists” atvēra savas pārstāvniecības arī citās valstīs, tajā skaitā Latvijas Republikā, piemēram, “Ceļtran” (Pehdejā Brihdī 1933, 236, 18. okt., 5) un “Transtred” (A. 1939, 197, 1. septembris, 4).

Otrā pasaules kara laikā “Intūrists” turpināja darboties, bet tā tūrisma infrastruktūra bija iznīcināta, bija slēgtas arī “Intūrista” pārstāvniecības PSRS okupētajās teritorijās. Tikai pēc tūrisma infrastruktūras atjaunošanas un paplašināšanas “Intūrists” atjaunoja savu darbību nu jau okupētajā Latvijas teritorijā.

Precīzi gadi, kad “Intūrists” izveidots Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā, nav zināmi, ir trīs versijas – 1956., 1957. un 1958. gads. Pētījuma ietvaros par izveidošanas gadu uzskatīts 1957. gads (LNA-LVA, 222-1-10, 11), kad LPSR Ministru Padomes nolēmums noteica nepieciešamos uzdevumus, lai “Intūrists” Rīgas nodaļa varētu sekmīgi darboties. Pētījumā aplūkots laika periods no 1957. gada līdz 1964. gadam, līdz 1964. gadā “Intūrista” Rīgas nodaļa ar PSRS Ministru Padomes 1964. gada 22. augusta rīkojumu no pakļautības PSRS Ārējās tirdzniecības ministrijai nonāca jaunizveidotās Ārzemju tūrisma galvenās pārvaldes pakļautībā (LNA-LVA, 222-1-1, 1). Šī pakļautības maiņa iezīmē ārējās pārmaiņas “Intūrista” uzdevumos – no peļņas gūšanas, tirgojot ceļojumus,

uz ceļojumu organizēšanu ne vien peļņas nolūkos, bet arī tādēļ, lai sekmīgāk varētu prezentēt PSRS un LPSR.

Iepazīstināšanu ar PSRS uzdeva gidiem-tulkiem. Viņi veica svarīgu uzdevumu, ne vien atklājot “sociālisma priekšrocības”, bet arī sekojot, lai netiktu atklāti PSRS politekonomiskās sistēmas trūkumi. Gidam-tulkam bija jāpavada tūrists ne tikai ekskursijās pa Rīgu, bet arī uz citām pilsētām (LNA-LVA, 222–1–11, 28). Tas nozīmē, ka gids-tulks bija pilnībā atbildīgs par tūristu grupu vai individuālo tūristu, viņam vajadzēja sniegt un izskaidrot PSRS nostāju politikas, ekonomikas, reliģijas un citās jomās. Šis skaidrojums bija cieši saistīts ar PSRS valdošajām ideoloģiskajām nostādnēm.

Iepriekš pētīta “Intūrista” un Latvijas komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs sadarbība un kopīgi veiktie pasākumi (Starostina 2016, 241–273), atklājot trimdas latviešiem rīkoto pasākumu nozīmi. Pētīta arī “Intūrista” un Valsts drošības komitejas (VDK) saistība laika posmā no 1971. gada līdz 1985. gadam (Starostina 2016, 496–530), pamatojot apgalvojumu, ka “Intūrists” ir VDK piesegstruktūra. Šī raksta mērķis ir atklāt “Intūrists” gidu nozīmi, viņu apmācību, kā arī aplūkot darba specifiku.

Pētījums balstīts PSRS Ministru Padomes Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes “Intūrists” Rīgas nodaļas lietās Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 222. fondā un Latvijas Nacionālā arhīva Personāla dokumentu valsts arhīvā pieejamajā viesnīcas “Latvija” 282. fondā. Arhīva materiālus papildina atbilstošā laika posma prese un literatūra par šo tematu. “Intūrista” izveides un kadru darba apskatē izmantota M. Kresovas disertācija par “Intūrista” struktūru, kadriem un darbību laika posmā no 1920. gadam līdz 1930. gadam (Kressova 2004). Ieskatam izmantots arī Auvo Kostianena raksts par tūrisma izveidi un attīstību PSRS (Kostiainen 2002).

Lai varētu objektīvi novērtēt gidu-tulku darbu un iesaistīto, ko tie radīja tūristiem, jāpēta, kas īsti bija gidi-tulki, kā viņi tikuši apmācīti, kas ietilpa viņu pienākumos, kas draudēja par pienākumu neizpildīšanu vai tīšu pārkāpšanu un kāda bija “Intūrista” gidu-tulku darba specifika.

GIDI-TULKI

Vissavienības akciju sabiedrības “Intūrists” valdes priekšsēdētājs Vladimirs Andukinovs, aprakstot gidus-tulkus, apgalvo, ka “Intūrista” gidi esot vieni no kvalificētākajiem pasaulē (Londonas Avīze, nr. 967, 1965, 12. febr., 8). Vai tas skaidrojams ar to, ka gidi pakļauti VDK un pildīja tās uzdevumus vai arī ar gidu apmācību un rūpīgu atļaušanu? Šis jautājums jāskata detalizētāk citā pētījumā.

Sākotnēji jāieskicē, kāds bija gids-tulks, kas reprezentēja valsti. Pirmkārt, viņam bija jābūt kopīgam, ar šarmu, jo gids rada iesaistīto par valsti kā sava veida vizītkarte (Treija 2016, 105), tādēļ gidam jāizskatās pārlicinoši. Gidi-tulki, kas tika izmantoti kā aģentūras “Intūrists” galvenie *ieroči*, bija izskatīgi, inteligenti un labi apmācīti abu dzimumu gidi, kuru lielākā daļa nekad nebija bijusi ārpus PSRS robežām¹. Šiem gidiem-tulkiem, proti, “Intūrista” pavadoņiem

“nav rīcības brīvības. Viņi nedrīkst palīdzēt tūristam, lai tas varētu apskatīt to, ko pats vēlas. Ja kāds Rietumu tūrists ir pārāk ziņkārīgs un uzstājīgs, tad gids nekavējoties ziņo savai priekšniecībai, kas tad liek izpētīt, ko tūrists īsti grib uzzināt un kāpēc.”²

Iepriekš minētais atklāj, ka par gidiem-tulkiem strādājuši abu dzimumu pārstāvji, ka “Intūrista” gidiem nav lielas rīcības brīvības un ir stingri jāseko ceļojuma plāna izpildei, kā arī viņiem nemitīgi jāatskaitās priekšniecībai. Vai šajā gadījumā priekšniecība ir domāti vecākie gidi-tulki, metodiskā grupa vai cita veida institucionālā vai funkcionālā vadība?

Gidus-tulkus apmācīja speciālās skolās, kurās viņi apguva ne tikai kādu no svešvalodām, bet arī ģeogrāfiju, literatūru un tā tālāk. Gidus sagatavoja arī P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes Inter-

nacionālās draudzības klubā. Šo klubu 1977. gadā vadīja Svešvalodu fakultātes vācu valodas katedras asistente Natālija Bufkova (Pliķēna 1977, 4).

Lai gan gidiem-tulkiem nebija lielas rīcības brīvības, tomēr šī profesija bija ļoti pieprasīta. Grūti noteikt precīzu gidu-tulku skaitu, jo tas nebija pastāvīgs, tas mainījās atkarībā no sezonas un no paredzamajiem notikumiem un sarīkojumiem. Gidu darbs bija atkarīgs arī no tūristu skaita pieauguma vai tūristu plūsmas samazināšanās. Intervējot Zani Rozenbergu (gide VAS "Intūrists" no 1967. gada līdz 1974. gadam), iegūta informācija, kas ļauj nošķirt šādu nomenklatūru: "parasti bija 8–10 pastāvīgie gidi-tulki, kas saņēma regulāro samaksu, un ārstata gidi, kas tika pieaicināti karstajā tūrisma sezonā – vasarā".

Diemžēl precīzu datu par gidu-tulku skaitu katrā no šiem gadiem nav, ir minēti tikai atsevišķi gidi un viņu nopelns vai neizdarība, bet nav apkopojosa materiāla. Toties arhīva materiāli sniedz ieskatu gidu darba hierarhijā, piemēram, 1962. gada atskaitē uzskaitīti – gidu pārvaldnieks, tulki, vecākais gids-tulks, gids-tulks (LNA-LVA 222–1–11, 5). Zane Rozenberga izšķir šādas pakāpes – gidi-tulki, tad – gidu vadītāji, "Intūrists" Rīgas nodaļas ģenerāldirektors (Intervija ar Zani Rozenbergu). Bija arī metodiskā grupa, kurā ietilpa pārvaldnieks, vecākais gids un gids-tulks (LNA-LVA 222–1–3, 14). Šīs grupas uzdevumos ietilpa gidu-tulku sagatavošana, ekskursiju programmu pilnveidošana, propagandas materiālu izveides ieteikumu sagatavošana, sadarbība ar dažādām padomju un sabiedriskām organizācijām (LNA-LVA 222–1–4, 68).

Ieskatam aplūkota "Intūristā" strādājušās gides-tulces Zanes Rozenbergas darbība. Viņa strādājusi par gidi no 1967. gada līdz 1974. gadam, mācījusies P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes Svešvalodu fakultātes Angļu valodas un literatūras nodaļā. Par labi paveiktu darbu Zane Rozenberga norīkota komandējumā darbā ar padomju tūristiem kruīza braucienā uz Japānu (PDVA, 282–1–98, 69–86).

GIDU-TULKU APMĀCĪBA

Gida-tulka darbam galvenokārt pieņemti cilvēki ar vidējo vai augstāko izglītību (LNA-LVA 222–1–3, 70). Par gidiem ārzemju tūristu apkalpošanai galvenokārt izvēlējās studentus no P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes Svešvalodu fakultātes. Priekšroka bija gidiem, kas pārzināja divas un vairāk valodas (Tury dlya chuzih [...] 2016). Tas bija svarīgi, jo bija nepieciešamas lieliskas valodas zināšanas, lai varētu pasniegt nepieciešamo informāciju un radīt PSRS vēlamu iespaidu par valsti.

Gidiem-tulkiem bija jābūt apveltītiem ne tikai ar lieliskām valodu zināšanām, lieliskām manierēm un patīkamu ārieni, bet arī jāpārzina PSRS vēsture, māksla, bet galvenais – viņam vajadzēja interesanti stāstīt, zināt, ko noklusēt, kā arī lieliski orientēties politiskajā situācijā. Gidiem-tulkiem tika organizēti kursi, kuros tos vispusīgi sagatavoja darbam. Trīs mēnešu garumā tika mācīta ne vien vēsture, bet arī publiskā runa. Bija jāapgūst arī speciāla tēma – darbs ar ārzemniekiem (Treija 2016, 101). Šim nolūkam gidi-tulki tika politiski apmācīti, lai spētu atspēkot "buržuāzijas ideoloģiju", taču vienlaicīgi zinātu, kas ir slepena informācija, lai tā netiktu izpausta (LNA-LVA, 222–1–3, 65). Gidu profesionālo apmācību veica LKP CK darbinieki, apgabala komitejas, pilsētu komitejas, zinātņu un politiskās biedrības, bet par politisko apmācību atbildīga bija VDK (LNA-LVA, 222–1–3, 70).

Izziņa par politisko pārliecību un valsts noslēpumu glabāšanu parāda, kā gidi-tulki tikuši apmācīti, proti, viņiem bija jāpiedalās sapulcēs par politiskās pārliecības pastiprināšanu, veikta instruktaža, kā strādāt ar kapitālistisko valstu tūristiem, īpaši – no ASV, Apvienotās Karalistes un Vācijas Federatīvās Republikas. Instruktažā bija teikts, ka gidiem-tulkiem stingri jāievēro programma, novēršot tūristu mēģinājumus apmeklēt tiem aizliegtās vietas (LNA-LVA, 222–1–3, 70). Ar to apmācības process nebeidzās: pirms grupu ierašanās gidus apmācīja vecākie gidi vai kāds pārvaldes

pārstāvis (LNA-LVA, 222-1-1, 17). Gidiem-tulkiem speciāli organizētajās tikšanās tika apspriesti disciplīnas jautājumi, darbs ar tūristiem, tūristu pārliecināšana un citi pasākumi. Notika arī sapulces, kurās tika izskatīts "Intūrista" morālais tēls (LNA-LVA, 222-1-10, 15), diemžēl arhīva materiāli neatklāj, kā tas interpretēts, bet var pieņemt, ka runa ir par ārējo tēlu, ko "Intūrists" centās radīt ārzemju tūristiem.

Papildus grupu darbam ar gidiem-tulkiem noritēja arī individuāls darbs ar katru gidu-tulku. Tā ietvaros notika politiskās un darba kvalifikācijas paaugstināšanas pasākumi. Gidi-tulki piedalījās arī sarunās un apspriedēs par starptautiskajiem notikumiem (LNA-LVA, 222-1-10, 13). Viss tika veikts ar mērķi, lai gids-tulks varētu reklamēt valdošo režīmu, "sniedzot daudz ticamāku informāciju par PSRS, reizē atspēkojot antipadomju (pretpadomju) propagandu un nostiprinot starptautiskos sakarus" (LNA-LVA, 222-1-1, 24).

Gidiem-tulkiem bija nemitīgi jāsniedz atskaites par savu darbu ar tūristu grupām (LNA-LVA, 222-1-3, 66). Gidu-tulku burtnīcas jeb atskaišu dienasgrāmatas, kā arī atskaites nomenklatūras lietās glabājās seifos. Burtnīcas gidiem-tulkiem izsniedza tikai uz ierakstu laiku; ieraksti notika vienā sevišķās lietvedības telpā. Pēc tam šos ierakstus analizēja pārvalde, vajadzības gadījumā veicot papildinājumus, un tad dokumentu bija jāievieto atpakaļ seifā (LNA-LVA, 222-1-10, 11). Gide Zane Rozenberga intervijā minējusi, ka atskaites bija jāsniedz pēc darba ar katru grupu – pat tad, ja bija tikai viena ekskursija: "Atskaites bija paviršas un triviālas. Pat ja tūristi neko nejautāja, bija jāizgudro jautājumi. Atskaites bija žurnālā jāiesniedz. Vai kāds atskaites lasīja vai nelasīja – tas nebija zināms." (Intervija ar Zani Rozenbergu) Ja atskaites bija tik paviršas un triviālas, pārdomas raisa apstākļi, kāpēc tās bija jāraksta pēc darba ar katru grupu, detalizēti aprakstot notikumus un kāpēc šie ieraksti bija jāglabā dziļi seifā, nododot, piemēram, LPSR Valsts drošības komitejas 2. daļas priekšnieka vietniekam vai citam VDK virsniekam, kurš vienlaicīgi strādāja arī VAS "Intūrists"?

"Intūristā" iznīcināti ne tikai atskaišu par ārzemju tūristu grupām melnraksti (LNA-LVA, 222-1-33, 1-2), bet arī LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes spēku zaudējušās pavēles un direktīvas norādes (LNA-LVA, 222-1-33, 5-6) un daļa no gidu-tulku pieņemtajām darba burtnīcām (LNA-LVA, 222-1-33, 9-10). Ar iznīcināto dokumentu uzskaitījumu vien pietiek, lai gūtu priekšstatu par valsts noslēpumu saturošu dokumentu apjomu "Intūristā". Var konstatēt, kura gida-tulka darba burtnīca arī pēc nodošanas uzskatīta par aktuālu un tārad saglabājamu operatīvajām vajadzībām, bet, salīdzinot šo informāciju ar attiecīgajā laikā sagatavoto informāciju par ārzemju viesiem, konkrēto gidu-tulku darba gaitām, svešvalodu zināšanām, var veikt drošticamus secinājumus par to, kura gida-tulka sniegtā informācija bijusi pamats ziņojumiem PSRS valsts drošības iestādēm. To apliecina, piemēram, "Intūrista" Rīgas nodaļas ģenerāldirektora atskaite par rezultātiem informatīvajā propagandas darbā ar ārzemju tūristiem, kas apmeklējuši LPSR, un padomju tūristiem, kas adresēta LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšniekam un LPSR VDK 2. daļas priekšniekam, kurā, atsaucoties uz gidu-tulku atskaitēm, iekļauti sociālistisko valstu tūrisma grupu vadītāju teiktā citāti, norādot arī grupas vadītāja vārdu, vadīto grupu un laiku, kad grupa apmeklējusi LPSR (LNA-LVA, 222-1-46, 4). Atsaucoties uz gidu-tulku atskaitēm, ziņots arī par nepiedienīgu uzvedību, piemēram, par somu tūristu grupas līdzpaņemto tulci Tīnu Kaknuoto, kas gida stāstījuma laikā par "latviešu sarkanajiem strēlniekiem" paziņojusi, ka tas tūristus neinteresē, un tādā veidā izprovocējusi gida ignorēšanu, kā arī par grupu no Itālijas Republikas, kas, dzirdot stāstījumu par PSRS ieguldījumu cīņā par mieru, sākusī izkliegt vārdus "Afganistāna" un "Polija" (LNA-LVA, 222-1-46, 12).

Neraugoties uz to, darbā ar tūristiem vēl joprojām bija vērojami neskaitāmi trūkumi – tajā bieži iesaistījās cilvēki, kas nebija pienācīgi apmācīti. Tie nespēja "tūristiem pietiekami propagandēt PSRS sasniegumus un mieru mīlošo politiku".

Katru gadu tika pārvērtēts izdarītais un noteikts, kas vēl jāpaveic. Pie veicamajiem uzdevumiem tika pieskaitīta arī nemitīga gidu-tulku apmācība, jo tiem bija jāpārzina gan LPSR, gan visas PSRS

situācija. Īpašu vērību veltīja PSKP XXII (1961. gada XXII kongresā N. Hruščovs apsolīja, ka pēc divdesmit gadiem valstī būs uzcelts komunisms.) kongresa materiāliem, PSKP jaunajām programmām un perspektīvām, partijas piecgadu un septiņgadu plāniem un sasniegumiem komunisma celtniecībā (LNA-LVA, 222-1-9, 9).

Šī apmācība palīdzēja gidiem-tulkiem sagatavoties ārzemju tūristu uzņemšanā, to iespaidošanai un dažkārt arī sekmēt tūristu attieksmes maiņu.

GIDU UZDEVUMI

Gidu-tulku daļas uzdevums bija nodrošināt ārvalstu tūristu paredzētās programmas uzturēšanu, nodrošināt gan ekskursiju, gan citus tūristiem paredzētos pasākumus (LNA-LVA, 222-1-5, 123).

Galvenais "Intūrists" darbinieku uzdevums – iepazīstināt ārzemju tūristus ar vēsturi, arhitektūru, kultūru, revolūcijas notikumiem un pieminekļiem, ar dzīvi un sadzīvi sociālisma valstī, ar PSRS it kā miermīlīgās ārpolitikas plāniem, radīt ārzemju tūristiem labvēlīgu priekšstatu par tautsaimniecības, celtniecības un komunisma celtniecības attīstību (LNA-LVA, 222-1-10, 6).

Gidiem-tulkiem bija noteikts, lai tie radoši strādātu pie katras ekskursiju programmas, gan tās veidojot, gan arī īstenojot. Gidiem-tulkiem vajadzēja piemēroties apstākļiem, tūristu noskaņojumam. Viņiem bija jāprot atbildēt uz vissarežģītākajiem tūristu jautājumiem, piemēram, uz jautājumu, kas notika 1941. gada 14. jūnijā (LNA-LVA, 222-1-5, 16).

Gidiem-tulkiem bija jācenšas vadīt ekskursijas tā, lai tūristi nebūtu vienkārši pasīvi klausītāji. Viņiem jāuzdod tūristiem jautājumi, uz kuriem tiem bija jāsniedz atbildes. Piemēram, braucot pa Tallinas ielu, gids-tulks jautāja: "Kur atrodas Tallina un kuras republikas galvaspilsēta tā ir?" un tikai pēc tam sāka stāstīt par LPSR kaimiņiem – Igaunijas PSR (LNA-LVA, 222-1-5, 15).

Gidiem-tulkiem tika izvirzītas noteiktas prasības ekskursiju rīkošanās. Tās bija šādas:

"Ekskursijai jābūt ar politisku efektu; tajā jāstāsta par PSRS pilsoņu pūliņiem komunisma celtniecībā; patstāvīgi jāizmanto darbā jaunākās ziņas par iekšējiem un starptautiskiem notikumiem; jāprot atspēkot buržuāzijas propagandu un sniegt pareizas atbildes uz tūristu jautājumiem; ir jāpiemīt prasmei patstāvīgi uzturēt lietišķus kontaktus ar tūristiem." (LNA-LVA, 222-1-10, 6)

Gidam-tulkam bija jānovērš visas nepilnības tūrisma sistēmā, kā arī iepriekšējā sezonā pieļautie trūkumi, kā arī jāuztur tūristiem labs noskaņojums, neraugoties uz dārgajiem un neapmierinoši aprīkotajiem viesnīcu numuriņiem, nepietiekami labu ēdināšanu, pastāvīgajiem ierobežojumiem (LNA-LVA, 222-1-11, 10) un tamlīdzīgi.

Gidam-tulkam vienmēr bija jābūt tūristam līdzās (LNA-LVA, 222-1-3, 14), viņš bija jāpavada gan uz apskates objektu, gan uz veikalu un viesnīcu. Galvenais mērķis bija – lai tūrists nenovirzītos no "Intūrists" iepriekš sagatavotā apskatāmo objektu un apskates vietu saraksta.

"Katru dienu mūs pavadīja "Intūrista" gids, kas nešķīrās ne soli. Neko daudz vērot neiznāca. Dažus braucienus nevarēja realizēt pat atļautā 25 km joslā, jo tie veda pa ceļiem, pa kuriem braukt ārzemniekiem vispār noliegts." (Cilvēki neparastā cietumā. *Laiks*, Nr. 58, 1961, 25. jūl., 6)

Lai varētu sekmīgāk apkalpot tūristu grupas, "gidiem par iebraukušo grupu iepriekš bija jānoskaidro visi nepieciešamie dati, lai gids varētu sagatavoties grupas uzņemšanai, pieskaņojoties tai interesējošiem jautājumiem" (LNA-LVA, 222-1-7, 85).

Gidiem vajadzēja plānot noteiktus apskates objektus (LNA-LVA, 222-1-7, 84), izstrādāt speciālu metodoloģiju tūristu uzņemšanai, veidot kontaktus ar Jaunatnes organizāciju komiteju, Vissavienības Ļeņiniskā komunistiskā jauniešu savienības rajona komitejām, Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrību, tās apakšsekcijām, Latvijas komiteju kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs, pilsētu un rajonu tautas deputātu padomju izpildu komitejām (LNA-LVA, 222-1-7, 85) un citām PSRS valsts iestādēm.

Iestādes vadīja PSKP CK un PSRS Ministru padome, kas padomju republiku centrālkomitejām, apgabalu komitejām, rajonu komitejām, ministru padomēm, apgabalu izpildu komitejām uzdeva pārskatīt un saskaņot ar Valsts drošības komiteju “nekaitīgu” objektu apskati – kolhozus, sovhozus, zinātnes, kultūras un saimniecības iestādes, mācību iestādes, kuras atļauts apmeklēt tūristiem; sekoja arī, lai notiktu kontrolētas ārzemju tūristu tikšanās ar *padomju ļaudīm*, piesaistot darbā Jaunatnes organizāciju komitejas jauniešu organizācijas, kā arī Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrību, tai padotās iestādes un sekcijas un Latvijas komiteju kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs (LNA-LVA, 222-1-1, 25).

Gidi-tulki par labu darbu tika arī uzslavēti un apbalvoti, piemēram, tika zvanīts uz

“Centrālkomiteju – lai izteiktu kādai gidei pateicību. Centrālkomiteja zvanīja uz rajonu partijas komiteju, rajona padome piezvanīja uz Izglītības nodaļu Rīgā, lai izsaka gidei pateicību. Tad atnāca ceļazīmes, arodbiedrības zvans un iespēja izvēlēties, kur braukt – Somija, Indija, Šrilanka, Anglija, Ēģipte.” (Treija 2016, 10)

Šis arguments ir pilnībā pretējs informācijai, ka paši gidi-tulki ārpus PSRS izbraukt nevarēja. Piemēram, gide-tulce Dzidra Kraukle, Jāņa meita, latviete, dzimusi 1937. gada 9. augustā Valkas apriņķa Gaujienas pagastā kalpotāju ģimenē (PDVA, 282-1-305, 216) (tagad – Apes novads), kura prata latviešu, krievu, angļu, vācu valodas (PDVA 282-1-305, 216. otra puse), līdz 1979. gadam nebija bijusi ne PSKP, ne VĻKJS biedre (PDVA 282-1-305, 216), un kuras māte bija 1917. gada 2. aprīlī (PDVA 282-1-305, 218) Pēterburgā dzimusi pensionāre Marta Krauklis, Ernesta meita, dzimusi Balodis, apmeklēja virkni sociālistisko valstu: 1968. gadā viņa apmeklēja koku festivālu Ungārijas Tautas Republikā, 1969. gadā bija Bulgārijas Tautas Republikā, tad – Čehoslovākijas Sociālistiskajā Republikā (PDVA 282-1-305, 216 otra puse). Ne vien “Intūrista” ģenerāldirektors Georgijs Koršaks bija Japānā un Indijā, kas parastam PSRS pilsonim bija nesasniedzams sapnis (PDVA 282-1-277, 165, 165. otra puse), bet arī gidi-tulki varēja apmeklēt kapitālistiskās valstis, taču tikai tad, ja bija politiski uzticami un bija pierādījuši sevi kā lieliskus padomju varas darbiniekus, kas viņiem uzticēto PSRS valstisko uzdevumu veic ar uzviju. Arī Zane Rozenberga, kuras 1927. gadā Daugavpilī dzimusi māte bija laikraksta “Pionieris” redaktore, LPSR nopelniem bagātā kultūras darbiniece Ērika Podkalne, Roberta meita, attaisnoja viņai dāvāto uzticību. “Intūrista” Rīgas nodaļas partijas pirmorganizācija sniedza raksturojumu, ko apstiprināja PSKP Oktobra rajona sekretārs – rekomendēt Rozenbergu darbā ar padomju tūristiem kruīza braucienā uz Japānu (LNA-LVA, 282-1-98, 82). 1968. gada 27. augustā “Intūrista” Rīgas nodaļas vadītājs, VDK virsnieks Vladimirs Elsters raksturojumā uzsver, ka Rozenberga

“ir morāli izturēta, sadzīvē pieticīga, ar biedriem sabiedriska, perspektīva mūsu sistēmas darbiniece, [...] ceļ politiskās zināšanas marksisma-ļeņinisma universitātes propagandas fakultātē”. (LNA-LVA, 282-1-98, 78)

Šīs kvalitātes bija nepieciešamas, lai varētu sekmīgi veikt darbu “Intūristā”.

DARBA SPECIFIKA

Atšķirībā no mūsdienu gida “Intūrista” gida darba specifika ietvēra ne vien ekskursiju pa muzejiem u.c. tūrisma apskates objektiem vadīšanu, bet arī tūristu uzraudzīšanu. Šajā nolūkā “Intūrists” gidi-tulki sadarbojās ar Valsts drošības dienestu, piemēram, lai apturētu iedzīvotāju mēģinājumus veikt privāttiesiskus saimnieciskus darījumus ar ārzemju tūristiem, kurus PSRS okupācijas vara ierobežoja – valūtas maiņu, tirdzniecību, ko PSRS devēja par *spekulāciju*. Gidi bija cieši saistīti ar vietējiem drošības dienestiem, lai nodrošinātu tūristu kontroli (Zaķe 20--, 23).

Gidu-tulku konkrētā uzdevuma specifiku noteica tas, no kuras valsts tūrists bija ieradies. Jāpiemin, ka no sociālistiskajām valstīm Latvijā ieradušos tūristu skaits pārsniedza kapitālistisko valstu tūristu skaitu (LNA-LVA, 222–1–13, 5; LNA-LVA, 222–1–14, 5). Mazāks skaits tūristu ieradās no trešās pasaules valstīm, pie kurām tika pieskaitīta arī Āfrika, Dienvidaustrumāzija, Latīņamerika, kā arī Klusā okeāna valstis (LNA-LVA, 222–1–3, 3).

Nereti grupu sastāvs nebija viendabīgs. Kāds gids-tulks sniedzis savas grupas raksturojumu: “maisītas, labākajā gadījumā puse bija kaut kur no vienas vietas. Parasti grupas bija stipri jauktas.” (Treija 2016, 15)

Tomēr bija arī grupas, ko veidoja vienas valsts pārstāvji, un tas krietni atviegloja gidu darbu, jo, piemēram, tūristi no Somijas esot bijuši klusi³ un atturīgi, vācieši bija draudzīgi, amerikāņi – atvērti.

Kāds gids minējis, ka “ar vāciešiem ir tā, ka viņi ļoti labi pārvalda angļu valodu un ar viņiem ir ļoti patikami komunicēt. Viņi ir ieinteresēti uzdot jautājumus, un ar viņiem vienmēr ir ļoti laba saziņa.” (Sulīgi Siguldas gidu stāsti [...] 2016)

Tomēr nav zināms, vai tie bija vācieši no VDR vai VFR. Pārsvārā tūristi no VFR uzdeva ļoti āķīgus un kompromitējošus jautājumus, minot Latvijas brīvvalsts posma pozitīvos aspektus vai kritizējot PSRS nepareizo rīcību, un šādas grupas varēja gida darbu ievērojami sarežģīt, jo tāda veida apgalvojumus gidam-tulkam uzreiz vajadzēja atspēkot. Arī visi ar reliģiju saistītie jautājumi skaitījās āķīgi, piemēram, amerikāņu grupu pārstāvji pārsvārā bija kristieši, kam ļoti tuva ir ticība un baznīca. Gids-tulks stāstījis, ka ar “viņiem ļoti viegli komunicēt. Viņi ir patikami.” (Sulīgi Siguldas gidu stāsti [...] 2016).

Vai tiešām ar kristīgi orientētiem tūristiem gidam bijis tik viegli komunicēt, ja PSRS un tās republikās valdījusi ateisma propaganda un reliģija tika apkarota?

Nozīmīga grupa bija arī studenti no kapitālistiskām valstīm. PSRS bija noslēgusi vairākus līgumus ar citām valstīm par studentu apmaiņas braucieniem. Šāds līgums divdesmitā gadsimta sešdesmitajos gados noslēgts starp ASV un PSRS, tas paredzēja studentu apmaiņas, bet ASV varēja un gribēja uzņemt un nosūtīt vairāk nekā PSRS to ļāva.

Līdzīgas apmaiņas notika arī ar sabiedrībā zināmām personām, piemēram, rakstniekiem (Sulīgi Siguldas gidu stāsti [...] 2016). Notika arī trimdas rakstnieku braucieni uz LPSR. Viņiem tika rīkoti draudzības vakari, sarunu un atbilžu vakari, Jāņu un citu latviešu nacionālo svētku svinēšana (Starostina 2016, 241–273). Sīkāk šie pasākumi un gidu loma netiks aplūkoti, jo tie pētīti iepriekš (Starostina 2016, 241–273).

1. att. E. Ieviņa – “Intūrists” Rīgas nodaļas inspektore.

2. att. Iepazīšanās ar Sarkanā strēlnieku muzeju gida vadībā.

3. att. Gids sveic miljono apmeklētāju PSRS.

LPSR gidu-tulku specifika bija tūristi no latviešu trimdas kopienas ārzemēs, kas ieradās apskatīt okupēto Latviju. Tā 1962. gada 30. augustā Rīgā ieradās tūristi no ASV. Tas bija laulāts pāris – Burkeri, kurus LPSR pieskaitīja tā sauktajiem “reakcionārajiem latviešu emigrantiem”.⁴ Gidam-tulkam nācās uzklaustīt diezgan kritiskas piezīmes, un viņam bija jāatspēko tūristu argumenti, ka trūkst pārtikas preču, apģērbu utt. (LNA-LVA, 222–1–11, 25) No tā izriet gidu-tulku pienākumi – viņiem bija jāpieskata tūristi un jāattur “no centieniem veikt kaitniecisku darbību un izplatīt buržuāzijas propagandu PSRS un tās republikās.” (LNA-LVA, 222–1–5, 25)

Tomēr padomju propagandā īpaši tika izcelts tas, ka tūrisma attīstība sekmē kontaktus starp PSRS un ārzemēm, kas sniedz “daudz ticamākas informācijas par PSRS izplatību, antipadomju (pretpadomju) propagandas atmaskojumu un starptautisku sakaru nostiprināšanos.” (LNA-LVA, 222–1–1, 24)

Šo propagandu centās pasniegt individuāliem un grupu tūristiem, izvēloties attiecīgo pieeju katram. Dažāda pieeja bija arī tūristiem no atšķirīgām valstīm, piemē-

ram, amerikāņu tūristiem bija vairāk dažādu kultūras pasākumu. Gidam bija jāmeklē dažādi veidi un paņēmieni, kā labāk ieinteresēt tūristus, pasniegt viņiem iecerēto programmu un pastāstīt nepieciešamo informāciju.

Gidam bija jākontrolē grupa, kas nereti bija visai sarežģīti. Kāda gide stāsta: “Man vienreiz grupa bija interesanta. Skolotāji. Kā aitu bars, visu darija paši. Viņi nepakļāvās. Darija paši, kas ienāk prātā. Pēc tam birojā teicu: “Man skolotāju grupu vairāk nedodiet!”” (Treija 2016, 8)

Minētais ļauj secināt, ka gidi-tulki bija specializējušies noteiktu grupu apkalpošanā. Piemēram, gide Natālija Larkina intervijā min – “ar skolēniem un emigrantiem nenodarbojos. Tikai ar ārzemniekiem, pārsvarā somu grupām. Ar emigrantiem nodarbojās angļiski runājoši gidi-tulki.”⁵

Lai gan gidi bija specializēti vienas noteiktas grupas pieņemšanā, viņiem vajadzēja orientēties arī pārējo tūristu grupu un indivīdu pieņemšanā.

SECINĀJUMI

Gidu-tulku darbs “Intūristā” bija ļoti nozīmīgs, jo viņi reprezentēja valsti. Gidi-tulki bija atbildīgi par to, lai tūristi iepazīstas ar “sociālisma” priekšrocībām un nepamana tā trūkumus.

Gidu-tulku darbs bija ļoti būtisks, jo tie uzraudzīja tūristus un atturēja viņus no netūristiskas, t.i., kaitnieciskas darbības un buržuāzijas propagandas izplatīšanas mēģinājumiem.

Kļūt par gidu bija ļoti grūti, tam bija nepieciešamas ne vien valodu zināšanas, bet arī harizma un spēja jebkurā situācijā pasniegt PSRS un tās okupēto teritoriju pozitīvos aspektus, sasniegumus kultūrā, mākslā, ekonomikā un tā tālāk.

Ar gidiem-tulkiem tika veikts plašs un laikietilpīgs darbs. Tika izvēlēti gidi, kas bija ieguvuši augstāko izglītību, prata vairākas valodas, lieliski izskatījās, mācēja sevi pasniegt, bija apguvuši nepieciešamos kursus un apmācības. Arī tad darbs ar gidiem nebeidzās, jo gidiem-tulkiem nemitīgi bija jāsniedz atskaites par paveikto un novēršamajiem trūkumiem.

Vienmēr bija risks, ka gids var tikt atstādināts no posteņa, taču bija arī gidi, kas pret saviem darba pienākumiem neizturējās pietiekami nopietni un neveica tiem uzticētos uzdevumus. Bija arī gidi-tulki, kas lieliski veica savu darbu un par to tikuši atalgoti, piemēram, ar ceļojumu uz kādu no kapitālistiskajām valstīm.

Gidu darbu ietekmēja tas, no kurienes bija ieradusies grupa, kāds bija tās sastāvs. Piemēram, trimdas latvieši bija īpaši jāuzrauga. Tie arī nereti pārzināja Latviju un prata latviešu valodu, līdz ar to nereti atteicās no gida pakalpojumiem, tomēr lielākoties viņiem nebija izvēles un vajadzēja vien doties iepazīt okupēto Latviju gida pavadībā.

Tātad gidi-tulki tikuši rūpīgi atlasīti, nemitīgi tika apmācīti, nereti specializējoties kādas konkrētas grupas uzņemšanā, un to darbība tikusi novērota. Nebija attaisnojams, ja gids-tulks nespēja novērst tūristu mēģinājumus rīkoties pret PSRS nodibināto kārtību.

SAĪSINĀJUMI

- ASV – Amerikas Savienotās Valstis
- LKP CK – Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā komiteja
- LNA-LVA – Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs
- LPSR – Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika
- PDVA – Latvijas Nacionālā arhīva Personāla dokumentu valsts arhīvs
- PSKP – Padomju Savienības komunistiskā partija
- PSR – Padomju Sociālistiskā Republika
- PSRS – Padomju Sociālistisko Republiku Savienība
- VAS – Vissavienības akciju sabiedrība
- VDK – Valsts drošības komiteja
- VDR – Vācijas Demokrātiskā Republika
- VFR – Vācijas Federatīvā Republika
- VĻKJS – Vissavienības Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienība

IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

- Akciju sabiedrība viesnīca "Latvija". Dzintra Kraukle. PDVA, 282. f., 1. apr., 305. l., 216.
- Akciju sabiedrība viesnīca "Latvija". Georgijs Koršaks. PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 165. lp., 165. (otra puse)
- Akciju sabiedrība viesnīca "Latvija". Zane Rozenberga. PDVA, 282. f., 1. apr., 98. l., 69–86.
- Cilvēki neparastā cietumā. *Laiks*, Nr. 58, 1961, 25.jūl., 6.
- Cilvēki neparastā cietumā. *Laiks*, Nr. 58, 1961. gads, 25.jūl., 6.
- Intervija ar Natāliju Larkinu. No Martas Starostinas personīgā arhīva.
- Intervija ar Zani Rozenbergu. No Martas Starostinas personīgā arhīva.
- Kā tagad rit dzīve Padomju Savienībā. *Kurzemes Vārds*, Nr. 197, 1939, 1. sept., 4.

- Kostiainen, A., 2002. *The Soviet Tourist Industry as Seen by the Western Tourists of the late Soviet Period*. Department of History University of Turku, Finland, XIII International Congress of Economic Historians, Buenos Aires. <http://www.eh.net/XIIICongress> (skatīts 11.01.17.)
- Kressova, M., 2004. "Inturist" v 1929–1939 gg.: struktura, kadry, napravlenia deiatel'nosti, [dissertacia na soiskanie uchenoi stepeni kandidata istoričeckikh nauk]. Moskva: Ministrestvo obrazovania i nauki Rossiiskoi Federacii, Moskovskii gosudarstvennyi universitet servisa.
- Pehdejā Brihdī*. 1933, 236 (18.10.33.), 5.
- Pliķēna, I., Šogad daudz rosīgāk. *Padomju Students*, Nr. 11., 1977, 1. dec., 4.
- PSRS Ministru Padomes Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes "Intūrists" Rīgas nodaļa. Atskaite par nepilnībām tūristu apkalpošanā, saraksts ar VAS "Intūrists" nomenklatūru, pasākumu saraksts tūrisma uzlabošanai no 1960. līdz 1965. gadam, atskaite par informācijas propagandas darbu, dokuments VAS "Intūrista" Rīgas nodaļas priekšniekam. LNA, LVA, 222. f., 1. apr., 1. l., 1., 7., 17., 24., 25., 27., 65., 70.
- PSRS Ministru Padomes Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes "Intūrists" Rīgas nodaļa. Atskaite par 1957.gada pavēles "Kārtības noteikumi par ārvalstu tūristu delegāciju pieņemšanu un apkalpošanu un materiāli-tehniskās bāzes uzlabošanai" pildīšanu. LNA, LVA, 222. f., 1. apr., 10. l., 6., 11., 13.
- PSRS Ministru Padomes Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes "Intūrists" Rīgas nodaļa. Atskaite par gidu darbu, atskaite par dokumentiem, atskaite par informācijas propagandas darbu. LNA, LVA, 222. f., 1. apr., 11. l., 5., 10., 25., 28.
- PSRS Ministru Padomes Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes "Intūrists" Rīgas nodaļa. Atskaite par tūristu skaitu. LNA, LVA, 222. f., 1. apr., 13. l., 5.
- PSRS Ministru Padomes Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes "Intūrists" Rīgas nodaļa. Atskaite par tūristu skaitu. LNA, LVA, 222. f., 1. apr., 14. l., 5.
- PSRS Ministru Padomes Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes "Intūrists" Rīgas nodaļa. Atskaite par slepeniem dokumentiem, atskaite par slepenības ievērošanu, gidu-tulku pienākumi. LNA, LVA, 222. f., 1. apr., 3. l., 3., 14., 15., 16., 19., 66.
- PSRS Ministru Padomes Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes "Intūrists" Rīgas nodaļa. Rekomendācija gidu-tulku semināra rīkošanai. LNA, LVA, 222. f., 1. apr., 4. l., 68.
- PSRS Ministru Padomes Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes "Intūrists" Rīgas nodaļa. Gidu uzdevumi. LNA, LVA, 222. f., 1. apr., 5. l., 25, 123.
- PSRS Ministru Padomes Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes "Intūrists" Rīgas nodaļa. Gidu-tulku darbs ar jauniešu grupām. LNA, LVA, 222. f., 1. apr., 7. l., 84., 85.
- PSRS Ministru Padomes Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes "Intūrists" Rīgas nodaļa. Pavēle Rīgas automobiļu nomas priekšniekam. LNA, LVA, 222. f., 1. apr., 9. l., 9.
- Starostina, M., 2016. Izklaides un kultūras sarīkojumi trimdas latviešu tūristiem. VAS "Intūrists" Rīgas nodaļas un Latvijas Komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs sadarbība. Jarinovska, K. (zinātn. red.) *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts.
- Starostina, M., 2016. Padomju ideoloģijas un propagandas izpausmes VAS "Intūrists" Rīgas nodaļā darbā ar latviešu trimdas tūristiem: VDK prakse no 1971. līdz 1985. gadam. Jarinovska, K. (zinātn. red.) *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras*. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte.
- Sulīgi Siguldas gidu stāsti: Korānā Melnais balzams nav aizliegts, turku roze un "sabačka". <http://www.delfi.lv/turismagids/latvija/suligi-siguldas-gidu-stasti-korana-melnais-balzams-nav-aizliegts-turku-roze-un-sabacka.d?id=48299933> (skatīts 11.01.17.)
- Treija, R. 2016. *Siguldas gidu stāsti*. Sigulda: Serde.

Tury dlya chuzih. Kak v SSSR prinimali inostrannyh turistov. 2016. *Argumenti i fakti*. http://www.aif.by/social/tury_dlya_chuzih_kak_v_sssr_prinimali_inostrannyh_turistov (skatīts 14.01.2017.)

Tūristu izspieģošanas organizācija. *Laiks*, Nr. 71, 1960, 3. sept., 8.

Zaķe, I., 20--. *Intūrists and foreign travel to Latvian SSR, late 1950s-80s: a case of ethnic tourism*. Journal of Cold War Studies. 23. https://www.academia.edu/28610829/INTURIST_AND_FOREIGN_TRAVEL_TO_LATVIAN_SSR_LATE_1950s-80s_A_CASE_OF_ETHNIC_TOURISM_Under_consideration_at_the_Journal_of_Cold_War_Studies (skatīts 14.01.2017.)

Ziņas no Latvijas. *Londonas Avīze*, nr. 967, 1965, 12. febr., 8.

PIEZĪMES

- ¹ Citēts pēc Neta Vaita – *The Christian Science Monitor* saimniecības nodaļas redaktora – laikrakstam “Laiks” sniegtajām ziņām, tā rakstīja 1960. gadā Ņujorkā. (Tūristu izspieģošanas organizācija. 1960. *Laiks*, 71, 8.)
- ² Turpat, 8.
- ³ Gids-tulks apgalvo, ka “man bija ilgu laiku grūti saprast, kā strādāt ar somiem. Kā ar viņiem komunicēt. Es viņiem stāstu tā atvērti, komunikabli. Nevaru saprast, nekādas reakcijas nav. Parasti ar citām Eiropas tautām ir tā – tu visu noorganizē, pasaki, visi draudzīgi ejam, runājamies, bet ar somiem mazliet citādi. Viņi tādi rezervētāki, ziemeļnieciskāki. Viņi paši par sevi izdomā, kā labāk darīt.” (Sulīgi Siguldas gidu stāsti [...] 2016)
- ⁴ Padomju Sociālistisko Republiku Savienības okupācijas vara oficiāli latviešus, kas bija pametuši Latviju Otrā pasaules kara laikā, sauca par emigrantiem, savukārt raksta autore izmanto terminu *trimdas latvieši*.
- ⁵ Intervija ar Natāliju Larkinu pieejama Martas Starostinas personīgajā arhīvā.

THE WORK OF THE TOURIST GUIDE IN ALL-UNION STATE TRAVEL AGENCY “INTOURIST” IN RIGA FROM 1957 TILL 1964

MARTA STAROSTINA

MA in History

E-mail: martastarostina@lu.lv

ABSTRACT

The main goal of the paper is to describe the work of the tourist guide in All-Union State Travel Agency “Intourist” in Riga and to analyse the tasks of the guide, the way they were performed and the kind of training the guide received. The work of the tourist guide was very important because the guide more than anyone else interacted with tourists from abroad and thus was able to advocate the ideological stances of the Soviet regime. The ideological importance of the guide’s work was the reason it was closely supervised.

Key words: Intourist, guide, tourist, KGB

SUMMARY

All-Union Joint Stock Company “Intourist” operated in the territory of Latvia already before the Soviet occupation when it suspended its activities there, to reopen the “Intourist” Office in Riga in the 1950s. The “Intourist” Department of Riga was subjected to the headquarters of “Intourist” in Moscow and formally followed its instructions, but in fact it obeyed the KGB. “Intourist” employees had to monitor and control tourists coming to the LSSR. As the guides

were the tourists' main persons of contact there, their work was supervised especially closely. The purpose of the present paper is to reveal what it meant to be an "Intourist" guide, to analyse the guides' training and the specifics of their work.

The guides were persons of both genders who had adequate appearance appropriate to represent their country. The guides–interpreters followed prescribed rules and regulations that were not to be violated either by them or by tourists. The exact number of guides is not known because only a few of them are mentioned in archival materials. The guides for foreign tourists were mainly chosen from the ranks of the students of the Faculty of Foreign Languages of P.Stučka University of Latvia as they could speak several languages. The potential guides took courses that prepared them comprehensively for work as tourist guides. The guides' vocational training was carried out by the employees of the Central Committee of the Latvian Communist Party, the regional and municipal committees of LCP and by research and political associations, while the KGB was responsible for the political training. The guides had constantly to report to their superiors or sometimes even straight to KGB agents about their work with tourist groups and about tourists, and this information could be used for KGB reports later. The guides closely collaborated with the local security services to ensure control over tourists. Tourists from different countries, different professions and social backgrounds as well as different age groups were treated with different approaches. The guide had to find the way and means of best addressing the respective target group in order to implement the planned tour program and give the necessary information, while preventing tourists from profiteering and from attempting to visit prohibited places.

FIGURE CAPTIONS

Fig. 1. An inspector of Riga Department of "Intourist"

Fig. 2. A tourist in the Red Riflemen Museum in Riga

Fig. 3. A guide welcomes the millionth visitor to the USSR

CĪNĀ PRET DZĒRĀJA TĒLU: STRĀDNIĒKU ATTURĪBAS BIEDRĪBAS “RĪTS” DARBĪBAS PIEMĒRS, 1908.–1910. GADS

GUNTIS VĀVERIS

Mg. hist., Mg. oec., Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes doktorants, Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva Fondu analītikas un uzziņu sistēmas nodaļas galvenais arhivists.

E-pasts: guntis.vaveris@arhivi.gov.lv

ANOTĀCIJA

Kopš atturības kustības pirmsākumiem Eiropā 19. gadsimta pirmajā pusē par vienu no galvenajām sabiedrības grupām, ko visvairāk ietekmē alkohola dzeršana, tika uzskatīta strādniecība. Pirmo atturības organizāciju mērķi bija veicināt strādnieku pašcieņas un izglītības līmeņa paaugstināšanu. Pasākumi ar mērķi atveseļot un disciplinēt šo sabiedrības grupu lika pamatus plašai strādnieku kustībai, kura 19. gadsimta otrajā pusē sevi pieteica kā aktīva sociāli politisko norišu dalībiece. Rīga uz citu industriālo Eiropas lielpilsētu fona nebija izņēmums, un 19. gadsimta beigās tieši strādnieku aprindās izveidojās pirmās atturības biedrības. 1908. gadā izveidotā strādnieku atturības biedrība “Rīts” turpināja jau iesāktu darbu atturības propagandas laukā, vienlaikus cenšoties risināt dzeršanas problēmu strādnieku vidū un iestāties par aktuālām strādnieku prasībām sociālo un politisko apstākļu uzlabošanai.

Atslēgas vārdi: Atturības biedrība “Rīts”, Rīga, strādniecība, atturības kustība, žūpošana.

IEVADS

Atturības kustība kā globāla kustība kopš 19. gadsimta 30. gadiem piesaistīja dažādu idejisku strāvājumu interesi. To raisīja nepieciešamība paust attieksmi pret alkohola lietošanu un tā nozīmi cilvēka ikdienā. Lielbritānijā jau kopš 19. gadsimta pirmās puses tika mēģināts risināt alkohola lietošanas un tā apmēru problēmu strādnieku aprindās. Līdz 19. gadsimta beigām ar šo komplekso problēmu saskārās faktiski ikviena industriāla pilsēta, kurā bija strādnieku rajoni, ieskaitot Rīgu.

Pirmie par t.s. žūpošanas problēmu strādnieku aprindās industriālajā Rīgā runāja Jaunās strāvas inteliģence.¹ Kā platformu atturības ideju un principu paušanai vietējā sociāldemokrātu inteliģence daļēji izmantoja 1891. gadā dibināto Rīgas latviešu atturības biedrību “Auseklis”. Uzreiz jāpiebilst, ka atturības kustības idejas strādnieku aprindās iekļāvās līdzās citiem strādniecībai aktuāliem, nozīmīgiem sociāliem jautājumiem – atalgojums, darba apstākļu uzlabošana, sociālā un tiesiskā aizsardzība u.c. Strādniecības nostāju pret alkoholu pauž atziņa, ka tā ļaunuma “sakne meklējama tagadējā saimnieciskā un sabiedriskā iekārtā (..), pie kuras to vien var vienīgi mazināt, paceļot strādniecības labklājību” (Arodnieks, 15. novembris, 1909).

1905. gada revolūcija bija kulminācija strādniecības interesei par atturības kustību; pēc tās interese ievērojami noplaka (Bērziņš 2009, 71). Pēc revolūcijas radās brīvāki apstākļi un iespējas dibināt biedrības – rezultātā tika izveidotas arī jaunas strādnieku atturības biedrības, tostarp biedrība “Rīts” 1908. gadā. Šādu biedrību mūžs nebija ilgs. Valsts pārvaldes iestādes nemitīgi centās ierobežot to darbību, norādot, ka tās turpina slēptu revolucionāru darbību un, iestājoties par pilnīgu atturēšanos no alkohola lietošanas, rada draudus valsts budžeta ienākumiem.

Raksta mērķis ir raksturot strādnieku atturības biedrības “Rīts” darbību Rīgas strādniecības izglītības, kultūras un sadzīves apstākļu uzlabošanā. Biedrības darbības izpētei galvenokārt izmantota Latvijas Valsts vēstures arhīva 3019. fonda (“Latvijas atturības biedrības”) 1. apraksta 186. lieta. To veido strādnieku atturības biedrības “Rīts” valdes sēžu protokolu grāmata par laika posmu no biedrības dibināšanas 1908. gada augustā līdz 1910. gada 13. jūlijam, kad veikts pēdējais ieraksts protokolu grāmatā. Par tālāko biedrības darbību līdz tās slēgšanai 1910. gada nogalē (Caune 1930, 100) ziņas ir ļoti fragmentāras.

Šis biedrības dokuments ir unikāls vēstures avots divos aspektos, pirmkārt, protokolu grāmata ir vienīgais līdz šim zināmais plaša apjoma avots par biedrības “Rīts” darbību un, otrkārt, tā ir vienīgā (pašlaik autoram zināmā) apmēram no 20 atturības biedrību Rīgā² protokolu grāmatām par laika posmu pirms Pirmā pasaules kara, kas ir saglabājusies līdz mūsdienām. Protokolu grāmata atklāj detalizētu dažāda rakstura informāciju par biedrības organizatorisko darbību, finansēm, kā arī kultūras un izglītības darbību. Paralēli biedrības darbībai protokolu grāmata sniedz arī ieskatu atturības biedrību savstarpējās attiecībās, centrālās varas attieksmē pret strādnieku organizācijām, kā arī atsevišķos gadījumos atklāj kādas laikmeta sadzīves iezīmes pilsētas vidē.

IESKATS ATTURĪBAS KUSTĪBAS UN STRĀDNIECĪBAS ATTIECĪBĀS

Kopš 19. gadsimta pirmās puses industriālajā pilsētas vidē, pieaugot ražošanas apjomiem un intensitātei, ražotnēs radās nepieciešamība pēc strādniekiem, kas apveltīti ar paškontroli – tādiem, kuri ierodas darbā regulāri, laikus un skaidrā (Claybaugh 2006, 1154). Šī iemesla dēļ atturības kustību, piemēram, Lielbritānijā un ASV, atbalstīja daļa rūpnieku un fabriku īpašnieku. Vairums pētnieku norāda, ka atturības kustība bija vidusslāņa kustība (Smith 1993; Donovan 2007, 1, 9), kas kopš 19. gadsimta pirmās puses centās veicināt strādniecības paškontroli (Levine 1993, 10), kā arī – vēlmi tiekties pēc labākiem dzīves apstākļiem (Smith 1993). Sabiedrības vidusslāņa aizbildnieciskie centieni, pievēršot strādnieku uzmanību paša individuālo iekšējo vērtību apzināšanai un izkopšanai (Berridge 2005, 9), šīs vērtības kontekstā atklāja strādniekam apkārtējo netaisno sociālo vidi. Tādējādi tika veidota tā politisko un sociālo jautājumu platforma, uz kuras līdz 19. gadsimta beigām izauga politiski aktīva strādniecības kustība ar spēcīgu inteliģenci priekšgalā (Sulkunen & Warpenius 2000, 427).

Jāpiebilst, ka sabiedrības vidusslāni pārstāvošā inteliģence, kura pievērsās strādnieku dzeršanas aktīvai apkarošanai, alkohola lietošanu kā problēmu saskatīja vien strādniecības aprindās (Snow 1991, 247). Lielbritānijā šāda segmentēta pieeja radīja pretrunas starp sabiedrības vidusslāni un strādniecību, kur strādniecība pārmeta šādu liekulīgu pieeju, proti, ka tiek ignorēta dzeršana sabiedrības vidusslāņa aprindās (Smith 1993).

Alkohola klātbūtnei un sociālo nozīmi Rīgas strādnieku vidū 20. gadsimta sākumā apliecināja pastāvošās dzeršanas ieražas – pirmā algas reize, algas diena un dažādās svinībās (Bērziņš 2009, 62–64). Jau iepriekš daļa latviešu nacionālās inteliģences norādīja, ka, lai izskaustu alkohola lietošanas problēmu, nepieciešams rast risinājumu apstākļiem, kas raisa dzeršanu – zemajam kultūras

līmenim, grūtajiem dzīves apstākļiem un kolektīvas dzeršanas ieražai (Puriņš 1891, 1–2), ko atzina arī sociāldemokrātu inteliģence. Tomēr tieši pēdējais no apstākļiem – kolektīvas alkohola dzeršanas ieradums – bija raksturīgs daļai latviešu inteliģences. Citiem vārdiem sakot, kā norādīja publicists Jānis Dāvis (1867–1959), "šeit izglītotos ļaudis ir ieaudzis uzskats, ka viņi drīkst dzert, bet nedrīkst dzert tikai neizglītotie ļaudis." (Dāvis 1926, 6) Tādējādi arī atturības kustībai latviešu sabiedrībā Rīgā bija raksturīga segmentēta vai pat šķiriska pieeja, kas iezīmēja pretrunas starp sabiedrības vidusslāni un strādniecību, radot sabiedrībā neviennozīmīgu attieksmi pret pašu kustību.

Par spīti šādai sabiedrības attieksmei, atturības kustības idejām 19. gadsimta beigās Rīgā bija sekojami un atbalstījami dažādos sabiedrības slāņos. Līdzās pirmajām atturības biedrībām, kuras savu darbu uzsāka jau 19. gadsimta 90. gados³, kopš 1900. gada, valsts spirta monopola ieviešanas apstākļos visā Krievijā, katrā guberņas apriņķī un lielākajās pilsētās Finanšu ministrijas pakļautībā tika izveidotas Tautas Atturības aizgādības komitejas.⁴

Komiteju izveidei bija divi galvenie uzdevumi: 1) sakārtot alkohola ražošanas nozari Krievijā un sekmēt ienākumus valsts budžetā, 2) iekārtot alternatīvas sabiedriskās iestādes (piemēram, tējnīcas un bibliotēkas), kurās pavadīt brīvo laiku bez alkoholisko dzērienu klātbūtnes. Šādas sabiedrības kontroles apstākļos netieši tika veidots alkohola lietotāja tēls – tāds, kurš ikdienā lieto alkoholu ar mēru un dara to valsts budžeta interesēs.

Rīgā komiteja pilsētas industriālajās nomalēs strādnieku vajadzībām atvēra trīs tējnīcas – divas Maskavas priekšpilsētā un vienu Ilģuciemā (Vāveris 2016, 371). Tējnīcas, ja vien to atļāva līdzekļi un pilsētas vadība, iekārtoja arī atturības biedrības, un tās kalpoja kā alternatīva sabiedriskās ēdināšanas un kultūras dzīves norises vietai iepretī krogiem. Tomēr atvērto tējnīcu skaits Rīgā un tās apriņķī, salīdzinot daudzajiem krogiem u.tml. iestādēm, kuru skaits kopš 19. gadsimta otrās puses bija strauji audzis⁵, palika ļoti niecīgs.

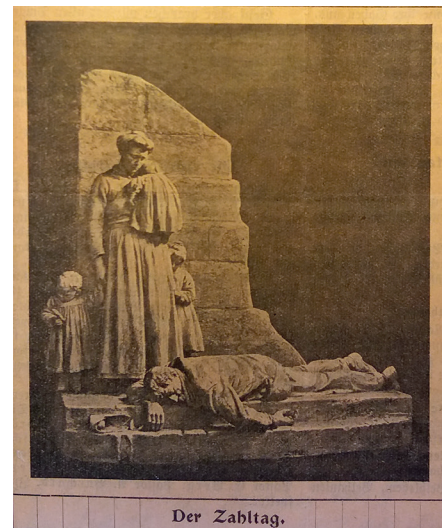
Savstarpējā konkurencē gan komitejas, gan atturības biedrības dažādu idejisku strāvojumu un motivācijas iespaidā centās radīt priekšnoteikumus alternatīvam, no alkohola brīvam dzīvesveidam Rīgas daudznacionālajā un daudzslāņainajā sabiedrībā. Kaut arī biedrībām un komitejām bija dažādi, nereti diametrāli pretēji viedokļi par alkohola dzeršanas iemesliem, tomēr biedrību darbības priekšplānā izvirzījās divi ienaidnieka tēli, kurus raksta kontekstā būtu vērts aplūkot mazliet plašāk – strādnieks-dzērājs un krogs.

Strādnieks-dzērājs. Rīgas industriālo un sociālo vidi laikabiedri raksturojuši kā skarbu, morāli un tikumiski kropļojošu abiem dzimumiem un visām tautībām. Pesimistiski pilsētas sociālo vidi atspoguļo rakstnieks, kādu brīdi – arī atturības kustības darbinieks – Jānis Jaunsudrabiņš (1877–1962), norādot, ka "starp abiem dzimumiem tiek slēgtas laulības zilu dūmu mākoņos un alkohola miglā", radot bērnus, kuri "pusaugā jau ir piekusuši dzīvot, jo nav lielāku ideālu." (Jaunsudrabiņš 1984, 353) Tāpat rakstnieks ar nožēlu konstatē, ka šī nākamā paaudze "savu mūžu nostaiģās pa kinematogrāfiem un dzertuvēm, svilpodama banālus leijerkastes motīvus un runādama visās trīs vietējās valodās." (Jaunsudrabiņš 1984, 353) Kā pretstatu pilsētā valdošajam morālajam pagrimumam J. Jaunsudrabiņš nostāda lauku dzīvi.⁶ Tomēr, kā norāda atturības kustības vēstures pētnieki, pilsētas vidē dzeršanas problēma, pretēji lauku kopienām, bija vizuāli redzama (Berridge 2005, 8), turklāt dzīves ritms laukos bija lēnāks, kur pastāvošie dzeršanas ieradumi tik ļoti neietekmēja veicamos darbus (Donovan 2007, 11).

Rīgā 20. gadsimta sākumā atturības kustības darbinieki ar izdoto pretalkohola brošūru palīdzību pamatā bija adaptējuši jau citviet, piemēram, Lielbritānijā radīto strādnieka-žūpas vizuālo tēlu, kurš algas dienā krogā nodzer nopelnīto naudu vai arī dzērums delīrijā kļūst agresīvs pret paša ģimeni. Vienlaicīgi tika norādīts uz ģimeni – sievieti un bērniem – kā galvenajiem cietējiem.

1. att. Džordžs Krukšenkis (*Cruikshank*) “Baismīgi strīdi un brutāla vardarbība ir dabiskas sekas biežai iedzeršanai” (*Fearful Quarrels and Brutal Violence are the Natural Consequences of the Frequent Use of the Bottle*), 1847. Attēls no: *UCLA, Grunwald Center for the Graphic Arts* (Pieejams tiešsaistē: www.oac.cdlib.org/ark:/13030/ft0r29n6p7/?brand=oac4)

2. att. “Algas diena” (*Der Zahltag*). (Rīgas pilsētas diakonijas skrejlapa *Bitte für den Weihnachtsbaum*, 1912, Rīga: *W. von Häcker*)

Piemēram, brošūrā “Teodors Gailis, Ķīšu Pētersons un vecais Mārtiņš, Rīgas lielākie žūpas” (1896) strādniecības slānim piederīgie tēli parādīti kā kroga priekšnama grāvmalās izvērtējušies nesaprātīgi radījumi, uz kuriem sabiedrība noskatās ar izsmieklu un nicinājumu.⁷ Līdzīgs tēls lasītājam tika piedāvāts arī citās brošūrās, galvenokārt pasniedzot to ar kāda morāli pamācoša stāsta palīdzību. Savukārt biedrības “Auseklis” dibinātājs Alberts Muņķēns savās atmiņās pieminējis gadījumus par strādnieku vardarbību pret sievietēm.⁸

Ievērojamais latviešu atturības kustības darbinieks rakstnieks Augusts Deglavs (1862–1920) atzina, ka strādnieku vēlme apreibināties un aizmirsties ir pārāk par gribu pretoties alkohola lietošanai (Deglavs b.g, 5). Tam bija divi iemesli: pirmkārt, uzskats, ka dzeršanu raisa vien ārēji sociālekonomiski apstākļi, nevis pats dzeršanas netikums⁹, un, otrkārt, bailes no apkārtesošo ģimenes locekļu un darba biedru izsmiekla, sekojot atturības idejām.¹⁰

Dalība atturības biedrībā prasīja stingru morālo stāju, un tas bija sarežģīts uzdevums, ņemot vērā sabiedrībā esošos dzeršanas ieradumus un sabiedrības neviennozīmīgo attieksmi pret atturības kustību. To apliecina latviešu strādnieku salīdzinoši mazā aktivitāte atturības biedrībās, kas sevi pozicionēja kā uz strādniecību orientētas. Piemēram, 1912. gadā biedrībā “Auseklis” bija 285 biedri, 1911. gadā dibinātajās biedrībās “Vilnis” un “Apziņa” – ap 100 biedru, bet rakstā turpmāk aplūkotojā 1908. gadā dibinātajai biedrībai “Rīts” – 250 biedri (Ausekļa kalendārs 1912. gadam 1911, 74).

Krogs.¹¹ Nenoliedzami, ka kroga loma, kaut vai, salīdzinot ar 19. gadsimta sākumu, kad pirms biedrību laikmeta tieši krogā noritēja sabiedriskā, kultūras un izglītības dzīve, 20. gadsimta sākumā bija mainījusies. Tomēr ļoti būtisku kroga funkciju – socializēšanos – tas saglabāja. Par alkohola un socializēšanās ciešo saistību savos memuāros rakstījis amerikāņu rakstnieks Džeks Londoni (*London*, 1876–1916). Balstoties savos novērojumos, 1913. gadā viņš rakstīja, ka “krogos dzīve bija pavisam savādāka. Visi tur runāja dižīgi un smējās skaļi, un tur valdīja tāda īpaša, pacilāta atmosfēra. Pavisam kas cits nekā parastā ikdienā, kur nekas nenotiek.” (Londoni 1978, 26)

Šis piemērs labi ilustrē to pievilcību, kas bija saistoša strādniecībai. Krogs strādniekam kļuva par vietu, kur viņš uzskatāmi varēja būt noteicējs pār savu rīcību. Krogā nevaldīja fabrikas noteikumi un

ikdienas rūpes. Turklāt krogs bija pievilcīgs arī ar to, ka, salīdzinot ar pil-sētas strādnieku pieticīgajām dzīvesvietām, tas nereti piedāvāja burtiskā nozīmē siltāku, gaišāku un sabiedriskāku atmosfēru (Smith 1993) iepreti dzīvei "neveselīgā caurumā, kam tikumiskā ziņā ļaunas sekas." (Kesersteins 1914, 7)

Atturības biedrību un aktīvāko kustības darbinieku ieskatos krogs vispirms bija tā vieta, kas pavedināja strādniekus uz amorālu rīcību. Līdzīgi kā pretalkohola brošūrās tika uzsvērts strādnieka-dzērāja tēls, krogs (jeb – "dzertuve"), it īpaši industriālās lielpilsētas vidē, publikācijās tika pozicionēts kā iestāde, kas līdzatbildīga par strādnieku smago finansiālo stāvokli, ģimenes dzīves un veselības postu, kas daļēji atbilda arī patiesībai.¹² Tā ļoti nozīmīgā kroga loma – socializēšanās – tika tēlota izteikti negatīvā zīmē, jo "krogā dabon par naudu alu, vīnu, degvīnu, līdz ar to par velti slimības, postu, nelaimi." (Cīcis 1910, 1) Par kroga atbildību žūpības izplatībā I Viskrievijas pretalkohola kongresā referēja biedrības "Ziemeļblāzma" delegāts Jānis Kreicbergs (1864–1948), uzsverot tā ietekmi: 1) žūpības veicināšanā un izplatīšanā; 2) nabadzībai starp zemniekiem, 3) "visām dumpīgām kustībām, sākot no 1784. g. līdz 1906. gadam." (Kreicbergs 1910, 14–15)

Atturības kustības darbinieki nepievērsa uzmanību tam, ka krogam īsti nebija alternatīvas. Pāris iekārtotās komiteju tējnīcas bija vien izņēmums Rīgas un tās apriņķa krogu kartē. 19. gadsimta beigās latviešu inteliģence uzsvēra, ka bibliotēkas un biedrības būtu "krogus apmeklētājiem labas un teicamas zāles." (Eglīt 1888, 1) Tomēr realitātē alkohola klātbūtne bija jūtama dažādu saviesīgo biedrību iekārtotajās bufetēs, kuras nereti bija nozīmīgs ienākumu avots biedrības darbības nodrošināšanai. Tādēļ biedrības latviešu vidū neveidojās kā alternatīva krogam, kā tās notika Lielbritānijā, kur alternatīva krogam jeb pabam (*pub*) teorētiski varēja būt klubs, kur strādniekam inteliģentā sabiedrībā pavadīt brīvo laiku.

ATTURĪBAS BIEDRĪBAS "RĪTS" DARBĪBA

Administratīvā darbība. Kā tika minēts raksta ievadā, Krievijas impērijā varasiestāžu līmenī jebkura sabiedriskās dzīves izpausme tika uztverta ar aizdomām, un atturības biedrības nebija izņēmums. Sevišķi aizdomīgas bija tās biedrības, kuru sabiedriski politiskā darbība īpaši aktīvi izpaudās 1905. gada revolūcijas laikā. Rīgā viena no šādām biedrībām bija "Auseklis", kura par savu aktīvo darbību kreisi liberālo ideju ietvaros saskārās ar agresīvu valsts iestāžu pretdarbību. Vairāki biedrības biedri tika apcietināti, "Ausekļa" tautas nams nodedzināts, un pati biedrības turpmākā darbība Rīgā līdz Pirmajam pasaules karam bija apgrūtināta. Strādnieku biedrības "Rīts" izveidē būtiska loma bija "Ausekļa" esošajiem vai bijušajiem biedriem.¹³ Biedrības valde uzsvēra, ka "Rītam" būtu

3. att. "Dzērāja bērns. Starp degošām lāpām dzina pilis un netīrās alus bodēs zēns zaglēns izšķērdē un nospēlē nelegāli gūto peļņu" (*The Drunkard's Children. Between the Fine Flaring Gin Palace and the Low Dirty Beer shop, the Boy Thief Squanders and Gambles Away His Ill-gotten Gains*), [b.g]. (Pieejams tiešsaistē: www.matesoundthepump.com/the-bottle.html)

nepieciešams “kooperēties, nevis strādāt atsevišķi.” (LNA-LVVA, 3019-1-186, 1) Abu biedrību ciešā sadarbība turpinājās nākamajos divos gados, savstarpēji apspriežot sapulču norises vietas (LNA-LVVA, 3019-1-186, 67), pretalkohola kongresu rīkošanu, kā arī bibliotēkas (LNA-LVVA, 3019-1-186, 45) un tējnīcas (LNA-LVVA, 3019-1-186, 44, 54) iekārtošanas iespējas.

Biedrības ciešā sadarbība ar “Ausekli” izraisīja pastiprinātu valsts iestāžu (it īpaši policijas) uzmanību, nereti aizliedzot rīkot pasākumus, kas piesaistītu plašas sabiedrības masas. Piemēram, 1909. gada 9. augustā biedrība bija iecerējusi organizēt lielu sapulci, kurā piedalītos atturības biedrības un arodbiedrības (LNA-LVVA, 3019-1-186, 51). Jāpiebilst, ka biedrības darbības pirmajā gadā valsts iestādes lielākoties atļāva rīkot dažādus publiskus kultūras un izglītības pasākumus. Valsts iestāžu attieksme mainījās, biedrības popularitātei palielinoties.

1909. gada 18. jūlija biedru kopsapulcē biedrības valde uzsvēra, ka valsts iestāžu pārmētumi “par to, ka biedrības biedri stāv sakarā ar kaut kādām revolucionārām biedrībām un ienākumus ieskaita kaut kādas partijas kasē” esot aplami (LNA-LVVA, 3019-1-186, 47). Tomēr visdrīzāk sapulcē piedalījās kāds no valsts iestāžu uzraudzības pārstāvjiem, kas arī bija iemesls publiski paust un pēcāk valdes protokolā atzīmēt šo faktu.

Struktūra. Biedrības “Rīts” darbību organizēja biedru pilnsapulcē ievēlētā valde. Biedrības paspārnē darbojās Izglītības komiteja, kuru veidoja divas grupas. Komitejas uzdevums bija sagatavot priekšlasījumus (referātus, lekcijas) biedrības sarīkojumiem un citu organizāciju rīkotajiem pasākumiem, kur “Rīta” biedri tika aicināti par lektoriem. Pirmā izglītības komitejas grupa nodarbojās ar sabiedrības vēstures attīstības izpētes jautājumiem, bet otra grupa ar “proletārisko kultūras darbību un kooperācijām.” (LNA-LVVA, 3019-1-186, 58) Biedrības paspārnē darbojās arī dāmu komiteja, par kuru zināms vien tas, ka tajā darbojās 10 sievietes, un komitejas uzdevums bija “pārraudzīt ekonomisko darbību.” (LNA-LVVA, 3019-1-186, 26) Zināms, ka biedrība kopš 1909. gada septembra bija iekārtojusi bērnu darbu “priekš strādnieku bērniem, lai tiem būtu iespēja pavadīt savu brīvo laiku patīkamā bērnu sabiedrībā.” (LNA-LVVA, 3019-1-186, 58) Visdrīzāk bērnu darbu bija dāmu komitejas pakļautībā.

Ņemot vērā “Ausekļa” darbību 1905. gada revolūcijas laikā, biedrībai bija liegts dibināt nodaļas. Biedrības “Rīts” statūti to pārsteidzošā kārtā pieļāva un tai izdevās atvērt nodaļu Biķerniekos (LNA-LVVA, 3019-1-186, 8). Tā gan drīz pārtapa par atsevišķu biedrību “Agrais rīts” (LNA-LVVA, 3019-1-186, 52) un arī turpmāk uzturēja ciešus kontaktus ar “Rītu”. Iespējams, ka gan “Rīts”, gan “Agrais rīts” patiesībā darbojās kā piesegs “Ausekļa” nodaļām un, kamēr valsts iestādes uzmanīgi sekoja līdzī “Ausekļa” darbībai, abu minēto biedrību biedriem radās plašākas iespējas aizsegā turpināt revolūcijas laikā aizsākto darbību. To zināmā mērā apliecina arī fakts, ka 1910. gada laikā vēlmi veidot “Rīta” nodaļas izteica strādnieku grupas no Maskavas priekšpilsētas (LNA-LVVA, 3019-1-186, 65), Jelgavas, Tukuma un Slokas (LNA-LVVA, 3019-1-186, 70).

Biedri. Biedrības “Rīts” kopējais biedru skaits protokolos nav norādīts. Visdrīzāk tas bija mainīgs, kaut arī tikai vienu reizi protokolos ir atrodama informācija par biedru izslēgšanu. Piemēram, valdes 1909. gada 2. decembra sēdē tika apspriesta kāda biedra Kļaviņa darbība, secinot, ka šis biedrs “vairāk darbojies kā žūpības veicinātājs.” (LNA-LVVA, 3019-1-186, 72)

Vislielākais biedru skaits kādā no biedru pilnsapulcēm (konkrēti – 1910. gada 13. maijā) bijis – 169 biedri (LNA-LVVA, 3019-1-186, 89). Jāpiebilst, ka biedru klātesamība pilnsapulcēs ar katru reizi norādīta arvien kuplāka.¹⁴ Visbiežāk jaunu biedru piesaiste notika kāda biedrības pasākuma laikā, pēc kura nākamajā valdes sēdē tika minēts pieteikto kandidātu skaits. Diemžēl vien retumis jaunuzņemto kandidātu sarakstā tika norādīta jauno biedru nodarbošanās. Atsevišķos gadījumos ir zināms, ka biedrībā “Rīts” iestājās kokstrādnieki, mašīnists, atslēdznieks (LNA-LVVA, 3019-1-186, 6, 8).

Zināms, ka biedru vidū bija arī bezdarbnieki. Lai kaut minimāli atvieglotu biedru finansiālo stāvokli, “Rīta” valdes priekšsēdētājs Apiņu Jānis ierosināja “neizmaksāt pārmērīgas un nepelnītas

algas, bet dot priekšroku visos darbos noligt bezdarbniekus, kas ir biedrības biedri." (LNA-LVVA, 3019-1-186, 31) Biedriem bezdarbniekiem bija arī piešķirta iespēja par brīvu apmeklēt biedrības pasākumus (LNA-LVVA, 3019-1-186, 26).

Laika posmā no 1908. gada augusta līdz 1910. gada maijam biedrībā "Rīts" uzņemti 253 vīrieši un 88 sievietes, bet 95 gadījumos jauno biedru dzimums nav norādīts.¹⁵ Sievietes ne tikai pārraudzīja jau minētās bufetes darbību, bet aktīvi iesaistījās izglītības darbā, reizēm sagatavojot arī priekšlasījumus. Piemēram, kāda Emma Ozoliņa vienā no sarīkojumiem uzstājās ar referātu "Izglītības nozīme un veicināšana tagadējā dzīvē." (LNA-LVVA, 3019-1-186, 34)

Izglītība. Izglītības veicināšana biedru starpā un strādnieku sabiedrībā kopumā bija viens no būtiskākajiem biedrības "Rīts" uzdevumiem. Biedrība vismaz reizi mēnesī organizēja priekšlasījumus par dažādām tēmām ar aktuālu sabiedrisko nozīmi. Viens no pirmajiem uzdevumiem bija speciālu "atturības kursu" rīkošana (LNA-LVVA, 3019-1-186, 6), kas acīmredzot bija paredzēti, lai sagatavotu biedrus darbam izglītības jomā.

Protokolos ne vienmēr norādītas priekšlasījumu tēmas, bet pamatā uzmanība pievērsta strādnieku izglītošanai par alkohola kaitīgo ietekmi. Piemēram, vairākas reizes protokolos minēta lekciju tēma "Alkohols un māņticība" (LNA-LVVA, 3019-1-186, 16, 18).¹⁶ Tādējādi biedrība "Rīts", paužot jaunākās atziņas dažādās zinātņu jomās, centās kļūdēt sabiedrībā valdošos aplamos priekšstatus par alkohola lietderību.

Papildus priekšlasījumiem "Rīts" centās veidot biedrības bibliotēku ar jaunāko pretalkohola propagandas literatūru. Tās saturu veidoja gan vietējo atturības biedrību izdotās brošūras, piemēram, "Ausekļa" kalendāri, gan arī "vācu strādnieku atturības biedrību žurnāli" (LNA-LVVA, 3019-1-186, 25). Interesanti, ka bibliotēka darbojās biedrības valdes priekšsēdētāja Apiņa Jāņa dzīvoklī un biedriem bija pieejama vakaros no plkst. 20.00 līdz 22.00 (LNA-LVVA, 3019-1-186, 16). Vēlāk bibliotēka bija pieejama otrdienās un piektdienās no plkst. 19.00 vakarā (LNA-LVVA, 3019-1-186, 64).

Neveiksmīgi beidzās biedrības "Rīts" mēģinājums 1909. gadā kopā ar citām atturības organizācijām sarīkot pretalkohola kongresu Rīgā. Tika izstrādāta tematiski plaša programma¹⁷, bet kongresu paredzēts bija noturēt V Vispārējo Dziesmusvētku laikā, "lai pievilktu plašākas tautas masas." (LNA-LVVA, 3019-1-186, 47) Kā norāda laikabiedri, biedrības "Rīts" paredzētais kongress un tajā veltītā kritika V Dziesmusvētku norisei, esot bijis viens no iemesliem biedrības piespiedu slēgšanai (Caune 1930, 100). Visdrīzāk, paredzot kuplu Dziesmusvētku apmeklētāju skaitu, valsts iestādes lēma nepieļaut šādām kreisi liberāli noskaņotām biedrībām pulcēt masas un tādējādi arī – jaunus biedrus.

Kultūra. Otrs būtisks biedrības "Rīts" darbības virziens bija kultūras pasākumu rīkošana. Valdes sēdēs tika uzsvērts, ka biedrības darbībai "jābūt saimnieciskai no vienas puses un kultūru un izglītību veicinošai no otras puses." (LNA-LVVA, 3019-1-186, 29) Darbība kultūras jomā izpaudās, rīkojot tējas un literāros vakarus, ģimenes dienas, retāk arī – teātra izrādes, koncertus un izbraukumus zaļumos.

Tējas vakari kalpoja kā alternatīva saviesīgas atpūtas iespējai iepretī sēdēšanai krogā. Protokolos ir ziņas, ka šādi tējas vakari nereti tika apvienoti ar "jautrības vakariem" (LNA-LVVA, 3019-1-186, 14), tādējādi praksē apliecinot biedriem u.c. pasākuma viesiem iespējas izkļaidēties bez alkohola lietošanas. Biedrības rīkoto ģimenes dienu norisei tika izstrādāta pasākumu programma, kur papildus saviesīgai atmosfērai tika uzvesta teātra izrāde, kora koncerts vai priekšlasījums. Atsevišķi pasākumi bija paredzēti bērniem: plašākais no tiem bija 1910. gada 29. maijā plānotie Bērnu svētki (LNA-LVVA, 3019-1-186, 89). Vienlaikus darbība kultūras un izglītības jomā kalpoja kā iespēja strādniekiem pašizpausties un izkopt organizatoriskās prasmes ārpus savām darbavietām un amatiem.

Finanses. Nedaudz raksturojot biedrības "Rīts" finanses, jāatzīst, ka ziņas par naudas plūsmu ir skopas. Zināma atsevišķu mēnešu ienākumu un izdevumu bilance, kā arī ziņas par to, vai konkrētais

sarīkojums radījis biedrības kasē peļņu vai zaudējumus. Daži veiksmīgi organizēti pasākumi deva labus ienākumus. Piemēram, 1909. gada 10. oktobrī biedrības “Uļej” telpās tika rīkots plašs Aspazijai un viņas daiļradei veltīts vakars ar pašas rakstnieces dalību. Pasākuma ieņēmumi bija 755,90 rbļ., bet izdevumi – 434,59 rbļ. (LNA-LVVA, 3019-1-186, 64) Līdzīgi citām atturības biedrībām Rīgā, biedrībai “Rīts” nebija savu pastāvīgu telpu pasākumu rīkošanai. Biedrībai telpas nācās irēt un nereti bija diezgan grūti vienoties par pieņemamu īres maksu. Papildus informācijai par telpu īri protokolos ir ziņas par algu izmaksām, piemēram, kāds skolotājs Sīlis, kurš bija uzņēmies “biedrības kora vadīšanu un nošu mācīšanu” par saviem pakalpojumiem saņēmis 1 rbļ. stundā (LNA-LVVA, 3019-1-186, 40). Kopumā biedrības “Rīts” finanses bija atkarīgas no tā, cik veiksmīgi biedrībai izdevās sarīkot saviesīgus pasākumus.

SECINĀJUMI

Rīgā 20. gadsimta sākumā sabiedrībā valdīja neviennozīmīga attieksme pret atturības kustības idejām. Alkohola lietošanas kontekstā starp sabiedrības vidusslāni un strādniecību bija pretrunas, proti, segmentēta izpratne par to, ka alkohola lietošana ir sociāla problēma tikai vienā sabiedrības slānī – strādniecībā.

To lielā mērā sekmēja atturības organizāciju brošūrās plaši tīrāžētais strādnieka žūpas tēls, kura amorālā uzvedība nodara postu visupirms paša strādnieka ģimenei. Tāpat līdzās strādnieka žūpas tēlam, biedrības asi nostājās pret krogu kā vietu, kas ir līdzatbildīga dzeršanas jeb žūpošanas izplatībai sabiedrībā.

Strādnieku atturības biedrības, tostarp arī atturības biedrība “Rīts”, primāri centās norādīt uz to, ka dzeršana ir sekas esošajai netaisnīgajai sociāli politiskajai situācijai (strādnieku darba laiks, atalgojums, sociālās garantijas, tiesiskā aizsardzība) un pārmeta citām atturības biedrībām šīs situācijas ignorēšanu. Strādnieku atturības biedrības savu iespēju robežās centās veicināt biedru izglītības un kultūras līmeņa paaugstināšanu un aktīvu iesaisti cīņā par savu dzīves un darba apstākļu uzlabošanu. Šāds darbības virziens radīja valsts iestāžu pretreakciju, kas, redzot biedrības pamazām augošo popularitāti, darija visu iespējamo, lai biedrības darbību ierobežotu.

Biedrības “Rīts” protokolu grāmata atklāj ne tikai konkrētās biedrības, bet pauž arī visu Rīgā esošo strādnieku atturības biedrību darbības programmas, mērķus un problēmas. Biedrība “Rīts” izvērta aktīvu darbību izglītības un kultūras jomā, lai radītu alternatīvas iespējas strādniekiem – biedrības galvenajai mērķauditorijai – brīvā laika pavadīšanai bez alkohola lietošanas. Laikmeta valdošo ideju un aktuālo izklaides veidu ietekmē biedrība “Rīts” rīkoja dažādus pasākumus. Priekšlasījumi un kultūras dzīves pasākumi formas un satura ziņā neatšķīrās no tiem, kas bija raksturīgi sabiedriskajā dzīvē, vienīgais izņēmums – to norisē bija noliegta alkohola klātbūtne.

IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

AVOTI

Atturības biedrības “Rīts” Protokolu grāmata [latv. val.], 08.1908.–07.1910.1694. Latvijas Nacionālā Arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LNA-LVVA), 3019.f., 1.apr., 186.l.

[b.a.]. [b.n.]. 1909. *Arodnieks*, 15. novembris.

Asaris, J., 1912. *Jāņa Asara kopotie raksti. 4. sējums*. Rīga: A. Raņķa grāmatu tirgotava.

[b.a.]. [b.n.]. 1911. *Ausekļa kalendārs 1912. gadam*. Rīga: Atturības biedrība “Auseklis”.

Brīvkalnieks-Freibergs, G., 1891. Reibinātāju dzērienu lietā. *Baltijas Vēstnesis*, Nr. 63. 19. marts, 1–2.

- Caune, V., 1930. Pirmās strādnieku pretalkohola biedrības. *Uz Nākotni*, 1. decembris, 97.
- Cīcis, I. M. (tulk.), 1910. *Ej krogā*. Rīga: Grāmatu apgādniecība "Atturība".
- Degļavs, A. b.g. *Pretalkoholisku rakstu krājums*. Rīga: Atturības biedrība "Auseklis".
- Eglīt., 1883. Kādas pārdomas par krogiem. *Balss*, 26. oktobris, 3.
- Jaunsudrabiņš, J., 1984. *Kopotie raksti. 14. sējums*. Rīga: Liesma.
- [b.a]. 1863. Kā dažās vietās ārzemēs par dzērājiem spriež. *Pēterburgas Avīzes*. 19. decembris, 271.
- Kesersteins, G., 1914. *Modernu strādnieku kustība un alkohola jautājums*. Rīga: Atturības biedrība "Auseklis".
- Londons, Dž., 1978. Džons Miežagrauds. *Džeka Londona kopotie raksti. 10. sējums*. Rīga: Liesma.
- Kreicbergs, J., 1910. *Tautas postītāji Baltijā, jeb krogus loma Baltijas dzīvē*. Rīga: Izdevis Leimaņu Jānis.
- Mieze, G. A., 1896. *Teodors Gailis, Kīšu Petersons un vecais Mārtiņš, Rīgas lielākie žūpas*. Rīga: G. A. Miezies apgādībā.
- Muņķēns, A., 1939. Kas mani pamudināja nodibināt "Ausekli". *Jaunā Balss*, 1. maijs, 147.
- Puriņš, K., 1891. Sātības veicināšana un sātības biedrības, *Baltijas Vēstnesis*, 14. februāris, 1.
- Vidzemes guberņas kancelejas paziņojumi biedrībām par atļaujām vai aizliegumiem rīkot saviesīgus pasākumus. LNA-LVVA, 3.f., 1.apr., 18097.l.

LITERATŪRA

- Berridge, V., 2005. *Temperance. Its history and impact on current and future alcohol policy*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Bērziņš, J., 2009. *Latvijas rūpniecības strādnieku sociālais portrets. 1900.–1914*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
- Claybauch, A., 2006. *Temperance in American History through Literature, 1820–1870*. Detroit: Scribner's Sons.
- Dāvis, J., 1926. *Atturības kustība Latvijā*. Rīga: Rīgas pilsētas domes žūpības apkaršanas komisijas izdevums.
- Donovan, G., D., 2007. *Demon Rum and Saintly Women: Temperance fiction of the early nineteenth century*. Ames: Iowa State University.
- Levine, H. G., 1992. Temperance Cultures. Concern about Alcohol Problems in Nordic and English-speaking Cultures. Lader, M., Edwards, G., Drummon, D. C. (eds) *The Nature of Alcohol and Drug-Related Problems*. New York: Oxford University Press.
- Mauriņa, Z., 1990. *Uzdriktēšanās. Izlase. 1929–1944*. Rīga: Liesma.
- Smith, R., 1993. *The Temperance Movement and Class Struggle in Victorian England*. Pieejams: <http://www.loyno.edu/~history/journal/1992-3/smith-r.htm6>.
- Snow, G. E., 1991. Socialism, alcoholism and the Russian working classes before 1917. Barrows, S., Room, R. (eds). *Drinking: Behaviour and Belief in Modern History*. Oukland: University of California.
- Straube, G., 1999. Rīgas iebraucamās vietas un viesnīcas 19. gs. vidū. *Latvijas Vēstures Institūta žurnāls*. Nr. 1.
- Sulkunen, P., Warpenius, K., 2000. Reforming the self and the other: the temperance movement and the duality of modern subjectivity. *Critical Public Health*. Vol. 10, No. 4.
- Šilde, A., 1941. *Cīņa ar sadzīves netikumu*. Rīga: nepublicēts manuskripts.
- Vāveris, G., 2014. Evaņģēlisko atturības biedrību darbība Vidzemes un Kurzemes guberņā (1893–1914). *Ceļš*. Nr. 64.
- Vāveris, G., 2016. Tautas Atturības aizgādības komitejas darbība Vidzemes guberņā, 1900.–1914. gads. Sale-niece, I. (atb. red.) *Vēsture: Avoti un cilvēki. XXV sējums*. Daugavpils: Saule.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Jāpiebilst, ka Rīgas pirmsindustriālajā posmā manufaktūru strādnieki latvieši visdrīzāk jau bija pazīstami ar jaunlatviešu pausto viedokli laikrakstā "Pēterburgas Avīzes" par pārmērīgas alkohola lietošanas postošo ietekmi uz ģimenes dzīvi, ienākumiem un tiekšanos pēc izglītības. Kā piemēru skatīt A.R. rakstu "Kā dažās vietās ārzmēs par dzērājiem spriež" (*Pēterburgas Avīzes*. 1863, 19. decembris, 270)
- ² Aprēķinus veicis raksta autors, balstoties A. Šildes izdevumā "Cīņa ar sadzīves netikumu", 308.–310. lpp.; LNA-LVVA, 3.f., 1. apr., 18097.1, 1.–748. lpp.
- ³ Plašāk par atturības organizāciju darbību Rīgā šajā laikmetā skatīt – Vāveris, G. Atturības biedrību darbība Rīgā un tās apriņķī, 1891.–1914. gads. Latvijas Arhīvi, 3/4, 81.–118. lpp.; Vāveris, G. Evaņģēlisko atturības biedrību darbība Vidzemes un Kurzemes gubernās, 1893.–1914. gads. *Ceļš*, 64, 176.–191. lpp.
- ⁴ Plašāk par šo komiteju darbību skatīt – Vāveris, G. Tautas Atturības aizgādības komitejas darbība Vidzemes gubernā (Saleniece, I. (atb. red.), *Vēsture: Avoti un cilvēki*. XXV. sēj. Daugavpils: Saule).
- ⁵ Izplešoties pilsētai, strauji palielinājās dažādu krogu, traktieru, alus božu, viesnīcu u.c. līdzīga veida iestāžu skaits Rīgā. Šīs izmaiņas atspoguļo laikmeta norises Rīgā – ļauzu mobilitāti rūpniecības attīstības rezultātā, kas, palielinoties iedzīvotāju skaitam, radīja nepieciešamību ne tikai pēc jauniem īres namiem, bet arī pēc socializēšanās un izklaides vietām – traktieriem un krogiem. 19. gs. Rīgā bija šādu iestādījumu uzplaukuma laiks (sk. Straube 1999, 31).
- ⁶ Te jāpiebilst, ka J. Jaunsudrabiņam pilsētas vide šķita nesimpātiska. Saistībā ar to Zenta Mauriņa rakstījusi, ka J. Jaunsudrabiņam lielpilsētas dzīve ir "tik organiski sveša, ka viņš Rīgā uzturas tikai kā viesis. Naivs un netaisns ir viņa pilsētas notiesājums (...), kas cilvēku zin samaitāt un iznīcināt, bet nekad un nevienu neved pie īstas un ilgstošas laimes" (Mauriņa 1990, 37).
- ⁷ Pirmās atturības biedrības kā jauna parādība sabiedriskajā kultūras vidē radīja plašu sabiedrības interesi. Par to liecina biedrību izdevumos paustā sabiedrības reakcija uz pirmo atturības biedrību "Auseklis" un "Saule" rīkotajiem pasākumiem – "zūpu ķengājumus ļaudis ieskata it kā reklāmas un bariem dodas sātībnieku izrikojumos, tos izmēģināt un pārbaudīt, vai tie ir labi." (Mieze 1896, 7) Kaut gan šajā gadījumā citēts biedrības "Saule" biedra Gotlība Augusta Miezes literārs sacerējums, tomēr jāuzsver, ka sabiedrības interesi raksturo laikabiedrs. Tas norāda uz atturības kustības idejām kā savdabīgu, īslaicīgu modes iezīmi sabiedrībā. Par zināmu modes tendenci liecina arī aktīva atturības kustības darbinieka, publicista Jāņa Asara (1877–1908) 1902. gadā kādā savā rakstā uzsvērtais, ka "nupat Sāra Bernār, spēlēdama Berlīnē vienreiz teatri par brīvu, spēlē – atturības kustībai par labu, un (...) tad īsti var palaisties uz viņu, ka viņa zina vislabāki, kas tagad ir modē un kas dara godu." (Asaris 1912, 38)
- ⁸ Fragments no atmiņām: "Pie Jūlītes dzertuves stāv mana drauga sieva. Grūta pēdējā stadijā. Gadu atpakaļ vēl jauna, spīrgta, ziedoša un dzīvības pilna meitene, tagad žēl virsū skatīties. "Mīļo Albert, izved manu Janci. Viņš tur nodzērs pēdējo. Man jau varbūt nākošo nedēļu būs jāguļas uz gultas, un naudas nav neviena graša mājās." (...) Ar sāpēm un dūsmām iegāju dzertuvē, paķēru Janci un izvilku ārā (...). Izsteipuļo kāds ķēžu kalējs no Tilova fabrikas un, ieraudzījis Janča sievu, izsaucas nīrgājoši: "Ā, gordovojs ir pakaļ! Liec tai pa sprandu, kā es savai, un tad tu redzēsi, ka vairs nelidīs ošņāt pie krogus durvīm!" (...) Jancis raugās uz sievu un tad piepeši tai sper ar kāju kliegdam: "Ej mājā! Es tev!" Bet tālāk netiek, jo zaudē līdzsvaru un noveļas dubļos." (Muņķēns 1939, 147)
- ⁹ Šo tēzi publikācijās presē pirmais akcentējis skolotājs un viens no pirmajiem ievērojamākajiem latviešu atturības kustības darbiniekiem Georgs Freibergs-Brīvkalniņš (1854–1904), uzsverot, ka pirms kādu ārēju apstākļu vainošanas, cilvēkam nepieciešams izvērtēt alkohola lietošanas jēgu un tās iespaidu uz nākotni un labklājību (Brīvkalniņš-Freibergs 1891, 1–2).
- ¹⁰ Piemēram, evaņģēliskā atturības biedrība "Zilais krusts" periodiskajā izdevumā "Vārti" uzsvēra, ka būtiska problēma, kas apslāpē vēlmi izvēlēties dzīvi bez alkohola, sabiedrībā ir apkārtējo līdzcilvēku neizpratne un izsmiekls (Vāveris 2014, 186).
- ¹¹ Ar krogu raksta autors ērtību labad apzīmē dažādas alkoholisko dzērienu pārdošanas (alus bodes, traktierus, šenķus, u.c. avotos sastopamos apzīmējumus), kuras apmeklēja strādnieki.
- ¹² Dr. hist. Jānis Bērziņš (1941) savā monogrāfijā labi raksturojis krodzinieku un krogus īpašnieku vēlmi nopelnīt uz strādnieku rēķina, piemēram, ar speciāla ēdiena palīdzību veicinot papildus slāpes pēc alkohola vai arī – pārdodot alkoholu uz parāda (Bērziņš 2009, 66).
- ¹³ Protokolu grāmata norāda, ka "Rīts" biedru lokā bija "Ausekļa" biedri, kuri reizēs, kad biedrības rīkoja savas pilnsapulces, konkrētajos gadījumos pārstāvēja attiecīgās biedrības intereses un viedokli (LNA-LVVA, 3019–1–186, 45).

¹⁴ 1909. gada 10. jūnijā – 80 biedri, 1909. gada 13. decembrī – 106, 1910. gada 23. janvārī – 144, bet 1910. gada 13. maijā – 169 biedri (LNA-LVVA, 3019-1-186, 42, 74, 78, 89).

¹⁵ Dati apkopoti, saskaitot kopā biedrības "Rīts" valdes sēžu protokolos minēto jaunuzņemto biedru un biedru kandidātu skaitu (LNA-LVVA, 3019-1-186, 1-94).

¹⁶ Turpat, 16., 18. lpp.

¹⁷ Pretalkohola kongresa programmu veidoja 10 tēmu bloki: 1) ziņojums par atturības stāvokli Baltijā, 2) alkoholisms un organisms, 3) alkoholisms un iedzimtība, 4) alkoholisms un tikumība, 5) alkoholisms un izglītība, 6) alkoholisms un ekonomiskie, sabiedriskie apstākļi, 7) alkoholisms un likumdošana, 8) atturības kustības vēsture, 9) sabiedriskie ziņas līdzekļi alkoholisma apkarošanai, 10) vēlēšanas uz Viskrievijas Pretalkohola kongresu Pēterburgā (Atturības biedrības "Rīts" valdes sēžu protokolu grāmata. LNA-LVVA, 3019-1-186, 59).

THE FIGHT AGAINST THE DRUNKARD IMAGE AMONG THE WORKING CLASS: A CASE STUDY OF TEMPERANCE SOCIETY "RĪTS", 1908–1910

GUNTIS VĀVERIS

Archivist at the Department of Fund Analysis and Information Systems of the State History Archive of Latvia under the National Archives of Latvia, Doctoral student at the Faculty of History and Philosophy, the University of Latvia

Email: guntis.vaveris@arhivi.gov.lv

ABSTRACT

The temperance movement became a global social movement in the 19th century. Since the beginnings of the movement, one group whose drinking problems came forward in public dispute was the working class. The industrial development gave rise to a new type of an urban environment: industrial suburbs. By the end of the 19th century all industrial cities have come to realise the problem of huge alcohol consumption figures in these suburbs. At the beginning the temperance movement was a disciplining tool but latter on it attempted at eradicating any alcohol drinking habits among the working class. By proclaiming the goal of striving for self-esteem and education, the temperance movement contributed to the development of a strong political and social working class movement. Riga was no exception and the ideas of the temperance movement were recognised as useful among the working class there, too. The foundation of temperance movement „Rīts” (*Dawn*) was a result of the aspirations to provide better social conditions for the working class and to fight against the popular image of a drunkard worker.

Key words: Temperance movement, Riga, society “Rīts”, drunkard, working class

SUMMARY

The paper analyses the main principles and activities of the working class temperance society “Rīts” (*Dawn*) in its struggle against the popular drunkard image among the working class. This image, as a result of the high consumption of alcoholic beverages among workers, was set as a colourful example of the evil nature of alcohol. This image was set up by the supporters of the temperance movement from among the middle class to whom the working class became a sort of a field of social responsibility and a tool for the revitalisation of the society.

The working class temperance society “Rīts” was founded in Riga at the end of the summer of 1908 and it operated till the autumn of 1910. “Rīts” continued to follow the main principles and

course of activities of its predecessor, temperance society "Auseklis" (*Morning Star*), which had been very politically active during the events of the Russian revolution of 1905. This is the main reason why the government of Vidzeme region and Riga authorities were very suspicious of "Rīts" activities and used every possible legal way to establish control over "Rīts" social life.

The main principles and actions of "Rīts" were the organisation of educational and cultural events that provided a healthy alternative for alcohol consumption in one's leisure time. Educational events were aimed at dispersing the popular mythology about the positive influence of alcohol on person's health and social life. In "Rīts" opinion education was one of the main weapons against the drinking problem among the working class. Alcohol was proclaimed as a social evil, responsible for the workers' lack of will to strive for better individual economic conditions and to fight social injustice. Cultural events, such as theatre performances, family days, tea evenings, etc. gave the workers the opportunity to spend their free time with their families sober and in a healthy environment. During cultural activities the members and guests of society "Rīts" were offered a chance to socialise with other abstainers. Unfortunately, strong alcohol drinking habits had already taken root among the working class, but nevertheless "Rīts", despite a lack of finances and strong opposition from the local authorities, played a short-lived, but important role in the activities of the temperance movement among the working class in Riga.

FIGURE CAPTIONS

- Fig. 1.* Fearful Quarrels and Brutal Violence are the Natural Consequences of the Frequent Use of the Bottle, 1847. George Cruikshank. Source: <http://www.oac.cdlib.org/ark:/13030/ft0r29n6p7/?brand=oac4>
- Fig. 2.* Der Zahltag. Bitte für den Weinachtsbaum, 1912, Riga: W. Von Häcker. Source: Private archive.
- Fig. 3.* The Drunkard's Children. Between the Fine Flaring Gin Palace and the Low Dirty Beer Shop, the Boy Thief Squanders and Gambles away His Ill-gotten Gains, 1847. George Cruikshank. Source: <http://www.matesoundthepump.com/the-bottle.html>

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE
ANNO 1919

Latvijas vēstures
institūts

LETONIKA

II zinātniskā konference “Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi” Starpdisciplināri pētījumi Latvijas vēsturē

2016. gada 3. novembrī, Valmieras muzejā
Valmierā, Bruņinieku ielā 3

PROGRAMMA

9.30 Dalībnieku reģistrācija (Valmieras muzeja Izstāžu namā)

10.00 Konferences atklāšana

10.15–10.40 Ievadreferāts:

Prof., Dr. hist. **Ēriks Jēkabsons**. *Reģionālās vēstures nozīme zinātnē:
ASV faktora piemērs Valmierā 1919.–1922. gadā*

11.00–12.30 Konference divās darba grupās:

I Latvijas vēsture no akmens laikmeta līdz 20. gadsimtam

Valmieras muzeja Izstāžu namā

II Latvijas 20. gadsimta vēstures jautājumi

Valmieras muzeja Rūdolfa Vitola izstāžu zālē

12.30 – 14.00 Pusdienu pārtraukums

14.00 – 17.00 Konference divās darba grupās (turpinājums):

I Latvijas vēsture no akmens laikmeta līdz 20. gadsimtam

Valmieras muzeja Izstāžu namā

II Latvijas 20. gadsimta vēstures jautājumi

Valmieras muzeja Rūdolfa Vitola izstāžu zālē

17.00 Konferences noslēgums (Valmieras muzeja Izstāžu namā)

No 17.20 konferences neformālā daļa

I grupa

Latvijas vēsture no akmens laikmeta līdz 20. gadsimtam

1. sēde. Vada Dr. hist. **Anita Čerpinska** un Dr. hist. **Eva Eihmane**

11.00–11.20 **Imants Cīrulis**. Kungu apgaismība, dzimtļaužu apgaismība. Tautas apgaismības līmeņi un adresāti Baltijas provincēs 18.–19. gadsimtā

11.20–11.40 **Ieva Andrejauska**. Elejas muižas komplekss un tā atjaunošanas problēmas

11.40–12.00 **Guntis Vāveris**. Atturības organizāciju sociālais portrets daudznacionālajā Rīgas pilsētas sabiedrības alkohola patēriņa vidē, 1891.–1914. gads

12.00–12.30 1. sēdes noslēguma diskusija

12.30–14.00 **Pusdienu pārtraukums**

2. sēde. Vada Dr. hist. **Viktorija Bebre** un Dr. hist. **Rūdolfs Brūzis**

14.00–14.20 **Dita Auziņa**. Arheoloģisko pieminekļu uzmērīšanas metodes un to loma ainavu arheoloģijā

14.20–14.40 **Jānis Goldšmits**. LIDAR izmantošana vēstures pētniecībā

14.40–15.00 **Mārcis Kalniņš**. Vietējā krama oļu apstrāde Kurzemes pussalas piejūras neolīta apmetnēs

15.00–15.20 2. sēdes noslēguma diskusija

15.20–15.40 **Pārtraukums (20 min.)**

3. sēde. Dr. hist. **Viktorija Bebre** un Dr. hist. **Rūdolfs Brūzis**

15.40–16.00 **Inga Doniņa**. Līdzautori: **Alise Ķepīte, Laimdota Kalniņa, Aija Ceriņa**
Ģeoarheoloģiskie pētījumi Talsu Vilkmuižas ezerā

16.00–16.20 **Edgars Plētiens**. Viena no daudzām: Valmieras mazpilsēta Hanzā

16.20–16.40 **Natālija Ameļoškina**. Ieroči no Papua-Jaungvinejas Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājumā: tipoloģija, ornamentu veidi

16.40–17.00 3. sēdes noslēguma diskusija

17.00–17.20 Konferences noslēgums

17.20– ... Neformālā daļa

II grupa

Latvijas 20. gadsimta vēstures jautājumi

1. sēde. Vada Prof., Dr. hist. **Ilgvars Butulis** un Prof., Dr. hist. **Ēriks Jēkabsons**

11.00–11.20 **Elīna Rasnace.** Latvijas un Somijas kultūras sakari (1918–1920)

11.20–11.40 **Aiga Bērziņa.** Ieslodzīto nodarbinātība Latvijas Republikas Tieslietu ministrijai pakļautajās ieslodzījuma vietās, 1918–1934

11.40–12.00 **Dāvis Pumpuriņš.** Humors kā vēstures izpētes objekts. Latvijas preses karikatūru piemērs, 1918–1934

12.00–12.30 1. sēdes noslēguma diskusija

12.30–14.00 Pusdienu pārtraukums

2. sēde. Dr. hist. **Edvīns Evarts** un Dr. hist. **Kaspars Zellis**

14.00–14.20 **Anastasija Smirnova.** Vidusšķiras sievietes sociālais portrets Latvijā (1921–1934)

14.20–14.40 **Agnija Ruhocka.** Bauskas Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība (1919–1940)

14.40–15.00 **Mārtiņš Dātavs.** Latvijas veģetāriešu biedrības darbība (1927–1940)

15.00–15.20 2. sēdes noslēguma diskusija

15.20–15.40 Pārtraukums (20 min.)

3. sēde. Vada Dr. hist. **Gatis Krūmiņš** un Dr. hist. **Kaspars Zellis**

15.40–16.00 **Andrejs Gusačenko.** Jauniešu organizācijas “Sokol” darbība Latvijā

16.00–16.20 **Marta Starostina.** Padomju ideoloģijas un propagandas izpausmes Vissavienības akciju sabiedrībā “Intūrists” Rīgas nodaļas darbā ar ārzemju tūristiem (1957–1964)

16.20–16.40 **Reinis Jaunais.** Publikāciju par rokmūziku satura analīze laikrakstā “Padomju Jaunatne” (1962–1985)

16.40–17.00 3. sēdes noslēguma diskusija

17.00–17.20 Konferences noslēgums

17.20– ... Neformālā daļa

Konferences rīcības komiteja un zinātniskie recenzenti:

Alberts Rokpelnis (Mg. hist.), Valmieras muzejs

Ilze Boldāne-Zeļenkova (Dr. hist.), LU Latvijas vēstures institūts

Liene Rokpelne (Mg. hist.), Valmieras muzejs

Viktorija Bebre (Dr. hist.), LU Latvijas vēstures institūts

Anita Čerpinska (Dr. hist.), LU Latvijas vēstures institūts

Eva Eihmane (Dr. hist.), Viduslaiku vēstures pētniece

Rūdolfs Brūzis (Dr. hist.), LU Latvijas vēstures institūts

Edvīns Evarts (Dr. hist.), LU Latvijas vēstures institūts

Kaspars Zellis (Dr. hist.), LU Filozofijas un socioloģijas institūts

Ēriks Jēkabsons (Prof., Dr. hist.), LU Vēstures un filozofijas fakultāte

Ilgvars Butulis (Prof., Dr. hist.), LU Vēstures un filozofijas fakultāte

Gatis Krūmiņš (Dr. hist.), Vidzemes Augstskola

“JAUNO VĒSTURNIEKU ZINĀTNISKIE LASĪJUMI II”

Rīga 2017

“THE SCHOLARLY READINGS OF YOUNG HISTORIANS II”

Rīga 2017